

Άγγελος Καλοδούκας

Η Ευρωπαϊκή Ένωση

Αθήνα 2004

Περιεχόμενα

Ιστορική σκιαγράφηση της Ε.Ε.....	3
Η “ευρωπαϊκή ολοκλήρωση”: Μια μεθοδολογική προσέγγιση.....	17
Οι τρεις περίοδοι της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης».....	28
Α) 1951-1974: Η τελωνιακή ένωση.....	28
Β) 1974-1986: Η εποχή της σύγχυσης.....	39
Γ) 1987-2002: Οικονομική και Νομισματική Ένωση	47
Η Συνθήκη του Μάαστριχτ	52
Οι συναλλαγματικές ισοτιμίες.....	59
Ευρώ και νεοφιλελεύθερη πολιτική.....	70
Επίμετρο.....	75
Οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	79
Οι Συσχετισμοί δύναμης	88
Το «Σύνταγμα»	94
Θεσμοθέτηση του νεοφιλελευθερισμού	106
Επίμετρο.....	110
Η πορεία της «οικονομικής ολοκλήρωσης»	112
Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης	122
Πολιτικές συνέπειες της ανισόμετρης ανάπτυξης	127
Σύγκλιση ή απόκλιση;	130
Αφοπλισμός του εθνικού κράτους; Όχι ακριβώς!	140
Η Ε.Ε.: ένα άθροισμα εθνικών οικονομιών.....	159
Παρέκβαση: Το Σύμφωνο Σταθερότητας	166
Η Κοινή Αγροτική Πολιτική	176
Η διαμόρφωση των ανισοτήτων στην ΚΑΠ.....	180
Η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ	182
Ο ελληνικός αγροτικός τομέας και η ΚΑΠ.....	190
Επίμετρο.....	196
Συνολική θεώρηση της Ε.Ε. -	198
Η Ευρώπη «του μέλλοντός μας».....	198

«Νεολειτουργικά» τεχνάσματα και ο πραγματικός κό- σμος.....	201
Προοπτικές μετεξέλιξης	207
Διευθυντήριο και γαλλογερμανικός άξονας.....	210
Μετατρέποντας την ανάγκη σε αρετή.....	221
Ανυπαρξία κοινωνικής δυναμικής.....	227
Η Ε.Ε. του ιμπεριαλισμού, της αστυνομοκρατίας, και του ρατσισμού	238
Ε.Ε. και ΗΠΑ.....	241
Ο «Ευρωστρατός».....	246
Ρατσιστική πολιτική.....	251
Η Αριστερά και η Ευρωπαϊκή Ένωση.....	255
Η «Ευρώπη των Λαών» - Νεοφιλελευθερισμός και Ε.Ε.....	256
Επιστροφή στην «αυτοδύναμη εθνική ανάπτυξη»;	269
Θεωρίες «Οικονομικής καταστροφής» και αναδιάρ- θρωση του ελληνικού καπιταλισμού.....	273
Οι πολιτικές συνέπειες των θέσεων της ρεφορμιστικής Αριστεράς.....	281
Αντικαπιταλιστική Αριστερά	285
Ο Λένιν και ο Τρότσκι για την... Ευρωπαϊκή Ένωση!	295
 Παράρτημα: Οικονομικά και στατιστικά στοιχεία	316
Βιβλιογραφία.....	330
Σημειώσεις	336

Ιστορική σκιαγράφηση της Ε.Ε.

Τον Απρίλιο 1951 ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), το πρώτο βήμα προς την κοινή αγορά. Στην ΕΚΑΧ συμμετείχαν έξι κράτη-μέλη: Βέλγιο, Γαλλία, Ιταλία, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, Λουξεμβο ύργο, Ολλανδία. Σκοπός της ήταν η επίλυση της γαλλο-γερμανικής διαφοράς για τον έλεγχο του Ρουρ,^{*} και η δημιουργία μιας περιοχής ελεύθερου εμπορίου για άνθρακα, σιδηρομετάλλευμα, κοκ και χάλυβα- προϊόντα κρίσιμης σημασίας (οικονομικά και στρατιωτικά). Η διαχείριση της ΕΚΑΧ ανατέθηκε σε μια Επιτροπή (αρχικά ονομαζόταν Ανεξάρτητη Ύπατη Αρχή) την οποία διόριζαν οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών, στο Συμβούλιο των Υπουργών για να νομοθετεί, στη Συνέλευση με καθαρά συμβουλευτικό χαρακτήρα, και στο Δικαστήριο, για την ερμηνεία της συνθήκης και για την επίλυση διαφορών. Η Συνέλευση μέχρι το 1979 αποτελείτο από αντιπροσώπους από τα διάφορα εθνικά κοινοβούλια, δεν εκλέγονταν δηλαδή άμεσα ως ευρωβουλευτές (θεσμοθετήθηκε επισήμως ως Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 1987).

Η πρωτοβουλία είχε την ανοιχτή αμερικανική υποστήριξη.¹ Οι Αμερικανοί, μέσω της Τράπεζας Εισαγωγών- Εξαγωγών, ενίσχυσαν την ΕΚΑΧ με 100 εκατομμύρια δολάρια.

^{*} Η Γαλλία επεδίωκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο να μετατοπίσει τα ανατολικά σύνορά της στον Ρήνο και να θέσει υπό τον έλεγχό της το Ρουρ («καρδιά» της γερμανικής βιομηχανίας). Σ' αυτό αντέδρασαν ΗΠΑ και Βρετανία που ήθελαν το δυτικογερμανικό κράτος πολιτικά ισχυρό για να αντιμετωπισθεί η «σοβιετική απειλή».

1950-1954: Το σχέδιο Μονέ – Πλεβέν^{**} προτείνει τη δημιουργία μιας «Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άμυνας» (ΕΚΑ) και την ίδρυση της «Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας» (ΕΠΚ). Η όλη σύλληψη ήταν να προχωρήσουν, ταυτόχρονα, οι διαδικασίες οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης. Η Γαλλία επεδίωκε την ενοποίηση των ενόπλων δυνάμεων των ευρωπαϊκών μελών του ΝΑΤΟ και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, με στόχο να θέσει υπό έλεγχο το νέο στρατιωτικό δυναμικό της Γερμανίας και να ηγεμονεύσει των διαδικασιών της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», σε (σχετικά) ισότιμη βάση με τις ΗΠΑ. Ωστόσο, στα 1954, η Γαλλία φοβούμενη επανεξοπλισμό της Γερμανίας, αρνήθηκε να επικυρώσει τη συνθήκη της ΕΚΑ. Έτσι «μαζί με την ΕΚΑ χάθηκε κάθε προοπτική μιας πολιτικής Ευρώπης».²

Το 1954 η Δυτική Γερμανία γίνεται μέλος του ΝΑΤΟ. Στα 1955 ιδρύθηκε η Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση (ή Δυτική Ευρωπαϊκή Ένωση [ΔΕΕ]- για στενή στρατιωτική συνεργασία α-

^{**} Ο Ζαν Μονέ (1888-1979) από το 1919 ως το 1923 υπήρξε αναπληρωτής γενικός γραμματέας της Κοινωνίας των Εθνών. Στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν στενός συνεργάτης του Ντε Γκολ. Μεταξύ 1952 και 1955 ήταν πρόεδρος της ΕΚΑΧ, στην ίδρυση της οποίας συνέβαλε αποφασιστικά. Στα 1955 ίδρυσε την Επιτροπή Δράσης για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης και παρέμεινε επικεφαλής της μέχρι τη διάλυσή της το 1975.

Ρενέ Ζαν Πλεβέν (1901-1993) εξέχων στέλεχος του κινήματος των Ελευθέρων Γάλλων του Ντε Γκολ στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Υπήρξε υπουργός Άμυνας μεταξύ 1949-1950 και ξανά από το 1952 έως το 1954. Ένθετος οπαδός της γαλλικής αποικιοκρατίας, υποστήριξε τους πολέμους της Γαλλίας στην Ινδοκίνα και την Αλγερία. Υπήρξε υπουργός Δικαιοσύνης την περίοδο 1969-1973.

νάμεσα στις χώρες της δυτικής Ευρώπης), αλλά παρέμεινε «εν υπνώσει», βρισκόμενη υπό τη σκιά του NATO.*

* Στην πραγματικότητα η ΔΕΕ προήλθε από τη Συνθήκη των Βρυξελλών (1948) και συνέβαλε στην ίδρυση του NATO (το 1949). Στη δεκαετία του 1980 η επιθετική πολιτική του τότε προέδρου των ΗΠΑ Ρέιγκαν στο διπλωματικό πεδίο, ο αγώνας δρόμου στους εξοπλισμούς με την τότε ΕΣΣΔ, και γενικότερα το γεγονός ότι οι ΗΠΑ άρχισαν να κινούνται με βάσει τα «στενά» δικά τους συμφέροντα, χωρίς να περιμένουν την έγκριση των «δυτικών συμμάχων», ενέτειναν τις προσπάθειες των χωρών της δυτικής Ευρώπης για αυτόνομη στρατιωτική παρουσία στα «διεθνή δρώμενα». Στα 1984 η Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση ενεργοποιήθηκε ξανά. Ωστόσο ταυτόχρονα (και κάπως αντιφατικά) επαναεπιβεβαιωνόταν η σημασία της «προστασίας» της Ευρώπης από τη στρατιωτική παρουσία των ΗΠΑ στην ήπειρο, ενώ συγχρόνως αποφασίστηκε η μεγαλύτερη περιφερειακή στρατιωτική συνεργασία. Στα 1988 η Πορτογαλία και η Ισπανία έγιναν μέλη της ΔΕΕ. Με την κατάρρευση των καθεστώτων του κρατικού καπιταλισμού («υπαρκτού σοσιαλισμού») άρχισαν ολοένα και περισσότερο να διαφαίνονται οι διαφορές συμφερόντων μεταξύ Ευρώπης και ΗΠΑ (ή τουλάχιστον οι διαφορές μεταξύ ΗΠΑ και του γαλλογερμανικού άξονα). Η συνθήκη του Μάαστριχτ έθετε ως έναν από τους στόχους της, τη δημιουργία κοινής «αμυντικής» πολιτικής.

Στα 1994 χώρες από την ανατολική και κεντρική Ευρώπη έγιναν συνδεδεμένα μέλη της ΔΕΕ. Στα 1995 έγινε μέλος της ΔΕΕ η Ελλάδα, ενώ Αυστρία, Φινλανδία, Ιρλανδία και Σουηδία απέκτησαν καθεστώς παρατηρητή. Στη ΔΕΕ συμμετέχουν 28 κράτη. Ωστόσο η ΔΕΕ έχει αποτύχει στη δημιουργία «αυτόνομης αμυντικής ευρωπαϊκής ταυτότητας». Εξακολουθεί να βρίσκεται κάτω από τη βαριά σκιά του NATO και των ΗΠΑ. Οι διαφορές συμφερόντων μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξακολουθούν να εμποδίζουν την κοινή πολιτική σε θέματα εξωτερικής και «αμυντικής» πολιτικής.

Επικεφαλής της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης είναι το Συμβούλιο της ΔΕΕ που απαρτίζεται από τους υπουργούς εξωτερικών και άμυνας των κρατών-μελών. Το Συμβούλιο εδρεύει στις Βρυξέλλες (τα στοιχεία είναι από: Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 371-375, και την εγκυκλοπαίδεια Britannica).

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ ή EURATOM) και η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ, ή συχνά Ευρωπαϊκή Κοινότητα) ιδρύθηκαν με τη Συνθήκη της Ρώμης το Μάρτιο 1957 (η ΕΟΚ αναφέρεται συχνά σαν «Ευρωπαϊκές Κοινότητες» [Ε.Κ.] γιατί αποτελείται από τις συμφωνίες ΕΚΑΧ, ΕΚΑΕ και ΕΟΚ). Στόχος της ΕΟΚ ήταν η κατάργηση των εμποδίων (των δασμών- τυπικών ή άτυπων) στη διακίνηση των εμπορευμάτων, υπηρεσιών, κεφαλαίου και εργασίας. Η Κοινή Αγορά έπρεπε να πραγματοποιηθεί σταδιακά σε μια δωδεκαετή μεταβατική περίοδο- μέχρι το 1970.

Σημαντικό κομμάτι των συμφωνιών αφορούσε την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ), οι στόχοι της οποίας ήταν:³ α) αύξηση της παραγωγικότητας στον αγροτικό τομέα, β) εξασφάλιση «δίκαιου» βιοτικού επιπέδου στους αγρότες, γ) σταθεροποίηση των αγορών, δ) εγγύηση «κανονικού εφοδιασμού» του πληθυσμού με γεωργικά προϊόντα, ε) εξασφάλιση «λογικών τιμών» στους καταναλωτές.

Παρά το μύθο, η αγροτική πολιτική της ΕΟΚ δεν ήταν ιδιαίτερα «φιλική» προς τους αγρότες. Η στήριξη (επιδότηση) των αγροτικών τιμών ευνόησε κυρίως τους μεγαλοαγρότες σε βάρος των μικροαγροτών, και επιτάχυνε την αγροτική έξοδο. Ο αριθμός των απασχολούμενων στη γεωργία της ΕΟΚ στο διάστημα 1960-1971 μειώθηκε κατά 6 εκατομμύρια.⁴ Οι δε καταναλωτές, πλήρωναν (και εξακολουθούν να πληρώνουν) τα αγροτικά προϊόντα σε τιμές πολύ υψηλότερες των διεθνών, λόγω υψηλών δασμών στις εισαγωγές.

Τον Ιανουάριο 1960 υπογράφεται η Συμφωνία της Στοκχόλμης- ίδρυση Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελευθέρων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ).*

* Η ΕΟΚ δεν ήταν η μοναδική προσπάθεια διευρωπαϊκής οικονομικής συνεργασίας. Μάλιστα, αρχικά, οδήγησε στην οικονομική «διάσπαση»

Ιούλιος 1961- υπογραφή Συμφωνίας Σύνδεσης Ελλάδας – ΕΟΚ.

Ιανουάριος 1963 – Ο πρόεδρος της Γαλλίας Ντε Γκολ προβάλλει veto στην ένταξη της Βρετανίας στην ΕΟΚ.

Στα 1965 οι διοικητικές επιτροπές ΕΚΑΧ, ΕΚΑΕ και ΕΟΚ συγχωνεύτηκαν σε μια μόνο Επιτροπή (Commission), τα μέλη της οποίας διορίζονταν από τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών.

Στα 1965 οι «εθνικές διαφορές» ανάμεσα στα κράτη-μέλη βγαίνουν με σφοδρότητα στην επιφάνεια. Τον Ιούλιο του 1965 η Γαλλία ανακοινώνει ότι δεν θα συμμετάσχει ξανά στις εργασίες του Συμβουλίου Υπουργών της Κοινότητας (με αφορμή διαφωνία στη χρηματοδότηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής). Η πολιτική της «κενής έδρας» (αποχή από τα θεσμικά όργανα της ΕΟΚ), θα διαρκέσει επτά μήνες. Με το

των δυτικοευρωπαϊκών χωρών σε δυο ομάδες. Η Βρετανία, η οποία ήταν εξαιρετικά καχύποπτη απέναντι στην ΕΟΚ, λόγω της βαρύτητας του γαλλογερμανικού άξονα, πρωτοστάτησε στη δημιουργία της ΕΖΕΣ ως αντίβαρο προς την ΕΟΚ. Η ΕΖΕΣ ήταν μια συνεργασία που αφορούσε αποκλειστικά το εμπόριο (τα αγροτικά προϊόντα ουσιαστικά αποκλείονταν από τη ζώνη ελευθέρων συναλλαγών), ενώ δεν έγινε προσπάθεια για την επέκταση της συνεργασίας σε άλλους τομείς. Στην ΕΖΕΣ συμμετείχαν αρχικά Αυστρία, Δανία, Βρετανία, Νορβηγία, Πορτογαλία, Σουηδία και Ελβετία. Η Φινλανδία έγινε μέλος της το 1986, η Ισλανδία το 1970 και το Λιχτενστάιν το 1991. Το 1967 καταργήθηκαν οι δασμοί ανάμεσα στις χώρες μέλη. Στα 1973 η Βρετανία και η Δανία εγκατέλειψαν τον οργανισμό και εισήλθαν στην ΕΟΚ. Η Πορτογαλία εισήλθε στην ΕΟΚ το 1986. Στα 1995 εγκατέλειψαν τον οργανισμό και εισήλθαν στην ΕΟΚ η Αυστρία και η Φινλανδία. Σήμερα στην ΕΖΕΣ βρίσκονται Ελβετία, Ισλανδία, Νορβηγία, Λιχτενστάιν. Στις 14/2/1992 ΕΟΚ και ΕΖΕΣ συμφώνησαν στην ίδρυση του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ)- τη δημιουργία μιας μεγάλης ζώνης ελευθέρων συναλλαγών μεταξύ των κρατών-μελών των δυο αυτών οργανισμών.

«Συμβιβασμό του Λουξεμβούργου» (1966) αποφασίστηκε ότι, πρακτικά σχεδόν σε όλα τα θέματα, απαιτείτο ομοφωνία. Κάθε κράτος-μέλος μπορούσε να επικαλεστεί (για οποιοδήποτε ζήτημα) ότι θίγονται «ζωτικά εθνικά συμφέροντα», και να απαιτήσει ομοφωνία για να επικυρωθεί μια απόφαση.

Το 1968 ολοκληρώνεται η Τελωνιακή Ένωση της ΕΟΚ και το κοινό εξωτερικό δασμολόγιο. Ο στόχος ήταν η κοινή πολιτική στο διεθνές εμπόριο (κοινό δασμολόγιο έναντι τρίτων χωρών) και η κατάργηση κάθε «εθνικής οικονομικής πολιτικής» που ευνοεί τις εθνικές βιομηχανίες των κρατών-μελών. Ωστόσο ακόμα και σήμερα (όπως θα δούμε στη διάρκεια αυτού του βιβλίου) η προστασία της «εθνικής οικονομίας» με παραδασμολογικά εμπόδια από τα κράτη-μέλη εξακολουθεί να είναι αποτελεσματικότητα.

Αντίθετα με το δόγμα της «ελεύθερης αγοράς» που (υποθετικά τουλάχιστον) ίσχυε για όλα τα υπόλοιπα, η Κοινή Αγροτική Πολιτική συνέχιζε (και συνεχίζει) να στηρίζεται στον προστατευτισμό και τις επιδοτήσεις (κοινοτικές και εθνικές)-πάντοτε υπέρ των μεγαλοαγροτών. Η συγκεντροποίηση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων επιταχύνθηκε, με αποτέλεσμα το μέσο μέγεθος της κοινοτικής εκμετάλλευσης το 1993 να φτάσει τα 164 στρέμματα, αλλά με σημαντικές αποκλίσεις: Βρετανία (670 στρέμματα ανά εκμετάλλευση), Δανία και Σουηδία (370 στρέμματα), Γαλλία (350 στρέμματα) και αφετέρου Ελλάδα (40 στρέμματα), Ιταλία (59 στρέμματα), Πορτογαλία (81 στρέμματα).⁵

Το Δεκέμβριο 1969 στη συνάντηση κορυφής των αρχηγών των κρατών-μελών στη Χάγη, ελήφθη η απόφαση για τη σταδιακή δημιουργία, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, μιας Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ). Η πρώ-

τη αυτή προσπάθεια για την ONE, θα καταλήξει σε πλήρη αποτυχία.

Τον Ιανουάριο του 1973 διευρύνεται η ΕΟΚ με την ένταξη Βρετανίας, Δανίας και Ιρλανδίας.

Στα 1974 επιβεβαιώνεται και επίσημα ο κυρίαρχος ρόλος των κυβερνήσεων των κρατών-μελών (ο διακυβερνητικός, δηλαδή, και όχι «υπερεθνικός» χαρακτήρας της ΕΟΚ) με τη θεσμοθέτηση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Αποτελείται από τους αρχηγούς (πρωθυπο υγο ύς ή προέδρους) των κρατών-μελών και τους υπουργούς των Εξωτερικών. Συνέρχεται τουλάχιστον δυο φορές τον χρόνο, και χαράσσει τις γενικές κατευθύνσεις για την ΕΟΚ. Το κύριο νομοθετικό όργανο της ΕΟΚ (αλλά και σήμερα της Ευρωπαϊκής Ένωσης) είναι το Συμβούλιο των Υπουργών (αποτελείται από τους υπουργούς των κρατών-μελών). Κάθε κοινοτική νομοθεσία απαιτεί την έγκριση του Συμβουλίου των Υπουργών.

Μάρτιος 1979- εισαγωγή του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ).

Το 1981 εντάσσεται η Ελλάδα στην ΕΟΚ (είχε προηγηθεί, τον Ιούνιο 1975 αίτημα της ελληνικής κυβέρνησης για επίσπευση της ένταξης στην ΕΟΚ).

Δεκέμβριος 1985- στο Λουξεμβούργο η Σύνοδος Αρχηγών Κρατών συμφωνεί στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (η συμφωνία τέθηκε σε ισχύ από τον Ιούλιο 1987) Στόχος ήταν η δημιουργία (μέχρι το 1993) μιας «πραγματικά» ενοποιημένης αγοράς (πρόγραμμα «Εσωτερικής Αγοράς») χωρίς παραδοξολογικά εμπόδια: νομικά, τεχνικά, χρηματοπιστωτικά εμπόδια στη διακίνηση εμπορευμάτων, εργασίας κεφαλαίου και υπηρεσιών. Για παράδειγμα, οι διαφορετικές εθνικές νομοθεσίες σε θέματα ασφάλειας εργασίας, υγιεινής και οι τε-

χνικές προδιαγραφές, θεωρήθηκαν εμπόδια για την «ελεύθερη αγορά».

Όπως είπαμε, οι αποφάσεις στο Συμβούλιο των Υπουργών, μέχρι την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, απαιτούσαν ομοφωνία. Με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη επεκτείνεται η αρχή της «ειδικής πλειοψηφίας» («διπλή πλειοψηφία») για μια σειρά ζητήματα: τα κράτη-μέλη έχουν διαφορετικό αριθμό ψήφων, που εξαρτάται από τον πληθυσμό τους, και η υπερψήφιση μιας νομοθεσίας απαιτεί (χονδρικά) τα δυο-τρίτα των ψήφων αλλά και παράλληλα να συγκεντρώνει την πλειοψηφία των κρατών-μελών.

Τον Ιανουάριο 1986 εντάσσονται η Ισπανία και η Πορτογαλία στην ΕΟΚ.

Από το 1988-89 αρχίζει η προπαρασκευή (της δεύτερης προσπάθειας) για την πραγματοποίηση της ΟΝΕ (Οικονομική και Νομισματική Ένωση).

Το Δεκέμβριο 1991 διαμορφώνεται η Συνθήκη του Μάαστριχτ (ολλανδική πόλη). Η συνθήκη άλλαξε το όνομα της ΕΟΚ σε Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.). Έθεσε ως στόχο, για το 1999, την κατάργηση των διάφορων εθνικών νομισμάτων και την αντικατάστασή τους με ένα κοινό νόμισμα- το ευρώ. Στο ευρώ θα συμμετείχαν οι χώρες των οποίων το έλλειμμα του προϋπολογισμού δεν θα υπερέβαινε το 3% του ΑΕΠ, το δημόσιο χρέος θα ήταν κάτω από το 60% του ΑΕΠ, ο πληθωρισμός θα είχε διακύμανση μέχρι 1,5% από τους τρεις χαμηλότερους ρυθμούς πληθωρισμού της Ε.Ε., και θα διατηρούσαν σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες μεταξύ των νομισμάτων τους.

Επιπρόσθετα, η συνθήκη στόχευε στην «πολιτική ενοποίηση» της Ε.Ε., δηλαδή η «Ευρώπη» να αποκτήσει κοινή εξωτερική πολιτική, δεσμευτική από όλα τα κράτη-μέλη, και την

προοδευτική διαμόρφωση αυτόνομης στρατιωτικής μηχανής. Βασικό βήμα προς την κατεύθυνση αυτή θεωρήθηκε η θέσπιση του θεσμού της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Σύμφωνα με τη συνθήκη, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (δηλαδή οι αρχηγοί των κρατών-μελών) καθορίζει τις αρχές και τους γενικούς προσανατολισμούς της ΚΕΠΠΑ. Πρόκειται δηλαδή για «διακυβερνητική συνεργασία» που έχει αποτελεσματικότητα μόνο στο βαθμό που υπάρχει συναίνεση (στην πράξη ομοφωνία) μεταξύ των κρατών-μελών. Το αποτέλεσμα ήταν στην πρώτη μεγάλη κρίση που αντιμετώπισε η Ε.Ε., τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας το 1992, να καταρρεύσει οποιαδήποτε «κοινή εξωτερική πολιτική», η Ε.Ε. να διασπαστεί σε αντιμαχόμενα στρατόπεδα, και τη «λύση» να δώσουν οι ΗΠΑ.

Φεβρουάριος 1992- υπογραφή συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Τον Ιανουάριο του 1993 ολοκληρώνεται το πρόγραμμα «Εσωτερικής Αγοράς».

Τον Ιανουάριο 1995 εντάσσονται Αυστρία, Σουηδία, και Φινλανδία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ε.Ε.-15 είναι: Βέλγιο, Δανία, Γερμανία, Ελλάδα, Ισπανία, Γαλλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Αυστρία, Πορτογαλία, Φινλανδία, Σουηδία, Βρετανία.

Τον Ιούνιο 1997 στη σύνοδο κορυφής του Άμστερνταμ, υπογράφεται το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Ο στόχος ήταν τα κράτη που θα συμμετείχαν στη νομισματική ένωση να δεσμευτούν σε «διαρκή περιορισμό» του δημοσιονομικού ελλείμματος στο 3% του ΑΕΠ. Στην πράξη, το Σύμφωνο Σταθερότητας αποτέλεσε το πρόσχημα για την επιβολή μιας «άγριας» νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής: αποκρατικοποιήσεις και κατεδάφιση του κράτους πρόνοιας.

Τον Ιανουάριο του 1999 ξεκίνησε το «τρίτο στάδιο» της ΟΝΕ, η εισαγωγή του ευρώ (σαν διατραπεζική συναλλαγματική μονάδα). Η «φυσική» εμφάνιση του ευρώ (κέρματα και χαρτονομίσματα) έγινε το 2002 και προκάλεσε κύμα κερδοσκοπικών ανατιμήσεων των προϊόντων σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Οι Γερμανοί πολίτες αποκάλεσαν το ευρώ (euro), teuro, από την γερμανική λέξη teuer, που σημαίνει «ακριβό».

Στα 1999 στη νομισματική ένωση συμμετείχαν 11 χώρες (αν και πολλές χώρες [εννέα στις ένδεκα] είχαν δημόσιο χρέος πάνω από 60% του ΑΕΠ, ενώ της Ιταλίας και του Βελγίου υπερέβαινε το 120%): Αυστρία, Βέλγιο, Φινλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Πορτογαλία και Ισπανία.

Δεκέμβριος 2000- υπογραφή της Συνθήκης της Νίκαιας. Θεσμοθετείται η δυνατότητα να υπάρξει μια Ε.Ε. «πολλών ταχυτήτων». Προβλέπεται ότι μερικές μόνο χώρες της Ε.Ε. μπορούν να προχωρήσουν σε «ενισχυμένη συνεργασία», σε μεγαλύτερη μεταξύ τους «ολοκλήρωση» (οικονομική, διπλωματική, «αμυντική»). Η Ευρώπη του «διευθυντηρίου» προ των πυλών (;).

Το 2001 η Ελλάδα εισέρχεται στο ευρώ.

Στο ευρώ δεν συμμετέχουν όλες οι χώρες της Ε.Ε (αν και εκπληρώνουν τα κριτήρια του Μάαστριχτ). Εκτός ευρώ είναι Βρετανία, Σουηδία, Δανία.

Τον Απρίλιο του 2003 εντάχθηκαν δέκα νέα μέλη (η επίσημη προσχώρηση θα υπογραφθεί το Μάιο του 2004): Κύπρος (ποσοστό μέσου κοινοτικού ΑΕΠ, 80%), Μάλτα (ποσοστό μέσου κοινοτικού ΑΕΠ, 55%), Πολωνία (40%), Τσεχία (57%), Σλοβακία (48%), Σλοβενία (69%), Ουγγαρία (51%), Λιθουανία (38%), Λετονία (33%), Εσθονία (42%).⁶

Η αμερικανοβρετανική εισβολή και κατοχή του Ιράκ το Μάρτιο του 2003 αποκαλύπτει ότι η «πολιτική ενοποίηση» της Ε.Ε. αποτελεί (μακρινό) «όνειρο θερινής νυκτός». Βρετανία, Ισπανία, Ιταλία, Δανία και Ολλανδία, Πορτογαλία, χώρες που ο πληθυσμός τους πλησιάζει το 50% του συνολικού πληθυσμού της Ε.Ε.-15 υποστήριξαν τον πόλεμο στο Ιράκ. Οι περισσότερες από τις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης έπραξαν το ίδιο- η Πολωνία συμμετείχε με μικρό αριθμό στρατιωτών στις πολεμικές επιχειρήσεις.

Στη Χαλκιδική τον Ιούνιο 2003 ηφίζεται «κατ' αρχήν» (με πολλές διαφωνίες εκ μέρους «μικρών» και «μεσαίων» κρατών-μελών) το ευρωπαϊκό «Σύνταγμα». Πρόκειται για καταγραφή και θεσμοθέτηση της μέχρι τώρα γραφειοκρατικής και αντιδημοκρατικής λειτουργίας της Ε.Ε.- με δυο κρίσιμες διαφορές: επιχειρεί μια πιο «συγκεντρωτική» λειτουργία με τη θεσμική αναβάθμιση των «μεγάλων» κρατών σε βάρος των «μικρότερων». Παράλληλα, θεσμοθετεί και «συνταγματικά» το νεοφιλελευθερισμό σα μοντέλο οικονομικής λειτουργίας για την Ε.Ε. Η τελική του ψήφιση (αν επιτευχθεί...) προγραμματίζεται για το 2004.

Η Διακυβερνητική στις Βρυξέλλες, το Δεκέμβριο του 2003, αποτυγχάνει να γεφυρώσει τις διαφορές ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Οι διαφωνίες σε σχέση με το «Σύνταγμα» επαναφέρονται, με ιδιαίτερη οξύτητα, το ζήτημα μιας «Ευρώπης πολλών ταχυτήτων». Ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ρομάνο Πρόντι, δηλώνει: «Εάν σε μια συγκεκριμένη στιγμή διαπιστωθεί ότι κάποιες χώρες επιθυμούν να εμβαθύνουν κατά κάποιο τρόπο την ευρωπαϊκή ολοκλήρωσή τους, τότε πρέπει να μπορούν να το κάνουν».⁷ Παράγοντες της Επιτροπής υπογράμμιζαν ότι οι χώρες αυτές δεν χρειάζονται τη νομιμοποίηση της Ε.Ε. αφού «υπάρχει και ο δρόμος της συνεργασίας

εκτός των κοινοτικών θεσμών». Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε πορεία αβέβαιης και αμφίβολης μετεξέλιξης εν μέσω «εθνικών» αντιπαράθεσεων...

Εάν η πορεία μετεξέλιξης της Ε.Ε. είναι αβέβαιη, υπάρχει, ωστόσο, μια «εξασφαλισμένη» βεβαιότητα: Το θεμέλιο της «νέας Ευρώπης», είναι η ορθόδοξη εφαρμογή της νεοφιλελεύθερης εκδοχής του καπιταλισμού. Η νεοφιλελεύθερη επίθεση κατά των εργαζομένων είναι στην ημερήσια διάταξη σ' ολόκληρη την Ευρώπη, ωστόσο, η χώρα στην οποία αυτή η επίθεση και η κατεδάφιση του κράτους πρόνοιας, εκτός από το ουσιαστικό της περιεχόμενο συμβολίζει ταυτόχρονα και το τέλος του «καπιταλισμού με ανθρώπινο πρόσωπο», είναι η Γερμανία. Η Γερμανία έχει μια μακρά προϊστορία «κοινωνικής πρόνοιας» που οι απαρχές της βρίσκονται στα τέλη της δεκαετίας του 1870 επί Μπίσμαρκ! Μετά το 1945 η πολιτική αυτή συστηματικοποιήθηκε και το «γερμανικό μοντέλο» χαρακτηρίστηκε ως η «κοινωνική οικονομία της αγοράς». Στόχος της οικονομικής πολιτικής θεωρήθηκε ότι πρέπει να είναι η πλήρης απασχόληση και οι (σχετικά) υψηλοί μισθοί, ενώ το επίδομα ανεργίας εξασφάλιζε στους ανέργους αξιοπρεπή διαβίωση για όσο διάστημα παρέμεναν εκτός αγοράς εργασίας. Η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ήταν από τις υψηλότερες στον κόσμο τόσο για τους εργαζόμενους όσο και για τους ανέργους και τους συνταξιούχους. Φυσικά, δεν επρόκειτο για «καπιταλιστικό παράδεισο». Η συνεχής μεταπολεμική οικονομική ανάπτυξη, οι πολύ χαμηλές στρατιωτικές δαπάνες, σε συνδυασμό με την παραδοσιακή δύναμη των γερμανικών συνδικάτων επέβαλαν αυτήν την πολιτική.

Με το πρόγραμμα Ατζέντα 2010 (του σοσιαλδημοκράτη καγκελαρίου Σρέντερ) προωθείται η συστηματική κατεδάφι-

ση του «γερμανικού μοντέλου». * Ενώ σήμερα υπάρχουν 4,5 εκατομμύρια άνεργοι στη Γερμανία, προωθούνται:

- Κατάργηση του επιδόματος ανεργίας μετά τους 12 μήνες και αντικατάστασή του με το «επίδομα 2», ύψους 345 ευρώ το μήνα (κυριολεκτικά επίδομα πείνας ιδιαίτερα για το κόστος ζωής της Γερμανίας). Σε όσους άνεργους αρνούνται χαμηλόμισθες θέσεις εργασίας, περικόπεται και αυτό το επίδομα.
- Αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης στα 67 χρόνια.
- Υποχρέωση των συνταξιούχων να πληρώνουν από μόνοι τους τη νοσηλεία τους.
- Δημιουργούνται ιδιωτικά γραφεία ευρέσεως εργασίας.
- Αύξηση του ορίου μαζικών απολύσεων, ιδίως στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Η Ευρωλάνδη στον αστερισμό του «άγριου» νεοφιλελευθερισμού...

Το 2001 ο πληθυσμός της Ε.Ε.-15 αριθμούσε 377.455.000 κατοίκους. Οι πολυπληθέστερες είναι Γερμανία (82,2 εκατ.), Βρετανία (59,8 εκατ.), Γαλλία (59,5 εκατ.), Ιταλία (57,8 εκατ.), Ισπανία (39,5 εκατ.).⁸

Στα 1996 η Ε.Ε.-15 είχε μεγαλύτερο ΑΕΠ (6.919.958 εκατ. ευρώ) απ' ό τι οι ΗΠΑ (6.153.332 εκατ. ευρώ). Ωστόσο, επει-

* Η δεξιά μετατόπιση της Σοσιαλδημοκρατίας παγκόσμια, και ο εναγκαλισμός της με το νεοφιλελευθερισμό, υπογραμμίζεται από την πρόταση της ηγετικής ομάδας υπό τον Σρέντερ, να απαλειφθεί από το πρόγραμμα του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος ως στρατηγικός στόχος ο «δημοκρατικός σοσιαλισμός» (Ελευθεροτυπία, 27/8/2003). Παρόλο που αυτός ο στόχος δεν σήμαινε πρακτικά τίποτα ουσιαστικό εδώ και πολλές δεκαετίες, εντούτοις η πρόταση σηματοδοτεί (και σημειολογικά) την προσπάθεια αποδέσμευσης της σοσιαλδημοκρατίας από τις πιέσεις του εργατικού κινήματος.

δή η αμερικανική οικονομία τη δεκαετία του 1990 αναπτυσσόταν με μεγαλύτερους ρυθμούς από την ευρωπαϊκή, στα 2000 οι ΗΠΑ (10.708.897 εκατ. ευρώ) ξεπέρασαν την Ε.Ε.-15 (8.524.371 εκατ. ευρώ). Το ΑΕΠ της Ιαπωνίας ήταν την ίδια χρονιά 5.145.362 εκατ. ευρώ. Οι μεγαλύτερες οικονομίες της Ε.Ε.-15 το 2000, σύμφωνα με τη Eurostat, είναι κατά σειρά: Γερμανία (2.025.534 εκατ. ευρώ), Βρετανία (1.547.903 εκατ. ευρώ), Γαλλία (1.404.775 εκατ. ευρώ), Ιταλία (1.165.677 εκατ. ευρώ).^{9 *}

* Στο παράρτημα του βιβλίου παραθέτουμε οικονομικά στοιχεία για κάθε κράτος της Ε.Ε.-15, καθώς και κάποια σημαντικά στατιστικά στοιχεία. Είναι στην ευχέρεια του αναγνώστη να συνεχίσει την ανάγνωση ή να συμβουλευτεί αυτά τα στοιχεία.

Αντί προλόγου

Η “ευρωπαϊκή ολοκλήρωση”: Μια μεθοδολογική προσέγγιση

Η προσπάθεια για τη δημιουργία μιας «πανευρωπαϊκής οικονομίας», χωρίς εθνικά σύνορα, αν έχει (θεωρητικά) μια ρεαλιστική βάση, αυτή πηγάζει από το γεγονός ότι οι παραγωγικές δυνάμεις του καπιταλισμού έχουν, προ πολλού, υπερβεί τα εθνικά σύνορα. Ο καπιταλισμός είναι το πρώτο ουσιαστικά «οικουμενικό» σύστημα. Πριν από αυτόν δεν υπήρχε ταξικός κοινωνικός σχηματισμός που να εκτείνεται σ’ ολόκληρο τον πλανήτη. Το δουλοκτητικό σύστημα ουσιαστικά περιοριζόταν γύρω από την λεκάνη της Μεσογείου, η φεουδαρχία αφορούσε τη δυτική Ευρώπη. Ήταν ο καπιταλισμός και η εγγενής τάση του να διευρύνει διαρκώς την παραγωγική διαδικασία, μέσω των επιστημονικών και τεχνολογικών ανακαλύψεων να εκσυγχρονίζει και να αυξάνει τις δυνατότητες των παραγωγικών δυνάμεων (τόσο των μηχανημάτων όσο και της οργάνωσης και αποτελεσματικότητας της εργασίας), που αναγκαστικά οδηγούσε στο ξεπέρασμα της εθνικής, εσωτερικής αγοράς, στη διαρκή επέκταση σ’ όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη, αναζητώντας νέες αγορές για τα προϊόντα, επενδυτικές ευκαιρίες για τα κεφάλαια, πρώτες ύλες για βιομηχανική εκμετάλλευση.

Από την αρχή ο καπιταλισμός δημιούργησε την παγκόσμια αγορά μέσω της οποίας όλες οι χώρες βρέθηκαν σε μια κατά-

σταση τόσο αλληλεξάρτησης όσο και ανταγωνισμού, για το ποια χώρα θα ελέγχει τις εμπορικές οδούς, τις κρίσιμες πρώτες ύλες (π.χ. πετρέλαιο), το ποια χώρα τελικά θα δημιουργούσε ευνοϊκές συνθήκες για τον εθνικό της καπιταλισμό, σε παγκόσμιο επίπεδο, για τα κεφάλαια και τα προϊόντα της. Καμιά χώρα, όσο μεγάλη και να ήταν, ακόμα και οι ΗΠΑ, η Γερμανία, η Γαλλία, η Αγγλία ή η Ρωσία, δεν είχε τη δυνατότητα να κλειστεί στην εσωτερική της αγορά, να απομονωθεί από την παγκόσμια αγορά (η οικονομική αυτόρκεια αφορά αγροτικούς προκαπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς). Ο Τρότσκι με πολύ γλαφυρό τρόπο περιγράφει:

«Διακρινόμενος σ' αυτό από τα προηγούμενα οικονομικά συστήματα, ο καπιταλισμός έχει σαν ιδιότητα να τείνει συνεχώς προς την οικονομική επέκταση, να διεισδύει σε καινούργιες περιοχές, να κατανικά τις οικονομικές διαφορές, να μεταμορφώνει τις περιφερειακές και εθνικές οικονομίες, που ήταν κλεισμένες στον εαυτό τους, σ' ένα σύστημα συγκοινωνούντων δοχείων, να πλησιάζει έτσι, να εξισώνει τα οικονομικά και πολιτιστικά επίπεδα των πιο προχωρημένων και των πιο καθυστερημένων χωρών. [...]

Μα πλησιάζοντας τις χώρες και εξισώνοντας τα επίπεδα ανάπτυξής τους, ο καπιταλισμός ενεργεί με τις δικές του μέθοδες, δηλαδή με τις αναρχικές μέθοδες, που υποσκάπτουν συνεχώς την ίδια την εργασία του, αντιθέτοντας τη μια χώρα στην άλλη, τον ένα κλάδο παραγωγής στον άλλο, ευνοώντας την ανάπτυξη ορισμένων μερών της παγκόσμιας οικονομίας, φρενάροντας και ρίχνοντας πίσω άλλα μέρη της. Μονάχα ο συνδυασμός αυτών των δυο θεμελιακών τάσεων, κεντρόφυγων και

κεντρομόλων, ισοπέδωσης και ανισότητας, που και οι δυο είναι αποτέλεσμα της ίδιας της φύσης του καπιταλισμού, μας εξηγεί τη ζωντανή περιπλοκή της ιστορικής διαδικασίας».¹⁰

Τα παραπάνω δημιουργούν μια «εσωτερική» αντίφαση. Από τη μια, η διεθνής «φύση» του καπιταλισμού, και από την άλλη, η εθνική βάση, η εθνική συγκεκριμενοποίηση κάθε καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Το αποτέλεσμα ήταν ο οικονομικός ανταγωνισμός να μετατρέπεται σε ιμπεριαλισμό και ανά περιόδους σε πόλεμο, και μάλιστα αυτός να αποκτήσει ενδημικό χαρακτήρα. Ο παγκόσμιος χαρακτήρας του καπιταλισμού μετέτρεψε αυτούς τους πολέμους στους πρώτους πραγματικά Παγκόσμιους Πολέμους, ενώ σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της τεχνολογίας των όπλων, στους πιο αιματηρούς της ανθρώπινης ιστορίας.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες (καθόλου παράδοξα), η ιστορία της Ευρώπης, της πιο αναπτυγμένης καπιταλιστικά περιοχής του πλανήτη μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, είναι μια ιστορία οικονομικών, επιστημονικών και τεχνολογικών επιτευγμάτων, αλλά ταυτόχρονα, και η ιστορία ενός ανελέητου ιμπεριαλισμού και ανταγωνισμού ανάμεσα στις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις για κυριαρχία πάνω στην ευρωπαϊκή ήπειρο, αναζητώντας τη χίμαιρα της τελικής παγκόσμιας ηγεμονίας. Ειρωνικά, το τελικό αποτέλεσμα δεν ήταν η ανάδυση μιας παγκόσμια κυρίαρχης ευρωπαϊκής υπερδύναμης, αλλά η ανάδυση της ηγεμονίας των ΗΠΑ.

Η πορεία προς την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», είναι ουσιαστικά η πρώτη προσπάθεια υπέρβασης των αντιτιθεμένων εθνικών καπιταλιστικών συμφερόντων με ειρηνικό τρόπο. Ιδρύοντας μια οικονομική ζώνη, που να «αγκαλιάζει» ολό-

κληρη την Ευρώπη, «τα παραδοσιακά όρια στην ανάπτυξη κάθε εθνικού καπιταλισμού θα μπορούσαν να ξεπεραστούν χωρίς στρατιωτική σύγκρουση» και θα μπορούσε σταδιακά «να ξεκινήσει η συγχώνευση των ανταγωνιζόμενων καπιταλιστών σε μια κρατική δομή ενός ευρωπαϊκού υπερκράτους». ¹¹

Ωστόσο, η όλη διαδικασία έβρισκε σοβαρά εμπόδια. Το βασικό πρόβλημα βρισκόταν (και βρίσκεται) στα άνισα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης και συνακόλουθα τις (μεγάλες) διαφορές παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας μεταξύ των διάφορων καπιταλιστικών κρατών της Ευρώπης. Οι διαφορές αυτές σημαίνουν πρακτικά ότι αν δημιουργηθούν συνθήκες «τέλειου ανταγωνισμού» σε πανευρωπαϊκή κλίμακα (δηλαδή χωρίς εθνικούς δασμούς, χωρίς μη δασμολογικούς φραγμούς [παραδασμολογικά εμπόδια], ενοποίηση των επιμέρους εθνικών νομοθεσιών, και κοινό νόμισμα που δεν θα ελέγχει καμιά επιμέρους εθνική κυβέρνηση, ούτως ώστε όλα τα κεφάλαια να ανταγωνίζονται σε ισότιμη βάση και σε πανευρωπαϊκό επίπεδο) τότε το κεφάλαιο που είναι πιο παραγωγικό και ανταγωνιστικό θα κυριαρχήσει επί του ασθενέστερου. Και επειδή το κεφάλαιο έχει εθνική ταυτότητα, αυτό θα σήμαινε την κυριαρχία του πιο ισχυρού (στην προκειμένη περίπτωση του γερμανικού) επί όλων των άλλων.

Ένα παράδειγμα (από τη δεκαετία του 1960) διαφωτίζει τα παραπάνω:

«Την έκταση της άνισης ανάπτυξης των συνθηκών ανταγωνισμού στο χώρο της κοινότητας τεκμηριώνει η άνιση ανάπτυξη των μέσων τιμών εξαγωγών για τις σπουδαιότερες χώρες της ΕΟΚ. Ενώ ο δείκτης αυτός της εξέλιξης των τιμών των εξαγωγικών αγαθών ανέβηκε μεταξύ 1963 και 1970 στη Δυτική Γερμανία (Ομο-

σπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας) από το 100 στο 103, ανέβηκε στη Γαλλία στο 147, στη Μ. Βρετανία στο 159 και στην Ιταλία το 180. Προσδιορισμένα - σταθερά συναλλάγματα, θα έχουν στα πλαίσια μιας ONE [Οικονομική και Νομισματική Ένωση] κάτω απ' αυτές τις συνθήκες καταστροφικές επιδράσεις για το βρετανικό και ιταλικό κεφάλαιο».¹²

Η ανισόμετρη οικονομική ανάπτυξη είναι επίμονη και τη διακρίνουμε σε μακροχρόνια βάση. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ από το 1950 μέχρι το 1988 αυξήθηκε στη Γαλλία κατά 6,48 φορές, στη (Δυτική) Γερμανία κατά 8,1 φορές, στην Ιταλία κατά 8,9 φορές και στη Βρετανία κατά 4,7.¹³ Όσο για τον πληθωρισμό, αν υποθέσουμε ότι το 1980 αντιστοιχεί στο επίπεδο 100 των τιμών σ' όλες τις χώρες, στο διάστημα από 1979 ως το 1990, οι τιμές καταναλωτικών προϊόντων στη Γερμανία είχαν αυξηθεί στο 121 αλλά στο 214 στην Ιταλία.¹⁴ Σε αυτές τις συνθήκες, τον ασθενέστερο «εθνικό» καπιταλισμό, σ' ένα τέλειο ανταγωνιστικό περιβάλλον, θα τον ανέμενε «βέβαιη καταστροφή».

Καθόλου λοιπόν αναίτια, ο Klaus Busch δεν θα διστάσει, στα 1984, να προβλέψει ότι η ONE δεν πρόκειται ποτέ να πραγματοποιηθεί, ενώ το μέλλον της Ευρώπης είναι σκοτεινό και δυσοίωνο:

«Η τελωνειακή ένωση μπόρεσε να επιβληθεί στην ΕΟΚ, παρά τα άνισα εθνικά επίπεδα ανάπτυξης, επειδή, σε περίπτωση μετατόπισης της θέσης των χωρών μελών στον μεταξύ τους ανταγωνισμό, μένει κατ' αρχάς ανοιχτή η δυνατότητα για διορθώσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών [δηλαδή η ασθενέστερη ανταγωνιστικά χώρα

να υποτιμήσει το νόμισμά της για να κάνει φτηνότερα τα προϊόντα της και άρα πιο ανταγωνιστικά στο διεθνές εμπόριο]. Αυτήν την προστασία δεν την έχουν οι διάφορες χώρες μέσα στην ΟΝΕ, που προϋποθέτει έτσι το ίδιο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, ώστε η πραγματοποίηση της να μην αποβεί σε βάρος των λιγότερο αναπτυγμένων εθνικών κεφαλαίων. Μια και, [...] δεν μπορεί να αποκατασταθεί ισομερής συσσώρευση κεφαλαίου στην ΕΟΚ, είναι συνεπώς δυνατή η επικράτηση της ΟΝΕ μόνο με εξωοικονομικό εξαναγκασμό, με την πολιτικοστρατιωτική πίεση μιας ιμπεριαλιστικής ηγετικής δύναμης. Με τον δοσμένο και τον άμεσα προβλεπόμενο συσχετισμό δυνάμεων στην ΕΟΚ, δεν διαθέτει όμως καμιά χώρα, ούτε η ΟΔΓ, την απαιτούμενη δύναμη για μια αναγκαστική ολοκλήρωση της Ευρώπης».¹⁵

Ο Chris Harman, πολύ πιο προσεκτικός, έγραφε το 1971:

«Η τάση της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων μπορεί να οδηγεί στην υπέρβαση των εθνικών συνόρων, ωστόσο το γεγονός παραμένει ότι η τεράστια πλειοψηφία των εταιρειών συνεχίζουν να είναι υπό την ιδιοκτησία και να λειτουργούν εντός μιας συγκεκριμένης εθνικής βάσης. Ακόμη και οι πολυεθνικές έχουν μια τέτοια βάση από την οποία εκκινούν. Η ΕΟΚ δεν μπόρεσε να αλλάξει αυτή την πραγματικότητα προωθώντας διασυνοριακές συγχωνεύσεις. Έτσι ο επιθυμητός «εξευρωπαϊσμός» του κεφαλαίου συνεχίζει να συγκρούεται με τα εθνικά σύνορα. Η μοναδική διέξοδος θα ήταν να μειωθεί με κάποιο τρόπο η εξάρτηση των εταιρειών από το εθνικό κράτος με την ανάπτυξη κάποιου είδους Ευρω-

παϊκού κράτους. Ωστόσο ευρωπαϊκοί θεσμοί δεν έχουν ακόμα αρχίσει να αναδύονται υπεράνω των αντιμαχόμενων εθνικών συμφερόντων».¹⁶

Η επικράτηση της ONE και η εισαγωγή του ευρώ φαίνεται να διαψεύδουν τις παραπάνω προβλέψεις. Ωστόσο ο αναλυτής, δεν θα πρέπει να παγιδευτεί σε μια «εκ των υστέρων» σοφία. Επειδή τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν με την προβλεπόμενη πορεία, γνωρίζοντας τις εξελίξεις είκοσι με τριάντα χρόνια αργότερα, να διαγράψει με μια μονοκοντυλιά όλες τις προηγούμενες θεωρήσεις και να αναζητήσει μια άλλη, πιο «βαθιά» ανάλυση.

Στην πραγματικότητα, όλες οι παραπάνω εκτιμήσεις όχι απλά ήταν βάσιμες, αλλά αποτελούν τη βάση για την κατανόηση των προβλημάτων που εξακολουθούν να ταλανίζουν το «εγχείρημα Ευρώπη».

Σε κάθε βήμα της πορείας προς την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», ρόλο δεν έπαιζαν μόνο οι οικονομικές προτεραιότητες, αλλά και οι πολιτικές επιλογές των αρχουσών τάξεων και οι γενικότερες γεωπολιτικές εξελίξεις. Καμιά άρχουσα τάξη δεν καθορίζει την στρατηγική της μόνο με βάση τη «στενή» οικονομική πραγματικότητα, αλλά αναγκαστικά θα πρέπει να λάβει υπ' όψη της και ένα σύνολο άλλων παραγόντων: την ταξική πάλη ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, τους (διαρκώς μεταβαλλόμενους) συσχετισμούς δύναμης ανάμεσα στις μεγάλες ιμπεριαλιστικές χώρες (ή ιμπεριαλιστικά μπλοκ), την αναγκαία οικοδόμηση συμμαχιών για να υπάρξουν ευνοϊκές συνθήκες επέκτασης του κεφαλαίου στην παγκόσμια αγορά κ.λπ. Και βεβαίως, συνεχή πίεση εξασκούσαν και οι μεταβαλλόμενοι συσχετισμοί δύναμης (οικονομικής και διπλωματικής) μεταξύ των μεγάλων καπιταλιστικών χωρών της ίδιας

της δυτικής Ευρώπης. Είναι σαφές ότι στη μακρά ιστορική πορεία της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», που ήδη μετρά πάνω από πενήντα χρόνια, αυτοί οι παράγοντες έχουν μεταβληθεί πολλές φορές, και ενώ τις έπαιρναν υπ' όψιν τους οι παλαιότερες αναλύσεις, δεν ήταν δυνατόν να προβλεφθούν με ακρίβεια (το μέλλον είναι πάντοτε εξ' ορισμού «ανοικτό» σε κάθε δυνατή εξέλιξη).

Παρ' όλα αυτά, το όλο «ευρωπαϊκό εγχείρημα» εξακολουθεί να βρίσκεται σε μια μέγγενη: από τη μια, η (ιστορικά) εθνική διαμόρφωση του κεφαλαίου. Δεν υπάρχει κανενός είδους κοινή «ευρωπαϊκή» συνείδηση ή κοινό «ευρωπαϊκό» συμφέρον. Τα κεφάλαια συγκροτούνται σε εθνική βάση – το εθνικό κράτος εξακολουθεί να αποτελεί το έσχατο καταφύγιο για κάθε ευρωπαϊκό κεφάλαιο που «πρέπει» να προστατευτεί από τον ανταγωνισμό από άλλα ευρωπαϊκά κεφάλαια. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η ανάγκη για μια «συσπείρωση» όλων των ευρωπαίων καπιταλιστών, για να μπορέσουν να ξεπεραστούν οι καταστροφικές αντιπαλότητες του παρελθόντος, για να μπορέσει η «Ευρώπη» να αντιμετωπίσει τον ανταγωνισμό από τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία – τις «νέες προκλήσεις», που καμιά ευρωπαϊκή χώρα δεν μπορεί να αντιμετωπίσει ξεχωριστά, από μόνη της.

Ωστόσο, η κύρια πλευρά της αντίθεσης εξακολουθεί να είναι η εθνική διαμόρφωση του ευρωπαϊκού κεφαλαίου. Είναι αυτή που καθορίζει τις εξελίξεις και τους συμβιβασμούς της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης». Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πενήντα χρόνια μετά την ίδρυση της ΕΟΚ, εξακολουθούν τα βασικά της «επιτεύγματα» να είναι οικονομικά (η τελωνιακή ένωση, η ΟΝΕ, το ευρώ), ενώ η πολιτική ενοποίηση να βρίσκεται σχεδόν στο ίδιο σημείο από το οποίο ξεκίνησε. Σε ζητήματα εξωτερικής ή «αμυντικής» πολιτικής απαιτείται ομο-

φωνία, ενώ το εθνικό κράτος εξακολουθεί να ελέγχει την εθνική οικονομία (το κεφάλαιο εξακολουθεί να είναι εθνικά, παρά ευρωπαϊκά διαμορφωμένο). Αυτός είναι ο λόγος, που σε κάθε σημαντικό ζήτημα εξωτερικής πολιτικής (είτε επρόκειτο για τη διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας είτε για την εισβολή στο Ιράκ) η Ε.Ε. μετατρέπεται σε πεδίο μάχης όλων εναντίον όλων. Αυτός είναι επίσης ο λόγος, που κάθε προσπάθεια για πιο «συγκεντρωτική» λειτουργία της Ε.Ε., συναντά λυσσαλέα αντίσταση από κράτη-μέλη (όπως στην περίπτωση της ψήφισης του «Συντάγματος») και η κατάληξη είναι αβέβαιοι συμβιβασμοί. Η Ε.Ε. σήμερα εξακολουθεί να είναι μια οικονομική και νομισματική ζώνη, παρά μια ολοκληρωμένη οικονομικά περιοχή (η οποία άλλωστε θα προϋπέθετε και την πολιτική ενοποίηση).

Η επίμονη ύπαρξη πολλών αντιτιθεμένων εθνικών συμφερόντων, είναι αυτή που εξαναγκάζει την κρατική και ακαδημαϊκή γραφειοκρατία, που διαχειρίζεται ή «στοχάζεται» την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», να καταφεύγει διαρκώς σε ευχολόγια και κάθε είδους «παραινέσεις», παρά στην ψυχρή ανάλυση των δεδομένων: η «Ευρώπη» «πρέπει» να προχωρήσει σε «πολιτική και οικονομική ολοκλήρωση», γιατί αυτό είναι προς «το συμφέρον των ευρωπαϊκών λαών». «Πρέπει» να ξεπεραστούν οι «εθνικοί εγωισμοί», γιατί διαφορετικά η «Ευρώπη» θα «υποβαθμιστεί» στην παγκόσμια σκηνή. Ωστόσο με ευχολόγια, ελάχιστα πράγματα μπορεί κανείς να επιτύχει, αλλά, και πολύ περισσότερο, είναι αδύνατον να εξηγηθούν οι διαδικασίες μέσω των οποίων εξελίσσεται η πραγματικότητα.

Ο μεγάλος αμερικανός συγγραφέας Νόρμαν Μίλερ μιλάει για το Κεφάλαιο του Μαρξ, επισημαίνει τα εξής:

«Από όλα τα βιβλία που έχω διαβάσει στη ζωή μου είναι, μακράν, το πιο σημαντικό. Όχι για την ιδεολογία του, την οποία δεν συμμερίζομαι, ούτε για τις απόψεις περί των οικονομικών πραγμάτων που δεν είμαι σε θέση να κρίνω. Αυτό που με επηρέασε από τον Μάρξ είναι το ύφος της σκέψης του, αυτή η καθαρότητα και η σοβαρότητά του χωρίς ίχνος συναισθηματισμού. Υπάρχει κάτι σχεδόν τελεολογικό στον Μάρξ: σε υποχρεώνει να ακολουθείς τη σκέψη μέχρι τις πιο βαθιές ρίζες της και φτάνει μέχρι το νευρικό σου σύστημα. Αν μελετήσεις τον Μάρξ με προσοχή, μαθαίνεις να σκέφτεσαι με περρισσότερη καθαρότητα και πιο δημιουργικά».¹⁷

Θα έπρεπε να εξεταστούν (με ψυχρότητα και «χωρίς ίχνος συναισθηματισμού») τα αντικειμενικά δεδομένα του όλου «ευρωπαϊκού εγχειρήματος». Μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορούν να γίνουν κατανοητά τα «επιτεύγματα», αλλά και τα εμπόδια που ορθώνονται για την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση»:

- Ποια ήταν η αντικειμενική βάση (οικονομική, πολιτική, γεωπολιτική) της απαρχής του ευρωπαϊκού εγχειρήματος τη δεκαετία του 1950.
- Ποιοι ήταν οι στόχοι και πόσο επετεύχθησαν (με δεδομένο, όπως θα δούμε, ότι οι στόχοι αυτοί άλλαζαν μέσα στο χρόνο που εξελίσσεται η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση»).
- Πως εξελίσσεται σήμερα η Ε.Ε. Πόσο έχει προχωρήσει η δημιουργία ενός ενοποιημένου οικονομικά και πολιτικά ευρωπαϊκού χώρου. Πόσο έχει προχωρήσει η πολιτική ενοποίηση (κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική «άμυνας», η ενοποίηση των διαφόρων εθνικών νομοθεσιών κ.λπ.). Πόσο αναπτύχθηκε η οικονο-

μική ενοποίηση – κατάργηση κάθε «εθνικού» εμποδίου ώστε να δημιουργηθεί μια μεγάλη ενιαία ευρωπαϊκή οικονομία από την οποία θα προέλθουν μεγάλες ευρωπαϊκές εταιρίες, χωρίς εθνική βάση, ικανές να ανταγωνιστούν τα «μεγαθήρια» των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας.

- Τέλος (αλλά καθόλου ήσσονος σημασίας) ποια είναι η ταξική βάση του «ευρωπαϊκού εγχειρήματος»- ποιας τάξης τα συμφέροντα εκφράζονται, ποια είναι η θέση που επιφυλάσσεται στους εργαζόμενους μέσα από την όλη πορεία της Ε.Ε. Το σημείο αυτό, προφανώς, αφορά και το κρίσιμο ζήτημα της στάσης της Αριστεράς στο θέμα της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης». Η Αριστερά πρέπει να επιδιώξει τη διάλυση, «εδώ και τώρα», της Ε.Ε., ή αντίθετα, τη σταδιακή μετατροπή της Ε.Ε. σε «Ευρώπη των λαών», ή κάτι εντελώς νέο, την πάλη για μια ριζικά διαφορετική Ευρώπη- μιας Ευρώπης της άμεσης σοσιαλιστικής δημοκρατίας και της ειρήνης;

Στο παρόν «πρόγραμμα», η ανάλυση μας θα ακολουθήσει μια «αυστηρά» χρονολογική σειρά εξιστόρησης του όλου «ευρωπαϊκού εγχειρήματος». Γιατί παρ' όλο που η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» διανύει ήδη πενήντα χρόνια ιστορίας, δεν πρόκειται για μια πορεία «σταδιακής σύγκλισης» των εθνικών ευρωπαϊκών οικονομιών, αλλά σ' αυτήν την πορεία μπορούμε να διακρίνουμε τρεις σαφώς διακριτές περιόδους.

κεφάλαιο 1

Οι τρεις περίοδοι της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»

Α) 1951-1974: Η τελωνειακή ένωση

Κατά την περίοδο αυτή, οι συμφωνίες περιορίζονταν σε «στενά» οικονομικά θέματα. Στην πράξη (όχι στο «όραμα») δεν ετίθετο κανένα ζήτημα δημιουργίας ενός «ευρωπαϊκού υπερκράτους»:

«[...] το εθνικό κράτος, όπως δείχνει η ιστορική έρευνα της τελευταίας δεκαετίας, εξακολουθεί να διατηρεί την υπόστασή του, αν δεν έχει ενισχυθεί, από το εγχείρημα της ενοποίησης. [...]ο Taylor] χαρακτηρίζει την Ε.Ε. ως μια «συμμαχία διαχείρισης» μεταξύ κυρίαρχων κρατών ή εναλλακτικά μια «συναίνεση» μεταξύ συνεργαζομένων κυβερνητικών ηγετικών ομάδων» [...] Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν είναι ούτε ένας συνήθης διεθνής οργανισμός, ούτε ένα διεθνές καθεστώς, αλλά ούτε ακόμα ένα υπερ-κράτος εν τω γενέσθαι. Είναι καλύτερο να την εξετάσουμε ως ένα δίκτυο κρατών στο οποίο αθροίζονται οι επιμέρους κυριαρχίες τους (polling of sovereignty) κατά τον Taylor».¹⁸

Στην πρώτη περίοδο της ΕΟΚ τα παραπάνω είναι κάτι περισσότερο από προφανή. Ήταν οι επιλογές των κυβερνήσεων, με βάση το «εθνικό συμφέρον», που έθεταν τα όρια τόσο στην επέκταση όσο και στη λειτουργία της ΕΟΚ. Στα 1963 η Γαλλία του Ντε Γκολ έθεσε βέτο στην ένταξη της Βρετανίας στην ΕΟΚ. Ακολούθησε κρίση στους κόλπους της ΕΟΚ, που συνδυάστηκε με διαφωνίες ως προς την αγροτική πολιτική και τη θεσμική λειτουργία, ενώ στην κορύφωση της κρίσης η κυβέρνηση του Ντε Γκολ κατέφυγε στην πολιτική της «άδειας καρέκλας». Αποχή από όλα τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (αποχή από τις συνεδριάσεις του Συμβουλίου των Υπουργών της ΕΟΚ, εκτός των επιτροπών διαχείρισης της γεωργίας στα πλαίσια του ΚΑΠ [Κοινή Αγροτική Πολιτική]) και υπεραμύνθηκε της «εθνικής κυριαρχίας».

Τελικά η ΕΟΚ οδηγήθηκε στο διαβόητο «Συμβιβασμό του Λουξεμβούργου» το 1966, που επέβαλε την αρχή της ομοφωνίας για τη λήψη των αποφάσεων ακόμα και στα δευτερεύοντα ζητήματα στα Συμβούλια των Υπουργών.¹⁹

Η γκολική πολιτική στόχευε στην πολιτική ηγεμονία στην Ευρώπη των έξι, προβάλλοντας τη θέση της για «ανεξαρτησία» έναντι των ΗΠΑ (γι' αυτό ήταν η Γαλλία η πιο «αντιαμερικανική» από τις χώρες της ΕΟΚ). Για να μην αποκτήσει σ' αυτόν τον στόχο η Γαλλία ανταγωνιστή εντός της ΕΟΚ αντιδρούσε στην είσοδο της Βρετανίας στην Κοινότητα (η Βρετανία – ήταν [και είναι] η πλέον «φιλοαμερικανική» από τις ευρωπαϊκές χώρες, ενώ επιπλέον ήταν μεγάλη στρατιωτική και οικονομική δύναμη).

Η γκολική πολιτική απέτυχε, τόσο εξ αιτίας της οικονομικής και πολιτικής δύναμης της δυτικής Γερμανίας, όσο και από το γεγονός ότι η προσπάθεια «ανεξαρτησίας» έναντι των ΗΠΑ προσέκρουσε στην αντίθεση των υπολοίπων μελών της

ΕΟΚ που την έβλεπαν, απλά, σαν προσπάθεια της Γαλλίας να παίζει «μητροπολιτικό» ρόλο στην Ευρώπη. Στις διαπραγματεύσεις για μια ενδεχόμενη κοινή «αμυντική» λειτουργία της ΕΟΚ:

«[...] τα υπόλοιπα πέντε κράτη-μέλη της ΕΟΚ επιθυμούσαν μια αναφορά στο ΝΑΤΟ και, αν ήταν δυνατόν, μέσα στους στόχους [της ΕΟΚ] να μπορούσε να συμπεριληφθεί η υιοθέτηση μιας κοινής αμυντικής πολιτικής, στο πλαίσιο όμως της Ατλαντικής Συμμαχίας».²⁰

Επιπρόσθετα, οι μικρότερες χώρες αντέδρασαν έντονα στο βέτο της Γαλλίας για την είσοδο της Βρετανίας, γιατί έβλεπαν την είσοδο της Βρετανίας στην ΕΟΚ ως ένα παράγοντα εξισορρόπησης έναντι του γαλλο-γερμανικού άξονα. Οι μικρότερες χώρες επεδίωκαν μια πιο «ανεξάρτητη» θεσμικά λειτουργία της ΕΟΚ (που ορισμένοι κάνουν το λάθος να την ονομάζουν πιο «υπερεθνική»), που είχε σαν στόχο να μην εξαρτάται θεσμικά η ΕΟΚ σε κυρίαρχο βαθμό από τα κυβερνητικά κέντρα των «μεγάλων», ουσιαστικά Γαλλίας και Γερμανίας. Στα 1962 η γαλλική κυβέρνηση κατέθεσε το «σχέδιο Fouchet» για τη θεσμική λειτουργία της ΕΟΚ, το οποίο έδινε έμφαση στη διακυβερνητική (διακρατική) της πλευρά. Αντιδρώντας ο Ολλανδός υπουργός εξωτερικών δήλωνε χαρακτηριστικά:

«Το γαλλικό σχέδιο βασίζεται επί της παλιάς ιδέας μιας Συνθήκης μεταξύ κρατών, μιας συμμαχίας της Ευρώπης των πατρίδων. Πιστεύουμε ότι πρέπει να απορριφθεί αυτό το σχέδιο, *όμως είμαστε διατεθειμένοι να*

*κάνουμε παραχωρήσεις, εάν ενδιαφέρεται η Μεγάλη Βρετανία γι' αυτό».*²¹

Οι χώρες (που υποτίθεται) ότι ήταν υπέρ μιας πιο «υπερεθνικής» λειτουργίας, επιθυμούσαν διακαώς την είσοδο μιας χώρας που ήταν ο κατεξοχήν εκφραστής της αυστηρά διακρατικής λειτουργίας της ΕΟΚ! Με άλλα λόγια, στην πραγματικότητα, η διαμάχη γύρω από τη θεσμική λειτουργία, τόσο για τις μεγάλες χώρες όσο και για τις μικρές, επικεντρωνόταν στις ισορροπίες δυνάμεων μεταξύ των κρατών-μελών, και όχι αν αυτή θα ήταν πραγματικά «υπερεθνική».

Ο φόβος των μικρότερων κρατών ότι θα «καπελωθούν» από ένα γαλλο-γερμανικό άξονα ήταν πραγματικός. Η αποτυχία του «σχεδίου Fouchet», αποτέλεσε το εφελτήριο για την επισημοποίηση του γαλλο-γερμανικού άξονα με την υπογραφή, στις 22 Ιανουαρίου 1963 στο Παρίσι, από τους Ντε Γκολ και Αντενάουερ της Συνθήκης Συμφιλίωσης ανάμεσα στις δυο χώρες. Από τούδε και στο εξής, ο άξονας αυτός θα αποτελεί την ατμομηχανή που θα καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την πορεία της ΕΟΚ.

Αλλά δεν θα πρέπει κανείς να υπερβάλλει ως προς την κοινότητα συμφερόντων Γαλλίας – Γερμανίας. Επρόκειτο για λυκοφιλία, πράγμα που επιβεβαιώθηκε μετά την αποχώρηση του Ντε Γκολ από τη γαλλική προεδρία. Ο διάδοχος του Ντε Γκολ από τον Ιούνιο 1969, Πομπιντού, άλλαξε προσανατολισμό, λόγω της αποτυχίας της μέχρι τότε γαλλικής πολιτικής από τις συνδυασμένες αντιστάσεις που αντιμετώπισε. Η γαλλική πολιτική υποστήριζε τώρα την είσοδο της Βρετανίας στην ΕΟΚ για δυο λόγους. Πρώτον, για να δημιουργηθεί αντίβαρο στη δύναμη της δυτικής Γερμανίας και δεύτερον, γιατί η Βρετανία θα υποστήριζε τη Γαλλία ενάντια στις προ-

σπάθειες για τη δημιουργία «υπερεθνικών θεσμών» (υπό τη γερμανική οικονομική ηγεμονία) εντός της ΕΟΚ (Γαλλία-Βρετανία από κοινού επεδίωκαν να διατηρηθεί ο διακυβερνητικός χαρακτήρας της ΕΟΚ). Το Μάιο 1971 ο Γάλλος πρόεδρος Πομπιντού συναντάται με το Βρετανό πρωθυπουργό Έντουαρντ Χιθ και συμφωνούν οι κοινοτικές αποφάσεις να λαμβάνονται με ομοφωνία.

Στον οικονομικό τομέα, η «προστασία και ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας» ήταν ο πρωτεύων στόχος:

«Στον οικονομικό τομέα ακολουθήθηκε η λεγόμενη πολιτική του «εθνικού πρωταθλητή», καθώς οι συγχωρενύσεις και οι συνεργασίες μεταξύ των εταιριών περιορίστηκαν σε εθνικά πλαίσια, με αποτέλεσμα να διακυβεύονται τα πλεονεκτήματα της Τελωνειακής Ένωσης, αφού καθεμιά εθνική αγορά προστατεύετο από ένα πυκνό πλέγμα μη δασμολογικών εμποδίων*».²²

Στην πραγματικότητα η ανάπτυξη της ΕΟΚ δεν ερχόταν σε σύγκρουση με το εθνικό κράτος. Το αντίθετο μάλιστα, η ΕΟΚ αναδύθηκε σαν μέρος της ανασυγκρότησης του εθνικού κράτους μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Δεν υπήρχε, με άλλα λόγια, αντίθεση ΕΟΚ-εθνικού κράτους.

*Μη-δασμολογικοί φραγμοί: ένα σύνολο μέτρων που αποσκοπούν στην προστασία των εθνικών εταιρειών απέναντι στους «ξένους» ανταγωνιστές, ακόμα και όταν έχουν καταργηθεί οι δασμοί, όπως στην περίπτωση της ΕΟΚ. Για παράδειγμα: Προστατευτισμός στις δημόσιες προμήθειες – κάθε χώρα φροντίζει ώστε οι προμήθειες του δημοσίου ή τα δημόσια έργα να τα αναλαμβάνουν εθνικές εταιρείες. Διαφορετικά πρότυπα και τεχνικές προδιαγραφές σε κάθε χώρα που έχουν σαν στόχο να εμποδίσουν τη διείσδυση ξένων προϊόντων. Διαφορετικό φορολογικό σύστημα, που ευνοεί την ανάπτυξη εθνικών βιομηχανιών, κ.α.

Το εθνικό κράτος ανασυγκροτήθηκε μετά το 1945 παρεμβαίνοντας στην οικονομία (μεγάλος κρατικός τομέας - κενυσιανισμός), με στόχο τη διαρκή οικονομική ανάπτυξη και συγχρόνως την πλήρη απασχόληση – την κοινωνική συναίνεση μέσω της μείωσης των κοινωνικών εντάσεων. Σημαντικό, σε αυτή την πολιτική, ήταν και η στήριξη του αγροτικού εισοδήματος ώστε να μην υπάρξει χάσμα μεταξύ του εισοδήματος των πόλεων και της υπαίθρου. Τα παραπάνω αποτελούσαν τα θεμέλια της δημιουργίας του μεταπολεμικού εθνικού «κράτους δικαίου».

Από την απαρχή της, η πορεία της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» ήταν άμεσα συνδεδεμένη, τόσο με πολιτικές και κοινωνικές σκοπιμότητες εντός του εθνικού κράτους, όσο και με τους δεδομένους (κάθε φορά) συσχετισμούς δύναμης σε παγκόσμια κλίμακα.

Η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» έδινε τη δυνατότητα στα εθνικά κράτη να ελαχιστοποιούν τις κοινωνικές εντάσεις στο εσωτερικό τους, μεταφέροντας τις ευθύνες σε δυνάμεις «πέρα από την δικαιοδοσία τους». Για παράδειγμα, η παρακμή της βιομηχανίας άνθρακα του Βελγίου αποδόθηκε, από την τότε κυβέρνησή του, στη φιλελευθεροποίηση (στην άρση των δασμών) των οικονομικών ανταλλαγών την οποία «επέβαλε η ΕΟΚ» και που η κυβέρνηση «αδυνατούσε να αντιμετωπίσει». Η ανάπτυξη της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής στη δεκαετία του 1960, επέτρεψε την επιδότηση του εισοδήματος των αγροτών, στις ψήφους των οποίων αρκετές κυβερνήσεις στηρίζονταν. Το μερίδιο των απασχολούμενων στη γεωργία στο σύνολο του πληθυσμού βρισκόταν στα 1950 στην Ιταλία στο 42,8%, στη Γαλλία 29,3%, στη Δυτική Γερμανία 24,8% (εξαίρεση αποτελούσε η Βρετανία με μόλις 5,4%).²³

Με αυτό τον τρόπο η ΕΟΚ λειτουργούσε συμπληρωματικά ως προς το εθνικό κράτος. Εξασφάλιζε ώστε η οικονομική ανάπτυξη, που υπήρχε τότε, να μην μετατραπεί σε «ανεξέλεγκτο» ανταγωνισμό μεταξύ των διαφόρων κρατών-μελών της, ενώ το εθνικό κράτος παρέμενε ο βασικός εκφραστής τόσο των συμφερόντων των καπιταλιστών όσο και της «κοινωνικής συναίνεσης». Η κατάργηση των δασμών και η τελωνιακή ένωση δεν υπέσκαψε την εθνική βάση των καπιταλισμών της ΕΟΚ. Εκτός της ύπαρξης μη δασμολογικών φραγμών, που προαναφέραμε, υπήρχε επίσης και ο μηχανισμός των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Αν τα εμπορεύματα μιας χώρας έχαναν σε ανταγωνιστικότητα, τότε η χώρα αυτή προχωρούσε σε ανταγωνιστική υποτίμηση του εθνικού νομίσματός της, κάνοντας έτσι τα εμπορεύματά της φτηνότερα στη διεθνή αγορά:

«Έτσι ένα μέσο εμπόρευμα μιας λιγότερο παραγωγικής χώρας, μπορεί να διατεθεί στην παγκόσμια αγορά στην ίδια τιμή μ' ένα μέσο εμπόρευμα μιας περισσότερου αναπτυγμένης χώρας. Αυτός ο μηχανισμός προστασίας με τη μορφή των τιμών συναλλάγματος εμποδίζει τις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες να κατατροπώσουν στο πεδίο του ανταγωνισμού τις αντίστοιχα λιγότερο αναπτυγμένες, και επιτρέπει έτσι να υπάρχουν οι εμπορικές συναλλαγές ανάμεσα σε δυο άνισα αναπτυγμένες χώρες. [Με την τελωνιακή ένωση] αυξάνει ο ανταγωνισμός, αλλά δεν αποβαίνει μοιραίος για τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, που συνεχίζουν να προστατεύονται από τις τιμές συναλλάγματος».²⁴

Επιπρόσθετα, τα αρχικά έξι μέλη της ΕΟΚ (αλλά ακόμα και με τη διεύρυνση του 1973 με Βρετανία, Δανία, Ιρλανδία)

αποτελούσαν ένα σχετικά ομοιογενές σύνολο από οικονομική άποψη, με εξαίρεση τη νότια Ιταλία (Mezzogiorno), και την Ιρλανδία. Έτσι ο συνδυασμός διαρκούς οικονομικής ανάπτυξης και αποτελεσματικής «εθνικής προστασίας» των οικονομικών των κρατών-μελών, ήταν επωφελής για όλα τα συμβαλλόμενα μέλη και οδηγούσε σε σμίκρυνση (αλλά και την ταυτόχρονη διατήρηση) των οικονομικών διαφορών. Στα πλαίσια του ενδοκοινοτικού εμπορίου ο δείκτης εξαγωγών της δυτικής Γερμανίας αυξήθηκε από 100 μονάδες το 1963 σε 463 το 1975, ο γαλλικός δείκτης εξαγωγών έφτασε τις 530 μονάδες και ο αντίστοιχος ιταλικός τις 581:

«Το δυτικογερμανικό κεφάλαιο συνεχίζει να ηγεμονεύει απόλυτα το ενδοκοινοτικό εμπόριο, αυτή όμως η δεσπόζουσα θέση έχασε σταδιακά έδαφος εξαιτίας της διαδικασίας ολοκλήρωσης. Αξιόλογη είναι η οικονομική ανάκαμψη της Ιταλίας, της λιγότερο αναπτυγμένης χώρας της ΕΟΚ».²⁵

Η πολιτική αυτή υπήρξε επιτυχής, χάρις στη γενικότερη οικονομική ανάπτυξη μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ειδικότερα, η τότε Δυτική Γερμανία αναδύθηκε στην κυρίαρχη οικονομική δύναμη της Ευρώπης. Η Δυτική Γερμανία όχι μόνο εξήγαγε βιομηχανικά προϊόντα, αλλά και εισήγαγε προϊόντα από τον αρχικό πυρήνα της ΕΟΚ (Γαλλία, Ιταλία, Κάτω Χώρες), αποτελώντας την κύρια εισαγωγική αγορά τους. Το εμπόριο μεταξύ των έξι, αναπτυσσόταν γρηγορότερα απ' οπουδήποτε αλλού στην Ευρώπη. Η οικονομική ανάπτυξη αποτέλεσε τη βάση της συμφωνίας των έξι στην Ρώμη στα 1957, και αργότερα της τελωνιακής ένωσης (1968). Σε αυτήν την περίοδο, το εμπόριο της ΕΟΚ με τον υπόλοιπο κόσμο αυ-

ξήθηκε κατά 110%, με τον ίδιο δηλαδή ρυθμό ανάπτυξης του παγκόσμιου εμπορίου. Αντίθετα, ενώ το κοινωνικό προϊόν (σε τρέχουσες τιμές) υπερδιπλασιάστηκε μεταξύ 1958-1968, τετραπλασιάστηκε την ίδια περίοδο το εμπόριο μέσα στην ΕΟΚ. Το εσωτερικό εμπόριο τη ΕΟΚ στο συνολικό εμπόριό της, ο λεγόμενος συντελεστής ολοκλήρωσης, ανέβηκε από 30,1% το 1958, σε 45% το 1968 και το 1972 έφτασε το 50,1%.²⁶

Το γεγονός, ωστόσο, ότι εξακολουθούσε να διατηρείται η εθνική διαμόρφωση και προστασία των κεφαλαίων στην ΕΟΚ, έθετε εξ αρχής όρια στην «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» και αναδείκνυε τις εθνικές διαφορές (και ανταγωνισμούς) ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Η Γερμανία επεδίωκε (ταυτόχρονα με την οικονομική) και την πολιτική ολοκλήρωση – τη δημιουργία (υποτίθεται) «υπερεθνικών θεσμών» εντός της ΕΟΚ. Η επιδίωξη αυτή ήταν καθαρά εθνική (σύμφωνη με τα εθνικά συμφέροντα της Γερμανίας): Η Γερμανία έβγαине ηττημένη από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και διαιρεμένη. Η αντιστροφή αυτής της κατάστασης μπορούσε να γίνει μόνο χάρις στην οικονομική της ηγεμονία. Μέσω «υπερεθνικών» θεσμών η Γερμανία θα μπορούσε να καθορίσει αποφασιστικά την πολιτική, διπλωματική και στρατιωτική κατεύθυνση της ΕΟΚ, εξ' αιτίας ακριβώς της οικονομικής της δύναμης. Αντίθετα, η Γαλλία ήταν κατά του περιορισμού της «εθνικής κυριαρχίας» μέσω «υπερεθνικών» θεσμών, στους οποίους διέβλεπε την προσπάθεια της Γερμανίας να αναδυθεί ξανά σε ευρωπαϊκή υπερδύναμη. Μέχρι σήμερα αυτή η αντίθεση παραμένει. Η Γαλλία τονίζει το διακυβερνητικό χαρακτήρα της ΕΟΚ (σήμερα της Ε.Ε.) ενώ η Γερμανία προβάλλει (υποτίθεται) ομοσπονδιακά «οράματα».

Οι εθνικές αντιθέσεις και επιδιώξεις ήταν αυτές που καθόρισαν την «ανισορροπία» μεταξύ οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης στην όλη πορεία της ΕΟΚ. Ενώ η «οικονομική ολοκλήρωση» προχωρούσε (με δεδομένη, ταυτόχρονα, την εθνική προστασία που προαναφέραμε) η «πολιτική ολοκλήρωση» είτε έμενε στάσιμη είτε, χειρότερα, οπισθοχωρούσε.

Στις κοινωνικές και οικονομικές αναγκαιότητες που οδήγησαν στην ΕΟΚ και στις επιτυχίες της μέχρι το 1970 θα πρέπει να προστεθούν και (οι εξ' ίσου σημαντικές) «γεωπολιτικές» προτεραιότητες:

Α) Ο «γαλλο-γερμανικός άξονας». Θεμέλιο της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής μετά το 1945 όπως τη χάραξε ο πρώτος καγκελάριος της Δυτικής Γερμανίας Κόνραντ Αντενάουερ, ήταν η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» να αποτελεί τη βάση για την ασφάλεια της Δυτικής Γερμανίας, ενώ επιπλέον, αυτή αποτελούσε τη μοναδική πιθανότητα να επανενωθεί η Γερμανία στο μέλλον. Για τη Γαλλία, μετά από τρεις πολέμους (από το 1870 μέχρι το 1945) σε 75 χρόνια με τη Γερμανία, ο στόχος ήταν η εξισορρόπηση της γερμανικής οικονομικής ηγεμονίας μέσω της δημιουργίας μιας στενής συνεργασίας, όπου στρατιωτικά και διπλωματικά η Γαλλία θα είχε τον πρώτο λόγο. Ο Ντε Γκολ έλεγε: «Η ΕΟΚ είναι ένας συνδυασμός αλόγου και άμαξας: Η Γερμανία είναι το άλογο και η Γαλλία ο αμαξάς».²⁷

Β) Οι ΗΠΑ, η αδιαμφισβήτητη ηγεμονική δύναμη (στρατιωτικά και οικονομικά) μετά το 1945, πίεζε προς την κατεύθυνση της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» από την εποχή του σχεδίου Μάρσαλ στα 1947-48.* Για την Ουάσιγκτον, η «ευ-

*Το σχέδιο Μάρσαλ (European Recovery Program), Ιούνιος 1947, πρότεινε αμερικανική βοήθεια «για την ανασυγκρότηση της Ευρώπης», υπό τον όρο ότι θα περιλαμβανόταν σ' ένα πρόγραμμα που θα αφορούσε όλη τη

ρωπαϊκή ολοκλήρωση» (η άμβλυνση των οικονομικών καπιταλιστικών διαφορών στο εσωτερικό της δυτικής Ευρώπης) θα αποτελούσε τη βάση τόσο για την «απορρόφηση» αμερικανικών εμπορευμάτων όσο και για την ανάπτυξη του ΝΑΤΟ- θα έδινε την αναγκαία συνοχή στην Ευρώπη για να αντιμετωπισθεί η «σοβιετική απειλή». Η οικονομική υπεροχή των ΗΠΑ ήταν τέτοιας έκτασης, εκείνη την εποχή, που η ανάπτυξη της ΕΟΚ σε οικονομικό ανταγωνιστή των αμερικανικών συμφερόντων φάνταζε μια προοπτική πολύ βαθιά στο μέλλον (και αμφίβολη αν κάποτε εκπληρωνόταν). Το State Department εξηγούσε στα 1955:

«Σε αυτήν την προσέγγιση των ΗΠΑ [της υποστήριξης της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»] άλλα προβλήματα, όπως τα πράγματι σοβαρά εμπορικά προβλήματα που ενδεχομένως να υπάρξουν σαν αποτέλεσμα της ανάπτυξης της [ευρωπαϊκής] κοινής αγοράς, θεωρούνται δευτερεύοντα».²⁸

Επομένως, για την πρώτη περίοδο της ΕΟΚ δεν υπάρχουν περιθώρια για πολλές αμφιβολίες. Παρά την Τελωνιακή Ένωση, η ΕΟΚ ήταν ένας συνασπισμός κυρίαρχων, ανεξάρτητων κρατών τα οποία είχαν δημιουργήσει μια «απλή» οικονο-

δυτική Ευρώπη. Ο Αμερικανός υπουργός εξωτερικών Μάρσαλ δήλωνε: «Είναι πια ολοφάνερο: Πριν συνεχίσουν οι ΗΠΑ τις προσπάθειές τους να βελτιώσουν την κατάσταση και να συμβάλουν στη διαδικασία εξυγίανσης της Ευρώπης, θα πρέπει οι ευρωπαϊκές χώρες να συμφωνήσουν μεταξύ τους, τι απαιτεί η παρούσα κατάσταση και κατά πόσο μπορούν να συμβάλουν οι ίδιες, ώστε να εκμεταλλευτούν πλήρως τα μέτρα που πήρε η κυβέρνηση μας». (Klaus Busch, Η κρίση των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, σελ. 14). Στο Παρίσι συγκροτείται το 1948 ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας.

μική ζώνη. Η συνύπαρξη των μελών της (παρά τις οξύνσεις που οδήγησαν στο Συμβιβασμό του Λουξεμβούργου) στηριζόταν σε δυο πυλώνες. Στη μεταπολεμική οικονομική ανάπτυξη και την «προστασία» της Αμερικανικής ηγεμονίας. Η συσπείρωση γύρω από τις ΗΠΑ ήταν αναγκαία, τόσο απέναντι στο «σοβιετικό κίνδυνο», όσο και στην εξασφάλιση της οικονομικής ανάπτυξης, απορροφώντας ευρωπαϊκά προϊόντα, και επιβάλλοντας φιλελευθεροποίηση των οικονομικών σχέσεων (εμποδίζοντας την επιστροφή στον καταστροφικό οικονομικό προστατευτισμό του μεσοπολέμου).

Αλλά (φευ!) στη ζωή όλα τα ωραία πράγματα έχουν ένα τέλος. Πολύ περισσότερο στον καπιταλισμό, το οποίο είναι ένα σύστημα που χαρακτηρίζεται από συνεχείς ανατροπές, οικονομικές κρίσεις και αλλαγές στους συσχετισμούς δύναμης ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις.

B) 1974-1986: Η εποχή της σύγχυσης

Η οικονομική κρίση του 1973-1974 αποτελεί ορόσημο στην εξέλιξη του μεταπολεμικού καπιταλισμού. Το όλο «δυτικό» οικοδόμημα (συμπεριλαμβανομένης και της ΕΟΚ), ήταν άρρηκτα δεμένο με την οικονομική άνθιση και τη σταθερότητα που επέβαλε η αμερικανική ηγεμονία. Η ηγεμονία αυτή δεν λειτουργούσε μόνο προς όφελος των ΗΠΑ, αλλά επέτρεπε ταυτόχρονα στους συμμάχους τους να αναπτύσσονται με ρυθμούς μεγαλύτερους των ΗΠΑ. Η Ιαπωνία μετατράπηκε σε δεύτερη οικονομική δύναμη του πλανήτη, η Γερμανία σε τρίτη.

Αυτή η περίοδος (τα «χρυσά χρόνια» του δυτικού καπιταλισμού) φτάνει στο τέλος της με την οικονομική κρίση του 1973-74, και αρχίζει μια μακρά περίοδος αναδιάρθρωσης των

συσχετισμών δύναμης ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις του δυτικού μπλοκ.* Ολοένα και περισσότερο, θα αρχίσουν να αναφύονται οι διαφορές συμφερόντων ανάμεσα σε Ευρώπη και ΗΠΑ.

Το προανάκρουσμα της κρίσης ήταν η αποδέσμευση του δολαρίου από τις συμφωνίες του Μπρέτον Γούντς του 1944.*

* Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1960 η κρίση του δολαρίου δημιουργούσε συναλλαγματική αστάθεια ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΟΚ. Η αποσύνδεση του δολαρίου από το χρυσό (15/8/1971), και η συνακόλουθη εφαρμογή των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, είχε σαν αποτέλεσμα παγκόσμια νομισματική αναταραχή. Επιπλέον, η εξασθένηση του αμερικανικού νομίσματος εντασσόταν σε μια προσπάθεια των καπιταλιστών των ΗΠΑ να αντισταθμίσουν την οικονο-

* Ρυθμοί ανάπτυξης του ΑΕΠ την περίοδο 1974-1979 για την ΕΟΚ: 2,6% (από 4,9% μεταξύ 1968-1973). Ανεργία: 4,8% (από 2,7%). Πληθωρισμός: 12,3% (από 5,8%) (Λουκάς Τσουκαλής, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 45-47).

** Το Μπρέτον Γούντς είναι περιοχή του Νιου Χάμσερ των ΗΠΑ. Το 1944 υπογράφηκε η ιδρυτική συμφωνία του Διεθνούς Νομισματικού Συστήματος. Το δολάριο αποτελούσε το κέντρο του συστήματος, ενώ όλα τα άλλα νομίσματα καθοριζόντουσαν σε σχέση με αυτό. Το δολάριο αντιστοιχούσε σε μια ορισμένη ποσότητα χρυσού (μια ουγκιά χρυσού ισοδυναμούσε με 35 δολάρια). Το δολάριο ήταν πλήρως μετατρέψιμο σε χρυσό. Προβλεπόταν ότι τα ευρωπαϊκά νομίσματα θα καθόριζαν τη συναλλαγματική ισοτιμία τους έναντι του δολαρίου και θα διασφάλιζαν με όλα τα μέσα (παρέμβαση στις αγορές, τροποποίηση των επιτοκίων) ότι οι διακυμάνσεις τους έναντι του δολαρίου δεν θα ξεπερνούσαν το 1% πάνω ή κάτω από την κεντρική ισοτιμία. Παράλληλα ιδρύθηκε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο με αποστολή να παρακολουθεί την πορεία των οικονομιών των κρατών-μελών και τη λειτουργία του συστήματος. Να δανείζει, με αυστηρούς όρους, κεφάλαια στις χώρες που τα είχαν ανάγκη για να σταθεροποιήσουν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες τους.

μική αδυναμία τους έναντι των ανταγωνιστών τους (κατά κύριο λόγο της Δυτικής Γερμανίας και της Ιαπωνίας), μέσω της (ανταγωνιστικής) υποτίμησης του δολαρίου (να γίνουν έτσι φτηνότερα τα αμερικανικά προϊόντα στη διεθνή αγορά, και άρα να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητά τους).

Σε αντιστάθμισμα αυτών των εξελίξεων, τον Οκτώβριο του 1972 στο Παρίσι, στη συνάντηση Κορυφής των εννέα (τότε) κρατών-μελών της ΕΟΚ, αποφασίζεται η «Οικονομική και Νομισματική Ένωση» και η συγκρότηση της «Ενωμένης Ευρώπης» με χρονικό όριο το 1980. Σαν πρώτο στάδιο ορίζεται να προχωρήσουν τα κράτη-μέλη σε σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες μεταξύ των νομισμάτων τους. Στα 1972 δημιουργήθηκε το «νομισματικό φίδι». Τα ευρωπαϊκά νομίσματα θα είχαν μεταξύ τους διακύμανση συν-πλην 2,25%, ενώ η διακύμανση του κάθε εθνικού νομίσματος προς το δολάριο ορίστηκε στο 4,5%. Ωστόσο, το «φίδι» κατέληξε σε φιάσκο και κατέρρευσε το 1978. Σε συνθήκες παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης (όπως της δεκαετίας του 1970), η διατήρηση σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΟΚ, κατέληγε μόνον προς όφελος της ισχυρότερης οικονομίας, δηλαδή του γερμανικού καπιταλισμού. Αν έμεναν στο μηχανισμό του «φιδιού», οι ασθενέστερες οικονομίες (από τη γερμανική) δεν μπορούσαν να υποτιμήσουν τα νομίσματά τους «ελεύθερα», και έτσι να κάνουν τα προϊόντα τους φτηνότερα στο διεθνή ανταγωνισμό (αλλά και στον ανταγωνισμό που είχαν με τα γερμανικά προϊόντα). Φυσιολογικά, λοιπόν, μέχρι το 1978 εγκατέλειψαν το «φίδι» η στερλίνα, η λιρέτα και το γαλλικό φράγκο.²⁹ Μέχρι το τέλος έμειναν μόνο οι χώρες της Μπενελούξ (Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο), που είχαν έτσι κι' αλλιώς, υψηλή εμπορική εξάρτη-

ση από την τότε Δυτική Γερμανία, μετατρέποντας το «φίδι» σε ζώνη του μάρκου.

Η πρώτη, λοιπόν, προσπάθεια προς ένα κοινό νόμισμα (προς την ΟΝΕ), κατέρρευσε γιατί βρέθηκε αντιμέτωπη με τα διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης που είχαν τα κράτη-μέλη. Πράγμα που σήμαινε, ότι σχετικά σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες ή (πολύ περισσότερο) ένα ενιαίο νόμισμα, δεν μπορούσε να αντισταθμίσει τα αντιτιθέμενα «εθνικά» συμφέροντα των επιμέρους κρατών-μελών. Μετά από αυτήν την αποτυχία, ο κίνδυνος δασμολογικών πολέμων ανάμεσα στα κράτη-μέλη εμφανίζεται με σφοδρότητα στην ΕΟΚ. Στα 1974-76 η Ιταλία επιβάλλει περιορισμούς εισαγωγών, η Δανία επιβάλλει φόρους κατανάλωσης για μια σειρά εισαγόμενα προϊόντα, στα 1975-76 ξεσπούν γαλλο-ιταλικοί πόλεμοι του κρασιού, ενώ «ξανάγινε το καλοκαίρι του 1977 το πρόβλημα του προστατευτισμού στην ΕΟΚ οξύτατο με τις απαιτήσεις για εισαγωγικούς περιορισμούς των βιομηχανιών υφαντουργίας, χαρτιού και χάλυβα».³⁰

Από το 1978-79 οι οικονομίες των χωρών της δυτικής Ευρώπης γνώρισαν τη μεγαλύτερη και πιο παρατεταμένη ύφεση από τα τέλη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, που θα διαρκέσει μέχρι το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980.* Το αποτέλεσμα ήταν να επικρατεί κλίμα απαισιοδοξίας για τις προοπτικές της ΕΟΚ- ήταν τα χρόνια της «ευρωπαϊσιοδοξίας» και της «ευρωσκήρωσης».

Στον κίνδυνο να καταρρεύσει ολοκληρωτικά το όλο οικοδόμημα της ΕΟΚ, στα 1978 ο τότε καγκελάριος της Δυτικής Γερμανίας Χέλμουτ Σμιτ και ο Γάλλος πρόεδρος Βαλερί Ζισκάρ Ντ' Εστέν, πρότειναν το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύ-

* Για την ΕΟΚ-12: 1980-1985, ρυθμοί ανάπτυξης ΑΕΠ: -1,5%, ανεργία, 8,4%, πληθωρισμός, 9,8%.

στημα (ΕΝΣ- άρχισε να λειτουργεί το Μάρτιο 1979). Οι λόγοι που οδήγησαν στο ΕΝΣ ήσαν:

Πρώτον, η διεθνής νομισματική αστάθεια συνεχιζόταν με εντεινόμενη επίδραση στις οικονομίες της ΕΟΚ. Έπρεπε, λοιπόν, να δημιουργηθούν συνθήκες νομισματικής σταθερότητας στην ΕΟΚ.

Δεύτερον, οι οικονομίες της ΕΟΚ είχαν πληγεί από τον πληθωρισμό (ο μέσος πληθωρισμός το 1982 ήταν 10,28%³¹) και μια νομισματική σταθερότητα θα οδηγούσε στη μείωση των πληθωριστικών πιέσεων.

Τρίτον, το ΕΝΣ, υποτίθεται, ότι θα δημιουργούσε συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης, διευκολύνοντας και διευρύνοντας την «αγορά» σ' ολόκληρη τη δυτική Ευρώπη.

Τέταρτον, το ΕΝΣ θεωρήθηκε σαν μηχανισμός «αυτοπροστασίας» ενόψει της διεύρυνσης της ΕΟΚ με μεσογειακές χώρες (χώρες με υψηλότερο πληθωρισμό και «χειρότερα», αλλά πολύ φτηνότερα προϊόντα). «Δένοντας» οι χώρες αυτές τα νομίσματά τους στο ΕΝΣ, οι ανταγωνιστικές υποτιμήσεις των νομισμάτων τους θα ήσαν υπό έλεγχο.³²

Συστατικό στοιχείο του ΕΝΣ ήταν ο Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) και η Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα- η ECU. Η ECU ήταν μια σύνθετη μονάδα που αποτελείτο από σταθερά ποσά κάθε κοινοτικού νομίσματος. Τα ευρωπαϊκά (εθνικά) νομίσματα έπρεπε να έχουν μεταξύ τους διακύμανση έως συν-πλην 2,5%. Αν η διακύμανση ήταν μεγαλύτερη, τότε έπρεπε οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τους τράπεζες να επέμβουν για να διατηρήσουν τη διακύμανση στα αποδεκτά πλαίσια. Στην περίπτωση της Ιταλίας, τα όρια θα ήταν μεγαλύτερα (+6%) μέχρι το 1990. Το 1989 εισήλθε στο μηχανισμό και η πεσέτα με την ίδια διακύμανση με την ιταλική λιρέτα. Δεν συμμετείχαν εξ' αρχής η στερλίνα, η δραχμή

και το εσκούδο. Τελικά, μόλις το 1990 εισήλθε και η στερλίνα με διακύμανση, και αυτή, +6%.

Και στο ΕΝΣ (όπως παλιότερα με το «φίδι») ήταν κατά κύριο λόγο τα γερμανικά καπιταλιστικά συμφέροντα αυτά που κέρδιζαν περισσότερο. Δένοντας οι Γερμανοί καπιταλιστές το μάρκο με πιο αδύναμα ευρωπαϊκά νομίσματα, ανέκοπταν την ανοδική του πορεία σε σχέση με το δολάριο (και με αυτόν τον τρόπο διατηρούσαν την ανταγωνιστικότητα των γερμανικών προϊόντων). Παράλληλα, τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά εθνικά νομίσματα, δεμένα όπως ήταν με το μάρκο, είχαν ανατιμηθεί, με αποτέλεσμα να είναι τα προϊόντα των αντίστοιχων χωρών λιγότερο ανταγωνιστικά από τα γερμανικά:

«Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η έντονη αύξηση του πλεονάσματος του γερμανικού εμπορικού ισοζυγίου σε σχέση με τη Γαλλία. Το θετικό υπόλοιπο αυξήθηκε από 6, 8 δισ. μάρκα το 1979 σε 17,2 δισ. μάρκα το 1982, με άλλα λόγια τριπλασιάστηκε. [...]

Παρόμοια εξελίχθηκε το εξωτερικό εμπόριο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας με την Ιταλία. Στην περίοδο 1976-78, όταν το γερμανικό μάρκο ανατιμήθηκε πραγματικά κατά 12,4% (δείκτης τιμών καταναλωτή), και αντίστοιχα κατά 9,1% (δείκτης τιμών χονδρικού εμπορίου) έναντι της ιταλικής λιρέτας, το πλεόνασμα του εξωτερικού εμπορίου μετατράπηκε σε έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου. Στο διάστημα 1976-1979 οι γερμανικές εισαγωγές από την Ιταλία αυξήθηκαν κατά 36%, αντίθετα οι εξαγωγές που κατευθύνονταν στην Ιταλία μόνο κατά 29%. Η κατάσταση άλλαξε ριζικά μετά την ίδρυση του ΕΝΣ και την έντονη πραγματική υποτίμηση του μάρκου έναντι της ιταλικής λιρέ-

τας. Το γερμανικό έλλειμμα ύψους 1,2 δισ. μάρκων του 1979 μετατράπηκε το 1980 σε πλεόνασμα ύψους 2,8 δισ. μάρκων, που μέχρι το 1982 αυξήθηκε σε 3,6 δισ. μάρκα». ³³

Η γερμανική οικονομική κυριαρχία, εκφράστηκε ξεκάθαρα στα χρόνια της προεδρίας του Φρανσουά Μιτεράν. Η εκλογική νίκη των Σοσιαλιστών στη Γαλλία το 1981, συνοδεύτηκε με ένα εκτεταμένο πρόγραμμα κρατικοποιήσεων, κοινωνικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων. Το πρόγραμμα αυτό συνάντησε τη λυσσαλέα αντίδραση των καπιταλιστών, που αντέδρασαν με φυγή των κεφαλαίων τους, επενδυτική απεργία, και επίθεση στη συναλλαγματική ισοτιμία του γαλλικού φράγκου. Η κυβέρνηση Μιτεράν προσπάθησε να διατηρήσει την ισοτιμία του φράγκου στα πλαίσια του ΕΝΣ. Ωστόσο, μεταξύ 1981 και 1983, το γαλλικό νόμισμα υποτιμήθηκε τρεις φορές. Στην τρίτη υποτίμηση, ο υπουργός οικονομικών του Μιτεράν, Ζακ Ντελόρ, επιβλήθηκε επί της αριστερής πτέρυγας των Σοσιαλιστών (που επιζητούσε την απόσυρση από το ΕΝΣ), και επέβαλε ένα πρόγραμμα λιτότητας: εγκατάλειψη της πολιτικής κρατικοποιήσεων και ουσιαστικά υιοθετήθηκε ένα νεοφιλελεύθερο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης.

Γιατί, όμως αυτή η επιμονή στην παραμονή στο ΕΝΣ, αν αυτό ήταν (πραγματικά) εις βάρος της οικονομικής ανταγωνιστικότητας της γαλλικής οικονομίας; Στην πραγματικότητα, οι επιλογές δεν ήσαν και πολλές: ή έπρεπε το Σοσιαλιστικό κόμμα να προχωρήσει στη... σοσιαλιστική επανάσταση και μάλιστα να την απλώσει πανευρωπαϊκά (πράγμα που, ασφαλώς, δεν ήταν ούτε στις πιο «τρελές» του επιλογές) είτε να επιδιώξει μια «ρεαλιστική» διέξοδο στα προβλήματα του γαλλικού καπιταλισμού.

Ο γαλλικός καπιταλισμός ανέμενε (κατά κύριο λόγο) τρία οφέλη από τη συμμετοχή του στο ΕΝΣ:

Πρώτον, ο γαλλικός καπιταλισμός να ηγηθεί της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» και να αντισταθμίσει τη γερμανική οικονομική ηγεμονία με τη διπλωματική και στρατιωτική ισχύ της Γαλλίας. Να καθορίσει, μέσω αυτής της διαδικασίας, την οικονομική πολιτική της ΕΟΚ με βάσει και τα συμφέροντα του γαλλικού καπιταλισμού.

Δεύτερον, μέσω της «ανταγωνιστικής πίεσης», που συνεπαγόταν η συμμετοχή στο ΕΝΣ, οι γάλλοι καπιταλιστές να προχωρήσουν σε εκσυγχρονισμό του παραγωγικού τους δυναμικού και να γίνουν έτσι οικονομικά πιο ανταγωνιστικοί.

Τρίτον, η συμμετοχή στο ΕΝΣ, σήμαινε αντιπληθωριστική πολιτική, ώστε να παραμείνει το φράγκο στο μηχανισμό του $\pm 2,5\%$. Ο «αγώνας κατά του πληθωρισμού» σήμαινε «αναπόφευκτα» περιορισμό των δημοσίων ελλειμμάτων, παγώματα μισθών, ιδιωτικοποιήσεις (πλήρης αντιστροφή του αρχικού προγράμματος των Σοσιαλιστών). Αυτή η πολιτική είχε σαν στόχο να ηττηθούν τα εργατικά συνδικάτα και οι «απαιτήσεις» τους για μισθολογικές αυξήσεις. Για να δικαιολογηθεί το πάγωμα των μισθών (να μειωθούν οι πραγματικοί μισθοί), ήταν ευκολότερο να προβληθεί ο κίνδυνος της μείωσης της ανταγωνιστικότητας της «εθνικής οικονομίας» και η ανάγκη να «γίνουν θυσίες για να διατηρηθεί η θέση της Γαλλίας στην Ευρώπη».

Από την αρχή, λοιπόν, το όλο ευρωπαϊκό εγχείρημα, ήταν άμεσα δεμένο με τις νεοφιλελεύθερες θεωρίες και πρακτικές και κάθε χώρα (και όχι μόνο η Γαλλία) «σπρωχνόταν» για να τις επιβάλει, ακριβώς επειδή εξυπηρετούσαν τα ταξικά συμφέροντα των «εθνικών» τους καπιταλιστών.

Γ) 1987-2002: Οικονομική και Νομισματική Ένωση

Το Φεβρουάριο του 1986 υπογράφηκε η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (η συμφωνία τέθηκε σε ισχύ από τον Ιούλιο 1987), με πρωτεργάτες το Γερμανό καγκελάριο Χέλμουτ Κολ και το Γάλλο πρόεδρο Φρανσουά Μιτεράν, με την οποία συμφωνείται η «ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς και ορίζει χρονικό ορίζοντα το 1992^{*}». ³⁴ Στόχος ήταν η δημιουργία μιας «εσωτερικής αγοράς», χωρίς εσωτερικά σύνορα, στην οποία θα διασφαλίζεται η «ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων» (οι περίφημες «τέσσερις ελευθερίες»). Εξ' ίσου σημαντικό στη συμφωνία, ήταν η προσπάθεια να προχωρήσει παράλληλα και η «πολιτική ολοκλήρωση». Η αρχή της ομοφωνίας (μεταξύ των κρατών-μελών) για τη λήψη των αποφάσεων αντικαθίσταται, σε αρκετές περιπτώσεις, από «ειδικές πλειοψηφίες» (δηλαδή μια απόφαση επικυρώνεται αν λάβει ένα ορισμένο αριθμό ψήφων που λαμβάνει υπ' όψη και τον πληθυσμό κάθε χώρας- θα επανέλθουμε αναλυτικά σ' αυτό στις ενότητες «Συσχετισμοί δύναμης» και «Σύνταγμα»).

* Η πορεία προς την «ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς» συνοδεύτηκε από μελέτες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για «τα πλεονεκτήματα της οικονομικής ολοκλήρωσης». Οι μελέτες πρόβλεπαν αύξηση του ΑΕΠ κατά 4,5%, δημιουργία νέων θέσεων εργασίας κατά 1.750.000, μείωση των ελλειμμάτων του δημόσιου τομέα κατά 2,25%, κ.λπ. Στην πραγματικότητα (με εκ των υστέρων αναθεωρήσεις στα τέλη της δεκαετίας του 1990), η επίπτωση στο ΑΕΠ ήταν γύρω στο 1%, η ανεργία σε μέσο επίπεδο έφτασε στο 11% ενώ τα ελλείμματα του προϋπολογισμού αυξήθηκαν από 4% στα τέλη της δεκαετίας του 1980 σε 6% στα 1993.

Η πορεία αυτή, προπαρασκευής προς τη (νέα προσπάθεια για) ΟΝΕ (Οικονομική και Νομισματική Ένωση), υποβοηθήθηκε από τη βελτίωση του οικονομικού κλίματος (για τα κέρδη και τους ρυθμούς ανάπτυξης, ενώ η ανεργία παρέμενε σε υψηλά επίπεδα- 9,1% σε μέσο επίπεδο στα 1986-1990). Στα δυο τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1980 το μέσο ποσοστό ανάπτυξης των οικονομιών της ΕΟΚ πλησίασε το 4%.

Ωστόσο, (για άλλη μια φορά) το τελικό αποτέλεσμα ήταν η ΕΟΚ να μετατραπεί σε ζώνη του μάρκου. Η γερμανική Κεντρική Τράπεζα, η Μπούντεσμπανκ, ανεβοκατέβαζε τα επιτόκιά της με γνώμονα τα συμφέροντα του γερμανικού καπιταλισμού, πράγμα που εξανάγκαζε τους υπόλοιπους να ακολουθούν, είτε το ήθελαν είτε όχι. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο βιομηχανικός τομέας της Δυτικής Γερμανίας έφτανε στο 68% του αντίστοιχου της Γαλλίας, Ιταλίας, Βρετανίας συνδυασμένα.³⁵ Οι Financial Times έγραφαν εκείνη την περίοδο:

«Η Ευρώπη έχει ήδη μια Κεντρική Τράπεζα. Ονομάζεται Μπούντεσμπανκ και έχει έδρα στη Φρανκφούρτη».³⁶

Οι ευρωπαϊκές επαναστάσεις του 1989 που γκρέμισαν τα καθεστώτα του κρατικού καπιταλισμού («του υπαρκτού σοσιαλισμού»), η γερμανική ενοποίηση το 1990 και η κατάρρευση της ΕΣΣΔ το 1991, είχαν σαν αποτέλεσμα την ανάδυση (ξανά) της Γερμανίας σαν παγκόσμιας δύναμης, που σε συνδυασμό με την οικονομική ηγεμονία, αύξανε την αυτοπεποίθηση του γερμανικού καπιταλισμού.

Ωστόσο, η Γερμανία δεν ήταν και τόσο ενθουσιώδης για την πορεία προς την ΟΝΕ. Θεωρούσε ότι ένα κοινό νόμισμα,

αφ' ενός θα αποδυνάμωνε τη γερμανική επιρροή, ενώ επιπλέον, αν δεν προχωρούσε ταυτόχρονα η πολιτική ένωση της Ευρώπης, θα έλειπε η αναγκαία «πολιτική» υποστήριξη του κοινού νομίσματος και το όλο εγχείρημα μπορούσε να καταλήξει σε καταστροφικό φιάσκο. Η Γερμανία πίεζε για «πολιτική ενοποίηση», προσδοκώντας ότι σε μια «ενοποιημένη» Ευρώπη, η οικονομική της ισχύς σε συνδυασμό με την επιρροή της στις (οικονομικά) «δορυφορικές» της χώρες (Μπενελούξ) -ενώ είναι η πολυπληθέστερη πληθυσμιακά χώρα της ΕΟΚ- θα οδηγούσε σε γερμανική ηγεμονία.

Η γερμανική στρατηγική, που τότε εξέφραζε ο Χέλμουτ Κολ, είχε ήδη μια μακρά προϊστορία πίσω της. Στα 1976, ο τότε Σοσιαλδημοκράτης καγκελάριος Χέλμουτ Σμιτ, περιέγραφε τη γερμανική στρατηγική σε επίσημο έγγραφο:

«Ο Σμιτ προειδοποιούσε ότι αν η Δυτική Γερμανία «ανεπιθύμητα και επικίνδυνα αναδυόταν σαν η δεύτερη δυτική παγκόσμια δύναμη στις συνειδήσεις των άλλων κυβερνήσεων» τότε θα υπάρξει «μια αναβίωση των αναμνήσεων όχι μόνο του Άουσβιτς και του Χίτλερ αλλά επίσης του Γουλιέλμου του II και του Βίσμαρκ... πιθανόν τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή». Γι' αυτό είναι «αναγκαίο για μας, όσο αυτό είναι δυνατό, να λειτουργούμε όχι εθνικά και μεμονωμένα, αλλά στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και της [Νατοϊκής] συμμαχίας. Αυτή η απόπειρα πολύπλευρης κάλυψης των πράξεών μας θα επιτύχει μόνο μερικά, γιατί (αναγκαστικά και παρά τη θέλησή μας) θα μετατραπούμε σε ηγετικούς παράγοντες και στα δυο συστήματα».³⁷

Στο τέλος της δεκαετίας του 1980, η Γερμανία εξαναγκαζόταν να προχωρήσει σε συμβιβασμό με τους κύριους εταίρους της στην ΕΟΚ:

«Το 1989-90 ο Φρανσουά Μιτεράν και η Μάργκαρετ Θάτσερ προσπάθησαν να εμποδίσουν την ένωση των δύο γερμανικών κρατών. Η αγγλική αντίσταση λύγισε με την αποφασιστική μεσολάβηση του Αμερικανού προέδρου Μπους. Απέναντι στη Γαλλία, ο Χέλμουτ Κολ ήταν τόσο έξυπνος, ώστε να δώσει την εντύπωση ότι ήταν διατεθειμένος να «θυσιάσει» το γερμανικό μάρκο και τη μέχρι τότε προέχουσα θέση του στο Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα προς όφελος του ευρώ^{*}». ³⁸

* Τα γεγονότα εκείνης της περιόδου μπορούν να «διαβαστούν» και ως εξής:

«Οι περισσότεροι κοινοτικοί αναλυτές πιστεύουν ότι στην πραγματικότητα το ευρώ γεννήθηκε κάτω από τα συντρίμια του τείχους του Βερολίνου και συγκεκριμένα κατά τη διάρκεια μιας συνάντησης του τότε καγκελάριου της Γερμανίας Χέλμουτ Κολ με το γάλλο πρόεδρο Φρανσουά Μιτεράν. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης αυτής και ενώ ο Κολ δεν είχε ακόμη εξασφαλίσει τη διεθνή υποστήριξη για την επανένωση της Γερμανίας ο Μιτεράν του ανακοίνωσε ότι θα την στηρίξει, υπό έναν όρο: τη θυσία του μάρκου και τη δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος. Στόχος του Μιτεράν ήταν να εξασφαλίσει ότι στο μέλλον η επανενωμένη και πάλι ενιαία Γερμανία δεν θα εισέλθει σταδιακά στον πειρασμό να κυριαρχήσει στην Ευρώπη. Για να μην συμβεί αυτό, ο Μιτεράν ζήτησε από τους Γερμανούς να θυσιάσουν ό,τι πολυτιμότερο είχαν –δηλαδή το μάρκο τους- και να αποφασίσουν ότι στο μέλλον η οικονομική και νομισματική πολιτική που θα ακολουθούν θα αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης με τους κοινοτικούς εταίρους τους» (Μ. Σπινθουράκης, Που το πάει ο «σκληρός πυρήνας» της Ένωσης, Το Βήμα, 30 Νοεμβρίου 2003).

Σε αντιστάθμισμα, για τη Γερμανία, η ONE και το ευρώ ήταν το βήμα για να μετατραπεί το μάρκο (το νόμισμα-βάση για το ευρώ) σε διεθνές νόμισμα. Η γερμανική οικονομία είναι, συγκριτικά, πολύ μικρότερη των ΗΠΑ, και ο μόνος τρόπος για να υπάρξει ένα διεθνές νόμισμα ανταγωνιστικό του δολαρίου, ήταν το νόμισμα αυτό να αποτελεί νόμισμα μιας μεγάλης αγοράς, αντίστοιχης της αμερικανικής. Η Γερμανία, λοιπόν, ήλπιζε (βάσιμα) ότι το ευρώ θα αντανakλούσε κατά κύριο λόγο τα συμφέροντα του γερμανικού καπιταλισμού.

Από την πλευρά της η γαλλική κυβέρνηση στόχευε μέσω της «κοινής ευρωπαϊκής πορείας» να ελέγξει τη Βόννη, ενώ παράλληλα, η δημιουργία ενός κοινού νομίσματος θα οδηγούσε σε μια Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα της οποίας την πολιτική δεν θα καθόριζε αποκλειστικά και μόνο η Μπούντεσμπανκ.

«Η πρωτοβουλία για την ONE προήλθε έτσι, όχι από την Γερμανία, αλλά από αλλού. Ο David Marsh των Financial Times το αποκάλεσε «μια απόπειρα, υπό τη Γαλλία και την Ιταλία, να αποδυναμώσουν την Μπούντεσμπανκ με το να εντάξουν το γερμανικό μάρκο σε ένα κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα». Η ONE ήταν ελκυστική για τη γαλλική άρχουσα τάξη για δυο λόγους. Πρώτον, με το να ισχυροποιείται η ΕΟΚ σαν οικονομικό μπλοκ θα επέτρεπε στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να ενεργούν πιο ανεξάρτητα από τις ΗΠΑ. Τον ίδιο αντικειμενικό στόχο είχαν οι γαλλικές προσπάθειες, που συναντούσαν τη σθεναρή αντίθεση της Ουάσιγκτον και του Λονδίνου, να ενθαρρύνουν τη Γερμανία ειδικότερα και την Κοινότητα γενικότερα, να προχωρήσουν σε στρατιωτική συνεργασία έξω από το πλαίσιο του ελεγχόμενου

από τις ΗΠΑ, NATO. Δεύτερον, η ONE θα αντέστρεφε το ισοζύγιο της οικονομικής δύναμης που είχε γείρει υπέρ της Γερμανίας στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα που δημιουργήθηκε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, αντίθετα με την Μπούντεσμπανκ, θα ελέγχεται από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, στις οποίες η Γαλλία έχει βαρύνουσα επιρροή».³⁹

Επομένως, η τελική πορεία προς την ONE διαμορφώθηκε, τόσο από τα αντιτιθέμενα συμφέροντα Γερμανίας – Γαλλίας, όσο και από τους αναγκαίους συμβιβασμούς που έπρεπε να κάνουν μεταξύ τους. Επιπρόσθετα, παρά τις αντιτιθέμενες επιδιώξεις Γερμανίας - Γαλλίας, γινόταν συνείδηση ολοένα και πιο πολύ, ότι «η μη εκμετάλλευση των δυνητικών οικονομικών κλίμακας προσφέρει ένα σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στις ΗΠΑ και την Ιαπωνία».⁴⁰ Ακόμα και η τότε «κραταιά» γερμανική οικονομία, ήταν αδύνατον να σταθεί ισότιμα απέναντι στις ΗΠΑ – Ιαπωνία.

Γι' αυτό η «οικονομική ολοκλήρωση» προχωρούσε με αργούς μεν, αλλά σταθερούς ρυθμούς (πράγμα που οδηγούσε, παράλληλα, στην ταυτόχρονη διεύρυνση της ΕΟΚ).

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ (υπογράφηκε στις 7 Φεβρουαρίου 1992 και τέθηκε σε ισχύ την 1/11/1993) αποτέλεσε συμβιβασμό ανάμεσα στη Γερμανία και τη Γαλλία. Οι Γερμανικές επιφυλάξεις κάμφθηκαν, όταν έγινε καθαρό ότι η πορεία προς το ευρώ (ορίστηκε για την 1 Ιανουαρίου 1999) θα ήταν σκληρά περιοριστική (διάβαζε νεοφιλελεύθερη) και δεν θα οδηγούσε σ' ένα νόμισμα που θα ήταν πιο αδύνατο από το

μάρκο. Άλλωστε, οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές, μέχρι τότε, είχαν αποδώσει «καρπούς». Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (κόστος που αφορά ουσιαστικά το ύψος των μισθών), από 7,8% το 1982, έπεσε στο 4,6% το 1990. Οι σκληρές πολιτικές περιορισμού των δημοσιονομικών ελλειμμάτων (που περιόριζαν την οικονομική ανάπτυξη και αύξαναν την ανεργία), οδήγησε, σε μέσο επίπεδο, το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστό του ΑΕΠ από 2% το 1982, σε 0,5% το 1992.⁴¹

Τα κριτήρια που έθεσε το Μάαστριχτ ήταν δρακόντεια και στο έπακρο νεοφιλελεύθερα. Θα συμμετείχαν στο κοινό νόμισμα, μόνο οι χώρες των οποίων ο πληθωρισμός θα απέκλινε μόλις κατά 1,5% από το μέσο πληθωρισμό των πιο ισχυρών οικονομιών, το εθνικό τους νόμισμα θα έπρεπε να μπορούσε να μείνει στο συν-πλην 2,5% του ΕΝΣ τα τελευταία δυο χρόνια πριν την έλευση του ευρώ, το έλλειμμα του προϋπολογισμού δεν έπρεπε να υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ, ενώ το δημόσιο χρέος δεν έπρεπε να υπερβαίνει το 60% του ΑΕΠ. Η συνθήκη επίσης προέβλεπε τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (από το 1998) της οποίας το καθήκον (στην πραγματικότητα το μοναδικό) ήταν η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ είχε τρεις «πυλώνες»:

- Ο πρώτος πυλώνας αφορούσε την Ευρωπαϊκή Κοινότητα- αναθεώρηση των τριών κοινοτήτων, δηλαδή, της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ) και της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ). Η συνθήκη ίδρυε την Ευρωπαϊκή Ένωση, με φιλοδοξία να μετατραπεί η «Ευρώπη» από εμπορική ένωση σε πραγματική «οικονομική και βιομηχανική δύναμη».⁴² Τη δημιουργία «υπερεθνικών»

οργάνων που να επιβάλουν νομοθεσίες και οδηγίες, ώστε η Ε.Ε. να οδηγηθεί σε πραγματική «οικονομική ολοκλήρωση», χωρίς εθνικά εμπόδια στη διακίνηση κεφαλαίων και εμπορευμάτων, και στη δημιουργία πανευρωπαϊκών επιχειρήσεων.

Ο δεύτερος και τρίτος πυλώνας αφορούσαν την «πολιτική ενοποίηση».

- Ο δεύτερος πυλώνας ήταν η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Ο στόχος ήταν η Ε.Ε. να αποκτήσει κοινή εξωτερική πολιτική, ενιαία στάση στα διεθνή ζητήματα, σαν βασικό βήμα προς την κατεύθυνση της άμβλυνσης των διαφορετικών «εθνικών συμφερόντων»- κοινολογίας, η ΚΕΠΠΑ θεωρήθηκε βασικό βήμα της «πολιτικής ενοποίησης». Σύμφωνα με την συνθήκη:

«Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθορίζει τις αρχές και τους γενικούς προσανατολισμούς. Τα κράτη-μέλη οφείλουν να υποστηρίζουν την ΚΕΠΠΑ και να απέχουν από κάθε δράση αντίθετη προς τα συμφέροντα της Ε.Ε. ή ικανή να θίξει την αποτελεσματικότητά της».⁴³

- Ο τρίτος πυλώνας αφορούσε τη συνεργασία στους τομείς της «δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων» (τη συνεργασία των διαφόρων εθνικών αστυνομιών, τις πολιτικές παροχής ασύλου και τις πολιτικές για τη μετανάστευση). Μπορεί η περιβόητη «πολιτική ενοποίηση» της Ε.Ε. (από τότε και μέχρι σήμερα) να μην προχώρησε και πολύ, αλλά στη δεκαετία του 1990 αυξήθηκαν κατακόρυφα οι διευρωπαϊκοί αστυνομικοί κατασταλτικοί μηχανισμοί. Το σύστημα Σένγκεν (Συνθήκες Σένγκεν 16/6/1985 και 19/6/1990) ενσωματώθηκε στο πλαίσιο της Ε.Ε. στα 1997. Η συνεργασία των αστυνομικών αρχών των κρατών-μελών στη «ζώνη Σένγκεν» αφορά:

α) την κατάργηση των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα, β) στο συντονισμό των ελέγχων στα εξωτερικά σύνορα, γ) στον αστυνομικό διασυνοριακό μηχανισμό ελέγχου και δίωξης και στη δικαστική συνεργασία (απλούστευση της διαδικασίας έκδοσης), δ) στο «σύστημα πληροφοριών Σένγκεν» - μηχανογραφημένη τράπεζα δεδομένων- οι αστυνομικές αρχές να ανταλλάσσουν πληροφορίες και να θέτουν από κοινού πληροφορίες για άτομα.⁴⁴

Στα κρίσιμα ζητήματα της πολιτικής ένωσης, η Γερμανία (που πίεζε πιο πολύ) δεν επέτυχε και πολλά πράγματα. Η ανάπτυξη κοινής εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και ασφάλειας, η εναρμόνιση των διαφορετικών (εθνικών) νομοθεσιών, δεν ανατέθηκαν σε κάποιο «υπερεθνικό ευρωπαϊκό θεσμό», αλλά αφέθηκαν να καθορίζονται από τις διαβουλεύσεις ανάμεσα στις διάφορες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις (διακρατικές συμφωνίες). Ως βασική αρχή παρέμεινε η διακυβερνητική συνεργασία, με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (σύνοδοι κορυφής των αρχηγών των κρατών-μελών) και το Συμβούλιο των Υπουργών, να είναι αποκλειστικά επιφορτισμένα με την αρμοδιότητα λήψης των αποφάσεων.

Το αποτέλεσμα ήταν, να ξεσπάσουν βαθιές διαφωνίες με την πρώτη μεγάλη πολιτική κρίση που αντιμετώπισε η μετά-Μάαστριχτ Ευρώπη – συγκεκριμένα, στο ζήτημα της διάσπασης της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Η Γερμανία εξανάγκασε την ΕΟΚ να αναγνωρίσει την Κροατία και τη Σλοβενία. Το ξέσπασμα του πολέμου στη Βοσνία, αποκάλυψε την πλήρη αδυναμία των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων να επιτύχουν κοινή στάση και να εφαρμόσουν στην πράξη τις αρχές της ΚΕΠΠΑ. Αποκαλύφθηκε η στρατιωτική αδυναμία της Γερμανίας, που παρά την οικονομική της δύναμη, δεν μπορούσε

να αντισταθμίσει τη στρατιωτική υπεροχή Γαλλίας – Βρετανίας.*

Στο τέλος, ήταν οι ΗΠΑ που επέβαλαν τη στρατιωτική λύση στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, οι ΗΠΑ παρουσίαζαν οικονομικούς ρυθμούς ανώτερους της Ευρώπης, ενώ ταυτόχρονα επανασεπτεβραίωναν τη στρατιωτική και διπλωματική τους ηγεμονία στο δυτικό στρατόπεδο. Η επέκταση του ΝΑΤΟ στην ανατολική Ευρώπη μέχρι τα σύνορα της Ρωσίας, εξυπηρετούσε διπλό στόχο: τόσο την ενσωμάτωση των πρώην σοβιετικών δορυφόρων, όσο και την επιβεβαίωση της ηγεμονικής θέσης των ΗΠΑ στο δυτικό στρατόπεδο (κατά κύριο λόγο στην ευρωπαϊκή ήπειρο).

Στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί, ότι τα κριτήρια του Μάαστριχτ (όπως άλλωστε ήταν φυσικό) επέφεραν ύφεση στην οικονομία της Ευρώπης. Όλες οι ευρωπαϊκές κυβερνή-

* Ο πόλεμος στην πρώην ενιαία Γιουγκοσλαβία είχε τις απαρχές του στα τέλη Ιουνίου 1991 όταν Σλοβενία, Κροατία ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους, και αργότερα η Μακεδονία (Δεκέμβρης 1991). Το Φεβρουάριο-Μάρτιο 1992 οι Κροάτες και οι Μουσουλμάνοι της Βοσνίας ζήτησαν από τη Γιουγκοσλαβία. Επί τέσσερα χρόνια ο πόλεμος θα μαστίσει τη χώρα. Με τη διαμεσολάβηση του ΝΑΤΟ και των ΗΠΑ υπογράφηκαν οι συμφωνίες του Ντίτον (21/11/1995). Στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη δημιουργήθηκαν δυο «εδαφικές οντότητες», μια κροατο-βοσνιακή ομοσπονδία (51% του εδάφους) και η Σερβική Δημοκρατία (49% του εδάφους). Δυνάμεις του ΟΗΕ αστυνομεύουν μέχρι σήμερα τις συμφωνίες. Στα 1998 η Σερβία επενέβη στρατιωτικά στο Κόσοβο. Στο Κόσοβο κατοικούσαν 90% Αλβανοί και 10% Σέρβοι. Το Μάρτιο 1999 δεκατρία μέλη του ΝΑΤΟ αρχίζουν βομβαρδισμούς του Κοσόβου και της Σερβίας. Τον Ιούνιο 1999 η Σερβία του Μιλόσεβιτς ενδίδει σε «ειρηνευτικό σχέδιο». Διεθνής δύναμη 50.000 ανδρών από 30 χώρες αναπτύσσεται στο Κόσοβο σε πέντε γεωγραφικούς τομείς (αγγλικό, γαλλικό, αμερικανικό, γερμανικό και ιταλικό). Ο Μιλόσεβιτς ανατράπηκε το 2000 από την εξουσία μετά από μια γενικευμένη εξέγερση.

σεις, αναγκάστηκαν να αυξήσουν τα επιτόκιά τους για να διατηρήσουν τα εθνικά τους νομίσματα μέσα στο μηχανισμό του ΕΝΣ. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη μείωση των κρατικών δαπανών, οδήγησε σε οικονομική επιβράδυνση. Το αποτέλεσμα ήταν η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση να γίνει συνώνυμη της οικονομικής καχεξίας και της επιμένουσας ανεργίας (πάνω από 10% ανεργία στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990).

Η Μπούντεσπανκ, για να διασφαλίσει τα συμφέροντα του γερμανικού καπιταλισμού, διατηρούσε υψηλά τα γερμανικά επιτόκια, οδηγώντας έτσι το μάρκο σε ανατίμηση, πιέζοντας τα άλλα νομίσματα να ακολουθήσουν για να διατηρηθούν στο ΕΝΣ (μειώνοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα των αντίστοιχων εθνικών οικονομιών τους).^{*} Η γερμανική πολιτική άρχισε να δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στις ήδη προβληματικές οικονομίες της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και

^{*} «Το μεγαλύτερο πρόβλημα δημιουργήθηκε με την «τρομακτική» από οικονομοτεχνικής απόψεως τότε απόφαση της κυβέρνησης της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας να «δωροδοκήσει» τους πολίτες της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, καλώντας τους να ανταλλάξουν στις τράπεζες - με ισοτιμία ένα προς ένα - τα ανατολικογερμανικά μάρκα τους με δυτικογερμανικά. Η απόφαση αυτή θα έπρεπε λογικά να οδηγήσει σε γενναίες υποτιμήσεις του γερμανικού μάρκου, τις οποίες όμως εμπόδισε η γερμανική κεντρική τράπεζα κρατώντας τα επιτόκιά της υψηλά. Η πολιτική αυτή είχε φυσικά τις συνέπειές της και ο «λογαριασμός» δεν άργησε να έλθει. Λίγο αργότερα άρχισαν να καταρρέουν το γαλλικό φράγκο, η ιταλική λίρα, η βρετανική λίρα, η σουηδική κορόνα κ.ά. που μέσα σε δύο ή τρία χρόνια έχασαν περί το 25% με 30% της αξίας τους έναντι του μάρκου. Οι κυβερνήσεις των χωρών αυτών ζήτησαν την παρέμβαση της Μπούντεσπανκ, η οποία όμως αγρόν ηγόρασε» (Μ. Σπινθουράκης, Που το πάει ο «σκληρός πυρήνας» της Ένωσης, Το Βήμα, 30 Νοεμβρίου 2003).

της Ιβηρικής χερσονήσου». ⁴⁵ Επιπρόσθετα, η κατάργηση των περιορισμών και ελέγχων στην κίνηση του χρηματιστικού κεφαλαίου, έκανε τα εθνικά νομίσματα των κρατών-μελών ευάλωτα στις κερδοσκοπικές επιθέσεις.

Στις 8 Σεπτεμβρίου 1992, το φινλανδικό μάρκο εγκατέλειψε το ΕΝΣ και άρχισε να κυμαίνεται ελεύθερα, «λόγω της ανησυχίας της Φινλανδίας για τις εξελίξεις στη διεθνή αγορά αλλά και της εκτίμησης ότι δεν μπορούσε να αντέξει την παρακολούθηση σταθερής ισοτιμίας του εθνικού της νομίσματος με την ECU». ⁴⁶ Στις 13 Σεπτεμβρίου 1992 η λιρέτα υποτιμήθηκε κατά 7% και η πεσέτα κατά 5%. Στις 16 Σεπτεμβρίου 1992 η Βρετανική λύρα αναγκάστηκε να βγει από το Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών, ενώ στις 17 Σεπτεμβρίου αποσύρθηκε και η ιταλική λιρέτα. Στα τέλη Νοεμβρίου αποσυνδέθηκε από το ECU και η σουηδική κορόνα.

Τον Αύγουστο του 1993 μετά από πιέσεις που δέχθηκε το γαλλικό φράγκο, κατέστη αναγκαίο να επιτραπεί στα εθνικά νομίσματα να διακυμαίνονται μέχρι συν-πλην 15%, πράγμα που ουσιαστικά σήμαινε το τέλος του ευρωπαϊκού Μηχανισμού Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ).

Η πορεία, λοιπόν, της ΟΝΕ στη δεκαετία του 1990, σηματοδοτήθηκε από την έκρηξη των εθνικών ανταγωνισμών, πράγμα που οδήγησε πολλούς (μεταξύ των οποίων και οι κερδοσκόποι!) να προεξοφλούν την τελική αποτυχία της ΟΝΕ.

Παράδοξα (αλλά καθόλου ανεξήγητα όπως θα δούμε), παρά το «θάνατο» του ΜΣΙ, η ΟΝΕ επιβίωσε. Γαλλία και Γερμανία, συνέχιζαν να πιέζουν προς την κατεύθυνση ενός κοινού νομίσματος.*

* Μέχρι το Φεβρουάριο 1994 όλα τα νομίσματα είχαν επιστρέψει εντός των αρχικών περιθωρίων. Η σταθερότητα ενισχύθηκε στα επόμενα χρόνια

Οι συναλλαγματικές ισοτιμίες

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε το ρόλο του εθνικού νομίσματος και τι συμβαίνει με τις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Οι διάφορες εθνικές οικονομίες έχουν άνισα επίπεδα ανάπτυξης, πράγμα που σημαίνει διαφορετικά επίπεδα παραγωγικότητας και κόστους. Έτσι, αναπόφευκτα υπάρχουν μεταξύ τους μεγάλες διαφορές ως προς την ανταγωνιστικότητα του κεφαλαίου τους. Η διακύμανση των συναλλαγματικών ισοτιμιών, λειτουργεί σαν «μηχανισμός» μέσω του οποίου οι εθνικές οικονομίες «προσαρμόζονται», αντιδρούν σ' αυτές τις διαφορές.

Εάν μια οικονομία είναι πολύ ανταγωνιστική σε σχέση με τις οικονομίες άλλων χωρών, τότε οι εξαγωγές αυξάνουν, το ισοζύγιο πληρωμών (εξαγωγές μείον εισαγωγές) παρουσιάζει πλεόνασμα, η παραγωγή της μεγεθύνεται, η ιδιωτική και δημόσια κατανάλωση αυξάνει, οι επενδύσεις κεφαλαίου συσσωρεύονται. Το αποτέλεσμα είναι το εθνικό της νόμισμα να ανατιμάται, πολύ περισσότερο που τα εθνικά της επιτόκια θα πρέπει κάποια στιγμή να αυξηθούν, για να μην υπάρξει «υπερθέρμανση» της οικονομίας. Ξένα κεφάλαια εισέρχονται στη χώρα για να εκμεταλλευτούν τις επενδυτικές ευκαιρίες και να επωφεληθούν από τα υψηλότερα επιτόκια. Το αποτέ-

και στο τέλος του 1997, όλα τα νομίσματα κυμαίνονταν στο εσωτερικό μιας λωρίδας διακύμανσης 0,71% μόνο. Το αυστριακό σελίνι εισήλθε στο μηχανισμό συναλλάγματος τον Ιανουάριο 1995, το φινλανδικό μάρκο τον Οκτώβριο 1996, και η ιταλική λιρέτα το Νοέμβριο 1996. Η είσοδος της ελληνικής δραχμής έγινε το 1998 (Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 655).

λεσµα θα είναι, το ακριβότερο εθνικό νόµισµα να καθιστά τις εξαγωγές ακριβότερες (λιγότερο ανταγωνιστικές) και η οικονοµία σταδιακά θα αρχίσει να επιβραδύνει. Εξισορροπώντας αυτή την πορεία (τουλάχιστον θεωρητικά), εάν αρχίσουν να εμφανίζονται σηµάδια ύφεσης, τότε τα επιτόκια θα πρέπει να μειωθούν, το νόµισµα αρχίζει να υποτιµάται, οι εξαγωγές γίνονται και πάλι πιο ανταγωνιστικές και η οικονοµία ανακάµπτει.

Αντίστροφα, αν μια χώρα είναι λιγότερο ανταγωνιστική, η «διολίσθηση» του νοµίσµατός της (υποτίµηση) είναι ένας μηχανισµός μέσω του οποίου τα προϊόντα της, παρά τη χαµηλότερη παραγωγικότητα σ' αυτήν τη χώρα, γίνονται πιο φτηνά στη διεθνή αγορά και έτσι αναπληρώνει, σ' ένα βαθµό, το «έλλειµµα» ανταγωνιστικότητας.

Η εισαγωγή του ΕΝΣ, πολύ περισσότερο του ευρώ, αποστέρησε τις διάφορες ευρωπαϊκές εθνικές οικονοµίες από αυτόν το μηχανισµό προστασίας των οικονοµιών τους. Το πρόβληµα εμφανίζεται (πολύ περισσότερο) στις «φτωχότερες» (και λιγότερο ανταγωνιστικές) ευρωπαϊκές χώρες που είναι «παιδευµένες» σε ένα ισχυρό νόµισµα, που δεν µπορούν να υποτιµήσουν, και συσσωρεύουν ελλείµµατα, µε αποτέλεσµα ο µόνος τρόπος αντίδρασης να είναι οι χαµηλοί µισθοί και ένα µόνιµο υψηλό ποσοστό ανεργίας (η Ελλάδα συµπεριλαµβάνεται σε αυτή την κατηγορία). Βεβαίως, οι κοινοτικές χρηµατικές µεταβιβάσεις προς τις φτωχότερες χώρες (τα περίφηµα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης) είναι ένας τρόπος εξισορρόπησης των διαφορών. Ωστόσο, οι µεταβιβάσεις αυτές είναι µικρές (ο ευρωπαϊκός «οµοσπονδιακός» προϋπολογισµός είναι πολύ χαµηλός) ενώ η τάση είναι να µειωθούν δραστικά στα επόµενα χρόνια.

Το πρόβλημα δεν αφορά μόνο τις πιο αδύναμες χώρες (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία), αλλά και τις ισχυρότερες (π.χ. Ιταλία). Ακόμα και ο γαλλικός καπιταλισμός αποστερήθηκε από ένα όπλο (το εθνικό νόμισμα) στον ανταγωνισμό σε σχέση με τον ισχυρότερο γερμανικό καπιταλισμό. Οι παραπάνω λόγοι, συμβάλλουν (και αυτοί) ώστε Βρετανία, Δανία και Σουηδία να μην συμμετέχουν στο ευρώ σήμερα.

Το ερώτημα λοιπόν που ανακύπτει είναι γιατί, παρ' όλα αυτά οδηγηθήκαμε στην ΟΝΕ και το ευρώ (αλλά και γιατί η Βρετανία αμφιταλαντεύεται διαρκώς ως προς την είσοδό της στη ζώνη του ευρώ).*

* Ο λόγος της βρετανικής αμφιταλάντευσης είναι ότι ο βρετανικός καπιταλισμός είναι περισσότερο «παγκοσμιοποιημένος» απ' ότι οι άλλες μεγάλες οικονομικές δυνάμεις. Οι περισσότερες πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν τα περισσότερα περιουσιακά τους στοιχεία και πωλήσεις συγκεντρωμένα στην εθνική τους βάση. Ενώ αυτό ισχύει και για τις βρετανικές επιχειρήσεις, ο βαθμός «εθνικής» συγκεντροποίησης είναι χαμηλότερος. Έτσι στα 1992-1993 το 75% των πωλήσεων των Ιαπωνικών και των Γερμανικών εταιριών έγιναν στην εθνική τους βάση, το 67% των Αμερικανικών και μόνο το 65% των Βρετανικών. Τα ίδια έτη το 97% των περιουσιακών στοιχείων των Ιαπωνικών πολυεθνικών ήσαν στην εθνική τους βάση, το 73% των Αμερικανικών και μόλις το 62% των Βρετανικών. Οι Βρετανικές επιχειρήσεις έχουν τεράστιες επενδύσεις και περιουσιακά στοιχεία σε μετοχές στις ΗΠΑ και φοβούνται τις επιπτώσεις από μια «στενή» σύνδεση με την Ε.Ε. Το City του Λονδίνου το 1995 διαχειριζόταν μεταξύ του 40% με 50% των διεθνών συγχωνεύσεων και εξαγορών. Αυτά οδήγησαν τους περισσότερους βρετανούς επιχειρηματίες τη δεκαετία του 1990 (ακόμα και όσους ήταν υπέρ του ευρώ) να κλίνουν υπέρ της «αναβολής» της εισόδου στο ευρώ.

Ωστόσο, η Βρετανία δεν είναι, ταυτόχρονα, διατεθειμένη να βρεθεί εκτός της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης». Κάτι τέτοιο θα είχε τεράστιο κόστος συνολικά για το βρετανικό καπιταλισμό, του οποίου οι περισσότερες οικονομικές σχέσεις είναι με χώρες της Ε.Ε. Η Βρετανία στα μέσα της δεκαετίας του 1990, συγκέντρωνε το 40% όλων των Αμερικανικών και Ια-

Η ύπαρξη ενός ισχυρού διεθνούς ευρωπαϊκού νομίσματος έχει μεγάλα πλεονεκτήματα για τους ευρωπαίους καπιταλιστές, τα οποία αντισταθμίζουν (υπερκαλύπτουν) τα μειονεκτήματα, αν φυσικά ξεπεραστούν οι αναμεταξύ τους εθνικές διαφορές:

«Δεδομένου ότι τα προϊόντα πωλούνται [στη διεθνή αγορά] σε διαφορετικά νομίσματα, ο μηχανισμός των συναλλαγματικών ισοτιμιών, [...] είναι επίσης ένα αντικειμενικό σύστημα ιδιοποίησης διεθνούς αξίας. Τα εθνικά κεφάλαια έτσι ιδιοποιούνται διεθνή αξία σε μορφή εκφρασμένη σε ξένα νομίσματα.

Η *συναλλαγματική ισοτιμία* είναι η ισοτιμία στην οποία τα ξένα νομίσματα, συμπεριλαμβανομένου και του διεθνούς νομίσματος, μετατρέπονται σε μονάδες του εθνικού νομίσματος. Αν ο μηχανισμός συναλλαγματικών ισοτιμιών σημαίνει ιδιοποίηση αξίας, τότε οι μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας επηρεάζουν αυτή την ιδιοποίηση. Η ανατίμηση ενός νομίσματος, για παράδειγμα του Ιαπωνικού γεν σε σχέση με κάποιο άλλο νόμισμα, για παράδειγμα το Γερμανικό μάρκο, δίνει δικαίωμα στους κατόχους γεν απόκτησης μεγαλύτερης ποσότητας Γερμανικών μάρκων και, επομένως, μεγαλύτερης ποσότητας αξιών χρήσης αποτιμημένων σε μάρκα (αλλά όχι απαραίτητα παραχθέντων στη Γερμανία).

πωνικών επενδύσεων στην Ε.Ε. Ωστόσο, τις συγκέντρωνε ως βάση για πρόσβαση στην ευρύτερη αγορά της Ε.Ε. Έτσι, λοιπόν, εξηγούνται οι δηλώσεις του βρετανού πρωθυπουργού Τόνι Μπλερ ότι παρ' όλα αυτά η «Βρετανία κάποτε θα πρέπει να ενταχθεί στη ζώνη του ευρώ». (Τα στοιχεία είναι από Alex Callinicos, *Europe: The mounting crisis*, International Socialism issue 75, July 1997).

Ακολουθεί η ιδιοποίηση μεγαλύτερης διεθνούς αξίας από τους κατόχους γεν. Παρόμοια ισχύουν για την υποτίμηση του γεν και την υπερτίμηση ή την ανατίμηση του μάρκου. [...] η ανατίμηση συνεπάγεται την ιδιοποίηση αξίας από τη χώρα (από τους παραγωγούς της χώρας) της οποίας το νόμισμα έχει ανατιμηθεί και η υποτίμηση συνεπάγεται απώλεια αξίας από τη χώρα (από τους παραγωγούς της χώρας) της οποίας το νόμισμα υποτιμήθηκε».⁴⁷

Βεβαίως, υπάρχει η αντίρροπη τάση, η ανατίμηση του νομίσματος οδηγεί σε επιβράδυνση των εξαγωγών (γιατί έγιναν ακριβότερες λόγω της ανατίμησης του νομίσματος). Σ' αυτήν την περίπτωση η αντίδραση μπορεί να είναι: είτε η παραπέρα προώθηση της ανταγωνιστικότητας και αποτελεσματικότητας της οικονομίας (μέσω τεχνολογικών αναβαθμίσεων και παραπέρα προώθησης της συγκεντροποίησης του κεφαλαίου), είτε η ανταγωνιστική υποτίμηση του νομίσματος. Οι τεχνολογικά κατώτεροι ανταγωνιστές τείνουν να υποτιμούν τα νομίσματά τους, για να αποφύγουν την απώλεια ξένων αγορών. Ωστόσο αυτή η διαδικασία εγκυμονεί τεράστιους κινδύνους:

«Αλλά η υποτίμηση με τη σειρά της επιφέρει πληθωρισμό. Στην πραγματικότητα η υποτίμηση πλήττει τις τιμές των εισαγωγών σε όρους εθνικού νομίσματος μειώνοντας έτσι τα κέρδη των εισαγωγέων. Στο βαθμό που οι εισαγωγές είναι μέσα παραγωγής, οι υψηλότερες τιμές τους μειώνουν τα κέρδη των καπιταλιστών. Ακολουθεί μια τάση για πληθωρισμό. Στο βαθμό που οι εισαγωγές είναι αγαθά που καταναλώνονται από εργάτες, οι υψηλότερες τιμές τους μειώνουν την αγοραστική δύ-

ναμη της εργασίας (ημερομίσθια) αυξάνοντας τα κέρδη. Ωστόσο οι εργάτες μπορεί να αντισταθούν στη μείωση των πραγματικών ημερομισθίων [με νικηφόρες απεργίες που οδηγούν σε αυξήσεις μισθών] και το κεφάλαιο μπορεί να καταφύγει σε πληθωρισμό, με τον όρο ότι ο ρυθμός αύξησης των τιμών των αγαθών που καταναλώνονται από τους εργάτες αυξάνεται πιο γρήγορα από το ρυθμό αύξησης των ημερομισθίων. Αλλά ο πληθωρισμός, που συνιστά μια μετακύλιση αγοραστικής δύναμης από την εργασία στο κεφάλαιο, δημιουργεί δυσκολίες πραγματοποίησης στον τομέα των αγαθών που καταναλώνονται από εργάτες [δηλαδή, προϊόντα μένουν απούλητα], δυσκολίες που αντιμετωπίζονται με εξαγωγές και, επομένως, με ένα δεύτερο γύρο υποτίμησης και πληθωρισμού [για να αυξηθούν οι εξαγωγές πραγματοποιείται νέα υποτίμηση του νομίσματος]. Αυτή η κατηφορική σπειροειδής κίνηση οδηγεί σε αυξανόμενη φτώχεια των εργατών με όλες τις κοινωνικές εντάσεις και τα προβλήματα που σχετίζονται με αυτή.

Πέρα από αυτά, αν αυτή η διαδικασία συνεχιστεί για μεγάλο χρονικό διάστημα, μια χώρα μπορεί να βρεθεί με ένα νόμισμα χωρίς αξία. Αυτό συνέβη σε πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής τις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Ο συνδυασμός τεχνολογικής καθυστέρησης, πληθωρισμού και υποτίμησης οδήγησε στις πασίγνωστες και απίστευτες συνθήκες μιζέριας σε αυτές τις χώρες καθώς και σε στρατιωτικές δικτατορίες και αυταρχικά καθεστώτα που χρειάζονται συχνά προκειμένου να επιβάλουν αυτές τις συνθήκες».⁴⁸

Επομένως, ένα ισχυρό νόμισμα διευκολύνει στην υλοποίηση ενός τριπλού στόχου: α) στην ιδιοποίηση μεγαλύτερης διεθνούς αξίας, β) στην προστασία από τους κινδύνους ενός ανεξέλεγκτου πληθωρισμού και γ) στην επίτευξη των διαδικασιών «εκσυγχρονισμού», δηλαδή στη μεγαλύτερη συγκέντρωση και στην τεχνολογική αναβάθμιση, αφού αποτελούν τη μοναδική διέξοδο για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας λόγω της ύπαρξης του ισχυρού νομίσματος.

Υπάρχει ένας επιπλέον λόγος που κάνει τόσο ελκυστικό το ευρώ στους ευρωπαίους καπιταλιστές:

«[...] οι χώρες που το νόμισμά τους χρησιμοποιείται ως μέσο διεθνών συναλλαγών απολαμβάνουν ένα πολύ ειδικό προνόμιο, το εκδοτικό προνόμιο (seignorage) * . Αυτό συμβαίνει με το δολάριο των ΗΠΑ από τη μεταπολεμική περίοδο. Οι ΗΠΑ, απλά εκδίδοντας δολάρια, μπορούν να πληρώνουν για πραγματικά εμπορεύματα και επομένως για αξία με ένα πρακτικά ευτελές χαρτί. Αυτό αποτελεί ιδιοποίηση διεθνούς αξίας. Κατ' αυτή την έννοια, οι ΗΠΑ απολαμβάνουν ένα προνόμιο παρόμοιο με αυτό μιας κεντρικής τράπεζας όταν εκδίδει χαρτονομίσματα: και αυτή οικειοποιείται ένα μερίδιο εγχώριας (και διεθνούς) αξίας, χρησιμοποιώντας αυτό το νέο χρήμα. ** Φυσικά, υπάρχουν όρια σε αυτή τη διαδικασί-

* Ισοδυναμεί με τη χρηματοδότηση δημοσιονομικών ελλειμμάτων μέσω έκδοσης νέου χρήματος.

** Έτσι το τεράστιο εμπορικό έλλειμμα των ΗΠΑ συνιστά κατά το ίδιο χρονικό διάστημα μια τεράστια οικειοποίηση αξίας μέσω του εκδοτικού προνομίου. Είναι γι' αυτό το λόγο που το εμπορικό έλλειμμα των ΗΠΑ, ενώ σηματοδοτεί μια οικονομική αρρώστια, δηλαδή τη σχετική (σε αντί-

α. Η μεγαλύτερη ποσότητα δολαρίων μειώνει την αγοραστική τους δύναμη όπως και την επιθυμία των ξένων να τα κρατούν ως μέσο πληρωμών και ως συναλλαγματικό απόθεμα. Αυτό διαβρώνει το κύρος του δολαρίου ως διεθνούς νομίσματος και επομένως τη δυνατότητα να κερδίζουν από το εκδοτικό προνόμιο. Επίσης, η δημιουργία χρήματος μπορεί να προκαλέσει πληθωρισμό. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε υποτίμηση και σε περαιτέρω διάβρωση του κύρους του δολαρίου ως διεθνούς χρήματος».⁴⁹

Πράγματι το εκδοτικό προνόμιο είναι σημαντικό, αλλά δεν θα πρέπει κανείς να υπερβάλλει, αλλά να το εντάξει στις πραγματικές του διαστάσεις:

θεση με την απόλυτη) πτώση της παραγωγικότητας των ΗΠΑ, είναι ταυτόχρονα επωφελής για την οικονομία των ΗΠΑ.

Εξαιρετικά διαφωτιστικό για το «εκδοτικό προνόμιο» και τις πιέσεις που δέχονταν οι ευρωπαϊκές χώρες είναι και το ακόλουθο απόσπασμα από τους Π. Καπόπουλος – Π. Παπαδημητρίου, «Ενιαίο νόμισμα και ελληνική βιομηχανία», σελ. 13:

«Η διεύρυνση των δημοσιονομικών και εμπορικών ελλειμμάτων των ΗΠΑ στη δεκαετία του 1960, που προεκλήθη από την διόγκωση των δαπανών για τη χρηματοδότηση των πολεμικών επιχειρήσεων στη νοτιοανατολική Ασία και την αύξηση των δαπανών για την προσπάθεια οικοδόμησης του κοινωνικού κράτους στις περιόδους της διακυβέρνησης από τους Δημοκρατικούς, οδήγησε σε μείωση της συγκριτικής σημασίας του δολαρίου από τη θέση του ως μοναδικού διεθνούς μέσου συναλλαγών και αποθεματοποίησης πλούτου. Παράλληλα, η ενόχληση των δυτικοευρωπαϊκών κυβερνήσεων από το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των δαπανών αυτών εχρηματοδοτείτο μέσω της χρήσης του προνομίου των ΗΠΑ στην έκδοση δολαρίων, δυνατότητα που συνιστούσε μεταφορά πόρων από τη μία στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού, τις οδήγησε να αμφισβητήσουν τον ηγεμονικό ρόλο του δολαρίου στο παγκόσμιο νομισματικό σύστημα».

«[...] όταν ένα νόμισμα χρησιμοποιείται διεθνώς, ο εκδότης του νομίσματος αποκομίζει επιπρόσθετα έσοδα. Επί παραδείγματι, το 1999 περισσότερα από τα μισά δολάρια που εξέδωσε το Federal Reserve (η Ομοσπονδιακή Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ) χρησιμοποιήθηκαν εκτός ΗΠΑ. Το γεγονός αυτό υπερδιπλασιάζει το μέγεθος του ισολογισμού του Federal Reserve σε σχέση με μια κατάσταση κατά την οποία το δολάριο θα χρησιμοποιούνταν μόνο στο εσωτερικό των ΗΠΑ. Αυτό σημαίνει ότι τα κέρδη του Federal Reserve υπερδιπλασιάζονται. Επειδή αυτά τα κέρδη καταλήγουν στην αμερικανική κυβέρνηση, οι Αμερικανοί πολίτες απολαμβάνουν τα πλεονεκτήματα της διεθνούς χρησιμοποίησης του δολαρίου υπό μορφή λιγότερων φόρων, που είναι απαραίτητοι για τη χρηματοδότηση ενός δεδομένου ύψους κυβερνητικών δαπανών. Αν το ευρώ αναδειχθεί σε ανάλογο παγκόσμιο νόμισμα, όπως το δολάριο, οι πολίτες των χωρών-μελών της ζώνης του ευρώ θα απολαμβάνουν παρόμοια πλεονεκτήματα.

Δεν πρέπει όμως να υπερτονιστούν αυτά τα πλεονεκτήματα. Τα συνολικά κέρδη του Federal Reserve αποτελούν ποσοστό μικρότερο του 1% του ΑΕΠ των ΗΠΑ. Συνεπώς, τα επιπλέον έσοδα από την ύπαρξη ενός διεθνούς νομίσματος παραμένουν σχετικά μικρά.

Μια δεύτερη πηγή πλεονεκτημάτων είναι πιθανότατα μεγαλύτερη, αλλά και πιο δύσκολο να ποσοτικοποιηθεί. Όταν ένα νόμισμα γίνει διεθνές, αυτό θα τονώσει τη δραστηριότητα στις εγχώριες χρηματοοικονομικές αγορές. Οι ξένοι κάτοικοι θα θέλουν να επενδύσουν σε περιουσιακά στοιχεία και να δανείζονται σε αυτό το νόμισμα. Το αποτέλεσμα θα είναι οι εγχώριες τράπεζες να

προσελκύσουν πελατεία, όπως άλλωστε και η αγορά ομολόγων και τα χρηματιστήρια. Συνεπώς, αν το ευρώ γίνει διεθνές νόμισμα, όπως το δολάριο, αυτό πιθανότατα θα δημιουργήσει νέες ευκαιρίες για τα χρηματοοικονομικά ιδρύματα στις χώρες-μέλη της ζώνης του ευρώ». ⁵⁰

Τα παραπάνω εξηγούν γιατί το χρηματιστικό κεφάλαιο ήταν επικεφαλής των διαδικασιών που οδήγησαν στο Μάαστριχτ και το ευρώ. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η δεκαετία του 1990 ήταν η δεκαετία της ραγδαίας ανόδου των χρηματιστηρίων (χρηματιστηριακές «φούσκες»), μια δεκαετία όπου οι πλέον επικερδείς «επενδύσεις» ήταν στη «χάρτινη οικονομία»:

«Το Μάαστριχτ αποτελεί στρατηγική επιλογή των χρηματιστικών κεφαλαίων των μεγάλων ευρωπαϊκών χωρών, που επιδιώκουν μέσω της νομισματικής ενοποίησης να αναβαθμίσουν τη θέση τους έναντι της Νέας Υόρκης και του Τόκιο. Προκρίνοντας μια πολιτική ψηλών επιτοκίων, νομισματικής και δημοσιονομικής στενότητας, βυθίζουν τις ευρωπαϊκές οικονομίες στην ύφεση. Καθώς η ζήτηση συρρικνώνεται, οι παραγωγικές επενδύσεις παραμένουν περιορισμένες, η ευρωπαϊκή οικονομία αναπτύσσεται με χαμηλότερους ρυθμούς από ό,τι οι ανταγωνιστές της, ενώ τα τροφοδοτούμενα από τη λιτότητα κέρδη του παραγωγικού κεφαλαίου, μη βρίσκοντας άλλες σφαίρες τοποθέτησης, κατευθύνονται σε αυξανόμενο βαθμό στη χρηματιστική σφαίρα. Ο φαύλος κύκλος της λιτότητας και της ύφεσης, που προσδίδει στην ανεργία τη μορφή μιας κοινωνικής μά-

στιγας, αναπαράγει την κυρίαρχη θέση του χρηματιστικού κεφαλαίου».⁵¹

Εν κατακλείδι:

Με την υιοθέτηση του ευρώ οι καπιταλιστές της Ευρώπης απέκτησαν ένα νόμισμα διεθνών συναλλαγών ικανό να ανταγωνιστεί το δολάριο. Ενώ σαφώς, οι πλέον ανταγωνιστικοί καπιταλισμοί της Ε.Ε. είναι αυτοί που καρπώνονται τα περισσότερα οφέλη, παρ' όλα αυτά και οι μικρότεροι έχουν να κερδίσουν από το ευρώ:

Πρώτον, δεν κινδυνεύουν από τις συχνές και απρόβλεπτες διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών, που πολλές φορές κατέληγαν σε κερδοσκοπικές επιθέσεις στα εθνικά τους νομίσματα, με αποτέλεσμα (για την υπεράσπιση του εθνικού νομίσματος) να αναγκάζονται να χρησιμοποιούν τα συναλλαγματικά τους αποθέματα σε «σκληρό νόμισμα». Στο παρελθόν, η Ελλάδα είχε εξαναγκασθεί, αρκετές φορές, να αγοράζει δραχμές πουλώντας δισεκατομμύρια δολάρια για να υπερασπίσει την συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής.

Δεύτερον, η πρόσδεσή τους στη διαδικασία αναβάθμισης των καπιταλιστικών χωρών της δυτικής Ευρώπης, τους ανοίγει ευκαιρίες οικονομικής διείσδυσης εκτός εθνικών συνόρων και εκτός Ε.Ε. Η επέκταση του ελληνικού καπιταλισμού στα Βαλκάνια, την περιοχή του Καυκάσου ή τη Μέση Ανατολή αποτελεί ένα παράδειγμα.

Τρίτον, η καθιέρωση του ευρώ επιταχύνει τις «εκκαθαριστικές» διαδικασίες στο εσωτερικό των εθνικών κρατών της Ε.Ε. Κεφάλαια που δεν είναι πλέον αποτελεσματικά (δεν μπορούν να «σταθούν» στο νέο οξυμένο ευρωπαϊκό ανταγωνιστικό περιβάλλον) εκκαθαρίζονται πιο εύκολα (μιας και δεν υπάρχει πλέον το «μαξιλαράκι» της υποτίμησης του εθνικού

νομίσματος) και προωθείται η συγκεντροποίηση και εκσυγχρονισμός του κεφαλαίου.

Τέταρτο, η δημοσιονομική πειθαρχία που επέβαλε η εισαγωγή του ευρώ διευκόλυνε την επιβολή νεοφιλελεύθερων μέτρων για να μην «χαθεί το τρένο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», ενώ επιπλέον η «εθνική κυβέρνηση» μπορούσε να αποποιηθεί την ευθύνη, γιατί ο νεοφιλελευθερισμός αποτελούσε «ευρωπαϊκή ντιρεκτίβα».

Ευρώ και νεοφιλελεύθερη πολιτική

Η κατάργηση του ΜΣΙ στα 1992-1993, οδήγησαν τη Γερμανία και τη Γαλλία να προσανατολίζονται προς την κατεύθυνση μιας Ευρώπης «πολλών ταχυτήτων». Σ' αυτή την περίπτωση, στο ευρώ θα συμμετείχε ένας σκληρός πυρήνας χωρών (Γερμανία, Γαλλία, Μπενελούξ, Αυστρία, Ιρλανδία και Φιλανδία), ενώ η Βρετανία και οι μεσογειακές χώρες θα έμπαιναν σ' ένα επόμενο στάδιο. Ωστόσο, η προοπτική αυτή συνάντησε ισχυρές αντιδράσεις. Ισπανία, Ιταλία και Ελλάδα στα 1996-7, διαβεβαίωναν ότι θα επιτύχουν τα κριτήρια του Μάαστριχτ. Το πρόβλημα αυτών των χωρών ήταν το υψηλό δημόσιο χρέος, το έλλειμμα του προϋπολογισμού και ο πληθωρισμός.

Ωστόσο, σε συνθήκες ανεμικής οικονομικής ανάπτυξης που έπληττε συνολικά την Ευρώπη τη δεκαετία του 1990 (χάρη και στα περιοριστικά μέτρα που επέβαλε το Μάαστριχτ), ακόμα και οι πιο ισχυρές οικονομίες δυσκολεύονταν να εκπληρώσουν τα κριτήρια της ΟΝΕ. Στην πορεία προς την εισαγωγή του ευρώ τον Ιανουάριο 1999, όλες οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις αναγκάστηκαν να προχωρήσουν στη «δημιουργική λογιστική», για να εκπληρώσουν «τεχνικά» τα κριτήρια

του Μάαστριχτ. Σε συνθήκες καχεκτικής ανάπτυξης και αυξανόμενης ανεργίας, η Γερμανία για να εκπληρώσει τα κριτήρια (ιδιαίτερα το στόχο το έλλειμμα του προϋπολογισμού να μην υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ), προχώρησε στο εξής τέχνασμα: τα αποθέματα της Μπούντεσμπανκ σε χρυσό και συνάλλαγμα «αναθεωρήθηκαν» και υπερτιμήθηκαν με αποτέλεσμα, με αυτόν το λογιστικό τρόπο, να καλυφθεί το έλλειμμα του προϋπολογισμού και να παραμείνει στο όριο του 3%. Επιπλέον εννέα χώρες είχαν αναλογία χρέους υψηλότερη από 60% του ΑΕΠ το 1997. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, δεν ήταν δυνατόν να εμποδιστεί η είσοδος στο ευρώ των χωρών του νότου, από τη στιγμή που καμιά ουσιαστικά χώρα δεν εκπλήρωνε με απόλυτη πιστότητα τα κριτήρια του Μάαστριχτ.

Παρ' όλες τις αντιφάσεις και τα προβλήματα, τελικά η εισαγωγή του ευρώ έγινε πραγματικότητα, κυρίως, χάρις στους εξής λόγους:

Πρώτον, η ανάπτυξη της αμερικανικής οικονομίας από το 1993-4 σε συνδυασμό με την υποτίμηση του μάρκου (έχασε το 1/10 της αξίας του το 1997) δημιούργησαν τις συνθήκες για αύξηση των εξαγωγών της Γερμανίας (της ατμομηχανής της ευρωπαϊκής οικονομίας) και γενικότερα επέδρασε θετικά για το σύνολο της ευρωπαϊκής οικονομίας, μειώνοντας έτσι την ανταγωνιστική πίεση ανάμεσα στις χώρες-μέλη.

Δεύτερον, μια ενδεχόμενη αποτυχία της ΟΝΕ, θα είχε καταστροφικά αποτελέσματα όχι μόνο για την Ευρώπη αλλά και για την παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία. Τον Απρίλη του 1997 το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο προειδοποιούσε μέσω του βρετανικού Guardian ότι:

«Στο ΔΝΤ πιστεύουμε ότι οποιαδήποτε καθυστέρηση του τρίτου σταδίου [της εισαγωγής του ευρώ] θα οδηγούσε σε

σοβαρούς κινδύνους που θα μπορούσαν να προκαλέσουν χάος στις χρηματαγορές». ⁵²

Τρίτον, τα μεταπολεμικά «χρυσά χρόνια» του καπιταλισμού όχι απλά αποτελούσαν παρελθόν από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 αλλά και η συνοχή του «δυτικού στρατοπέδου», που στηριζόταν στην επωφελή για τους καπιταλιστές ηγεμονία των ΗΠΑ, έφτασε στο οριστικό τέλος της. Η διαρκής, με μικρά διαλείμματα, οικονομική αστάθεια που ακολούθησε, όξυνε τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις μεγάλες δυτικές χώρες που τώρα έπρεπε να συνηθίσουν σε «μικρότερη πίτα». Η διάλυση της ΕΣΣΔ αποδέσμευσε ακόμα περισσότερο τις αποκλίνουσες δυνάμεις στο εσωτερικό του «δυτικού στρατοπέδου». Οι ΗΠΑ, ολοένα και πιο ανοιχτά τη δεκαετία του 1990, άρχισαν να δρουν «μονομερώς», χωρίς να συνεννοούνται με τους «δυτικούς συμμάχους», χρησιμοποιώντας τη στρατιωτική και διπλωματική τους ισχύ για την εξυπηρέτηση των δικών τους «στενών» συμφερόντων.

Ο οικονομικός ανταγωνισμός των ευρωπαϊκών χωρών με τις ΗΠΑ δεν είχε καμιά ελπίδα επιτυχίας, λαμβανομένου υπ' όψιν του μεγέθους της αμερικανικής οικονομίας και του βαθμού συγκεντροποίησης του αμερικανικού κεφαλαίου, σε σχέση με κάθε μια μεμονωμένα από τις ευρωπαϊκές χώρες. Μεταξύ του 1978 και του 1990, η μέση οικονομική ανάπτυξη ήταν 2,1% για την ΕΟΚ, 2,9% για τις ΗΠΑ και 4,3% για την Ιαπωνία. ⁵³ Η Ευρωπαϊκή Ένωση εμφανίζεται σαν η μοναδική δυνατότητα του ευρωπαϊκού κεφαλαίου να δημιουργήσει έναν εκτεταμένο οικονομικό χώρο, μέσα στον οποίο να υπάρξει η δυνατότητα να δημιουργηθούν μεγάλες εταιρίες αναλόγου μεγέθους με των ΗΠΑ (και της Ιαπωνίας) και μελλοντικά ένα ισχυρό στρατιωτικο-διπλωματικό μπλοκ που να αμφισβη-

τεί την αμερικανική ηγεμονία (ή τουλάχιστον αρχικά να αποτελέει «ισότιμο» εταίρο).

Τέταρτον, η ανταγωνιστική πίεση ήταν γενικότερη. Οι ευρωπαϊκές χώρες έμεναν πίσω στην κούρσα της υψηλής τεχνολογίας, ενώ νέες (ανταγωνιστικές) οικονομικές δυνάμεις αναδύονταν στην περιοχή της Ασίας (Κίνα, Κορέα, Σιγκαπούρη, Μαλαισία).

Η προσπάθεια δημιουργίας μεγάλων ευρωπαϊκών εταιριών που να μπορούν να «σταθούν» στο διεθνή ανταγωνισμό έχει την προϋπόθεσή της. Τη δεκαετία του 1960 αναδύθηκαν μεγάλες επιχειρήσεις, αλλά εντός των εθνικών συνόρων των ευρωπαϊκών χωρών. Τη δεκαετία του 1970 δημιουργήθηκαν μεγάλες πολυεθνικές, αλλά η τάση δεν ήταν μέσω διευρωπαϊκών συνεργασιών, αλλά με μεγάλες αμερικανικές ή ιαπωνικές επιχειρήσεις. Τις δεκαετίες του 1980 και 1990 έγιναν αρκετές συγχωνεύσεις σε διευρωπαϊκό επίπεδο (ειδικότερα σε τομείς όπως το εμπόριο, η χρηματαγορά και οι μεταφορές). Το γεγονός αυτό αποτέλεσε μια από τις βάσεις προς την ΟΝΕ.*

Πέμπτον, από το 1992 και το Μάαστριχτ, για να γίνει πραγματικότητα η ΟΝΕ και το ευρώ, επιβλήθηκαν οι πιο

* Ωστόσο, αυτή η διαδικασία είναι ταυτόχρονα και εξαιρετικά αντιφατική, προκαλώντας πολιτικές εντάσεις. Οι μεγάλες δυτικοευρωπαϊκές πολυεθνικές, ταυτόχρονα διατηρούν τις στενές σχέσεις τους με αμερικανικές και ιαπωνικές εταιρίες. Αναπόφευκτα τα πιο μεγάλα κεφάλαια είναι και τα πιο διεθνοποιημένα (σε γενικές γραμμές), και είναι αυτά που ενώ από τη μια επιθυμούν τη μεγαλύτερη «οικονομική ολοκλήρωση» στην Ε.Ε. ταυτόχρονα δεν επιθυμούν «ανεξέλεγκτους» οικονομικούς πολέμους με τις ΗΠΑ ή την Ιαπωνία. Παράλληλα, υπάρχουν και τα μεγάλα (και μεσαία) κεφάλαια που είναι άμεσα δεμένα με το εθνικό τους κράτος. Όλες αυτές τις αντιφατικές καταστάσεις πρέπει να τις συμβιβάσει η ΟΝΕ και οι πολιτικοί διαχειριστές της. Όλα αυτά θα τα εξετάσουμε αναλυτικότερα στο κεφάλαιο «Η πορεία της οικονομικής ολοκλήρωσης».

σκληρές νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Το φθινόπωρο του 1995 το υπουργείο Οικονομικών της Γερμανία προωθούσε την ιδέα ενός Συμφώνου Σταθερότητας, μέσω του οποίου τα μέλη της Νομισματικής Ένωσης όφειλαν να δεσμευτούν σε μια αυστηρή δημοσιονομική πειθαρχία, μετά την έναρξη της ισχύος του ευρώ. Το Σύμφωνο Σταθερότητας εγκρίθηκε στη σύνοδο κορυφής του Άμστερνταμ, τον Ιούνιο του 1997. Οι Γερμανοί κατάφεραν «να δεσμευτούν τα κράτη ότι θα σέβονται το μεσοπρόθεσμο δημοσιονομικό στόχο σε μια θέση πλεονασματική ή κοντά στην ισορροπία» και ότι θα επιβάλλονται κυρώσεις σε περίπτωση «διαρκούς παραβίασης» του κριτηρίου το έλλειμμα του προϋπολογισμού να είναι μέχρι το 3 % του ΑΕΠ.⁵⁴

Αποτέλεσμα της θεσμοθέτησης της νεοφιλελεύθερης ορθοδοξίας στην οικονομική λειτουργία της Ε.Ε., ήταν ο κρατικός τομέας της οικονομίας, το «κράτος πρόνοιας» και οι «υψηλοί» μισθοί να θεωρούνται ως οι βασικές αιτίες της «ευρωπαϊκής υστέρησης». Οι δημόσιοι προϋπολογισμοί περικόπτονται, κρατικές επιχειρήσεις ιδιωτικοποιούνται με αυξανόμενο ρυθμό, οι συντάξεις και οι κοινωνικές δαπάνες καταβυθίζονται, οι «ελαστικές σχέσεις» εργασίας θεσμοθετούνται. Η νεοφιλελεύθερη αυτή πολιτική, προκάλεσε την ευθυγράμμιση όλων των καπιταλιστών, κάθε εθνικής ταυτότητας, προς την ΟΝΕ μιας και αυτή η πορεία εξυπηρετούσε τα ταξικά τους συμφέροντα, ανεξάρτητα από την τελική κατάληξη που θα είχε το «ευρωπαϊκό εγχείρημα».

Η πορεία προς την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» θα πρέπει να κατανοηθεί ως μια διαδικασία από τη σκοπιά του κεφαλαίου, με άλλα λόγια ταξικά. Ότι δηλαδή ταξικά εξυπηρετεί τα συμφέροντα του κεφαλαίου, ανεξάρτητα από εθνική ταυτότητα ή κράτος, και αυτό αποτέλεσε την ουσιαστική «συ-

γκολλητική ουσία» του όλου εγχειρήματος. Καμιά «αντικειμενική νομοτέλεια» όσο ισχυρή και να ήταν (η ανάγκη ανταγωνισμού με τις ΗΠΑ, η τεχνολογική υστέρηση, ο φόβος ενός αυτοκαταστροφικού ευρωπαϊκού ανταγωνισμού κ.λπ.) δεν θα μπορούσε να οδηγήσει στην ΟΝΕ, παρά μόνο αν είχε σαν ουσιαστικό στόχο την εξυπηρέτηση των ταξικών συμφερόντων του κεφαλαίου. Οι κοινωνικοί σχηματισμοί είναι ταξικοί σχηματισμοί, που σημαίνει ότι οι όποιες πρωτοβουλίες ή «εγχειρήματα» αναγκαστικά βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο της άρχουσας τάξης και μόνο ως τέτοια έχουν πιθανότητες επιτυχίας.

Επίμετρο

Συνοψίζοντας την έως το σημείο αυτό ανάλυσή μας:

Μέχρι εδώ, περιγράψαμε τις τρεις διακριτές περιόδους ανάπτυξης του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, και εντοπίσαμε τις αιτίες που οδήγησαν στην ΟΝΕ και την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1992. Εντοπίσαμε τα προβλήματα που στέκονται ως εμπόδια στην πορεία της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», και που η ρίζα τους είναι η ανισόμετρη οικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών η οποία δημιουργεί μεγάλες διαφορές «εθνικών συμφερόντων».

Ωστόσο, αναπόφευκτα, προκύπτουν κρίσιμα ερωτήματα (ζητήματα) που πρέπει να εξεταστούν αναλυτικά στη συνέχεια.

Η Γερμανία είναι η δεσπόζουσα οικονομική δύναμη στην Ε.Ε. Η όλη «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» αναπόφευκτα λαμβάνει υπ' όψη την ηγεμονική της δύναμη- και γι' αυτό η όλη πορεία υπήρξε τόσο επωφελής για το γερμανικό καπιταλισμό. Το γεγονός αυτό έχει πυροδοτήσει την περίφημη συζήτηση,

αν η Ε.Ε. σημαίνει «γερμανική Ευρώπη» ή «ευρωπαϊκή Γερμανία». Το ερώτημα είναι:

- Γιατί οι υπόλοιπες ευρωπαϊκές άρχουσες τάξεις μπήκαν σ' αυτήν τη διαδικασία, αν ήταν σε βάρος τους; Η Νορβηγία δυο φορές (1974 και 1994) προσπάθησε να γίνει μέλος, αλλά οι Νορβηγοί ψηφοφόροι και τις δυο φορές απέρριψαν την εισδοχή σε αντίστοιχα δημοψηφίσματα.⁵⁵ Ακόμα και στην ουδέτερη Ελβετία κάθε τόσο διεξάγεται συζήτηση για το αν θα πρέπει να γίνει μέλος της Ε.Ε. η χώρα.

Σ' αυτό το ερώτημα, απαντήσαμε ήδη (απαριθμώντας τους λόγους που οδήγησαν στην ΟΝΕ), με τον εξής τρόπο: η όλη διαδικασία είναι επωφελής για όλους το υ «εταίρους» της Ε.Ε. και όχι μόνο για τη Γερμανία (ιδιαίτερα ταξικά επωφελής για το κεφάλαιο, με την επιβολή νεοφιλελεύθερων μέτρων). Ακόμα, η ανταγωνιστική πίεση από ΗΠΑ – Ιαπωνία εξασκεί πίεση για μια ευρωπαϊκή «συσπείρωση».

Ως προς τη Γερμανία:

Πρώτον, η Γερμανία απεμπόλησε ένα βασικό όπλο (σύμβολο) της οικονομικής της ηγεμονίας- το μάρκο. Δίνεται έτσι στους άλλους εταίρους η δυνατότητα (ο καθείς ανάλογα της δύναμής του) να συνδιαμορφώσουν με τη Γερμανία τη διαχείριση του νέου νομίσματος, του ευρώ. Ασφαλώς, η Γερμανία εξαναγκάστηκε να το κάνει αυτό λόγω του (σχετικά) περιορισμένου μεγέθους της οικονομίας της σε σχέση με ΗΠΑ - Ιαπωνία, που καθιστούσε αδύνατη την επιβολή του μάρκου ως ισότιμου διεθνούς νομίσματος. Ωστόσο, το γεγονός αυτό, δεν αναιρεί το ότι ο γερμανικός καπιταλισμός έκανε τους αναγκαίους συμβιβασμούς με τους «εταίρους» του.

Δεύτερον, μέσω της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», όλα τα κράτη-μέλη προσδοκούν αναβάθμιση της θέσης τους στην παγκόσμια καπιταλιστική ιεραρχία, είτε προσελκύοντας κε-

φάλαια είτε εξάγοντας κεφάλαια, λόγω της συμμετοχής τους στο «ισχυρότερο οικονομικό μπλοκ του πλανήτη».*

Ωστόσο, η όλη διαδικασία μπορεί να διατηρήσει τη δυναμική της, μόνο εφ' όσον εξακολουθήσει να είναι επωφελής για όλους τους «εθνικούς» εταίρους. Πολύ περισσότερο, αν επιτύχει στον απώτερο στόχο, που δίνει νόημα και προοπτική:

Τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού καπιταλισμού, υπερεθνικού, ενός ενοποιημένου οικονομικά και πολιτικά ευρωπαϊκού χώρου, που να μπορεί να σταθεί ισότιμα στον παγκόσμιο ανταγωνισμό με τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία.

Ασφαλώς, αυτό δεν είναι «αναγκαίο» να γίνει. Η Ε.Ε. μπορεί να παραμείνει απλά μια νομισματική και οικονομική ζώνη, χωρίς οικονομική ολοκλήρωση. Ωστόσο, αυτό δεν θα επιλύσει τις προκλήσεις και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ευρωπαίοι καπιταλιστές (θα ακυρώσει τα πλεονεκτήματα μιας μεγάλης ενοποιημένης αγοράς), ενώ, επιπλέον, οι καταστροφικοί ανταγωνισμοί της δεκαετίας του 1970 μπορεί να αναδυθούν ξανά στο προσκήνιο με μεγαλύτερη ορμή (επιπρόσθετα, η ύπαρξη κοινού νομίσματος θα καθιστούσε μια τέτοια εξέλιξη πολύ πιο καταστροφική).

Επομένως, αυτό που χρειάζεται να εξετάσουμε, είναι που βρίσκεται σήμερα η πορεία της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», τόσο σε επίπεδο θεσμών, όσο και οικονομικής σύγκλησης των διαφόρων «εθνικών» οικονομιών. Με άλλα λόγια, *αν έχει δρομολογηθεί μια διαδικασία συγχώνευσης των αντιτιθεμένων*

* Η Ευρώπη των 15 το 2002 κατέχει το 37% περίπου του διεθνούς εμπορίου (εξαγωγές), οι ΗΠΑ το 10,7% και η Ιαπωνία το 6,4%. Στις διεθνείς εισαγωγές, η Ε.Ε. κατέχει το 36% του συνόλου διεθνώς, οι ΗΠΑ 19,02% και η Ιαπωνία 5,32% (Ηλίας Καλλιώρας, Ευρώ:Σοκ και Δέος, εκδόσεις Λιβάνη, σελ. 36).

εθνικών συμφερόντων προς ένα «υπερεθνικό» ευρωπαϊκό καπιταλισμό.

Αρχικά θα εξετάσουμε, αν και κατά πόσο, οι διεργασίες σε πολιτικό επίπεδο (η πολιτική ενοποίηση) μπορούν να αντισταθμίσουν τις αποκλίνουσες οικονομικές δυνάμεις μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε. Γιατί, ασφαλώς, η πολιτική έχει μια (σχετική είναι η αλήθεια) αυτονομία σε σχέση με την οικονομία. Μετά θα εξετάσουμε την πορεία της «οικονομικής ολοκλήρωσης». Αυτά θα είναι τα ζητούμενα στα επόμενα δυο κεφάλαια του παρόντος βιβλίου.

κεφάλαιο 2

Οι θεσμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Αποτέλεσμα της επιτυχημένης επιβολής της ΟΝΕ και του ευρώ, είναι να επαναφέρεται η στρατηγική για τη σταδιακή οικοδόμηση ενός «υπερεθνικού κράτους». Σύμφωνα με τη θεωρεία:

«Αντί να προταχθεί η δημιουργία μιας πολιτικής δομής πέρα από τα όρια του εθνικού κράτους, προτάσσεται μια στρατηγική η οποία προωθεί τη σταδιακή αφαίρεση των στηριγμάτων του εθνικού κράτους μέσω της εντατικοποίησης των διεθνικών συνεργασιών σε ζητήματα «χαμηλής πολιτικής» (οικονομικά) τα οποία δεν παρουσίαζαν, εκείνη τουλάχιστον την εποχή, πιθανότητες έντονων αντιπαραθέσεων. [...] Η διαδικασία προς το υπερεθνικό κράτος παρομοιάζεται με την κίνηση κατά μήκος ενός άξονα, που έχει αφετηρία τη συνεργασία σε θέματα χαμηλής πολιτικής και καταλήγει στη συνεργασία σε θέματα υψηλής πολιτικής (άμυνα, ασφάλεια)».⁵⁶

Η συνθήκη της Ρώμης του 1957 εισήγαγε ένα σύστημα θεσμών αποτελούμενο από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, το Συμβούλιο των Υπουργών, τη Συνέλευση (θεσμοθετημένα ως Κοινοβούλιο από το 1987) και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Το πλαίσιο αυτό έμεινε αμετάβλητο με μικρές

τροποποιήσεις μέχρι την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη το 1987. Με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το 1992, προστέθηκε και το Ελεγκτικό Συνέδριο. Η στρατηγική της έμφασης σε ζητήματα «χαμηλής πολιτικής» (οικονομικά), σημαίνει ότι οι θεσμοί στην Ε.Ε. χαρακτηρίζονται σαν μηχανισμοί διακρατικών σχέσεων και διαβουλεύσεων ανάμεσα σε κυρίαρχα εθνικά κράτη, όχι δηλαδή σαν θεσμοί που οδηγούν στη δημιουργία ενός υπερεθνικού κράτους.

Το ανώτατο όργανο της Ε.Ε. είναι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, που αποτελείται από τους επικεφαλής των κυβερνήσεων και τους υπουργούς των εξωτερικών, το οποίο χαράζει τις γενικές κατευθύνσεις τόσο σε οικονομικά όσο και σε θέματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο συνέρχεται τουλάχιστον δυο φορές το χρόνο, υπό την προεδρία του αρχηγού του κράτους που κατέχει την προεδρία της Ένωσης (μέχρι τώρα αλλάζει κάθε έξη μήνες ανάμεσα στα κράτη-μέλη).

Οι κατευθύνσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου μετατρέπονται σε νόμους από το Συμβούλιο των Υπουργών (συνήθως αναφέρεται απλώς ως «το Συμβούλιο»), που αφορούν την οικονομική πολιτική, την πολιτική στον αγροτικό τομέα κ.λπ. Το Συμβούλιο υποδιαιρείται σε διάφορες υποομάδες: Το Συμβούλιο των υπουργών των οικονομικών (EcoFin), το Αγροτικό Συμβούλιο, υπεύθυνο για την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ), το Συμβούλιο των υπουργών των εξωτερικών (Κοινή Εξωτερική Πολιτική και πολιτική Ασφάλειας [ΚΕΠ-ΠΑ]), κ.λπ. Το Συμβούλιο εδρεύει στις Βρυξέλλες (πρωτεύουσα του Βελγίου). Κατά τους μήνες Απρίλιο, Ιούνιο και Οκτώβριο συνεδριάζει στο Λουξεμβούργο.

Η εκτελεστική εξουσία βρίσκεται στα χέρια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (η Κομισιόν), απασχολεί περίπου 14.000 υ-

παλλήλους- στην ουσία είναι λιγότεροι από τους δημόσιους υπαλλήλους μιας μεγάλης πόλης. Η Επιτροπή αποτελείται από 20 μέλη (για την Ε.Ε.-15). Οι μεγαλύτερες πληθυσμιακά χώρες διορίζουν από δυο επιτρόπους, ενώ οι υπόλοιπες από έναν. Τα μέλη της δεν εκλέγονται, αλλά διορίζονται από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών. Η Επιτροπή είναι υπεύθυνη για την επίβλεψη των συμφωνιών από τα κράτη μέλη, προετοιμάζει το υλικό για το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, προτείνει (στο Συμβούλιο των Υπουργών) νέους νόμους, ενώ εκπροσωπεί την Ε.Ε. στη διεθνή σκηνή. Η έδρα της Επιτροπής βρίσκεται στις Βρυξέλλες.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (της Ε.Ε.-15, αποτελείται από 626 μέλη) είναι το μοναδικό κοινοβούλιο στον κόσμο που δεν νομοθετεί! Μόνο το Συμβούλιο των Υπουργών νομοθετεί. Το κοινοβούλιο, το μόνο εκλεγμένο σώμα, έχει κυρίως διακοσμητικό και συμβουλευτικό ρόλο. Μέχρι το 1987 ο ρόλος του ήταν καθαρά συμβουλευτικός. Με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1987 του δόθηκε η δυνατότητα να απορρίπτει νομοθετήματα- ωστόσο, παρ' όλα αυτά, το Συμβούλιο των Υπουργών μπορεί να τα επιβάλλει παρά τη θέληση του Κοινοβουλίου, αν αποφασίσει με ομοφωνία. Σε κάθε περίπτωση, κανένας νόμος δεν έχει ισχύ, αν δεν συμφωνήσει και το Συμβούλιο των Υπουργών. Ο αποδυναμωμένος ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου φαίνεται και στην «τεμαχισμένη» λειτουργία του: η έδρα του Κοινοβουλίου βρίσκεται στο Στρασβούργο (ανατολική Γαλλία, κοντά στα γαλλογερμανικά σύνορα). Οι έκτακτες περιόδους των συνόδων της ολομέλειας γίνονται στις Βρυξέλλες. Η Γενική Γραμματεία και οι υπηρεσίες είναι εγκατεστημένες στο Λουξεμβούργο.

Όλες οι αποφάσεις παίρνονται πίσω από κλειστές πόρτες, μέσω μυστικών συνομιλιών ανάμεσα στους υπουργούς και

τους αρχηγούς των κρατών της Ε.Ε (το περίφημο «δημοκρατικό έλλειμμα»):

«Όταν οι εκπρόσωποι του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου [το 2000] ζήτησαν να θεσπιστεί νομοθετική συναρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για κάθε νομοθετική πράξη του Συμβουλίου των Υπουργών που υπόκειται στη διαδικασία της ειδικής πλειοψηφίας (και όχι της ομοφωνίας), η απάντηση ήταν αρνητική, με το σκεπτικό ότι αυτό δεν συνάδει προς τον επιδιωκόμενο στόχο της αποτελεσματικότητας, αφού η σύμπραξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου συνεπάγεται απώλεια χρόνου!»⁵⁷

Η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» βρίσκεται κάτω από τον απόλυτο έλεγχο της κρατικής γραφειοκρατίας των επιμέρους χωρών. Επιπλέον, η ίδια η γλώσσα που χρησιμοποιεί αυτή η γραφειοκρατία είναι απίστευτα δυσνόητη, με σκοπό να παρεμποδίζει την κατανόηση από τους λαούς της Ε.Ε. της όλης διαδικασίας. «Ειδική πλειοψηφία», «αναστέλλουσα μειοψηφία», «ενισχυμένη συνεργασία», αποτελούν ορολογίες εξαιρετικά σκοτεινών και περίπλοκων διαδικασιών. Δεν είναι καθόλου τυχαίο, λοιπόν, ότι οι ευρωπαϊκές εκλογές αντιμετωπίζονται από τους λαούς της Ε.Ε. με αδιαφορία, με εκπληκτικά ποσοστά αποχής που κυμαίνονται από 30% έως και πάνω από 50%! Στις τελευταίες Ευρωεκλογές στη Γαλλία μόνο το 20% των νέων ψηφοφόρων μπήκε στον κόπο να ψηφίσει. Στην Ελλάδα, που σημειωτέον η ψηφοφορία είναι υποχρεωτική, μόνο το 72%.⁵⁸

Όποτε διενεργούνται δημοψηφίσματα, αυτά καταδεικνύουν τη βαθιά καχυποψία των ευρωπαίων πολιτών απέναντι

στην «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση». Η Συνθήκη του Μάαστριχτ επικυρώθηκε στη Γαλλία συγκεντρώνοντας σε δημοψήφισμα μόλις το 51% των ψήφων (το 49% ψήφισε όχι). Οι Δανοί απέρριψαν τη συνθήκη στα 1992 (παρόλο ότι τα σημαντικότερα πολιτικά κόμματα, ο επιχειρηματικός κόσμος, οι ηγέτες των συνδικάτων και οι μεγαλύτερες εφημερίδες της χώρας είχαν ταχθεί υπέρ της συνθήκης του Μάαστριχτ) και χρειάστηκε επανάληψη του δημοψηφίσματος το 1993 για να επικυρωθεί η συνθήκη. Και αυτό μόνο όταν η Δανία επέτυχε «εξαίρεσεις» (για να καταστήσουν τη συνθήκη ανεκτή από το δανικό λαό) από διατάξεις της συνθήκης που αφορούσαν τη διάβρωση της κοινωνικής πρόνοιας και την «ελαστικότερη» προστασία του περιβάλλοντος. Στη Βρετανία οι αντιδράσεις ήταν τέτοιας έκτασης, ώστε ο τότε πρωθυπουργός Τζον Μέιτζορ το 1993 εξαναγκάστηκε να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης για να επικυρωθεί η συνθήκη.

Τα μεγάλα ποσοστά αποχής και η διάχυτη καχυποψία αντανakλούν επίσης, το γεγονός ότι οι γραφειοκρατικές ελίτ που διαχειρίζονται την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», είναι εντελώς αποδεσμευμένες από τη γνώμη των ευρωπαίων πολιτών. Η Συνθήκη της Νίκαιας (Δεκέμβριος 2000) έπρεπε να περάσει από δημοψήφισμα στην Ιρλανδία (γιατί υπήρχε πρόβλημα με το σύνταγμά της που προβλέπει τη στρατιωτική ουδετερότητα της Ιρλανδίας) για να εγκριθεί από αυτή τη χώρα. Η συνθήκη απερρίφθη σε δημοψήφισμα που έγινε τον Ιούνιο του 2001 (κατά της συνθήκης είχαν ταχθεί το 54% των εκλογέων και υπέρ το 46%). Η απάντηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ήταν ότι «τίποτα δεν αλλάζει, η Νίκαια είναι ακόμη και στις λεπτομέρειές της αδιαπραγμάτευτη».⁵⁹ Την ίδια στάση είχε και η κυβέρνηση της Ιρλανδίας (και η αξιωματική αντιπολίτευση). Διενεργήθηκε έτσι νέο δημοψήφισμα

(19/10/2002) που ανέτρεψε το προηγούμενο: το 62,89% ψήφισε «ναι» στη Συνθήκη της Νίκαιας, έναντι 37,11% του «όχι». Στο δημοψήφισμα ψήφισαν μόλις το 48,4% των εκλογέων.⁶⁰ Με άλλα λόγια, όταν οι λαοί δεν συμφωνούν, διενεργούμε ξανά και ξανά, όσα δημοψηφίσματα χρειάζονται μέχρι να φτάσουμε στο επιθυμητό αποτέλεσμα, ανεξάρτητα από το ποσοστό εκλογικής συμμετοχής- και φυσικά τότε μόνο παύουμε να διενεργούμε δημοψηφίσματα!! Κάτω από αυτές τις συνθήκες, δεν προκαλεί έκπληξη η πρόταση του άλλοτε πρωθυπουργού της Γαλλίας, Ροκάρ, να αποκλειστεί οριστικά η μέθοδος των δημοψηφισμάτων, δεδομένου ότι «οι λαοί δεν θα μπορέσουν ποτέ να κατανοήσουν την «περιπλοκότητα» των ευρωπαϊκών πραγμάτων»!!⁶¹

Η δικαιολογία για την έλλειψη διαφάνειας, είναι ότι η Ε.Ε. δεν αποτελεί ενιαίο κράτος και άρα δεν μπορεί να κριθεί με τα μέτρα ενός «κανονικού» αστικού κοινοβουλευτικού καθεστώτος. Επιπλέον, τις (μυστικές) διαβουλεύσεις και τις τελικές αποφάσεις τις λαμβάνουν «δημοκρατικά» εκλεγμένες κυβερνήσεις και δια αυτού του (έμμεσου) τρόπου νομιμοποιούνται «δημοκρατικά». Ωστόσο, είναι προφανές, ότι η παραπάνω επιχειρηματολογία, δεν αναιρεί ότι το ευρωπαϊκό «εγχείρημα» διενεργείται ερήμην των λαών της Ευρώπης, όπως γίνεται φανερό στην περίπτωση της Ιρλανδίας ή στο γεγονός ότι οι ευρωπαίοι πολίτες δεν κατανοούν τις εξαιρετικά πολύπλοκες και σκοτεινές διαδικασίες της Ε.Ε. (τους είναι εντελώς «ξένες», terra incognito). Επιπλέον, τουλάχιστον θεωρητικά, στις αστικές δημοκρατίες, οι κυβερνήσεις βρίσκονται υπό τον έλεγχο των κοινοβουλίων και οι νόμοι ψηφίζονται από αυτά. Στην Ε.Ε., όπως είδαμε, οι αποφάσεις παίρνονται χωρίς καν την τυπική έγκριση από τους εκλεγμένους εκπροσώπους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Στην πραγματικότητα, η (τουλάχιστον) δημοκρατικά ελ-
λειμματική λειτουργία της αστικής κοινοβουλευτικής δημο-
κρατίας μεγεθύνεται σε τρομακτικό βαθμό στην Ε.Ε. Στις ε-
θνικές κοινοβουλευτικές εκλογές, οι ψηφοφόροι εκλέγουν ένα
κόμμα (που θα σχηματίσει κυβέρνηση) που ποτέ δεν εφαρμό-
ζει τις προεκλογικές του διακηρύξεις (υπόσχονται τα πάντα
για να τα «ξεχάσουν» την επομένη των εκλογών, πράγμα α-
πολύτως φυσικό, αφού οι ψηφοφόροι δεν έχουν κανένα τρόπο
να ελέγξουν μετά το πέρας της εκλογικής διαδικασίας όσους
εξέλεξαν).

Στην Ε.Ε. τα πράγματα είναι ακόμα χειρότερα: ο μέσος
πολίτης «κατανοεί» πρακτικά την Ε.Ε., μόνο στις αποφάσεις
που έχουν άμεση επίπτωση στη ζωή του, δηλαδή όταν καθο-
ρίζονται οικονομικά περιοριστικές πολιτικές ή εξαγγέλλονται
νεοφιλελεύθερα μέτρα (ασφαλιστικό, συντάξεις, «ελαστικές
σχέσεις εργασίας»). Στην απόρριψη από τους Σουηδούς, στο
δημοψήφισμα της 14/9/2003, της αντικατάστασης της κορώ-
νας από το ευρώ (56% κατά - 41% υπέρ) σημαντικότερο ρόλο
έπαιξε η πεποίθηση της πλειοψηφίας του σουηδικού λαού ότι
το ευρώ θα χρησιμοποιηθεί σαν πρόσχημα για την κατεδάφι-
ση του σουηδικού κράτους πρόνοιας, ενώ επιπλέον, η αντιδη-
μοκρατική λειτουργία της Ε.Ε. έχει οδηγήσει πολλούς στο να
διαβλέπουν την απειλή «ενός βελούδινου μετα-
ολοκληρωτισμού που θα συντρίψει λαούς και κοινωνίες». ⁶²

Τη γραφειοκρατική ελίτ της Ε.Ε. μπορούν να την επηρεά-
σουν μόνο τα οργανωμένα συμφέροντα του κεφαλαίου, ποτέ
οι λαοί της Ε.Ε. Στην πράξη, η Ε.Ε. διευθύνεται από μη ε-
κλεγμένους τεχνοκράτες, που ενώ οι ευρωπαίοι πολίτες δεν
έχουν καμιά δυνατότητα επιρροής, δεν συμβαίνει το ίδιο με
τα μεγάλα καπιταλιστικά συμφέροντα. Γύρω από το κοινο-
βούλιο και την Επιτροπή, δραστηριοποιούνται περί τα 500

λόμπι με 10.000 μέλη, που προωθούν τα συμφέροντα των μεγάλων ευρωπαϊκών επιχειρήσεων. Γύρω στους 3.000 λομπίστες δραστηριοποιούνται γύρω από το κοινοβούλιο, δηλαδή 5 λομπίστες ανά βουλευτή.⁶³ Το πόσο αποτελεσματικά είναι τα λόμπι, φαίνεται από τη λεγόμενη πρακτική της «περιστρεφόμενης πόρτας»: μεγαλοκαπιταλιστές που έγιναν παράγοντες της Ε.Ε. και το αντίθετο. Ο σοσιαλιστής Κάρελ Βαν Μιέρτ, πρώην επίτροπος για τον ανταγωνισμό, έγινε μετέπειτα επικεφαλής της Swissair, ενώ ο Ρομάνο Πρόντι, πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ήταν στέλεχος της κρατικής εταιρίας χαρτοφυλακίου IRI.*

Η αδιαφανής λειτουργία των ευρωπαϊκών θεσμών εκτρέφει τη διαφθορά. Το Σεπτέμβριο του 2003 ξέσπασε σκάνδαλο στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όταν αποκαλύφθηκε ότι εργολαβίες της Eurostat (της ευρωπαϊκής στατιστικής υπηρεσίας) ανατέθηκαν σε «ημετέρους», ενώ οι μίζες κατέληξαν σε μυστικούς λογαριασμούς ανωτάτων στελεχών της Eurostat ύψους τουλάχιστον πέντε εκατομμυρίων ευρώ.⁶⁴ Ο Πρόντι και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσπάθησαν να αποκρύψουν το

* Το 1985, η IRI που προήδρευε ο Ρομάνο Πρόντι, αποφάσισε να πουλήσει τις κρατικές «προβληματικές βιομηχανίες» SME. Το διαγωνισμό κέρδισε ο εργοστασιάρχης και ιδιοκτήτης (τότε) της «Ολιβέτι» Ντε Μπενεντέτι. Επρόκειτο για ξεπούλημα. Η αξία του ομίλου SME ήταν 1.100 δισ. λιρέτες αλλά συμφωνήθηκε να εξαγοραστούν έναντι μόλις 400 δισ. λιρέτες. Τελικά το ξεπούλημα αποφεύχθηκε χάρις στη δωροδοκία δικαστών από τον αντίπαλο επιχειρηματία... Μπερλουσκόνι! Ο Μπερλουσκόνι μάλιστα θεωρεί τις δωροδοκίες που διέπραξε «εθνική ευεργεσία»: «Εμένα πρέπει να με βραβεύσει το κράτος που χάρις στην παρέμβασή μου δεν ξεπουλήθηκε ο SME στον Ντε Μπενεντέτι. Εκείνη την περίοδο ο Κράζι μου είπε ότι έπεσαν πολλά φακελάκια (δηλαδή από τον ενδιαφερόμενο επιχειρηματία προς ορισμένους πολιτικούς). Έτσι μου ζήτησε να επέμβω στην αγορά για το καλό της χώρας»! (Ελευθεροτυπία, 6/5/2003).

σκάνδαλο, και κινήθηκαν για να το «εξετάσουν» μόνο όταν πήρε δημοσιότητα. Η διαφθορά και τα σκάνδαλα δεν φαίνεται να πτοούν τις κυβερνήσεις στο διορισμό προσώπων σε κρίσιμης σημασίας πόστα. Ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, Ζαν Κλοντ Τρισέ, είχε κατηγορηθεί για το μεγαλύτερο τραπεζικό σκάνδαλο της Γαλλίας, όταν «μαγείρεψε» αλλα Enron τα λογιστικά βιβλία της τράπεζας Credit Lyonnais.⁶⁵

Το ιδεολόγημα που χρησιμοποιείται, για να «χρυσωθεί το χάπι», είναι ότι η όλη διαδικασία οδηγεί σε μια ενοποιημένη Ευρώπη στην οποία θα έχουν ξεπεραστεί οι «παλιές αντιπαλότητες» οι οποίες οδήγησαν σε δυο παγκόσμιους πολέμους και στο διαχωρισμό του Ψυχρού Πολέμου. Υπόσχονται επιπλέον, ότι η οικονομική ολοκλήρωση θα ομογενοποιήσει ολόκληρη την Ευρώπη οδηγώντας όλους τους λαούς της στο ίδιο (σχετικά υψηλό) βιοτικό επίπεδο κάποιων χωρών της δυτικής Ευρώπης.

Τον Ιούνιο 2003 στη Θεσσαλονίκη (Χαλκιδική) εγκρίθηκε, «κατ' αρχήν», ένα «ευρωπαϊκό Σύνταγμα». Το γεγονός αυτό είχε και μια εξαιρετικά σημαντική σημειολογική σημασία. «Σύνταγμα» σημαίνει, στο μέσο πολίτη, ένας καταστατικός χάρτης ενός ενιαίου κράτους. Η Ευρώπη, λοιπόν, «του μέλλοντός μας» χτίζεται «παρά τα προβλήματα». Η διαδικασία μπορεί να είναι μακροχρόνια, αλλά στο τέλος θα υπάρξει το «ενιαίο ευρωπαϊκό σπίτι», μια ευρωπαϊκή ομοσπονδία.

Αυτή η προοπτική μπορεί να ευχαρίστησε πολλούς, άλλους όμως (τους περισσότερους) τους έχει θορυβήσει, και μάλιστα υπερβολικά:

«Όσοι μιλούν για «ομοσπονδιακή κατεύθυνση», εννοούν ομοσπονδία, δηλαδή «ομοσπονδιακό κράτος»,

τότε οφείλουν να πράξουν κάτι που, σκόπιμα φυσικά, παραλείπουν: να αποκαλύψουν ευθέως στους πολίτες της Ευρώπης ότι εισηγούνται την κατάργηση της κρατικής υπόστασης των πατρίδων τους. Γιατί σ' ένα σχήμα ομοσπονδιακού κράτους οι ομόσπονδες χώρες, όσο κι αν καμιά φορά ονομάζονται κράτη ή πολιτείες, ούτε είναι κράτη ούτε οι πολίτες τους τις αισθάνονται ως κράτη».⁶⁶

Το ζήτημα, φυσικά, δεν είναι ποια είναι η γνώμη (ή το «όραμα») των διαφόρων ατόμων, αλλά των κρατών και των καπιταλιστών τους. Και είναι καθαρό (όπως θα δούμε) ότι η πλειοψηφία των κρατών της Ε.Ε., δεν επιθυμεί ένα ενιαίο ευρωπαϊκό ομόσπονδο κράτος. Έτσι οι πιθανότητες η Ε.Ε. να «εξελιχθεί σε κράτος τις επόμενες δύο δεκαετίες είναι ελάχιστες».⁶⁷

Οι Συσχετισμοί δύναμης

Είναι σημαντικό να εξετάσουμε την κατανομή των ψήφων ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ε.Ε., μιας και το θέμα αυτό αφορά τους συσχετισμούς δύναμης ανάμεσα στα κράτη-μέλη στο Συμβούλιο της Ευρώπης, τη σχέση μεταξύ μεγάλων και μικρών κρατών, και κατά το πόσο μέσω της θεσμικής λειτουργίας γίνεται υπέρβαση των εθνικών διαφορών προς την κατεύθυνση της «πολιτικής ενοποίησης».

Η κατανομή των ψήφων στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (φαινομενικά) ευνοεί τα μικρότερα κράτη-μέλη, αφού έχουν, αναλογικά, περισσότερους ψήφους σε σχέση με τον πληθυσμό τους. Η κατανομή των ψήφων στην Ε.Ε.-15, ήταν (και θα εξακολουθεί να είναι μέχρι το 2005):⁶⁸

Κατανομή ψήφων στην Ε.Ε.-15 (2001)

Κράτη-μέλη	Ψήφοι	Πληθυσμός (χιλιάδες κάτοικοι)
Γερμανία	10	82.038
Βρετανία	10	59.247
Γαλλία	10	58.966
Ιταλία	10	57.612
Ισπανία	8	39.394
Ολλανδία	5	15.760
Ελλάδα	5	10.533
Βέλγιο	5	10.213
Πορτογαλία	5	9.980
Σουηδία	4	8.854
Αυστρία	4	8.082
Δανία	3	5.313
Φινλανδία	3	5.160
Ιρλανδία	3	3.744
Λουξεμβούργο	2	429
Σύνολο Ε.Ε.	87	375.325

Το γεγονός ότι οι μικρότερες χώρες έχουν αναλογικά περισσότερες ψήφους, σε σχέση με τον πληθυσμό τους, αντανακλά δυο πράγματα: Πρώτον, η Ε.Ε. είναι συνασπισμός ανεξάρτητων, κυρίαρχων κρατών, και μια αναλογική εκπροσώπηση των ψήφων (ανάλογα με τον πληθυσμό ή την οικονομική δύναμη) θα υπέτασσε απολύτως τις μικρότερες και πιο αδύναμες στις ισχυρότερες (πράγμα που δεν θα γινόταν αποδεκτό, ενώ θα είχε διαλυτικές επιπτώσεις). Δεύτερον, και πιο ουσιαστικό, η τυπική ισότητα ανάμεσα στα κράτη-μέλη δεν μπορεί να αναιρέσει την πραγματική ανισότητα μεταξύ τους.

Η τυπική (νομική) ισότητα ανάμεσα στους πολίτες μιας χώρας δεν αίρει την ανισότητα στον «πραγματικό κόσμο». Μπορεί νομικά ένας εργαζόμενος να είναι «ίσος» με τον Βαρδινογιάννη, για παράδειγμα, όμως είναι σαφές ότι ο τελευταίος μπορεί και επηρεάζει τις κυβερνητικές αποφάσεις με καθοριστικό τρόπο, πράγμα που ένας απλός εργαζόμενος δεν είναι δυνατόν να το επιτύχει (απόδειξη οι νόμοι που πολλές φορές είναι «φωτογραφικοί», είναι προς το συμφέρον συγκεκριμένων καπιταλιστικών συμφερόντων). Το ίδιο ισχύει και για τις σχέσεις μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε. Όλες οι μικρές χώρες γνωρίζουν ότι δεν μπορούν να συγκριθούν με την πολιτική, οικονομική και διπλωματική δύναμη μιας μεγάλης χώρας (της Γερμανίας για παράδειγμα). Γνωρίζουν ότι μια μεγάλη χώρα έχει τους τρόπους και τη δυνατότητα, να «τιμωρήσει» μια μικρότερη χώρα αν το θελήσει. Στην πράξη, αυτό εκφράζεται στο γεγονός ότι οι μεγαλύτερες χώρες ελέγχουν τους πιο σημαντικούς χώρους πολιτικής με δικούς τους Επιτρόπους στα διάφορα όργανα της Ε.Ε.

Επιπλέον, μ' έναν εξαιρετικά πολύπλοκο τρόπο είναι η αλήθεια, η θέληση των μεγαλύτερων κρατών εκφράζεται και θεσμικά στο εσωτερικό της Ε.Ε. Οι αποφάσεις απαιτούν, είτε ομοφωνία, είτε απλή πλειοψηφία, είτε «ειδική πλειοψηφία». Όταν το Συμβούλιο αποφασίζει με ειδική πλειοψηφία, κάθε κράτος-μέλος έχει έναν αριθμό ψήφων οι οποίες αντανakλούν, «με αρκετή δόση αυθαιρεσίας στους υπολογισμούς, το μέγεθος του πληθυσμού του».⁶⁹ Η ειδική πλειοψηφία είναι ένας τρόπος μέσω του οποίου οι μεγάλες χώρες αποκτούν μεγαλύτερη βαρύτητα από τις μικρότερες χώρες. Για να επικυρωθεί μια απόφαση με ειδική πλειοψηφία απαιτούνται 62 ψήφοι (71,26%), ελάχιστο εκατοστιαίο ποσοστό επί του πληθυσμού της Ε.Ε. 58,16%, και τη σύμπραξη της πλειοψηφίας

των κρατών-μελών (8 κράτη-μέλη). Μια πρόταση δεν εγκρίνεται («μειοψηφία αρνησικυρίας») αν συγκεντρώσει 26 ψήφους (29,89%) με ελάχιστο εκατοστιαίο ποσοστό του πληθυσμού 12,38%. Στην πρώτη περίπτωση, η δυνατότητα των μεγάλων κρατών να σχηματίσουν ειδική πλειοψηφία είναι αυξημένη, ενώ στην περίπτωση της «μειοψηφίας αρνησικυρίας» το ελάχιστο εκατοστιαίο ποσοστό του πληθυσμού και των ψήφων, το συγκεντρώνουν τρεις μεγάλες χώρες, και έτσι μπορούν να μπλοκάρουν οποιαδήποτε απόφαση.

Με τη Συνθήκη της Νίκαιας (Δεκέμβριος 2000) έχει ενταθεί η προσπάθεια για πιο συγκεντρωτική λειτουργία της Ε.Ε. σε βάρος των μικρότερων κρατών. Από το 2005 η κατανομή των ψήφων (και για τα νέα μέλη που θα εισέλθουν στην Ε.Ε. το 2004) θα είναι (αν, φυσικά, δεν τροποποιηθεί εντωμεταξύ η Νίκαια):⁷⁰

Κατανομή ψήφων στη διευρυμένη Ε.Ε.

Κράτη-μέλη	Ψήφοι	Κράτη-μέλη	Ψήφοι
Γερμανία	29	Λουξεμβούργο	4
Βρετανία	29	Πολωνία	27
Γαλλία	29	Τσεχία	12
Ιταλία	29	Ουγγαρία	12
Ισπανία	27	Σλοβακία	7
Ολλανδία	13	Λιθουανία	7
Ελλάδα	12	Λετονία	4
Βέλγιο	12	Σλοβενία	4
Πορτογαλία	12	Εσθονία	4
Σουηδία	10	Κύπρος	4
Αυστρία	10	Μάλτα	3
Δανία	7	Ιρλανδία	7
Φινλανδία	7	Σύνολο Ε.Ε.-15	237

Φαινομενικά, ο συσχετισμός των διακρατικών σχέσεων, ανάμεσα στις μικρές και μεγάλες χώρες δεν ανατρέπεται ριζικά. Η σχέση στην κατανομή των ψήφων, μεταξύ των μεγαλύτερων χωρών και των μικρότερων αλλάζει μόνο οριακά, από 2:1 γίνεται 2,4:1.

Ωστόσο, μια πιο προσεκτική ματιά στη Συνθήκη οδηγεί σε διαφορετικά συμπεράσματα. Στην Ε.Ε.-15 απαιτούνται 169 ψήφοι σε σύνολο ψήφων 237 για το σχηματισμό της ειδικής πλειοψηφίας, δηλαδή το 71,3% των ψήφων, και την πλειοψηφία των κρατών-μελών. Η δυνατότητα όμως των μεγαλύτερων κρατών να μπλοκάρουν αποφάσεις είναι αυξημένη. Η Συνθήκη προβλέπει ότι η διαμόρφωση της ειδικής πλειοψηφίας πρέπει να αντιστοιχεί στο 62% (από 58,16% παλιότερα) του συνολικού πληθυσμού της Ένωσης. Εάν κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, τότε απόφαση δεν λαμβάνεται. Πρόκειται για ένα μέτρο που επιτρέπει σε τρεις μεγαλύτερες χώρες, στις οποίες θα συμμετάσχει και η Γερμανία, να «μπλοκάρουν» αποφάσεις,⁷¹ μιας και οι τρεις μαζί θα συγκεντρώνουν πάνω από το 40% του πληθυσμού της Ε.Ε (στη διευρυμένη Ε.Ε. η Γερμανία θα έχει το 17,1% του συνολικού πληθυσμού, η Γαλλία το 12,2%, η Ιταλία το 12% και η Βρετανία το 12,4%). Επιπλέον, η «αναστέλλουσα μειοψηφία» ανέρχεται σε 69 ψήφους, γεγονός που σημαίνει πως δύο μεγάλες χώρες και μια σχετικά μικρότερη μπορούν να «μπλοκάρουν» οποιεσδήποτε αποφάσεις.⁷²

Ζαλιστήκατε λιγάκι, έτσι δεν είναι; Ωστόσο, αυτή η διαδικασία, αντανakλά το γεγονός ότι η Ε.Ε. είναι συνασπισμός ανεξάρτητων κρατών, όπου οι διαδικασίες λήψης των αποφάσεων πρέπει να συμβιβάζουν πολλά και αντιτιθέμενα συμφέροντα, να εκφράσουν, ταυτόχρονα, συσχετισμούς δύναμης ανάμεσα στις μεγαλύτερες και μικρότερες χώρες, και

αναγκαστικά αυτό γίνεται μέσω πολύπλοκων διαδικασιών. Το τελικό αποτέλεσμα είναι ακροβατικοί συμβιβασμοί που οδηγούν σε αντιφατικές Συνθήκες.

Οι αποφάσεις της Νίκαιας, προσπαθώντας να ισορροπήσουν πολλά και διαφορετικά «εθνικά συμφέροντα», χαρακτηρίζονται από αλληλοαναιρούμενες προτάσεις. Ενίσχυση των μεγάλων κρατών σε βάρος των μικρότερων, ωστόσο, οι 169 ψήφοι της ειδικής πλειοψηφίας (για την Ε.Ε.-15) θα πρέπει να συγκεντρώνουν τις ψήφους της πλειοψηφίας των κρατών-μελών. Επιπλέον, θεωρήθηκε «σκάνδαλο» το γεγονός ότι Ισπανία και Πολωνία θα έχουν περίπου τον ίδιο αριθμό ψήφων με χώρες «πολύ πιο πλούσιες και ισχυρές» όπως Γαλλία, Γερμανία, Βρετανία, Ιταλία (ανοιχτή ομολογία ότι η Ε.Ε. είναι συνασπισμός κρατών ανάλογα της σχετικής τους δύναμης και όχι ενοποιημένος οικονομικά και πολιτικά χώρος). Η αντιφατικότητα στη θεσμική λειτουργία οδήγησε τους περισσότερους να θεωρούν τη Νίκαια «φιάσκο», ο δε υπουργός εξωτερικών του Βελγίου την έχει χαρακτηρίσει «κολοσσιαία αποτυχία».⁷³ Αυτοί είναι οι λόγοι που οδήγησαν, σχεδόν αμέσως μετά τη Νίκαια, να αρχίσουν διαβουλεύσεις για την υπογραφή μια νέας Συνθήκης που να είναι (τουλάχιστον!) λιγότερο αντιφατική.

Το πιο σημαντικό, ωστόσο, ήταν ότι στη Νίκαια κατοχυρώθηκε η δυνατότητα για μια Ε.Ε. δύο ταχυτήτων, στην οποία δόθηκε το ψευδώνυμο «ενισχυμένη συνεργασία». Η προβλεπόμενη «ενισχυμένη συνεργασία» δίνει τη δυνατότητα σε ορισμένα μόνο κράτη-μέλη να προχωρήσουν σε στενότερη συνεργασία (οικονομική, πολιτική, διπλωματική αλλά και στρατιωτική) απ' ότι τα άλλα κράτη-μέλη. Έτσι ανοίγει ο δρόμος για τη δημιουργία ενός διευθυντηρίου, ενός σκληρού πυρήνα, και τη μετατροπή όλων των υπολοίπων σε απλή οι-

κονομική ζώνη, γύρω από αυτόν το σκληρό πυρήνα.⁷⁴ Ο θεσμός της «ενισχυμένης συνεργασίας»:

«[...] τροποποιήθηκε με τη Συνθήκη της Νίκαιας, δεν απαιτεί κατ' ανάγκην ομοφωνία, [...] αλλά εισάγει και εδώ την αρχή της ειδικής πλειοψηφίας. Έτσι, ακόμη και ένα τμήμα (ομάδα κρατών) της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να δημιουργήσει ομάδα ενισχυμένης συνεργασίας και να ασκήσει, εν ονόματι όμως όλης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πολιτικές που οι άλλοι δεν θα μπορούν ή και δεν θα θέλουν να δεχτούν.

Ο θεσμός αυτός, [...] περιέχει τον πολύ σοβαρό κίνδυνο, τέτοιες ομαδοποιήσεις να οριστικοποιηθούν, κάτι που νομοτελειακά θα οδηγούσε στην Ευρώπη των «δύο τάξεων» ή «δύο ταχυτήτων» και, ίσως, μελλοντικά στη διάλυση της σημερινής της σύνθεσης.

Είναι βέβαια προφανές πως ο θεσμός θεσπίστηκε για να αντιμετωπιστούν οι «κίνδυνοι» που θα δημιουργήσει για τους πλούσιους και ισχυρούς η είσοδος πτωχότερων κρατών μελών. Υπηρετεί την άποψη: «Διεύρυνση ναι, αλλά εκ του ασφαλούς!». ⁷⁵

Το «Σύνταγμα»

Στη Χαλκιδική τον Ιούνιο 2003 έγινε μια πρώτη προσπάθεια να «επιδιορθωθεί» η θεσμικά αντιφατική λειτουργία της Ε.Ε. όπως εκφραζόταν από τη Συνθήκη της Νίκαιας. Μοχλός αυτής της προσπάθειας ήταν το διαβόητο «Σύνταγμα» που παρουσιάστηκε επίσημα στη Χαλκιδική.

Μια πρώτη παρατήρηση που πρέπει να γίνει, είναι ότι το ψευδώνυμο «Σύνταγμα» δεν έχει καμιά σχέση με... αληθινά

συντάγματα. Σε θεσμικό επίπεδο, πρόκειται κυρίως, για καταγραφή της μέχρι τώρα αντιδημοκρατικής, γραφειοκρατικής λειτουργίας της Ε.Ε. Σε καμιά περίπτωση δεν προσεγγίζει οτιδήποτε θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν, έστω και ως προσχέδιο, καταστατικός χάρτης ομοσπονδιακού κράτους:

«Οι πιο σημαντικές [αλλαγές] αφορούν τις διαδικασίες και τις πλειοψηφίες λήψης των αποφάσεων. Η αρχή της ομοφωνίας περιορίζεται αισθητά, ενώ προβλέπεται σε πολλούς τομείς η αρχή της ειδικής πλειοψηφίας. [...] Το καλούμενο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα όχι μόνον δεν αλλάζει τη ζωή του [του ευρωπαίου πολίτη] αλλά και δεν τον αφορά άμεσα: ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των κοινοτικών εξουσιών μένει απaráλλακτος, γραφειοκρατικός, κρύος, απόμακρος από τους λαούς και τους πολίτες, με μια αμφίβολη και μη αρμόζουσα στις καταστάσεις νομιμοποίηση. Το καλούμενο έλλειμμα της δημοκρατικής νομιμοποίησης εξακολουθεί ως φάντασμα να πλανάται. [...] Η ουσία είναι μία: βάφτισαν Σύνταγμα την απλή κωδικοποίηση διεθνών συνθηκών για την οικονομική ενοποίηση και τη διακυβέρνηση της οικονομίας της αγοράς, θυμήθηκαν λέξεις και κατακτήσεις συνταγματικές του 18ου αιώνα και πίστεψαν ότι μπορούν να ξεγελάσουν τον κόσμο και τον εαυτό τους ονοματίζοντας με απατηλά ονόματα σχέσεις και καταστάσεις, άσχετες με αυτό που μας κληροδότησε ο ευρωπαϊκός συνταγματισμός».⁷⁶

Η εκπόνηση του «Συντάγματος» έγινε από μια ψευδώνυμη «Συνέλευση» (Convention), η οποία καμιά σχέση δεν είχε με τη λαϊκή βούληση των ευρωπαϊκών λαών. Διατηρώντας τις

«παραδόσεις» της Ε.Ε., την εκπόνηση του «Συντάγματος» την ανέλαβαν δοτοί γραφειοκράτες – εκπρόσωποι των κυβερνήσεων και των κοινοβουλίων των κρατών-μελών, και κάποιοι εκπρόσωποι του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ακόμα όμως και αυτή η «Συνέλευση» τελικά παρακάμφθηκε: 340 από τα 460 άρθρα του κειμένου του «Συντάγματος» μπήκαν «σιωπηλά» στη Χαλκιδική από τους αρχηγούς των κρατών, γράφοντας στα παλιότερα των υποδημάτων τους τη «Συνέλευση».⁷⁷ Η τελική τροποποίηση και αποδοχή του «Συντάγματος» θα γίνει από τους αρχηγούς των κρατών-μελών (μάλλον το 2004, αν συμφωνήσουν μεταξύ τους, ενώ η εφαρμογή του προβλέπεται για το 2009), δηλαδή θα πρόκειται για διακρατική συμφωνία, νέα Συνθήκη για την Ε.Ε., και όχι Σύνταγμα ως πρώτο βήμα για την ίδρυση «υπερεθνικού» κράτους:

«Στη Συνθήκη, όπως όλοι οι συνταγματολόγοι παραδέχονται, έχουμε κυρίαρχα κράτη που εκφράζουν τη βούλησή τους, συμφωνούν και δεσμεύονται σε κάτι.

Το «Σύνταγμα» προωθούν και υπογράφουν τα κυρίαρχα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται, λοιπόν, για μια ένωση κρατών, δεν είναι ούτε ένωση πολιτών ούτε ένωση λαών. Τα κυρίαρχα αυτά κράτη προχώρησαν σε μια μορφολογική καινοτομία, δηλαδή κατάρτηξαν σ' ένα ευανάγνωστο, συνοπτικότερο και συνεκτικότερο κείμενο που μοιάζει με σύνταγμα αλλά δεν είναι σύνταγμα⁷⁸ [...] Η εξουσία βρίσκεται στα χέρια των κρατών. Αποφασίζουν οι κυβερνήσεις και τα Συμβούλια των Υπο φγών έχουν την εξουσία στα χέρια τους⁷⁹».

Αυτός είναι ο λόγος που ο Ευάγγελος Βενιζέλος χαρακτηρίσε την «Συνέλευση» «διακυβερνητική προ-διάσκεψη, με κοινοβουλευτικά προσχήματα».⁸⁰

Ωστόσο, δεν θα πρέπει κανείς να υποτιμήσει τις επιπτώσεις από μια αποδοχή του «Συντάγματος». Και οι επιπτώσεις αυτές είναι σοβαρές και αφορούν δυο τομείς. Πρώτον, τις σχέσεις ανάμεσα στα κράτη-μέλη και δεύτερον, τα κοινωνικά και δημοκρατικά δικαιώματα.

Το «Σύνταγμα», που ψηφίστηκε «κατ' αρχήν» στη Χαλκίδα, αναζωπύρωσε με σφοδρότητα τις διαμάχες γύρω από τους συσχετισμούς δύναμης ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Το «κατ' αρχήν» σημαίνει, ότι όλες οι μικρές και μεσαίες χώρες προέβαλλαν πολλές και ισχυρότατες αντιρρήσεις σε σχέση με διατάξεις του «Συντάγματος» και οι τελικές αποφάσεις αφέθηκαν να παρθούν σε νέα διακυβερνητική διάσκεψη υπό την ιταλική προεδρία. Το «Σύνταγμα» αποτελεί την, έως τώρα, κορύφωση της προσπάθειας για τη θεσμοθετημένη υποβάθμιση των μικρότερων κρατών και στη δημιουργία όρων για την ύπαρξη του περίφημου «διευθυντηρίου». Ανοίγει το δρόμο «για τη μείωση της ισοτιμίας των κρατών», και έτσι «να μην δεν οριστικοποιεί το διευθυντήριο, αλλά ανοίγει το δρόμο προς αυτή την κατεύθυνση»^{* 81}.

* «Οι ενισχυμένες συνεργασίες σκοπό έχουν να διευκολύνουν την πραγμάτωση των στόχων της Ένωσης, να διαφυλάσσουν τα συμφέροντά της και να ενισχύουν τη διαδικασία ολοκλήρωσής της. [...] Η έγκριση για την καθιέρωση μιας ενισχυμένης συνεργασίας χορηγείται από το Συμβούλιο των Υπουργών ως έσχατη λύση [...] και υπό τον όρο ότι θα συγκεντρώνει τουλάχιστον οκτώ κράτη μέλη».

(Σχέδιο συνθήκης για τη θέσπιση συντάγματος της Ευρώπης, Κεφάλαιο III, Οι ενισχυμένες συνεργασίες, σελ. 37). Πάντως και εδώ, με το να δίνεται η έγκριση μιας ενισχυμένης συνεργασίας στο Συμβούλιο των Υπουργών κινδυνεύει να ανοίξει νέο πεδίο αντιπαραθέσεων στην Ε.Ε., ανάμεσα

Στο «Σύνταγμα» προτείνονται.⁸²

Α) Κατάργηση της ισότιμης εκπροσώπησης όλων των κρατών-μελών στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Από το 2009 προβλέπεται η μείωση του αριθμού των επιτρόπων σε 15 με δικαίωμα ψήφου (οι υπόλοιποι 10 θα είναι «παρατηρητές»), με εναλλασσόμενη εκπροσώπηση όλων των κρατών-μελών στους 15 με δικαίωμα ψήφου. Σ' αυτήν την περίπτωση, είναι σαφές ότι το βάρος των μεγάλων κρατών θα αυξηθεί δραματικά, ιδιαίτερα όταν το «Σύνταγμα», εμφατικά τονίζει, ότι η μειωμένη αριθμητικά Επιτροπή θα «αντικατοπτρίζει με ικανοποιητικό τρόπο το δημογραφικό και γεωγραφικό φάσμα του συνόλου των κρατών μελών».* Ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής θα εκλέγεται μεν από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ωστόσο ο υποψήφιος θα ορίζεται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (με ειδική πλειοψηφία). Το Κοινοβούλιο έχει τη δυνατότητα να μην τον εγκρίνει, οπότε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προτείνει νέο υποψήφιο. Με απλά λόγια, και στην περίπτωση αυτή, τον πρώτο (και τελευταίο) λόγο τον έχουν οι κυβερνήσεις των κρατών, όχι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

στις χώρες που θα θελήσουν να προχωρήσουν σε «ενισχυμένη συνεργασία» και σε αυτές που θα είναι εκτός. Επιπλέον, το να βρεθούν οκτώ χώρες στη σημερινή Ε.Ε. που να έχουν κοινότητα εθνικών συμφερόντων, πολύ περισσότερο κοινότητα οικονομικών συμφερόντων, δεν είναι και το πιο εύκολο πράγμα του κόσμου!

* «Η Επιτροπή αποτελεί Σώμα απαρτιζόμενο από ένα Πρόεδρο, τον Υπουργό Εξωτερικών της Ένωσης/Αντιπρόεδρο, και 13 Ευρωπαίους Επιτρόπους που επιλέγονται βάσει συστήματος ισότιμης εναλλαγής μεταξύ των κρατών μελών. [...] Κάθε διαδοχικό Σώμα συγκροτείται κατά τρόπο ώστε να αντικατοπτρίζει με ικανοποιητικό τρόπο το δημογραφικό και γεωγραφικό φάσμα του συνόλου των κρατών μελών της Ένωσης» (Σχέδιο συνθήκης για τη θέσπιση συντάγματος της Ευρώπης, Τίτλος IV, Τα όργανα της Ένωσης, σελ. 21).

Β) Περιορισμός της ομοφωνίας και του δικαιώματος «βέτο» στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Επέκταση των ειδικών πλειοψηφιών («διπλή πλειοψηφία»): μια απόφαση πρέπει να συγκεντρώνει την πλειοψηφία των κρατών-μελών τα οποία και να αντιπροσωπεύουν το 60% του πληθυσμού της Ε.Ε. Εξαιρούνται η εξωτερική πολιτική, η άμυνα και η φορολογική πολιτική για τα οποία απαιτείται ομοφωνία.

Γ) Αλλαγή του τρόπου διεξαγωγής των ψηφοφοριών στο Συμβούλιο των Υπουργών. Οι Γερμανοί (αλλά και οι Γάλλοι, με πολλές όμως διαφορές ανάμεσά τους), επιθυμούν την «επαναστάθμιση» των ψήφων βάσει του πληθυσμιακού κριτηρίου, δηλαδή επιπλέον ενίσχυση των μεγάλων κρατών. Το «Σύνταγμα» θεσπίζει την αναλογία πολιτών (κατοίκων κάθε χώρας)-ψήφων, δίνοντας στη Γερμανία το 17% των ψήφων και στην καθεμιά από τις άλλες τρεις μεγάλες χώρες περίπου 12%.

Τρεις από τις 25 χώρες της Ε.Ε. (Γερμανία – Γαλλία – Βρετανία, ή, Γερμανία – Γαλλία – Ιταλία), με τη σύμπραξη ορισμένων μικρότερων κρατών, θα έχουν τη διευρυμένη δυνατότητα να επιβάλλουν οποιαδήποτε απόφαση ή τουλάχιστον να τη μπλοκάρουν. Ειδικά σε θέματα οικονομικά, και κυρίως ροής κονδυλίων προς τις μικρότερες χώρες, αλλά και για ενισχύσεις ειδικών τομέων, πολύ συχνά οι θέσεις των μεγάλων χωρών συμπίπτουν. Το γεγονός, μάλιστα, ότι στις περισσότερες κατηγορίες θεμάτων έχει καταργηθεί το βέτο, οι ροές κονδυλίων θα χρησιμοποιηθούν για τον πειθαναγκασμό των μικρότερων στις επιλογές των «μεγάλων».

Δ) Θεσμοθέτηση θέσης προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (κάτι σαν πρόεδρος της Ένωσης) με θητεία 2,5 χρόνων, με δυνατότητα ανανέωσης για άλλη μια περίοδο. Το πρόσωπο που θα καταλαμβάνει αυτή τη θέση θα εκλέγεται

από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (δηλαδή από τους αρχηγούς κρατών), με «ειδική πλειοψηφία» χωρίς καν τη γνώμη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (Σχέδιο συνθήκης για τη θέσπιση συντάγματος της Ευρώπης, Τίτλος IV: Τα όργανα της Ένωσης, άρθρο 21).

Παράλληλα, κατάργηση της περιοδικής ανάληψης της προεδρίας από τα 25 μέλη (ανά εξαμήνο όπως γινόταν έως σήμερα).

Ε) Θεσμοθέτηση ενός «υπερυπουργού» των Εξωτερικών, ο οποίος θα εκλέγεται πάλι από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο με «ειδική πλειοψηφία»- δεν απαιτείται η γνώμη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Το «Σύνταγμα» τονίζει ότι τα κράτη-μέλη «θα υποστηρίξουν ενεργά και ανεπιφύλακτα» τον υπουργό Εξωτερικών της Ένωσης και «θα απέχουν από οιαδήποτε δράση σε αντίθετη κατεύθυνση». Το ερώτημα είναι βέβαια, ποιος θα είναι ο ρόλος του και πως θα επιβάλλεται η πολιτική του, από τη στιγμή που η διαμόρφωση κοινής εξωτερικής πολιτικής είναι αδύνατη, αφού απαιτεί ομοφωνία: «Σε θέματα κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο των Υπουργών θεσπίζουν ευρωπαϊκές αποφάσεις ομόφωνα» (Κεφάλαιο II – Ειδικές διατάξεις, άρθρο 39).

Η έμφαση που δώσαμε στο γεγονός ότι δεν απαιτείται η γνώμη του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, δεν είναι μόνο για να υπογραμμιστεί το «δημοκρατικό έλλειμμα», όσο για να δειχθεί ότι οι αποφάσεις δεν αλλάζουν σε τίποτα το διακρατικό (διακυβερνητικό) χαρακτήρα της Ε.Ε. Αυτός ο χαρακτήρας όχι μόνο δεν αλλάζει, αλλά οξύνθηκε από τις αποφάσεις της Χαλκιδικής και τις διατάξεις του «Συντάγματος». Το σχέδιο «Συντάγματος» δεν θεμελιώνει με κανένα τρόπο μια πορεία προς κάποιου είδους «Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης». Το

«δημοκρατικό έλλειμμα» που χαρακτηρίζει το «Σύνταγμα», απλά επιτείνει και υπογραμμίζει το διακρατικό και διακυβερνητικό χαρακτήρα της Ε.Ε. Ακόμα και αν (υποθετικά) το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποφάσιζε, (για οτιδήποτε), με πλειοψηφία 99,9% χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου των Υπουργών (και συνεπώς και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου) κανένας νόμος ή απόφαση δεν έχει ισχύ (Τίτλος V: Άσκηση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, άρθρο 33). Στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, υποθετικά, της ανατίθεται ο έλεγχος της εφαρμογής των νόμων και των κανόνων που διέπουν την Ε.Ε. Ωστόσο, καμιά ποινή, ακόμα και δημόσια σύσταση, δεν μπορεί να εκδώσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου των Υπουργών, και μάλιστα χρειάζεται αυξημένη πλειοψηφία στο Συμβούλιο, συνήθως πλειοψηφία των τριών πέμπτων.

Με άλλα λόγια, είναι τα κράτη-μέλη (και θεσμικά κατοχυρωμένα) αυτά που καθορίζουν (αναλόγως των αναμεταξύ τους συσχετισμών δύναμης) ολοκληρωτικά το χαρακτήρα και την πορεία της Ε.Ε. και κανένας, έστω και ψευδεπίγραφα, «υπερεθνικός» θεσμός. Η Ε.Ε. είναι, και σε θεσμικό επίπεδο, μια ένωση ανεξάρτητων, κυρίαρχων κρατών, που έχουν προχωρήσει στη δημιουργία μιας οικονομικής και νομισματικής ένωσης, αλλά το γεγονός αυτό δεν την οδηγεί «αυτόματα» προς την πολιτική ενοποίηση. Αντίθετα μάλιστα, προς το παρόν, οξύνει τις αντιθέσεις μεταξύ των κρατών-μελών ως προς τη θεσμική της λειτουργία (στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε ότι το ίδιο συμβαίνει και στην οικονομική λειτουργία).

Ωστόσο, το «Σύνταγμα» εξαιρετικά αντιφατικά, επιχειρεί ταυτόχρονα μια πιο συγκεντρωτική λειτουργία της Ε.Ε. Επιχειρεί τον τετραγωνισμό του κύκλου: κάτι λιγότερο από υ-

περκράτος, κάτι περισσότερο από απλή συνεργασία κυρίαρχων κρατών.

Το τελικό αποτέλεσμα ήταν στη διακυβερνητική της Ρώμης, τον Οκτώβρη 2003, όλες οι αντιθέσεις ανάμεσα στα κράτη-μέλη να εκραγούν, με αποτέλεσμα η διάσκεψη κορυφής να οδηγηθεί σε αδιέξοδο. Όλες οι μικρές χώρες αντέδρασαν για την υποβάθμισή τους, κυρίως σε σχέση με τη μη ισότιμη εκπροσώπηση όλων των κρατών στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Αλλά δεν ήταν μόνο οι μικρές χώρες αυτές που αντέδρασαν, αποδεικνύοντας ότι οι διαφωνίες διαπερνούν όλες τις χώρες, μικρές και μεγάλες. Ο εκπρόσωπος των Βρετανών Συντηρητικών, Μάικλ Άνκραμ, δήλωσε ότι το «Σύνταγμα» θέτει τέλος «σε 1.000 χρόνια βρετανικής κυριαρχίας» (και αυτό παρά τον κραυγαλέο διακρατικό του χαρακτήρα!) και ότι το κόμμα του θα παλέψει «με νύχια και με δόντια» για την καταψήφιση του «Συντάγματος» μέσα από δημοψήφισμα.⁸³

Στη Ρώμη, οι εκβιασμοί των «μεγάλων» προς τους «μικρούς» έπεφταν ως το χαλάζι! Το μέτωπο κατά του «Συντάγματος» το εξέφραζαν με «σκληρό» τρόπο η Ισπανία και η Πολωνία (οι «ευνοημένες» χώρες της Νίκαιας, όπως είδαμε).^{*} Ο καγκελάριος της Γερμανίας Σρέντερ υπέδειξε στους διαφωνούντες ότι υπάρχει «ξεκάθαρη σχέση» ανάμεσα στη διένευξη για τον τρόπο λήψης των αποφάσεων και τις ευρωπαϊκές επιδοτήσεις. Η Γερμανία μπορεί να κλείσει τη στρόφιγγα των οικονομικών εισφορών στα πιο αδύναμα κράτη-μέλη. «Όλα συνδέονται με όλα», δήλωσε ο Σρέντερ, και ο νοών νοείτω.⁸⁴ Την άνοιξη του 2004 θα κορυφωθούν οι διαπραγματεύσεις για την κατανομή των κοινοτικών κονδυλίων μετά το 2006,

* «Μέτωπο» όχι και τόσο αρραγές είναι η αλήθεια. Οι δυο αυτές χώρες θα «σφαχτούν» αγρίως για τη διανομή των αγροτικών και άλλων κονδυλίων της Ε.Ε. μετά το 2006.

κάτι που θα χρησιμοποιηθεί εκβιαστικά για να καμφθούν οι... αντιρρησίες.

Η νέα Διακυβερνητική Διάσκεψη, το Δεκέμβριο 2003 στις Βρυξέλλες, που πραγματοποιήθηκε με κύριο στόχο να βρεθεί συμβιβαστική λύση ως προς το «Σύνταγμα», οδηγήθηκε σε πλήρη αποτυχία. Οι τελικές (;) αποφάσεις μεταφέρθηκαν για το 2004 πράγμα που σημαίνει ότι η πορεία θα είναι μακροχρόνια (και αβέβαιη). Στις Βρυξέλλες οι εθνικές διαφορές που διαιρούν την Ε.Ε. όχι μόνο δεν ξεπεράστηκαν, αλλά συγκροτούνται πλέον σε ομάδες, πράγμα που θα έχει μακροχρόνιες συνέπειες για την πορεία της Ε.Ε. Η Βρετανία (υπέρμαχος της διακυβερνητικής [και όχι «υπερεθνικής»] λειτουργίας της Ε.Ε.) εμφανίστηκε «προστάτης» Ισπανίας, Πολωνίας και όλων όσων έχουν λόγο να φοβούνται το γαλλο-γερμανικό άξονα.

Ο Χέλμουτ Σμιτ (από το 1974 έως το 1982 καγκελάριος της [τότε] Δυτικής Γερμανίας) έγραφε το 2000 εξηγώντας τη στρατηγική της Βρετανίας:

«Το Λονδίνο θα παραμείνει και στο μέλλον τροχopέδη της ολοκλήρωσης. Θα χαιρετίσει την ένταξη όσο το δυνατόν περισσότερων κρατών-μελών, γιατί αυτό υπόσχεται καθυστέρηση, αν όχι χαλάρωση, της διαδικασίας ολοκλήρωσης. Το Λονδίνο θα πηδάει – πιθανότατα και στο μέλλον- πάντα την τελευταία στιγμή στο ευρωπαϊκό τρένο, μόνο όταν, για παράδειγμα, θα αναμένεται ένας κοινός ηγετικός ρόλος του Παρισιού και του Βερολίνου για την Ευρώπη».⁸⁵

Γαλλία και Γερμανία από την άλλη, άφηναν να εννοηθεί ότι τυχόν αποτυχία του «Συντάγματος» και το 2004 θα ανοί-

ζει το δρόμο για το «Διευθυντήριο». Στο γενικό κομφούζιο, προστέθηκε η συμφωνία για στρατιωτική συνεργασία Βρετανίας - Γαλλίας - Γερμανίας, χωρών που βρέθηκαν αντιμέτωπες στην εισβολή στο Ιράκ, ενώ δεν έχουν συμφωνήσει σχεδόν ποτέ σε ζητήματα λειτουργίας της Ε.Ε.

Οι εθνικές αντιπαραθέσεις, οι απίθανοι συμβιβασμοί που απλώς μεταθέτουν χρονικά τα προβλήματα προς επίλυση υπό χειρότερους όρους, έχουν μετατρέψει θεσμικά την Ε.Ε. σε «αυλή των θαυμάτων»!

Η θεσμική λειτουργία της Ε.Ε. προσομοιάζει με ακροβάτη: διαρκώς ακροβατεί ανάμεσα στα αντιτιθέμενα «εθνικά συμφέροντα» με αντιφατικές και αλληλοαναιρούμενες αποφάσεις. Πιο συγκεντρωτική λειτουργία, αλλά ταυτόχρονα μια απόφαση πρέπει να συγκεντρώνει την πλειοψηφία των κρατών-μελών. Δυνατότητα «διευθυντηρίου», αλλά και κοινός Υπουργός Εξωτερικών- ωστόσο στην εξωτερική πολιτική απαιτείται ομοφωνία. «Σύνταγμα» και πορεία για το «κοινό ευρωπαϊκό σπίτι», αλλά το εθνικό κράτος ελέγχει σχεδόν όλους του τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής: παιδεία και εκπαίδευση, τα συστήματα υγείας και κοινωνικής ασφάλισης, τη δικαιοσύνη, την αστυνομία, το στρατό, τα φορολογικά συστήματα, την εξωτερική πολιτική. Άλλωστε, από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ ισχύει η «αρχή της επικουρικότητας»: η Ένωση δεν επεμβαίνει παρά μόνο σε ό,τι αφορά το «πανευρωπαϊκό επίπεδο», όλα τα υπόλοιπα είναι στην αρμοδιότητα του εθνικού κράτους. Η ακραία αντιφατικότητα που χαρακτηρίζει τη θεσμική λειτουργία της Ε.Ε., οδήγησε τον Πρόντι, πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, να δηλώσει ότι τα παραπάνω «είναι πιθανόν (!) να οδηγήσουν σε παράλυση την Ε.Ε.».⁸⁶

Η Ε.Ε. μέσα από τις θεσμικές ακροβασίες επιδιώκει να κερδίσει χρόνο, ώστε μετά την πάροδο πολλών ετών (και γιατί όχι και δεκαετιών!) να συγκροτηθεί ενιαίος πολιτικός χώρος- πράγμα που αποτελεί κρίσιμο όρο για να υπάρξει πραγματική οικονομική ενοποίηση. Αλλά με αυτό τον τρόπο, θυμίζει τις προσδοκίες που προκαλεί ένας πραγματικός ακροβάτης: ο κρυφός πόθος του φιλοθεάμονος κοινού είναι πάντοτε να δει τον ακροβάτη να γκρεμοτσακίζεται!

Η θεσμική λειτουργία της Ε.Ε. μοιάζει να στηρίζεται στις ίδιες, φρούδες ελπίδες, που εκτρέφει το «αόρατο χέρι» της «ελεύθερης αγοράς»: όπως (υποτίθεται) ότι ο ελεύθερος ανταγωνισμός εξισορροπεί την προσφορά και τη ζήτηση και δεν υπάρχει πιθανότητα οικονομικών κρίσεων, με τον ίδιο τρόπο, μέσα από τα αντιτιθέμενα εθνικά συμφέροντα θα υπάρξει τελικά σύγκλιση. Ωστόσο, όπως η πραγματική καπιταλιστική οικονομία τελικά συνταράσσεται από κρίσεις, με τον ίδιο τρόπο και η Ε.Ε. δεν αποφεύγει τις πολιτικές κρίσεις από την έλλειψη της πολιτικής ενοποίησης. Σε όλες τις μείζονες κρίσεις, από τους πολέμους στην πρώην ενωμένη Γιουγκοσλαβία έως την αμερικανοβρετανική εισβολή στο Ιράκ το 2003, όπως και στο ζήτημα της δημιουργίας αυτόνομου από τις ΗΠΑ στρατιωτικού μηχανισμού, η Ε.Ε. διασπάστηκε σε αντιμαχόμενα στρατόπεδα, όπου το «εθνικό συμφέρον» έπαιξε τον πρωταγωνιστικό ρόλο.

Στο θεσμικό τρόπο λειτουργίας της, η Ε.Ε. παραμένει ένα ενεργό ηφαίστειο εθνικών αντιπαραθέσεων. Η πρόταση της δημιουργίας, για να αρθεί το αδιέξοδο, «ενισχυμένης συνεργασίας» μεταξύ ορισμένων κρατών-μελών («διευθυντήριο»), στο μόνο που θα οδηγήσει είναι στην παραπέρα όξυνση των εθνικών ανταγωνισμών, καθιστώντας το όλο «ευρωπαϊκό εγχείρημα» ακόμα πιο επισφαλές και αβέβαιο από ότι ήδη είναι.

Θεσμοθέτηση του νεοφιλελευθερισμού

Το άλλο μέγα θέμα που άνοιξε το «Σύνταγμα», αφορά την προσπάθεια επίσημης θεσμοθέτησης του νεοφιλελευθερισμού ως θεμέλιου λίθου της Ε.Ε., και την απειλή για τις δημοκρατικές ελευθερίες που αποτελεί το ίδιο το «Σύνταγμα».

Αν το «Σύνταγμα» δεν αλλάζει σε τίποτα το διακρατικό χαρακτήρα της Ε.Ε., ωστόσο παγιοποιεί και κατοχυρώνει τη νεοφιλελεύθερη πορεία της Ε.Ε., επιχειρώντας μάλιστα τη «συνταγματική» κατοχύρωσή της, ορίζοντας ότι θεμέλιο της Ε.Ε. είναι ο «ελεύθερος ανταγωνισμός», η «οικονομία της αγοράς» και η μη παρέμβαση του κράτους στη λειτουργία της αγοράς. Στο προοίμιο (Τίτλος Ι: Ορισμός και στόχοι της ένωσης, άρθρα 3 και 4) διακηρύσσεται ότι οι τέσσερις αρχές του νεοφιλελευθερισμού αποτελούν το θεμέλιο της Ε.Ε.: η ελεύθερη διακίνηση αγαθών, υπηρεσιών κεφαλαίων και προσώπων. Το «Σύνταγμα» υπόσχεται «μια ενιαία αγορά, όπου ο ανταγωνισμός είναι ελεύθερος και ανόθευτος» (!) και «μια άκρως (!) ανταγωνιστική κοινωνική οικονομία της αγοράς». Κατοχυρώνεται συνταγματικά η ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων, και για οποιαδήποτε εξαίρεση ή τροποποίηση, απαιτείται ομόφωνη ψήφος του Συμβουλίου των Υπουργών. Με απλά λόγια, ακόμα και στην περίπτωση που κάποιες χώρες αποφάσιζαν την επιβολή κάποιου φόρου στη διακίνηση κεφαλαίων (όπως για παράδειγμα το φόρο Τόμπιν), η απόφασή τους ακυρώνεται αν έστω και μια μόνο χώρα ψηφίσει κατά.

Χειρότερα, το «Σύνταγμα» θεσμοθετεί ως διαρκή στόχο τη «δημοσιονομική πειθαρχία», θεσμοθετεί δηλαδή τη λιτότητα στο επίπεδο τόσο της Ένωσης, όσο και των κρατών-μελών:

«Ο προϋπολογισμός πρέπει να είναι ισοσκελισμένος ως προς τα έσοδα και τις δαπάνες» (Τίτλος VII: Τα οικονομικά της ένωσης, άρθρο 52) «Η δράση των κρατών μελών και της Ένωσης συνεπάγεται την τήρηση των ακόλουθων κατευθυντήριων αρχών: σταθερές τιμές, υγιή δημόσια οικονομικά, υγιείς νομισματικές συνθήκες και σταθερό ισοζύγιο πληρωμών» (Κεφάλαιο II, Οικονομική και νομισματική πολιτική, άρθρο III-69). «Τα κράτη μέλη αποφεύγουν τα υπερβολικά δημόσια ελλείμματα. Η επιτροπή παρακολουθεί την εξέλιξη της δημοσιονομικής κατάστασης και το ύψος του δημόσιου χρέους στα κράτη μέλη προκειμένου να εντοπίζει μεγάλες αποκλίσεις» (άρθρο III-76)

Φυσικά, μπορεί κανείς εύκολα να αντιληφθεί, ότι σε περίοδο οικονομικής καχεξίας, η αυστηρή πολιτική λιτότητας (που επιβάλλει το «Σύνταγμα») από τη πλευρά του κρατικού τομέα θα επιτείνει τα προβλήματα της ανεργίας και της κοινωνικής φτώχειας. Τους μόνους που θα ωφεληθεί μια τέτοια πολιτική, θα είναι τους τραπεζίτες και τους κατόχους κρατικών χρεογράφων.

Το κοινωνικό κράτος («το κράτος πρόνοιας») δεν αναφέρεται πουθενά, η υγεία, η παιδεία και η κατοικία δεν θεωρούνται άξια να αναφερθεί ότι πρέπει να αφορούν όλους και να είναι δημόσια, τα δημοκρατικά δικαιώματα αναφέρονται γενικόλογα.

Το «Σύνταγμα» αποτελεί πραγματικό κίνδυνο για τις δημοκρατικές ελευθερίες, ανατρέποντας κατακτήσεις που επιτεύχθηκαν με αίμα, γυρίζοντας το ρολόι της ιστορίας (οικονομικά και πολιτικά) στον 19^ο αιώνα, του άγριου φιλελεύθερου καπιταλισμού, χωρίς κανένα κοινωνικό δίκτυ προστασί-

ας. Το «φύλο συκής» για τις «παραλήψεις» του «Συντάγματος» στη διασφάλιση των δημοκρατικών δικαιωμάτων, είναι ότι αυτά «διασφαλίζονται από τις εθνικές νομοθεσίες». Ωστόσο, η αποδοχή του «Συντάγματος» θα σημαίνει αναπόφευκτα την τροποποίηση των εθνικών Συνταγμάτων, προς νεοφιλελεύθερη και αντιδημοκρατική κατεύθυνση. Στο προτεινόμενο «Σύνταγμα»:

- Δεν κατοχυρώνονται ρητά το απαραβίαστο της οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής, το άσυλο της κατοικίας, η απαγόρευση αστυνομικής έρευνας χωρίς την παρουσία δικαστικής εξουσίας. Δεν κατοχυρώνονται το απόρρητο των επιστολών και της επικοινωνίας.
- Η ελευθερία ίδρυσης ενώσεων προσώπων (σωματεία, πολιτικές οργανώσεις, πολιτιστικοί σύλλογοι, κ.λπ.) δεν συνοδεύεται από τις διασφαλίσεις ότι οι ενώσεις αυτές δεν μπορούν να διαλυθούν χωρίς προηγούμενη δικαστική απόφαση.
- Καταλύεται ως βασική υποχρέωση του κράτους η δωρεάν δημόσια παιδεία, περιορίζοντας τη δωρεάν δημόσια εκπαίδευση μόνο στην έκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Μέρος II, άρθρο II-14), εξαιρώντας τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τις επαγγελματικές σχολές, και ανοίγοντας το δρόμο για την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων. Τις επιπτώσεις που θα έχει αυτό στις εθνικές νομοθεσίες φαίνεται στην περίπτωση της Ελλάδας. Το ελληνικό σύνταγμα επιβάλλει το δημόσιο χαρακτήρα της εκπαίδευσης. Με πρόσχημα την εναρμόνιση με την κοινοτική νομοθεσία, επιδιώκεται η ιδιωτικοποίηση της εκπαίδευσης και η τροποποίηση στο σημείο αυτό του ελληνικού Συντάγματος.

- Η εργασία, ως θεμελιώδης συνταγματική επιταγή και δικαίωμα, για το οποίο το ελληνικό Σύνταγμα λέει ότι «μεριμνά το κράτος», στο ευρωπαϊκό σχέδιο «Συντάγματος» αλλάζει και γίνεται: «Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να εργάζεται...»(!) ενώ κάνει τη μάλλον εκπληκτική (για κάποιον νεοφιλελεύθερο) παραχώρηση «κάθε πολίτης της Ένωσης είναι ελεύθερος να αναζητά απασχόληση» (!!) (Μέρος II, άρθρο II-15).
- Καταργείται, ως υποχρέωση των κρατών μελών της Ε.Ε., η κρατική μέριμνα για τη διατήρηση και κατοχύρωση των δημόσιων συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης και παροχής σύνταξης (Μέρος II, άρθρο II-34). Η μη αναφορά στο δημόσιο χαρακτήρα αυτών των συστημάτων δεν είναι τυχαία. Τα ίδια ισχύουν για τα συστήματα κοινωνικής αρωγής που αφορούν τις παροχές για τη μητρότητα, την ασθένεια, το εργατικό ατύχημα, τη προστασία των ανέργων, το γήρας, τους άπορους κ.λπ. Μπορεί οι ειδικές αυτές πολιτικές να αφήνονται στο «κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες», αλλά είναι ολοφάνερη η πρόθεση να αφεθούν ανοικτοί οι δίαυλοι κατάλυσης αυτών των δικαιωμάτων που η διασφάλισή τους θα απέρρεε ως συνταγματική υποχρέωση του κράτους, καθώς και η ιδιωτικοποίησή τους.

Ακόμα και το δικαίωμα στην απεργία περιορίζεται στο ελάχιστο: ο βρετανός πρωθυπουργός Τόνι Μπλερ απαίτησε και κέρδισε από τη «Συντακτική Συνέλευση» να μην μπορεί να χρησιμοποιηθεί το δικαίωμα αυτό στα εθνικά δικαστήρια! Ο πρώην σοσιαλιστής (!) πρωθυπουργός της Γαλλίας, Μισέλ Ροκάρ, δικαιολόγησε τη νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση του «Συντάγματος» δηλώνοντας με θράσος:

«Είμαστε σε παγκοσμίως ανοιχτή οικονομία, δεν υπάρχει ούτε ρύθμιση, ούτε όριο στη βία του ανταγωνισμού».⁸⁷

Επίμετρο

Στο θεσμικό επίπεδο η Ε.Ε. παραμένει ένα άθροισμα εθνών-κρατών, ενώ κάθε προσπάθεια να υπάρξει «σύνθεση» των αντιτιθεμένων εθνικών συμφερόντων κινδυνεύει να καταλήξει σε φιάσκο, όπως ακριβώς κατέληξαν και οι συμφωνίες της Νίκαιας.*

Αν το ζήτημα το υ συσχετισμού δύναμης ανάμεσα στα κράτη-μέλη αποτελεί ένα ναρκοπέδιο αντιπαραθέσεων, η θεσμοθέτηση μέσω του «Συντάγματος» του νεοφιλελευθερισμού, έχει σαν στόχο (πέραν του ουσιαστικού, που είναι το ψαλίδισμα των κοινωνικών και δημοκρατικών δικαιωμάτων), να υπερτονίσει το κοινό έδαφος πάνω στο οποίο δομήθηκε εξ' αρχής η Ε.Ε.: την επίθεση του κεφαλαίου ενάντια στους εργαζόμενους. Έτσι, ωστόσο, δημιουργούνται συνθήκες ταξικού πολέμου σ' ολόκληρη την Ε.Ε. Αν η οικοδόμηση της Ε.Ε. ούτως ή άλλως πραγματοποιείται σε αποξένωση από τους ευρωπαίους πολίτες και με εντελώς αντιδημοκρατικό τρόπο, με το «Σύνταγμα» δίνεται ένα επιπλέον κοινό έδαφος πάλης όλων των ευρωπαίων εργαζομένων: Τη συντονισμένη δράση

* «Είναι πολύ πιθανό να μην υπάρξει συμφωνία και οι διαπραγματεύσεις να παραταθούν [...] Είναι επίσης πιθανό να υπάρξει κάποιος βιαστικός συμβιβασμός και να οδηγηθούμε σε μια εκτρωματική συμφωνία, με πάρα πολλές αντιφάσεις, δηλαδή μια δεύτερη Νίκαια, μια συμφωνία που ο καθένας θα προσπαθεί να ανατρέψει προτού στεγνώσει το μελάνι της υπογραφής» (Καθημερινή 2/12/2003).

ενάντια στον άγριο νεοφιλελευθερισμό και τις κοινωνικές επιπτώσεις του.

Ανεξάρτητα από το κατά πόσο τελικά ο πανευρωπαϊκός συντονισμός των εργαζομένων θα επιτευχθεί, ένα είναι δεδομένο: ο συνδυασμός εθνικών αντιπαραθέσεων ανάμεσα στις άρχουσες τάξεις και όξυνσης των κοινωνικών και ταξικών αντιθέσεων εντός των εθνικών συνόρων των κρατών-μελών, καθιστά ακόμα πιο αβέβαιες (απ' ότι ήταν ήδη) τις προοπτικές πολιτικής ενοποίησης των αρχουσών τάξεων της Ευρώπης σε θεσμικό επίπεδο. Ένα παράδειγμα διαφωτίζει την παραπάνω θέση. Στα τέλη του 2003 ξέσπασε διαμάχη ανάμεσα στα κράτη-μέλη ως προς την τήρηση του Συμφώνου Σταθερότητας, το οποίο προβλέπει κυρώσεις αν σε μια χώρα το έλλειμμα του προϋπολογισμού υπερβεί το όριο του 3% του ΑΕΠ. Ο Γάλλος πρωθυπουργός Ραφαρέν (που η κυβέρνησή του έχει επιβάλει ριζικές περικοπές στην κοινωνική πρόνοια και αύξησε τα όρια συνταξιοδότησης εν μέσω γενικών απεργιών), δικαιολόγησε το γεγονός ότι η Γαλλία παραβιάζει το όριο για τρεις συνεχείς χρονιές, δηλώνοντας ότι η κυβέρνησή του, σε συνθήκες οικονομικής ύφεσης και διαρκών απεργιακών κινητοποιήσεων, δεν είναι δυνατόν να επιβάλει και δημοσιονομικούς περιορισμούς που θα είχαν σαν αποτέλεσμα επιδείνωση του προβλήματος της ανεργίας και άρα κλιμάκωση των κινητοποιήσεων των εργαζομένων.

Το πλοίο της «ευρωπαϊκής ενοποίησης» από τις κρατικές γραφειοκρατίες, στις συμπληγάδες των εθνικών αντιπαραθέσεων και της όξυνσης της ταξικής πάλης...

κεφάλαιο 3

Η πορεία της «οικονομικής ολοκλήρωσης»

Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε την πιθανότητα «οικονομικής ολοκλήρωσης» της Ευρώπης, την πιθανότητα δηλαδή, το οικονομικό επίπεδο και οι ρυθμοί ανάπτυξης ανάμεσα στα κράτη-μέλη να συγκλίνουν, τα επιμέρους εθνικά καπιταλιστικά συμφέροντα σταδιακά να συγχωνευθούν και να δημιουργηθεί ένας ενοποιημένος «ευρωπαϊκός καπιταλισμός» χωρίς εθνικά σύνορα. Στο τελευταίο μέρος της ενότητας αυτής, θα εξετάσουμε επίσης, κατά πόσο η ΟΝΕ και το ευρώ έχουν δρομολογήσει μια «αναγκαστική» πορεία προς αυτήν την κατεύθυνση.

Για να υπάρξει πραγματική οικονομική ολοκλήρωση, θα πρέπει να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις ώστε η πρόσδεση των αρχουσών τάξεων ης Ε.Ε. με το εθνικό τους κράτος σταδιακά να ατονήσει. Αυτό θα απαιτούσε την ενοποίηση των εθνικών νομοθεσιών και της φορολογίας, την κατάργηση των εθνικών κρατικών επιδοτήσεων προς τις «εθνικές» επιχειρήσεις (και εξάλειψη όλων των παραδασμολογικών εμποδίων), ώστε ολόκληρη η Ευρώπη να καταστεί «ενιαίος οικονομικός χώρος» ανεμπόδιστου ανταγωνισμού, και μελλοντικά κάποιου είδους ενιαίο (ίσως ομοσπονδιακού χαρακτήρα) κράτος.

Μια πορεία οικονομικής ολοκλήρωσης, θα απαιτούσε την ύπαρξη επαρκών οικονομικών πόρων (χρημάτων), τους οποίους να διαχειρίζεται μια υπερεθνική ευρωπαϊκή αρχή που να είναι ανεξάρτητη από τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών. Το αρχικό μέλημα μιας τέτοιας αρχής, θα ήταν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι μεγάλες οικονομικές ανισότητες ανάμεσα στα κράτη-μέλη, που ναρκοθετούν την όλη πορεία της Ε.Ε. αναζωπυρώνοντας διαρκώς τις εθνικές αντιθέσεις. Αυτό θα απαιτούσε τη μεταφορά πόρων από τις πιο αναπτυγμένες περιοχές (κράτη) στα πιο καθυστερημένα.

Είναι σαφές ότι το όλο ευρωπαϊκό οικοδόμημα, υπονομεύεται από τις βαθιές οικονομικές ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σε τιμές αγοράς) σε έξη χώρες βρίσκεται κάτω από το μέσο όρο (Ελλάδα 66, Πορτογαλία 70, Ισπανία 77, Ιρλανδία 93, Βρετανία 96, Φινλανδία 97) ενώ για τις υπόλοιπες οκτώ χώρες η απόκλιση είναι πολύ πιο μικρή (Σουηδία 101, Ιταλία 103, Ολλανδία 107, Γαλλία 107, Γερμανία 110, Αυστρία 111, Δανία 113, Βέλγιο 114). Το Λουξεμβούργο φτάνει το δείκτη 168. Η περιφερειακή απόκλιση είναι ακόμη πιο σημαντική, με περιοχές της Πορτογαλίας να βρίσκονται μεταξύ 50 και 57%, η δε πλειονότητα των ελληνικών περιοχών μεταξύ 43 και 50%.⁸⁸ Η διαφορά μεταξύ της περισσότερο πλούσιας περιφέρειας (Αμβούργο) και της λιγότερο πλούσιας (Αζόρες και περιοχή του Αλεντέζο στην Πορτογαλία) είναι της τάξης 4,5 : 1.⁸⁹ Για τα νέα μέλη, τις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, ο μέσος όρος είναι 44 (31 στη Λετονία)!⁹⁰

Ωστόσο, ο προϋπολογισμός της Ε.Ε. είναι εξαιρετικά μικρός για μεγαλεπήβολα σχέδια. Αντιπροσωπεύει μόλις το 1,27% του συνδυασμένου ΑΕΠ της Ε.Ε., ποσοστό πολύ χαμηλότερο απ' όσο είχε προταθεί στο παρελθόν από την Ευ-

ρωπαϊκή Επιτροπή (5-7% του ΑΕΠ). Για να αντιληφθούμε τι ακριβώς σημαίνει αυτό, αρκεί να αναφερθεί ότι ο ομοσπονδιακός προϋπολογισμός των ΗΠΑ είναι τουλάχιστον τέσσερις φορές υψηλότερος και από εκείνες τις προηγούμενες προτάσεις της Επιτροπής (ή είκοσι φορές μεγαλύτερος του τωρινού επιπέδου).⁹¹

Ο κοινοτικός προϋπολογισμός χρηματοδοτείται, υποτίθεται, από «ίδιους πόρους». Στην πραγματικότητα το μεγαλύτερο μέρος του ισχνού προϋπολογισμού προέρχεται από ένα ποσό που αντιστοιχεί στο ΑΕΠ κάθε χώρας. * Το γεγονός ότι οι μεγαλύτερες χώρες (κατά κύριο λόγο η Γερμανία) συμβάλλουν στον προϋπολογισμό κατά το μεγαλύτερο μέρος, τους δίνει τη δυνατότητα αφ' ενός να μπορούν να επιβάλλουν τη θέλησή τους (δηλαδή τα συμφέροντά τους) στο υ γραφειοκράτες των Βρυξελλών, και αφ' ετέρου, να εκβιάζουν τις μικρότερες (όπως είδαμε η Γερμανία χρησιμοποίησε τον κοινοτικό προϋπολογισμό στην προσπάθειά της να καμφθούν οι αντιρρήσεις Ισπανίας-Πολωνίας σε σχέση με το «Σύνταγμα»). Η εξάρτηση των Βρυξελλών από τις μεγάλες χώρες οδηγεί επίσης, στο ότι αυτές μπορούν να παρακάμπτουν ακόμα και τις συνθήκες της Ε.Ε. Έτσι ενώ Γερμανία – Γαλλία παραβιάζουν το Σύμφωνο Σταθερότητα για τρία συνεχή χρόνια, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν τόλμησε να επιμείνει στην επιβολή κυρώσεων.

* Οι κυριότερες πηγές εσόδων του κοινοτικού προϋπολογισμού είναι: οι δασμοί, τα γεωργικά τέλη, τα έσοδα από μέρος του ΦΠΑ που εισπράττεται στο εθνικό έδαφος, και ένα ποσό που αντιστοιχεί στο ΑΕΠ κάθε χώρας. Τα καθαρά έσοδα του κοινοτικού προϋπολογισμού ήταν (το 1998): 83,5 δισ. ευρώ, εκ των οποίων το 43% προήλθε από το ΑΕΠ, το 41% από το ΦΠΑ και το 15% από τους δασμούς (Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 435, 745).

Οι μεγαλύτερες χώρες (ιδιαίτερα η Γερμανία) αποκλείουν την πιθανότητα να αυξηθεί ο προϋπολογισμός, ενώ με τη διεύρυνση των 10 νέων μελών η «πίτα» θα αφορά περισσότερους, άρα στην πραγματικότητα έχουμε μείωση του διαθέσιμου προϋπολογισμού. Σε κοινή επιστολή τους προς τον πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το Δεκέμβριο 2003, έξι κράτη-μέλη (Γερμανία, Γαλλία, Βρετανία, Ολλανδία, Αυστρία, Σουηδία) τόνιζαν ότι δεν θα δεχθούν καμιά αύξηση του κοινοτικού προϋπολογισμού.⁹² Το πάγωμα του κοινοτικού προϋπολογισμού σημαίνει ότι αυτός, σε σταθερές τιμές, θα συρρικνωθεί σε 0,9% το έτος 2006. Ο Καγκελάριος Σρέντερ έχει δηλώσει ότι δεν θέλει να «καίει το γερμανικό χρήμα στις Βρυξέλλες».⁹³ Για τη Γερμανία, η προτεραιότητα είναι η «ανασυγκρότηση» της οικονομίας της πρώην ανατολικής Γερμανίας (την οποία ενσωμάτωσε το 1990) που απαιτεί μεταφορά πόρων πάνω από 70 δισ. ευρώ το χρόνο.⁹⁴

Ο μικρός προϋπολογισμός έχει ως αποτέλεσμα να μην υφίσταται στην Ε.Ε. κοινή οικονομική πολιτική, ένα διοικητικό και οικονομικό κέντρο που να μπορεί να επιβάλλει μια συντονισμένη σε πανευρωπαϊκό επίπεδο οικονομική πολιτική. Οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών είναι αυτές που έχουν τον *απόλυτο έλεγχο των εθνικών τους οικονομιών*, μιας και εισπράττουν και διαχειρίζονται από την εθνική οικονομία το 100% του προϋπολογισμού τους. Ακόμα και στις χώρες που οι κοινοτικές μεταβιβάσεις (μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης) είναι σχετικά μεγάλες (Πορτογαλία, Ελλάδα, Ισπανία) αυτές αντιστοιχούν σε μόλις 2-3% του ΑΕΠ τους.

Ο μικρός κοινοτικός προϋπολογισμός σημαίνει επιπρόσθετα, ότι είναι αδύνατο να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά «μη συμμετρικά σοκ», «ασύμμετρες διαταραχές» στις οικονομικές περιφέρειες της Ε.Ε.⁹⁵ Τα διάφορα κράτη-μέλη, έ-

χουν διαφορετικό επίπεδο οικονομικής διάρθρωσης, που σημαίνει ότι σε περιόδους οικονομικών «διαταραχών» (ύφεσης ή κρίσης) θα αντιδράσουν με διαφορετικό τρόπο οι οικονομίες τους. Η εισαγωγή του ευρώ δημιούργησε ένα ενιαίο («σκληρό»- δηλαδή ακριβό) νόμισμα για τις πολύ διαφορετικές όμως (μεγέθους και ανάπτυξης) εθνικές οικονομίες της Ε.Ε. Όσο εξελίσσεται η παρούσα οικονομική ύφεση, χώρες σαν την Ελλάδα ή την Πορτογαλία, συσσωρεύουν εμπορικά ελλείμματα, τα οποία ολοένα και περισσότερο τείνουν να γίνουν δυσβάστακτα. Γι' αυτές τις χώρες ένα ακριβό ευρώ (στα τέλη του 2003 υπερέβη τα 1,20 δολάρια) επιδεινώνει το πρόβλημα. Ασφαλώς, το ίδιο πρόβλημα αντιμετωπίζουν και οι Γερμανοί εξαγωγείς. Ωστόσο, για τους Γερμανούς το ύψος του «αποδεκτού» ευρώ βρίσκεται πολύ υψηλότερα απ' όσο των Ελλήνων ή Πορτογάλων καπιταλιστών (στην πραγματικότητα ακόμα και για τους Ιταλούς ή Ισπανούς). Παρά το «ακριβό» ευρώ, η Γερμανία διευρύνει το εμπορικό της πλεόνασμα, το οποίο έφτασε, μόνο για το μήνα Μάιο 2003 στα 10,1 δισ. ευρώ, από 9,2 δισ. ευρώ που ήταν τον ίδιο μήνα ένα χρόνο πριν.⁹⁶ Συνολικά για το 2003, οι εξαγωγές της Γερμανίας παρουσιάζουν αύξηση κυρίως προς τις άλλες χώρες της Ζώνης του Ευρώ.⁹⁷ Το εμπορικό πλεόνασμα της Γερμανίας το 2003 ανήλθε σε 135 δισ. ευρώ παρουσιάζοντας, σε σχέση με το 2002 αύξηση 3 % στις εξαγωγές με τις άλλες χώρες της Ε.Ε., ενώ με τις τρίτες χώρες αυξήθηκε κατά 1%.⁹⁸

Το πρόβλημα επιδεινώνει το γεγονός, ότι οι διάφορες χώρες που απαρτίζουν την Ε.Ε. εμπορεύονται σε διαφορετικό βαθμό με χώρες εκτός Ε.Ε. Χώρες όπως η Ελλάδα (50% εμπόριο εκτός Ε.Ε.), Ιρλανδία (64 %), Φινλανδία (65 %) θα επηρεασθούν βαρύτερα από ένα «σκληρό» ευρώ απ' ότι η Αυστρία (37% εμπόριο εκτός Ε.Ε.), οι χώρες της Μπενελούξ

(39%), η Πορτογαλία (33%).⁹⁹ Κατά συνέπεια, όσο μεγαλύτερες είναι οι οικονομικές διαφορές και πιέσεις, τόσο δυσκολότερη γίνεται η ενιαία (μέσα στην Ε.Ε.) διαχείριση του ευρώ. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που τρεις χώρες της Ε.Ε.-15 δεν συμμετέχουν στο ευρώ (Βρετανία, Δανία, Σουηδία), χώρες που καθόλου τυχαία, είχαν ταχύτερη οικονομική ανάπτυξη από τις χώρες της Ευρωζώνης, τόσο κατά τη διάρκεια της πορείας προς την ΟΝΕ, όσο και μετά την εισαγωγή του ευρώ.¹⁰⁰

Αυτή η πίεση θα μπορούσε να αντισταθμιστεί με δυο τρόπους. Είτε η οικονομική ανάπτυξη να είναι επαρκής, ούτως ώστε να είναι διαχειρίσιμα τα ελλείμματα (να διευρύνονται δηλαδή παράλληλα και οι εξαγωγές των χωρών που έχουν πρόβλημα προς τα άλλα κράτη-μέλη της Ε.Ε.), είτε μέσω μεταφορών πόρων από τον προϋπολογισμό της Ε.Ε. Οι προοπτικές της παγκόσμιας οικονομίας είναι μάλλον σκοτεινές για την πρώτη περίπτωση, ενώ ο μικρός προϋπολογισμός απαγορεύει τη δεύτερη (ενώ ακόμα [και το ανεπαρκές] Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης λήγει το 2006).*

* Η αρχική συνθήκη για την ΕΟΚ δεν προέβλεπε πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης. Η εφαρμογή περιφερειακής πολιτικής για πρώτη φορά αποφασίστηκε από τους αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων στο Παρίσι το 1972 (κατόπιν βρετανικής πίεσης!). Το 1975 θεσμοθετήθηκε το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Τα πρώτα προγράμματα υποβλήθηκαν το 1977, το 1985 δημιουργήθηκαν τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) που αφορούσαν τη νότια Γαλλία, τη νότια Ιταλία και την Ελλάδα. Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986) επεξεργάστηκε προγράμματα για την «οικονομική και κοινωνική συνοχή», το 1988 είχαμε το περίφημο πρώτο «πακέτο Ντελόρ», θα ακολουθήσει αργότερα και δεύτερο (1992). Η Συνθήκη του Μάαστριχτ θεσμοθέτησε την Επιτροπή των Περιφερειών (συμβουλευτικού χαρακτήρα) ενώ διπλασιάστηκαν οι πόροι των Διαρθρωτικών Ταμείων. Η χρηματοδότηση πηγαίνει κυρίως σε περιοχές όπου το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι κατώτερο του 75% του μέσου κοι-

Το τι συμβαίνει σε μια ομοσπονδιακή χώρα, στις ΗΠΑ, διαφωτίζει το ζήτημα. Όταν μια πολιτεία των ΗΠΑ αντιμετωπίζει ύφεση και το εισόδημα μειώνεται κατά ένα δολάριο, οι ομοσπονδιακοί φόροι που συλλέγονται από την περιοχή μειώνονται κατά 0,34 δολάρια και οι μονομερείς μεταβιβάσεις αυξάνονται κατά έξη σεντς. Αναπληρώνεται δηλαδή, το 40% του απολεσθέντος εισοδήματος της περιοχής, μέσω του ομοσπονδιακού προϋπολογισμού.¹⁰¹ Παρόμοιο ποσοστό ισχύει και για την περίπτωση των περιοχών της Γερμανίας, αλλά δεν ισχύει, ούτε θα ισχύσει, μεταξύ των χωρών μελών της Ε.Ε (ο χαμηλός προϋπολογισμός άλλωστε το «απαγορεύει»).

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να σημειωθεί, ότι η μεταφορά πόρων από τον προϋπολογισμό της Ε.Ε. προς τις «περιφέρειες» δεν γίνεται φυσικά «δωρεάν» για τους «φτωχότερους». Από το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, η Ελλάδα θα εισπράξει κονδύλια ύψους 21,32 δισ. ευρώ. Πάνω από το ένα τρίτο

νοτικού. Η χρηματοδότηση γίνεται με εθνικούς πόρους (του κράτους-μέλους) και κοινοτικούς (συγχρηματοδότηση). Η κοινοτική συμμετοχή περιορίζεται από 50% έως 75% του συνολικού κόστους.

Από τη δεκαετία του 1990 δημιουργούνται «Κοινοτικά Πλάισια Στήριξης» (Κ.Π.Σ.). Οι χώρες που δέχονται την πιο σημαντική βοήθεια είναι κυρίως η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ισπανία και η Ιρλανδία. Μεταξύ των άλλων χωρών, μόνο η Ιταλία και η Γερμανία (για τα νέα ομόσπονδα κρατίδια της ανατολικής Γερμανίας) δέχονται σημαντική βοήθεια.

Παρόλο που τα ποσά είναι σημαντικά σε απόλυτα μεγέθη, είναι μικρά τόσο για τις ανάγκες (με την ύπαρξη τόσων μεγάλων περιφερειακών ανισοτήτων) όσο και σε σχέση με το κοινοτικό ΑΕΠ. Η Επιτροπή διατήρησε τη χρηματοδότηση στο 33% του προϋπολογισμού της Ένωσης ή το 0,46% του κοινοτικού ΑΕΠ - ένα όχι και πολύ γενναιόδωρο νούμερο είναι η αλήθεια! (Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσούντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 777-786, και Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 292-299).

αυτού του ποσού, επιστρέφει στις μεγάλες χώρες της δυτικής Ευρώπης, διότι οι πόροι καταλήγουν σε έργα υποδομής και εκσυγχρονισμού, που χρειάζονται εξοπλισμό και υλικά τα οποία θα προέλθουν από τις βιομηχανίες των πιο ανεπτυγμένων αυτών κρατών.¹⁰²

Με απλά λόγια, μπορεί η Γερμανία να συνεισφέρει «δυσανάλογα» στον κοινοτικό προϋπολογισμό, αλλά αυτή η «συνεισφορά» της, λειτουργεί πολλαπλασιαστικά για την ίδια την εθνική της οικονομία. Η καθαρή συνεισφορά είναι λιγότερο από 1% του ΑΕΠ της Γερμανίας. Η «δυσαναλογία» είναι σε σχέση με τις υπόλοιπες της ομάδας των καθαρών πληρωτών: Βέλγιο (0,16% του ΑΕΠ), Βρετανία (0,18%), Γαλλία (0,25%), Ιταλία (0,58%) και Γερμανία (0,90%).¹⁰³ Επομένως τα ποσά είναι σχετικά μικρά, ενώ τα οφέλη από την τόνωση των εξαγωγών και της γενικότερης οικονομικής δραστηριότητας της εθνικής οικονομίας της Γερμανίας μεγάλα.

Η «εσωτερική» μετανάστευση, θα μπορούσε να αποτελέσει έναν μηχανισμό «απορρόφησης» των κοινωνικών κραδασμών που αποφέρει μια «οικονομική διαταραχή» σε μια περιοχή (κράτος-μέλος της Ε.Ε.). Ωστόσο, η εσωτερική μετανάστευση στις ΗΠΑ, από πολιτεία σε πολιτεία (άνεργοι αναζητούν εργασία μετακινούμενοι σε άλλη πολιτεία), είναι πολλαπλάσια απ' ό τι στην Ευρώπη. Γλωσσικά και πολιτισμικά εμπόδια (αλλά και «έρπων» εθνικισμός στις χώρες υποδοχής) έχουν σαν αποτέλεσμα χαμηλή εσωτερική μετανάστευση στην Ε.Ε. Ενώ το ποσοστό ανεργίας στην περιοχή της Ρηνανίας είναι μόλις 2%, υπερβαίνει το 34% στην περιοχή της Ανδαλουσίας¹⁰⁴.

«Είναι πιθανόν ότι κάθε ζώνη της Ευρώπης βρίσκεται σε διαφορετική ιστορική στιγμή και με ανάγκες α-

ποκλίνουσες, όμως, εάν αυτό αληθεύει, τότε το πρόβλημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αποδεικνύεται ακόμη πιο περίπλοκο.

Σύμφωνα με τη γενική θεωρία της οικονομικής ολοκλήρωσης σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, η σταθερότητα του συνόλου προϋποθέτει την προσαρμογή των μερών.

[...] Ενόσω η Ανδαλουσία δεν αποστέλλει τους ανέργους της στην Ρηνανία, ο ύτε καν μέχρι την Καστίλη, και ενόσω τα γερμανικά κεφάλαια δεν σπεύδουν να εγκατασταθούν στον Νότο, ούτε καν σε περιοχές με μέση ανάπτυξη, προκειμένου να επωφεληθούν του χαμηλού εργατικού κόστους, οι περιφερειακές ανισομέρειες στην Ευρώπη δε θ' απορροφώνται με την αυθόμητη λειτουργία των αγορών. Για την επίτευξη αυτού του τόσο αναγκαίου στόχου θα πρέπει αναπόφευκτα να ενεργοποιηθούν θεσμικές μεταβιβάσεις πόρων από τις πλεονασματικές περιφέρειες προς τις ελλειμματικές». ¹⁰⁵

Ο ισχνός κοινοτικός προϋπολογισμός έχει ως τελικό αποτέλεσμα, να μην είναι διαθέσιμοι οι αναγκαίοι πόροι για μια συντονισμένη, σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, πολιτική αναθέρμανσης της οικονομίας σε περιόδους ύφεσης. Επιπλέον, προκαλούνται αντιπαραθέσεις μεταξύ των κρατών-μελών ως προς τη διαχείριση των περιορισμένων κοινοτικών πόρων.

Οι ΗΠΑ σε μια προσπάθεια αναζωογόνησης της δικής τους οικονομίας, αυξάνουν τις κρατικές δαπάνες, πράγμα που έχει οδηγήσει σε έλλειμμα 5% του ΑΕΠ. ¹⁰⁶ Βεβαίως, ατύπως και «σιωπηλά», το όριο του 3% έχει παραβιαστεί από κρίσιμες χώρες της Ε.Ε. (Γερμανία- το 2003 το έλλειμμα έφτασε το 4% του ΑΕΠ, Γαλλία – η πρόβλεψη είναι για έλλειμμα πά-

νω από 4% για το 2003 και πάνω από 3% το 2004, ενώ Ιταλία και Πορτογαλία βρίσκονται στο όριο του 3%). Ωστόσο, ο μικρός κοινοτικός προϋπολογισμός, η έλλειψη οικονομικής ομοιογένειας στην Ε.Ε. και συνακόλουθα τα διαφορετικά εθνικά συμφέροντα που τη διαιρούν, έχουν σαν αποτέλεσμα την αδυναμία επιβολής μιας συνεπούς επεκτατικής οικονομικής πολιτικής. Πολιτική, που ούτως ή άλλως «απαγορεύεται» και από την ορθόδοξη νεοφιλελεύθερη οικονομική πολιτική (που εξασκείται τόσο από τα εθνικά κράτη όσο και σε επίπεδο Ε.Ε.) και που επιβάλει ως στόχο ισοσκελισμένους (ή περίπου ισοσκελισμένους) προϋπολογισμούς.

Η αδυναμία του κοινοτικού προϋπολογισμού, φάνηκε ξεκάθαρα στις προτάσεις της ιταλικής προεδρίας τον Ιούλιο του 2003, για αναζωογόνηση της οικονομίας της Ε.Ε. με έργα υποδομής (Διευρωπαϊκά Δίκτυα – οδικά, σιδηροδρομικά, ενεργειακά και ναυτιλιακά, με αρχικό προϋπολογισμό 220 δισ. ευρώ έως το 2020¹⁰⁷). Ωστόσο, για να μην παραβιαστεί το Σύμφωνο Σταθερότητας (που επιβάλει όριο ελλείμματος 3% του ΑΕΠ) τα έργα θα χρηματοδοτηθούν από δάνεια της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων. Αυτό προκάλεσε την αντίδραση της εταιρείας πιστοληπτικής αξιολόγησης Standard & Poor's, που πρόβλεψε την υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ε.Ε.¹⁰⁸

Με αφορμή το σχέδιο της ιταλικής προεδρίας, (ξανα)ήρθαν στην επιφάνεια οι εθνικοί ανταγωνισμοί μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε., ως προς τη διαχείριση των κοινοτικών πόρων, υπογραμμίζοντας για άλλη μια φορά, ότι η Ε.Ε. δεν αποτελεί ενιαίο οικονομικό χώρο, αλλά άθροισμα εθνικών οικονομιών. Οι προτάσεις της ιταλικής προεδρίας θεωρήθηκαν σαν προσπάθεια της Ρώμης να υφαρπάξει τη «μερίδα του λέοντος» από τη χρηματοδότηση για να εκσυγχρονίσει

το μεταφορικό της δίκτυο. Σε αντιπαράθεση, στη γαλλογερμανική σύνοδο κορυφής το Σεπτέμβριο 2003 στο Βερολίνο, Σιράκ και Σρέντερ, πρότειναν (και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, φυσικά, αποδέχθηκε) την ανάπτυξη δικτύων ψηφιακής τηλεόρασης, ραδιοφώνου ευρείας ζώνης, τη σύνδεση των εθνικών σιδηροδρομικών δικτύων υψηλής ταχύτητας και την περαιτέρω ανάπτυξη του δορυφορικού συστήματος πλοήγησης Galileo¹⁰⁹ - με άλλα λόγια την ανάπτυξη τομέων στους οποίους κυριαρχούν γαλλικές και γερμανικές εταιρείες. Εκτιμάται ότι οι Γερμανοί «θα αποσπάσουν τη μερίδα του λέοντος στον επερχόμενο πυρετό του τζίρου (κατασκευαστικές εταιρείες, βιομηχανίες χάλυβα, τράπεζες), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι καθυστερούν βέβαια και οι Γάλλοι».¹¹⁰

Ακόμα πιο επικίνδυνο για τη συνοχή της Ε.Ε. (ανοίγοντας νέο πεδίο εθνικών αντιπαράθεσεων) είναι το γεγονός ότι στις διαπραγματεύσεις για το Δ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (που αφορά την περίοδο 2006-2012) γίνεται στροφή, και διοχετεύεται μεγάλο πακέτο των κοινοτικών πόρων προς τις «πλούσιες» χώρες της δυτικής Ευρώπης. Αναμένεται ότι μέσω των Διευρωπαϊκών Δικτύων θα πενταπλασιαστούν οι πόροι που κατευθύνονται προς τις μεγάλες οικονομίες και αντίστοιχα θα μειωθούν για τις μικρότερες και «φτωχότερες» χώρες.¹¹¹

Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης

Οι οικονομικές ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών γίνονται ολοφάνερες στην περίπτωση των Χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ- συμπεριλαμβάνονται εκτός των οκτώ που θα ενταχθούν (και επίσημα) στην Ε.Ε. το 2004 και οι υποψήφιες χώρες Βουλγαρία, Ρουμανία), χώρες

με χαμηλά επίπεδα παραγωγικότητας και βιοτικού επιπέδου. Είναι περισσότερο από πιθανότατη μια επιδείνωση της οικονομικής τους θέσης, λόγω του ότι εκτίθενται χωρίς (ή με ελάχιστα) προστατευτικά δίχτυα, στον ανταγωνισμό με πολύ πιο ισχυρούς καπιταλισμούς, ενώ το (ενδεχόμενο) βάθεμα της διεθνούς οικονομικής ύφεσης, σε συνθήκες ανοικτού ανταγωνισμού, είναι πιθανότατο να οδηγήσει σε σοβαρά εμπορικά ελλείμματα.

Ενδεικτικό της οικονομίας των ΧΚΑΕ (χωρίς τις Ρουμανία, Βουλγαρία) είναι ότι η ένταξη των χωρών αυτών στην Ε.Ε. πρόσθεσε 75 εκατομμύρια νέους κατοίκους, αλλά αύξησε το ΑΕΠ της Ε.Ε. μόλις κατά 4,5%.¹¹² Ενώ ο πληθυσμός της Πολωνίας είναι το 10% της Ε.Ε., το ΑΕΠ της είναι μόλις το 2% της Ε.Ε. Για σύγκριση, τα αντίστοιχα ποσοστά της Ισπανίας είναι 14% και 8%. Το 1998, η Ε.Ε. είχε ένα εμπορικό πλεόνασμα με τις ΧΚΑΕ 20 δισ. ευρώ, το πλεόνασμα δε αυτό ήταν κατά 14 δισ. ευρώ μεγαλύτερο απ' ό τι το 1993, πράγμα που καταδεικνύει τη συνεχή επιδείνωση της οικονομικής τους θέσης.¹¹³

Θα έπρεπε λογικά, η διαρθρωτική βοήθεια προς τις ΧΚΑΕ να είναι γενναιόδωρη και, φυσικά, να αυξηθεί ο κοινοτικός προϋπολογισμός, για να μην μειωθούν οι μεταβιβάσεις προς περιοχές της Ε.Ε.-15. Ωστόσο, αποφασίστηκε ο προϋπολογισμός να παραμείνει στα ίδια επίπεδα, περικόπτοντας κατά 11% τις δαπάνες για την Ε.Ε.-15. Συνεπώς, οι δαπάνες της διεύρυνσης θα χρηματοδοτηθούν κατά βάση με περικοπές στις δαπάνες της Ε.Ε.-15, αλλά, κυρίως, σε βάρος των νέων χωρών προς τις οποίες οι μεταβιβάσεις θα είναι πενιχρές (τόσο σε σχέση με τις ανάγκες, όσο και συγκριτικά προς τις μεταβιβάσεις προς τα μέλη της Ε.Ε.-15) Εξ' αρχής οι ΧΚΑΕ βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε σχέση με την Ε.Ε.-15. Για

το σύνολο της περιόδου 2000-2006 τα ποσά που θα διατίθενται στα νέα κράτη-μέλη θα είναι μικρότερα από το μισό (υπολογιζόμενα κατά κεφαλήν) των ποσών προς τα παλαιά μέλη.¹¹⁴ Η δικαιολογία που χρησιμοποιήθηκε ήταν ότι αν τα νέα μέλη έπαιρναν το σύνολο των επιδοτήσεων, τότε δεν θα προχωρούσε ο «εκσυγχρονισμός» (με άλλα λόγια, η συγκεντροποίηση της αγροτικής παραγωγής σε λιγότερες και μεγαλύτερες εκμεταλλεύσεις και η «έξοδος» από το γεωργικό τομέα του «πλεονάζοντος» αγροτικού πληθυσμού:

«[...] η εισαγωγή καθεστώτος άμεσων πληρωμών σε ποσοστό 100% ευθύς μετά την προσχώρηση θα είχε ως αποτέλεσμα το «πάγωμα» των υφιστάμενων γεωργικών διαρθρώσεων και θα παρεμπόδιζε τον εκσυγχρονισμό, η Επιτροπή τάσσεται υπέρ μιας σταδιακής εφαρμογής των άμεσων πληρωμών, κατά τη διάρκεια μιας μεταβατικής περιόδου δέκα ετών. Συγκεκριμένα οι άμεσες πληρωμές για τα έτη 2004, 2005 και 2006 θα ανέλθουν σε 25%, 30% και 35% αντίστοιχα, φτάνοντας, το 2013, σε 100%».¹¹⁵

Με απλά λόγια, οι πληρωμές θα φτάσουν το 100% το 2013, όταν η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) είτε δεν θα υπάρχει καθόλου είτε οι πληρωμές θα είναι μηδαμινές!!

Οι κοινωνικές συνέπειες στις νέες χώρες μέλη θα είναι τρομαχτικές. Με βάση τη νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση των οικονομιών των ΧΚΑΕ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει ετήσια μείωση της αγροτικής απασχόλησης κατά 1% και μείωση της απασχόλησης στο δημόσιο τομέα κατά 2%. Στην πραγματικότητα, οι κοινωνικές συνέπειες θα είναι πολύ μεγαλύτερες, γιατί η Επιτροπή στηρίζει τα σενάρια της σε πολύ

«αισιόδοξες» προβλέψεις. Η Επιτροπή προβλέπει ότι για την περίοδο 2000-2009 οι ΧΚΑΕ θα παρουσιάσουν ετήσια ανάπτυξη 3%, πρόβλεψη που η πρόσφατη επιδείνωση της παγκόσμιας οικονομίας την κάνει πολύ αμφίβολη. Για την Πολωνία, με ποσοστό απασχόλησης στον αγροτικό τομέα 21%, προβλέπεται ότι σε πέντε χρόνια περισσότεροι από ένα εκατομμύριο αγρότες θα χάσουν τη γη τους, ενώ άλλοι 250000 άνθρωποι θα χάσουν τη δουλειά τους στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.¹¹⁶ Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η συμφωνία ένταξης των ΧΚΑΕ καθορίζει ότι η ελεύθερη μετανάστευση προς την Ε.Ε.-15 ουσιαστικά θα απαγορεύεται για περίοδο πέντε χρόνων και άρα δεν μπορεί να χρησιμεύσει (τουλάχιστον νόμιμα...) σαν διέξοδος για τους ανέργους των ΧΚΑΕ.

Από τις ρυθμίσεις που έγιναν για την είσοδο των ΧΚΑΕ, υπάρχουν κερδισμένοι και χαμένοι στην Ε.Ε.-15, πράγμα που μπορεί να προκαλέσει εθνικιστικές αντιπαραθέσεις ανάμεσα στις χώρες της Ε.Ε.-15, οξύνοντας, παράλληλα, ρατσιστικά φαινόμενα προς τους ανατολικοευρωπαίους. Στη Γαλλία αυξάνονται οι φόβοι ότι η διεύρυνση της Ε.Ε. προς τα ανατολικά θα υποβαθμίσει τη θέση της Γαλλίας, ενισχύοντας τη Γερμανία, πράγμα που έχει θορυβήσει ακόμα και τη «μετριοπαθή Δεξιά».¹¹⁷ Η διεύρυνση θα προσθέσει κάπου 24 δισ. ευρώ στον προϋπολογισμό της Αυστρίας, περίπου 10% του ΑΕΠ της, ενώ η Γερμανία υπολογίζεται ότι θα έχει ένα «συν» στον προϋπολογισμό της ύψος 1 0 0 δισ. ευρώ, περίπου 5% του ΑΕΠ.¹¹⁸ Στους χαμένους (λόγω μείωσης των κοινοτικών μεταβιβάσεων) συγκαταλέγονται Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία, Δανία. Για την Ελλάδα οι εκτιμήσεις είναι αντιφατικές: οι νέες χώρες δεν παράγουν λάδι, εσπεριδοειδή, ενώ και με τα φρέσκα κηπευτικά που καλλιεργούν δεν φαίνεται πως θα πλήξουν την ελληνική αγορά. Ωστόσο παράγουν παρεμφερή

βιομηχανικά προϊόντα, στα οποία ο ελληνικός καπιταλισμός θα αισθανθεί ανταγωνιστική πίεση.

Εν κατακλείδι, το ίδιο το οικονομικό υπόβαθρο για μια «ομοσπονδιακή» κατεύθυνση της Ε.Ε. απλώς δεν υπάρχει. Χειρότερα, η ανυπαρξία του οδηγεί στην οικονομική υποβάθμιση περιοχών (δηλαδή κρατών) της Ε.Ε. Ήδη είναι ορατή η μετατροπή των ΧΚΑΕ σε υπανάπτυκτη ζώνη χαμηλής ανταγωνιστικότητας για τις χώρες της Ε.Ε.-15, αλλά και φτηνού εργατικού δυναμικού προς εκμετάλλευση, είτε εντόπια (με την ίδρυση σ' αυτές βιομηχανικών μονάδων που θα λειτουργούν με το φτηνό μεν, αλλά ειδικευμένο δε, προσωπικό τους) είτε σαν φτηνοί μετανάστες. Αλλά και η πλήρης ενσωμάτωσή τους στην Ε.Ε. είναι αμφίβολη. Το πότε, και αν, θα εισάγουν το ευρώ είναι άδηλο. Και ασφαλώς, η προσπάθεια να διατηρήσουν τα νομίσματά τους στα πλαίσια του Μηχανισμού Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (συν-πλην 2,5%) σε συνθήκες αυξανόμενου ανταγωνισμού και εμπορικών ελλειμμάτων, θα δημιουργήσει νέες ανισότητες και αντιπαλότητες.

Ωστόσο, η οικονομικά ευάλωτη και υποβαθμισμένη θέση των ΧΚΑΕ, δεν σημαίνει την εύκολη μετατροπή τους σε ζώνη «νεοαποικιακής εκμετάλλευσης». Στη σημερινή Ε.Ε. δεν υφίστανται ούτε οι πολιτικές ούτε (πολύ περισσότερο) οι στρατιωτικές προϋποθέσεις για μια εξέλιξη προς αυτήν την κατεύθυνση. Οι άρχουσες τάξεις των ΧΚΑΕ μπορούν να ελιχθούν χρησιμοποιώντας τις αντιθέσεις ανάμεσα στις χώρες της Ε.Ε.-15 (η «συμμαχία» Πολωνίας – Ισπανίας – Βρετανίας στην αντίθεσή τους με διατάξεις του «συντάγματος» είναι ενδεικτική). Επιπλέον, υπάρχουν και οι «παίκτες» εκτός Ε.Ε. Η σύνταξη των ΧΚΑΕ με τις ΗΠΑ στην εισβολή στο Ιράκ, είναι μέρος της συνολικότερης αντίθεσης των ΧΚΑΕ στην υποβαθμισμένη θέση τους εντός της Ε.Ε. Η μεταφορά βάσεων

των ΗΠΑ από τη Γερμανία σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης, πέραν του γεγονότος ότι σηματοδοτεί την αύξηση των αντιθέσεων ΗΠΑ και Ε.Ε.-15, αποτελεί και μέρος της στρατηγικής των αρχουσών τάξεων των ΧΚΑΕ να αντισταθμίσουν τις πιέσεις από την Ε.Ε. χρησιμοποιώντας τις σχέσεις τους με τις ΗΠΑ.

Επομένως, η θέση των ΧΚΑΕ εντός της Ε.Ε. θα αποτελεί πηγή διαρκών αντιπαραθέσεων και θα συμβάλει στη γενικότερη αστάθεια της τελευταίας.

Πολιτικές συνέπειες της ανισόμετρης ανάπτυξης

Αλλά η ίδια απειλή (οικονομική υποβάθμιση) είναι ορατή και για τις πιο αδύναμες χώρες και περιφέρειες της Ε.Ε.-15. Ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα οικονομικού ανταγωνισμού, το οποίο αναγκαστικά, οδηγεί στην υποταγή του πιο αδύναμου κεφαλαίου στο ισχυρότερο. Σ' ένα «τέλειο» ανταγωνιστικό περιβάλλον, όπου οι νομοθεσίες και οι φορολογικές πολιτικές θα ενοποιηθούν (ενώ υπάρχει και ενιαίο νόμισμα), τότε η κυριαρχία του ισχυρότερου κεφαλαίου είναι δεδομένη. Και η κυριαρχία αυτή στην Ε.Ε. έχει «εθνικό χρώμα», σημαίνει την κυριαρχία του γερμανικού ή γαλλικού κεφαλαίου, ή του όποιου ισχυρότερου εθνικού κεφαλαίου. Ασφαλώς, όπως θα δούμε (στην εξέλιξη του παρόντος κεφαλαίου), μια παρόμοια εξέλιξη εμποδίζεται αποτελεσματικά από την εθνική διαμόρφωση του ευρωπαϊκού κεφαλαίου - από το γεγονός ότι το εθνικό κράτος κάθε άλλο παρά έχει αποστερηθεί των μηχανισμών προστασίας του «εθνικού κεφαλαίου». Ωστόσο, και μόνο το γεγονός ότι ελλοχεύει ο κίνδυνος οικονομικής υποβάθμισης, αρκεί ώστε να πυροδοτεί πολιτικές κρίσεις και αναταράξεις στο εσωτερικό των κρατών-μελών της Ε.Ε.-15.

Το πρόβλημα είναι βαθύτερο. Η άναρχη οικονομική ανάπτυξη στον καπιταλισμό, οδηγεί στην ανισόμετρη ανάπτυξη κρατών αλλά και περιοχών (περιφερειών) εντός του εθνικού κράτους. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, είναι τεράστιες οι διαφορές οικονομικής ανάπτυξης (και βιοτικού επιπέδου) ανάμεσα στη Θράκη ή την Ήπειρο από τη μια, και την Αττική από την άλλη. Ενώ το κατά κεφαλήν εισόδημα στην Ελλάδα (ΑΕΠ ανά κάτοικο προσαρμοσμένο με βάση το κόστος ζωής) είναι το 65,2% του μέσου κοινοτικού όρου (της Ε.Ε.-15) στην Πελοπόννησο είναι μόλις το 56%.¹¹⁹ Με μέσο ποσοστό ανεργίας 10,9% το 2002 στην Ελλάδα, οι Ιόνιοι νήσοι είχαν 13,1%, το νότιο Αιγαίο 20,7%, η δυτική Μακεδονία 16,3%.¹²⁰

Η Ιταλία είναι στην πραγματικότητα «διχοτομημένη» ανάμεσα στον αναπτυγμένο βορρά και τον καθυστερημένο νότο. Η ανεργία στον ιταλικό νότο (18,2%) είναι διπλάσια του μέσου εθνικού όρου.¹²¹ Το γεγονός αυτό έχει (προφανώς) τεράστιες κοινωνικές συνέπειες. Γενικά μιλώντας, αυτές οι διαφορές δεν μετατρέπονται σε αποσχιστικά κινήματα εντός των εθνικών συνόρων. Ο λόγος είναι ότι η κρατική εξουσία είναι νομιμοποιημένη, μέσα από «εθνικούς αγώνες», πολιτισμικές παραδόσεις, γλωσσική ενότητα κ.λπ.

Ωστόσο τα παραπάνω, δεν στάθηκαν εμπόδιο για την εμφάνιση στην Ιταλία της Λέγκα του Βορρά του Ουμπέρτο Μπόσι, που ουσιαστικά επαγγέλλεται την αυτονόμηση του βορρά της χώρας από το νότο. Στις τελευταίες εκλογές (Μάιος 2001) το κόμμα του Μπόσι υπέστη καθίζηση, από 1% που είχε επιτύχει στις προηγούμενες εκλογές, σε 3,9%.¹²² Αλλά, παρ' όλα αυτά, τα ποσοστά του είναι εντυπωσιακά για ένα κόμμα που επαγγέλλεται την εθνική διάσπαση. Επιπλέον, οι επαγγελίες του Μπόσι δεν εμπόδισαν τον Μπερλουσκόνι να

εντάξει τη Λέγκα του Βορρά στον κυβερνητικό συνασπισμό του.

Αν αυτά συμβαίνουν σε εθνικό επίπεδο, μπορεί κανείς εύκολα να προβάλλει τις συνέπειες της ανισόμετρης ανάπτυξης σε επίπεδο Ε.Ε. (ιδιαίτερα σε συνθήκες παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης). Η Ε.Ε. δεν έχει τη νομιμοποίηση των εθνικών κρατών. Σχηματίστηκε μέσα από διεργασίες κρατικών γραφειοκρατών, δεν προήλθε από μαζικούς λαϊκούς αγώνες, όπως τα εθνικά κράτη της Ευρώπης. Μια οικονομική εξέλιξη που θα οδηγεί στην εμβάθυνση των οικονομικών ανισοτήτων ανάμεσα στα εθνικά κράτη και τις περιφέρειες, που θα οδηγεί σε λιτότητα και ανεργία, εύκολα μπορεί να μετατραπεί σε αποσχιστικές τάσεις, τόσο «από τα κάτω», όσο και «από τα πάνω». Επιπλέον, η Ε.Ε. αποτελεί στόχο «εύκολης» απόδοσης ευθυνών, και έτσι η αντι-Ε.Ε. διάθεση διαπερνά τόσο τις μικρές, όσο και τις μεγάλες χώρες. Ο «ευρωσκεπτικισμός» που αναπτύσσεται στους πολίτες στις αναπτυγμένες χώρες της βόρειας Ευρώπης, είναι εξαιρετικά ενδεικτικός της διεύρυνσης των ανισοτήτων και των πολιτικών συνεπειών τους.

Η ανάπτυξη ακροδεξιών και φασιστικών κινημάτων σ' ολόκληρη την Ευρώπη, αποτελεί την κορυφή του παγόβουνου των εθνικών αντιπαράθεσεων εντός της Ε.Ε. Στη Γαλλία, το 2002, ο Λεπέν, που η προεκλογική του καμπάνια έγινε με αντι-Ε.Ε. συνθήματα και για την απόσυρση της Γαλλίας από το ευρώ, ξεπέρασε τον υποψήφιο του Σοσιαλιστικού κόμματος, και τότε πρωθυπουργό Ζοσπέν, και βρέθηκε στο δεύτερο γύρο των προεδρικών εκλογών. Τελικά έλαβε 18% των ψήφων έναντι 82% του Ζακ Σιράκ.

Αλλά η ανάπτυξη αντι-Ε.Ε. αισθημάτων δεν αφορά τις περιθωριακές (;) ακροδεξιές τάσεις, αλλά και τους επίσημους εκφραστές των εθνικών αρχουσών τάξεων στην Ευρώπη. Ο

αρχηγός του Χριστιανοδημοκρατικού κόμματος της Γερμανίας Στόιμπερ, διεξήγαγε την προεκλογική του εκστρατεία το 2002, με έντονο «σκεπτικισμό» για το ευρώ, τη διεύρυνση προς τις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, ενώ τόνιζε ότι η Ε.Ε. «στοιχίζει ακριβά στη Γερμανία».

Οι εθνικές αντιθέσεις μεταφέρουν τις οικονομικές αντιπαλότητες στο πεδίο της πολιτικής. Για παράδειγμα, οι διαφωνίες ανάμεσα στα κράτη-μέλη ως προς την ακολουθούμενη οικονομική πολιτική (το ύψος του προϋπολογισμού και τη συμβολή σ' αυτόν των επιμέρους κρατών [κυρίως βεβαίως των μεγάλων κρατών], τη διάρκεια και την έκταση των Κοινοτικών Ταμείων Στήριξης κ.λπ.) μεταφέρονται με ευκολία από το οικονομικό επίπεδο στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, όπως κατέδειξαν οι διαφωνίες για την αμερικανο-βρετανική επίθεση στο Ιράκ.

Σύγκλιση ή απόκλιση;

Ο αντίλογος στα προηγούμενα, είναι ότι τα κεφάλαια από τα διαρθρωτικά ταμεία, παρ' ότι ελλιπή, «βοήθησαν τα φτωχότερα κράτη να αναπτυχθούν ταχύτερα από τα πλουσιότερα». ¹²³ Πράγματι, από το 1994 ο ρυθμός ανάπτυξης Ισπανίας, Πορτογαλίας, Ιρλανδίας, και της Ελλάδας, σε μέσο επίπεδο, ήταν ταχύτερος από το μέσο όρο της Ε.Ε.

Επιπλέον, παρουσιάστηκε βελτίωση της αγοραστικής δύναμης σ' αυτές τις χώρες (με εξαίρεση την Ελλάδα), ενώ, αντίθετα, μειώθηκε η αγοραστική δύναμη σε αρκετές «πλούσιες» χώρες, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τη Γερμανία. Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (ΜΑΔ) στις

χώρες-μέλη της Ε.Ε. τα έτη 1981 και 2001 είναι η ακόλουθη (Ε.Ε.=100 και τα δυο έτη)¹²⁴:

Χωρών-μελών ΑΕΠ σε ΜΑΔ			
Ε.Ε.-15	1981	2001	% Μεταβολή
Λουξεμβούργο	121	190	57
Ιρλανδία	68	118	73,5
Δανία	111	116	4,5
Ολλανδία	107	115	7,5
Αυστρία	106	111	4,7
Βέλγιο	107	109	1,9
Φινλανδία	99	104	5,1
Γαλλία	111	103	-7,2
Γερμανία	117	103	-12
Ιταλία	102	103	1
Σουηδία	113	102	-9,7
Βρετανία	96	101	5,2
Ισπανία	73	84	15,1
Πορτογαλία	56	69	23,2
Ελλάδα	69	65	-5,8

Η ετήσια μεταβίβαση πόρων από τα Διαρθρωτικά Ταμεία της Ε.Ε. αντιπροσωπεύουν περισσότερο από 3% του ΑΕΠ για την Ελλάδα και την Πορτογαλία και περισσότερο από 2% για την Ιρλανδία και την Ισπανία. Υπολογίζεται ότι συνεισφέρουν περίπου 1% στην ετήσια αύξηση του ΑΕΠ σε Ελλάδα, Ιρλανδία και Πορτογαλία.¹²⁵ Τα ποσά αυτά, δεν υπάρχει αμφιβολία, είναι σημαντικά, και ως ένα βαθμό, εξηγούν για την Ελλάδα (αλλά και για τις υπόλοιπες της ομάδας), τον υψηλό βαθμό αποδοχής της Ε.Ε. ανάμεσα στον πληθυσμό.

Ωστόσο, το γεγονός αυτό δεν αναιρεί ότι 30-40% από τα συνολικά ποσά που μεταβιβάζονται στις φτωχότερες χώρες μετατρέπονται σε εισαγωγές από τις άλλες πιο αναπτυγμένες χώρες (δημιουργώντας χρόνια προβλήματα εμπορικών ελλειμμάτων), ενώ το χάσμα είναι πολύ μεγάλο και τα συνολικά ποσά, τελικά, μικρά (μόλις το 0,45% του ΑΕΠ της Ε.Ε.).

Η βελτίωση της θέσης των «φτωχότερων» κρατών είναι μικρή (με εξαίρεση την Ιρλανδία), «κοπιώδης» (σε διάστημα μιας εικοσαετίας), ενώ το χάσμα εξακολουθεί να είναι μεγάλο, ακόμα και αν η ποσοστιαία βελτίωση είναι σημαντική (όπως στην περίπτωση Πορτογαλίας, Ισπανίας). Η κάλυψη της διαφοράς, ακόμα και αν οι συνθήκες είναι ευνοϊκές (η οικονομία των «φτωχότερων» αναπτύσσεται με υψηλότερους ρυθμούς), είναι μικρή συνολικά. Η Ελλάδα, η οποία αναπτυσσόταν από το 1997 μέχρι το 2003 (προβλέπεται ότι η ίδια τάση θα συνεχιστεί και το 2004) με αρκετά υψηλότερους ρυθμούς απ' ό τι ο μέσος όρος των χωρών της Ε.Ε. (με εξαίρεση την Ιρλανδία) παρουσιάζει την εξής εικόνα συσσωρευτικά: Τη δεκαετία 1993-2001 η διαφορά ανάμεσα στο ρυθμό ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας και εκείνο της Ε.Ε. ως συνόλου ήταν μόλις 0,3% και την πενταετία 1997-2001 μόνο 1,2%.¹²⁶ Να σημειωθεί ότι την ίδια περίοδο, η οικονομική ανάπτυξη των ισχυρών βόρειων χωρών ήταν πολύ περιορισμένη. Αν η οικονομία παρουσιάσει ανάκαμψη σ' αυτές τις χώρες, τότε η διαφορά θα μεγαλώσει και η κάλυψή της θα απαιτήσει πολλές δεκαετίες και ρυθμούς ανάπτυξης εξωπραγματικούς. Υπολογίζεται ότι αν ο ρυθμός ανάπτυξης της Ε.Ε. ξεπεράσει το 2%, τότε το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας σε ΜΑΔ για να φτάσει από 65 που είναι σήμερα στο 100 το... 2019, θα πρέπει η οικονομία να αναπτύσσεται με ρυθμούς 5%.

Επιπλέον, το κόστος της βελτίωσης είναι πολύ υψηλό- με άλλα λόγια οι αριθμοί ευημερούν αλλά ο κόσμος υποφέρει. Στην Ισπανία το ποσοστό ανεργίας είναι το μεγαλύτερο της Ε.Ε., 11,3% το 2003 (της Ελλάδας, το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό, 9,5%), ενώ το ποσοστό του πληθυσμού που διαβιεί κάτω από το όριο φτώχειας είναι 19% στην Ισπανία. Και στις τρεις χώρες (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία) οι δαπάνες για την υγεία ή την παιδεία είναι από τις χαμηλότερες στην Ε.Ε. Η βελτιωμένη θέση της Πορτογαλίας (και η αύξηση 232% που παρουσιάζει) δεν αναιρεί το γεγονός ότι οι μισθοί στην Πορτογαλία είναι οι χαμηλότεροι της Ευρώπης (η βελτίωση προκύπτει από το γεγονός ότι το κόστος ζωής είναι χαμηλότερο, το 79% του μέσου κόστους ζωής στην Ε.Ε.)¹²⁷, ενώ το ποσοστό του πληθυσμού που διαβιεί κάτω από το όριο φτώχειας είναι 22% (όσο ακριβώς και της Ελλάδας).

Περισσότερο όμως και από τα παραπάνω, η περιβόητη δήθεν «σύγκλιση» εκτείνεται σε μεγάλη χρονική περίοδο, η οποία δεν είναι πάντα προς τη θετική της κατεύθυνση (τη σμίκρυνση δηλαδή της διαφοράς μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.). Η τάση μπορεί κάλλιστα να αντιστραφεί, αν τις οικονομίες της Ε.Ε. πλήξει γενικευμένη οικονομική ύφεση, όπως συνέβη τη δεκαετία του 1970, στις αρχές των δεκαετιών του 1980 και 1990, και στην παρούσα ύφεση που διαρκή από το 2001. Στο διάστημα που διαρκεί η ύφεση, η απόκλιση μεταξύ περισσότερο και λιγότερο αναπτυγμένων χωρών, τείνει είτε να αυξάνει, είτε να παραμένει στο ίδιο επίπεδο:

«Άλλο ένα χαρακτηριστικό της ύφεσης [της δεκαετίας του 1970] ήταν η αύξηση των ανισοτήτων μεταξύ των περισσότερο και των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών και περιοχών της Κοινότητας, η οποία ανέτρεψε

την τάση που είχε παρατηρηθεί στη δεκαετία του 1960, όταν το οικονομικό χάσμα γεφυρωνόταν βαθμιαία».¹²⁸

Παραθέτουμε κάποια οικονομικά στοιχεία για Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία και την Ε.Ε.-12 (χωρίς δηλαδή αυτές τις χώρες). Στη γενικότερη οικονομική εικόνα αυτών των χωρών, τις περιόδους που παραθέτουμε, θα πρέπει να συνεκτιμηθούν και ο ρυθμός πληθωρισμού και η ανεργία:

Ρυθμοί ανάπτυξης, ετήσια % μεταβολή του πραγματικού ΑΕΠ σε σταθερές τιμές

	1974-79	1980-85	1991-94	2000	2001	2002
Ελλάδα	3,7	1,4	1,1	4,3	4,1	4
Πορτογαλία	2,9	1,5	0,7	3,4	1,7	0,4
Ισπανία	2,3	1,5	1,0	4,1	2,8	1,8
ΕΕ-12	2,6	-1,5	1,2	3,4	1,4	0,7

Δείκτες τιμών καταναλωτή

	1974-79	1980-85	1991-94	2000	2001	2002
Ελλάδα	16,1	21,4	17,7	2,9	3,5	3,7
Πορτογαλία	23,7	22,1	9,1	2,8	4,9	4,6
Ισπανία	18,3	12,8	6,5	3,5	3,9	4,3
ΕΕ-12	12,3	9,8	3,9	2,3	2,5	2,2

Ποσοστά ανεργίας

	1974-79	1980-85	1991-95	2000	2001
Ελλάδα	1,9	6,1	9,1	11,1	10,5
Πορτογαλία	6,0	8,0	5,8	4,1	4,1
Ισπανία	5,3	17,0	20,9	11,3	10,6

EE-12	4,8	8,4	10,2	7,8	7,3
-------	-----	-----	------	-----	-----

Στην Ελλάδα, η παραγωγικότητα της εργασίας το 1978 αν-
 νερχόταν στο 85% του μέσου όρου της Ε.Ε. Το 1990 (λόγω
 της παρατεταμένης ύφεσης που είχε πλήξει τη χώρα τη δεκα-
 ετία του 1980) είχε βυθιστεί στο 65%. Από τότε, και μετά από
 πολλά χρόνια λιτότητας και υψηλής ανεργίας, το 2002 έφτασε
 και πάλι στο 85%, όσο δηλαδή και το 1978!¹²⁹

Το «οικονομικό θαύμα» της Ιρλανδίας, στηρίχθηκε κατά
 κύριο λόγο στις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ), και όχι στις
 κοινοτικές ροές (οι ΑΞΕ ήσαν τρεις φορές μεγαλύτερες από
 τους κοινοτικούς πόρους). * Επιπλέον το ιρλανδικό «οικονο-
 μικό θαύμα» εξηγείται από τη σχετικά φτηνή, άφθονη και ι-
 διαίτερα εξειδικευμένη εργατική δύναμη, το μικρό μέγεθος
 της χώρας που επιτρέπει μεγάλες φοροαπαλλαγές των ξένων
 επενδύσεων, τις αμελητέες εξοπλιστικές δαπάνες (σε αντίθε-
 ση με την Ελλάδα), και τη γειτνίαση με τη Βρετανία, χώρα
 προορισμού του μεγαλύτερου μέρους των ΑΞΕ που στοχεύ-
 ουν στην ευρωπαϊκή αγορά. Ωστόσο, οι ΑΞΕ είναι εξαιρετικά
 ευαίσθητες στην οικονομική συγκυρία. Έτσι, το 2001 (που
 έγινε εμφανής η νέα παγκόσμια ύφεση) παρουσιάστηκε πτώ-
 ση κατά 20% των ΑΞΕ στις χώρες του ΟΟΣΑ,¹³⁰ πτώση που
 συνεχίστηκε και το 2002.

Σ' ένα οικονομικό περιβάλλον το οποίο γίνεται ολοένα και
 πιο ανταγωνιστικό, όπου η συγκεντροποίηση της παραγωγής
 επιταχύνεται (οικονομίες κλίμακας), θα υπάρξουν κερδισμέ-
 νοι και χαμένοι, που στην περίπτωση της Ε.Ε. σημαίνει διευ-

*Στην Ελλάδα το 50% των πόρων του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης κα-
 τευθύνονται προς έργα υποδομής, ενώ το αντίστοιχο της Ιρλανδίας είναι
 μόνο 20%. Πράγμα που αντανakλά το υψηλότερο οικονομικό επίπεδο της
 Ιρλανδίας.

ρυνση του χάσματος τόσο σε περιφερειακό επίπεδο όσο και ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Πράγμα που δεν μπορεί να το καλύψει ο ισχνός κοινοτικός προϋπολογισμός, και τα ούτως ή άλλως, ανεπαρκή Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης:

«Η κατάργηση των εσωτερικών φραγμών [...] θα μπορούσε, για παράδειγμα, να ενισχύσει την τάση για γεωγραφική συγκέντρωση της οικονομικής δραστηριότητας σε τομείς υψηλής τεχνολογίας, για τους οποίους η ύπαρξη διαθέσιμου ειδικευμένου εργατικού δυναμικού και η γειτνίαση με ερευνητικά, διοικητικά και χρηματοπιστωτικά κέντρα μπορεί να είναι εξαιρετικά σημαντικά [πράγματα δηλαδή που βρίσκονται κατά κανόνα στις πιο αναπτυγμένες χώρες] – το ίδιο μπορεί να ισχύει, βέβαια, και για άλλους τομείς.

[...] η εντελώς άνιση κατανομή των κερδών και των ζημιών από την ολοκλήρωση δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να αποκλειστεί. Ο Krugman (1987, σ. 130), για παράδειγμα, έχει την άποψη ότι το εμπόριο που στηρίζεται σε οικονομίες κλίμακας, όπως είναι σε μεγάλο βαθμό το ενδοκοινοτικό εμπόριο, «προκαλεί πιθανώς μικρότερη σύγκρουση συμφερόντων στο εσωτερικό των χωρών, και μεγαλύτερη σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των επιμέρους χωρών».¹³¹

Το τελικό αποτέλεσμα είναι, τα ΚΠΣ και οι κοινοτικές ροές προς τις χώρες της «περιφέρειας», ελάχιστα έχουν συμβάλει στην άμβλυνση των πολιτικών διαφορών μεταξύ βορρά - νότου. Η αύξηση του οικονομικού ανταγωνισμού (ιδιαίτερα σε περιόδους ύφεσης) μεταφέρεται γρήγορα και στο πολιτικό επίπεδο. Έτσι, παρά τις κοινοτικές επιδοτήσεις και τη (σχετι-

κή) οικονομική πρόοδο, Ισπανία και Πορτογαλία συντάχθηκαν με τους Αμερικανοβρετανούς στην εισβολή στο Ιράκ, η Ιρλανδία ήταν «ουδέτερη», ενώ η στάση της Ελλάδας ήταν επαμφοτερίζουσα, προσπαθώντας να ισορροπήσει ανάμεσα σε ΗΠΑ – Βρετανία και το Γαλλογερμανικό άξονα.

Τέλος (αλλά εξαιρετικά σημαντικό), εδώ και χρόνια διεξάγεται στην Ε.Ε. μια συζήτηση που αφορά την ουσία των «δι-αρθρωτικών πολιτικών». Μέσα στα πλαίσια της γενικότερης νεοφιλελεύθερης κατεύθυνσης, θεωρείται ότι τη σύγκλιση των «φτωχότερων» προς τους «πλουσιότερους» θα πρέπει να την αναλάβει η «αγορά» και όχι η κρατική (ή κοινοτική) παρέμβαση. Θεωρείται ότι «κατασπαταλούνται» χρήματα για «μικρής εμβέλειας έργα», ενώ «θα έπρεπε» να διατίθενται χρήματα που θα αυξάνουν την ανταγωνιστικότητα των ήδη πιο ανταγωνιστικών οικονομιών:

«Σ’ αυτό το σημείο ανακύπτει ένα ακόμη πρόβλημα ηθικού κινδύνου: θα πρέπει να επιτραπεί στους λιγότερο επιτυχημένους από τους σημερινούς παίκτες «να μείνουν στο παιχνίδι» ενώ οι χώρες με την καλύτερη επίδοση [...] θα πάνουν να επωφελούνται; Μήπως θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στις καινοτόμες πολιτικές, αντί να μοιράζουν απλώς χρήματα, μια άποψη για τις διαρθρωτικές πολιτικές που επικρατεί σήμερα σε αρκετές χώρες-αιμοδότες του προϋπολογισμού της Ε.Ε.». ¹³²

Έτσι εξηγείται και η «στροφή» του επερχόμενου Δ’ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης από τις χώρες της «περιφέρειας» προς τις χώρες του «κέντρου» της Ε.Ε. Για τα έργα που συζητούνται να χρηματοδοτηθούν από το Δ’ Κοινοτικό Πλαίσιο

Στήριξης (Διευρωπαϊκά Δίκτυα), δεν συμπεριλαμβάνεται κανένα έργο με ελληνικό ενδιαφέρον που να μη βρίσκεται ήδη στη φάση εκτέλεσης.¹³³ Η κατάσταση αυτή μπορεί να βελτιωθεί (πράγμα που μάλλον θα γίνει), ωστόσο είναι ενδεικτική των τάσεων που διαμορφώνονται ως προς τις διαρθρωτικές πολιτικές.

Συνολικά, η ύπαρξη της ΟΝΕ και του ευρώ αυξάνει τις ανταγωνιστικές πιέσεις ανάμεσα στα κεφάλαια και αντί να αμβλύνει τις εθνικές διαφορές, τις οξύνει.

Τα παραπάνω, ωστόσο, με κανένα τρόπο δεν σημαίνουν ότι βρισκόμαστε ενώπιον μιας διαδικασίας μετατροπής των «φτωχότερων» κρατών σε «εσωτερική αποικία» των «πλουσιότερων», όπου το εθνικό κεφάλαιο των «φτωχότερων» θα απορροφηθεί από τα «μονοπώλια» των βόρειων (πιο αναπτυγμένων) χωρών.

Το γεγονός ότι οι «φτωχότερες» χώρες της Ε.Ε.-15 ανήκουν και αυτές στις πλέον αναπτυγμένες χώρες του πλανήτη (είναι μ' άλλα λόγια φτωχότερες συγκριτικά με τις μεγάλες οικονομίες της δυτικής Ευρώπης) σημαίνει ότι το μεγάλο κεφάλαιο σ' αυτές είναι αρκετά ισχυρό ώστε να αντέξει τον (αυξανόμενο) ανταγωνισμό. Το εθνικό κεφάλαιο των μικρότερων και μεσαίων κρατών θα συνεχίσει να υφίσταται και να προοδεύει, όπως ακριβώς οι μικρομεσαίοι καπιταλιστές δεν αφανίζονται από τον ανταγωνισμό και τη συγκεντροποίηση της παραγωγής που υφίσταται εντός των εθνικών συνόρων.

Όμως τα «χρυσά χρόνια» του καπιταλισμού (η αδιάλειπτη οικονομική επέκταση από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι τη δεκαετία του 1970) έχει παρέλθει εδώ και πολύ καιρό. Η συνεχής οικονομική ανάπτυξη ήταν η βάση πάνω στην οποία τα αντιτιθέμενα οικονομικά (και εθνικά) συμφέροντα μπορούσαν να συμβιώνουν και να συμβιβάζονται. Οι «μικρομε-

σαίου» μπορούσαν να αποδεχθούν την ηγεμονική θέση των μεγαλύτερων, σε όποιο βαθμό αυτό, παράλληλα, εξασφάλιζε και τη δική τους οικονομική επέκταση, αλλά και την κοινωνική σταθερότητα (κοινωνική συναίνεση [ειρήνη] μέσω της μικρής ανεργίας και της διαρκούς βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου).

Οι οικονομολόγοι, πλέον, θεωρούν εκείνα τα χρόνια «εξαίρεση» (μάλιστα, εν πολλοίς για τους περισσότερους, ανεξήγητης) και την κατάσταση που επακολούθησε, των περιοδικών έντονων οικονομικών υφέσεων και αναταράξεων (αλλά και της μαζικής ανεργίας) σαν επιστροφή στη «φυσιολογική» λειτουργία του συστήματος. Τη δεκαετία του 1990 η συμβίωση μικρομεσαίων και μεγάλων κεφαλαίων (εκφρασμένων σαν «μικρά» και «μεγάλα» κράτη-μέλη) μπορούσε να στηριχθεί στο γεγονός ότι, αφ' ενός η όλη «ευρωπαϊκή πορεία» μπορούσε να χρησιμοποιηθεί προσχηματικά για την επιβολή νεοφιλελεύθερων μέτρων, ενώ βοήθουσης και της ανάπτυξης, τότε, της αμερικανικής οικονομίας και της γενικότερης πτώσης των επιτοκίων, η «διαρθρωτική βοήθεια» των κοινοτικών ταμείων μπορούσε να θεωρηθεί (επικουρικά) επαρκής – τουλάχιστον όσο διαρκούσε η «άνθιση» της αμερικανική οικονομίας και τα ελλείμματα ήταν διαχειρίσιμα.

Μια αντιστροφή αυτών των δεδομένων θα αλλάξει το τοπίο. Αν, λοιπόν, από τη μια δεν θα αφανιστούν τα εθνικά κεφάλαια των μικρότερων κρατών-μελών, εντούτοις μια παρατεταμένη οικονομική ύφεση σε συνδυασμό με τη μείωση των κοινοτικών εισροών, αναπόφευκτα θα καθιστά όλο και πιο δύσκολους (και ανήσυχους) τους όποιους συμβιβασμούς.

Πολύ περισσότερο, που το εθνικό κεφάλαιο των πιο αδύνατων χωρών (όπως ασφαλώς και των πιο ισχυρών) κάθε άλ-

λο παρά έχει αποστερηθεί της προστασίας που μπορεί να του παρέχει το εθνικό κράτος του.*

* Επειδή πολλά λέγονται σε σχέση με τους ρυθμούς απορρόφησης των κοινοτικών πόρων στην Ελλάδα, αλλά και τις αιτιάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για κακοδιαχείριση, θα χρειαστούν ορισμένες διευκρινίσεις. Οι χώρες που δικαιούνται κοινοτικούς πόρους δεν τους απορροφούν όλους (η Ιταλία έχει τις χειρότερες επιδόσεις). Ο λόγος είναι απλός: τα χρήματα δεν δίνονται δωρεάν. Τα έργα που γίνονται συγχρηματοδοτούνται από τα εθνικά κράτη (από 25% έως 50%). Πόροι, λοιπόν, δεν απορροφούνται γιατί το κράτος-μέλος, απλά, δεν έχει να καταβάλει το μέρος των χρημάτων που του αναλογεί. Επιπλέον λόγοι είναι η διοικητική ανεπάρκεια σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο να καταβάλλει σχέδια υλοποίησης έργων εμπρόθεσμα, η απροθυμία του ιδιωτικού τομέα να επενδύσει σε έργα που ενδεχομένως να μην τα θεωρεί οικονομικά αποδοτικά, κ.λπ. Ακόμα, ο υψηλός ρυθμός απορρόφησης δεν σημαίνει πάντοτε και αποτελεσματική χρήση των πόρων. Πολλές φορές για να απορροφηθούν πόροι διοχετεύονται σε μικρότερα έργα (που είναι εύκολο να εκπονηθούν) χαμηλής οικονομικής αποδοτικότητας, ή απλά καταλήγουν στις τσέπες αετονύχηδων του ιδιωτικού τομέα (αρκετά συνηθισμένη πρακτική).

Και στην περίπτωση των κοινοτικών διαρθρωτικών πόρων εμφανίζεται το γεγονός ότι στην Ε.Ε. δεν είναι όλοι... ίσοι! Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πολλές φορές εμφανίζεται «αυστηρή» ως προς τα εκτελούμενα έργα με συνεχείς ελέγχους (άσχετα, βέβαια, από το γεγονός ότι η διαφθορά των ιδίων της των επιτροπών έχει πολλές φορές αποκαλυφθεί ως προς το «τσέπωμα» χρημάτων των ΚΠΣ σε συνεργασία με ιδιώτες). Αλλά η Επιτροπή δεν είναι «αυστηρή» με όλες τις χώρες. Για παράδειγμα: «η γερμανική κυβέρνηση δεν αφήνει σχεδόν κανένα περιθώριο ελιγμών στην Επιτροπή ως προς τις προτεραιότητες και την εφαρμογή του ΚΠΣ για τα ομόσπονδα κράτη της πρώην Ανατολικής Γερμανίας, ίσως επειδή ορισμένοι από τους γενικής ισχύος κανόνες θεωρούνται κατάλληλοι μόνο για τους «φτωχότερους συγγενείς»» (Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 306).

Αφοπλισμός του εθνικού κράτους; Όχι ακριβώς!

Ορισμένοι αναλυτές υποστηρίζουν, ότι παρά τις εθνικές αντιθέσεις και αντιπαλότητες, η πορεία προς την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» είναι δεδομένη, γιατί «αντικειμενικά» οι οικονομικές εξελίξεις έχουν αποστερήσει (ιδιαίτερα μετά την επιβολή του ευρώ) από το εθνικό κράτος τη δυνατότητά του να ελέγχει την εθνική οικονομία. Επομένως, έχουν διαμορφωθεί ήδη οι συνθήκες για την (έστω σταδιακή και μακροχρόνια) υπέρβαση του εθνικού κράτους και τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού υπερκράτους.

Πρόκειται για σχηματική, επιφανειακή (κατ' άλλους υπεραισιόδοξη) θεώρηση των οικονομικών εξελίξεων. Αυτό που πράγματι έχει συμβεί έως τώρα, είναι ότι το εθνικό κράτος έχει αποστερηθεί (κρίσιμα είναι η αλήθεια) «εργαλεία», που ωστόσο, ούτως ή άλλως, δεν είχε τη δυνατότητα να ελέγξει. Η υπεράσπιση του εθνικού νομίσματος, τόσο από κερδοσκοπικές πιέσεις όσο και από τις συχνές και απρόβλεπτες διακυμάνσεις του, αποδείχθηκε (τόσο για τις μικρές όσο και τις μεγάλες χώρες) εξαιρετικά αμφίβολη και σε κάθε περίπτωση εξαιρετικά δαπανηρή. Η Γερμανία, παρ' ότι είχε ένα πολύ ισχυρό νόμισμα (το μάρκο), ήταν φανερό ότι δεν είχε τη δυνατότητα να το μετατρέψει σε παγκόσμιο νόμισμα ανταγωνιστικό του δολαρίου ή του γεν (παρ' ότι τρίτη οικονομική δύναμη του πλανήτη η Γερμανία, το μέγεθος της οικονομίας της δεν επαρκεί για τόσο μεγαλεπήβολο στόχο).

Ωστόσο, ο έλεγχος του ευρώ κάθε άλλο παρά ισότιμος είναι από τα κράτη μέλη της Ε.Ε. Την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) οι χώρες που ουσιαστικά την ελέγχουν είναι η Γερμανία και η Γαλλία (η έδρα της ΕΚΤ βρίσκεται στη Φρανκφούρτη). Ο Ολλανδός Βιμ Ντούιζενμπεργκ, που έγινε ο πρώτος διοικητής της ΕΚΤ, είχε στενές σχέσεις με τη γερ-

μανική Μπουντεσμπανκ (από πολύ παλιά το φιορίνι ήταν άμεσα δεμένο με το μάρκο) και γι' αυτό το λόγο έχαιρε της γερμανικής υποστήριξης, αλλά και της γαλλικής... δυσπιστίας. Η Γαλλία είχε απαιτήσει ο πρώτος διοικητής της ΕΚΤ να μιλάει γαλλικά (!!) και αντιπρότεινε το διοικητή της Τράπεζας της Γαλλίας Ζαν-Κλοντ Τρισέ. Προτάθηκε ο συμβιβασμός τα τέσσερα πρώτα χρόνια να είναι διοικητής ο Βιμ Ντούιζενμπεργκ, και τα υπόλοιπα τέσσερα ο Ζαν-Κλοντ Τρισέ. Επειδή αυτό δεν μπορούσε να σταθεί νομικά:

«[...] γι' αυτό και η μεταγενέστερη ιδέα να εφαρμοστεί το όριο ηλικίας [για να αποχωρίσει έτσι ο Ντούιζενμπεργκ και να τον διαδεχθεί ο Τρισέ, όπως και έγινε το 2003]. Τόσες πονηριές δεν έκαναν καθόλου καλή εντύπωση στο ξεκίνημα του ευρώ». [...] Με λίγα λόγια, οι εθνικισμοί δεν παύουν να δυσκολεύουν τη λήψη αποφάσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο και προδίδουν ότι, πίσω από τις διακηρύξεις περί ανεξαρτησίας της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, κρύβεται η ενδόμυχη ελπίδα κάθε χώρας ότι θα έχει εκεί τον «δικό» της άνθρωπο».¹³⁴

Στη θεσμική λειτουργία της ΕΚΤ υπάρχουν πολλές αντιφάσεις, που πηγάζουν από την έλλειψη ισχυρής κεντρικής πολιτικής εξουσίας στην Ε.Ε. Η ΕΚΤ έχει δυο όργανα: την Εκτελεστική Επιτροπή (έξι μέλη) που διορίζεται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων, και το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΚΤ, που απαρτίζεται από τα μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής και τους Διοικητές των εθνικών Κεντρικών Τραπεζών (δώδεκα σήμερα), οι οποίοι διορίζονται από τις αντίστοιχες κυβερνήσεις των κρατών-

μελών. Η θητεία της Εκτελεστικής Επιτροπής είναι οκταετής και μη ανανεώσιμη, «για να διασφαλίζεται καλύτερα η ανεξαρτησία της».¹³⁵ Ωστόσο, στο Διοικητικό Συμβούλιο πλειοψηφούν οι Διοικητές των εθνικών Κεντρικών Τραπεζών με «κίνδυνο» να εκφραστούν σ' αυτό οι εθνικές διαφορές. Χώρες που το «εθνικό τους συμφέρον» να είναι υψηλά επιτόκια ενάντια σε χώρες που επιζητούν χαμηλότερα επιτόκια.¹³⁶

Με άλλα λόγια, και στην ΕΚΤ εκφράζεται η ακροβασία ανάμεσα σε αντιτιθέμενα εθνικά συμφέροντα, που χαρακτηρίζει συνολικά τη λειτουργία της Ε.Ε. Παρά το γεγονός ότι η ανεξαρτησία της ΕΚΤ είναι θεσμικά κατοχυρωμένη, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είναι αυτό που καθορίζει τις κύριες κατευθύνσεις των οικονομικών πολιτικών. Η συνθήκη του Μάαστριχτ αναθέτει στην ΕΚΤ τον καθορισμό της νομισματικής πολιτικής και στο Συμβούλιο των Υπουργών τη συναλλαγματική πολιτική, που όμως είναι αλληλένδετες. Το Συμβούλιο έχει τη δυνατότητα, μόνο όμως με ομόφωνη απόφαση, «να αποφασίσει μέτρα που ενδείκνυται για κάποια συγκεκριμένη οικονομική κατάσταση».¹³⁷ Είναι καθαρό, ότι οι κυβερνήσεις μπορούν να αλλάξουν την οικονομική κατεύθυνση (και έτσι να ανατρέψουν, αν θέλουν, τη μονεταριστική και οικονομικά περιοριστική πολιτική της ΕΚΤ), φτάνει να συμφωνήσουν μεταξύ τους. Αλλά τα αντιτιθέμενα εθνικά συμφέροντα (αλλά και τα συμφέροντα του χρηματιστικού κεφαλαίου που υπηρετούν οι κυβερνήσεις) καθιστούν μια συμφωνία δύσκολη.

Η θέση ότι οι εθνικές αντιπαλότητες σταδιακά θα ξεπεραστούν, βρίσκεται στη σφαίρα του απλού ευχολογίου. Όπως ήδη έχουμε αναλύσει, το πρόβλημα με το ευρώ είναι ότι επιβάλει ένα ενιαίο νόμισμα σε πολύ διαφορετικές οικονομίες (one size fits all). Συμβιβασμοί μπορούν να γίνουν (ανάμεσα στις χώρες μέλη με πολύ διαφορετικά επίπεδα οικονομίας)

μόνο εφ' όσον η οικονομία κινείται με επαρκείς ρυθμούς (ας πούμε, γύρω στο 3% συνολικά για την Ε.Ε.) και έτσι να αντισταθμίζονται οι πιέσεις στους ασθενέστερους. Αν αυτό δεν συμβεί, τότε οι αντιθετικές πιέσεις θα ανεβάζουν επικίνδυνα το θερμόμετρο. Τα παραπάνω σημαίνουν, ότι χρειάζεται συγκεντρωτική ηγεσία στην Ευρωπαϊκή Τράπεζα για να μπορεί να λειτουργήσει. Και αυτή την ηγεσία τη δίνουν (έστω με δαιδαλώδη και αντιφατικό τρόπο) οι δυνατότεροι, ήτοι Γερμανία, Γαλλία. Ακριβώς γιατί υπάρχει «εθνικός» έλεγχος του ευρώ, είναι ένας από τους λόγους που Βρετανία, Δανία, Σουηδία συνεχώς μεταβάλλουν άποψη για την υιοθέτηση του ευρώ.*

Ωστόσο, η αντιφατική λειτουργία της ΕΚΤ, το άνισο οικονομικό επίπεδο των κρατών-μελών (και συνακόλουθα, τα αντιτιθέμενα εθνικά συμφέροντα που δημιουργούν κομφούζιο), μπορούν να οδηγήσουν σε μια κατάσταση όπου η διαχείριση του ευρώ να γίνει η αιτία καταστροφικών ανταγωνισμών ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Με άλλα λόγια, η ύπαρξη του ευρώ αντί να αποτελεί συγκολλητική ουσία ανάμεσα στα κράτη-

* Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι λείπουν οι εντάσεις ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και τη Γερμανική ή τη Γαλλική κυβέρνηση, για παράδειγμα ως προς το ύψος του «σωστού» επιτοκίου. Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα, σε συνθήκες νεοφιλελευθερισμού, πρέπει να είναι σχετικά ανεξάρτητη, όπως συμβαίνει και με την αμερικανική Fed. Ωστόσο αυτό δεν αναιρεί ότι οι χώρες με την καθοριστική επιρροή στην ΕΚΤ είναι Γερμανία, Γαλλία, όπως η Fed (παρά την «ανεξαρτησία» της) έχει στενή σχέση και εξάρτηση από την αμερικανική ομοσπονδιακή κυβέρνηση. Στο τέλος, επειδή ο Βαρδινογιάννης, π.χ., μπορεί να διαφωνεί με το ελληνικό υπουργείο οικονομίας ως προς την ασκούμενη πολιτική, με κανένα τρόπο δεν συνεπάγεται ότι ο έλληνας υπουργός των οικονομικών δεν εξυπηρετεί τα συμφέροντα του ελληνικού καπιταλισμού.

μέλη, κινδυνεύει να αποτελέσει πηγή μόνιμων αντιπαραθέσεων:

«Ορισμένοι φαντάζονται ότι το πλαίσιο του ευρώ θα λειτουργήσει ως μοχλός για την εξασφάλιση της ειρήνης και της πολιτικής ενοποίησης. Όμως [...] με το ευρώ πολλαπλασιάζονται και οξύνονται οι ανταγωνισμοί στη γηραιά ήπειρο, αντί να υποχωρούν και να παραχωρούν τη θέση τους σε ενωτική δυναμική. Στην Αφρική, λειτουργεί επί πολλές δεκαετίες σύστημα ενιαίου νομίσματος, το λεγόμενο CFA, το οποίο διαχειρίζεται οργανισμός εντελώς ανεξάρτητος από τις πολιτικές εξουσίες των αφρικανικών κρατών, η Τράπεζα της Γαλλίας. Κατά τι το ενιαίο και μοναδικό αφρικανικό νόμισμα με την ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα έχει συμβάλει στην προώθηση της ειρήνης και της πολιτικής ενοποίησης των αφρικανικών λαών;

[...] η κοινότητα ταμείου μπορεί να αναδειχθεί η ίδια αιτία πρόσθετων ανταγωνισμών και συγκρούσεων. Ο Martin Feldstein, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ, με υπερβολική απαισιοδοξία, φθάνει στο ακρότατο σημείο να θεωρεί το ευρώ ως αιτία μελλοντικών πολεμικών συγκρούσεων στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Όταν οι πόροι παραμένουν αξιωματικά περιορισμένοι, προβλέπεται ένταση μάλλον παρά αгаσθή σύμπτωση».¹³⁸

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το εθνικό κράτος έχει αποστερηθεί «εργαλεία» (που ούτως ή άλλως δεν μπορούσε να ελέγξει μεμονωμένα), και σε άλλους τομείς εκτός του εθνικού νομίσματος. Η αντιμετώπιση της «παράνομης μετανάστευσης»

είναι, εμφανώς, ένας άλλος τομέας που χρειάζεται διακρατική συνεργασία. Αλλά ακόμα και σ' αυτό, το ποιος θα πληρώσει το λογαριασμό για το «μάντρωμα» των μεταναστών με αστυνομικούς μηχανισμούς, είναι ένα θέμα που δημιουργεί διαρκώς εθνικές προστριβές ανάμεσα στα κράτη-μέλη.

Ωστόσο συνολικά, το εθνικό κράτος εξακολουθεί να διατηρεί υπό τον έλεγχό του τους βασικούς μηχανισμούς ελέγχου της εθνικής οικονομίας, και δεν προβλέπεται στο ορατό μέλλον να τους αποσπαστεί. Η διατήρηση της φορολογικής πολιτικής κάτω από εθνικό έλεγχο, είναι ένας τέτοιος μηχανισμός. Οι διάφορες μορφές έμμεσης επιδότησης των εθνικών βιομηχανιών (όπως η συμβολή του κράτους σε προγράμματα έρευνας και τεχνολογίας) είναι ποικίλες, και φυσικά, όσο ισχυρότερο οικονομικά είναι το κράτος, τόσο μεγαλύτερες είναι οι επιδοτήσεις αυτές. Και ασφαλώς, υπάρχει ένα σύνολο άτυπων μορφών προστασίας της «εθνικής οικονομίας» (παράδοξοι εμπόδια), που λειτουργούν αποτελεσματικά.

Τα έργα υποδομής στην Ελλάδα, για παράδειγμα, που χρηματοδοτήθηκαν από το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, κατοχυρώθηκαν, στην τεράστια πλειοψηφία τους, σε ελληνικές κατασκευαστικές εταιρίες, ενώ σε μια «τέλεια ανταγωνιστική ευρωπαϊκή οικονομία», οι γιγαντιαίες κατασκευαστικές εταιρίες των βόρειων κρατών, μάλλον θα κέρδιζαν τη μερίδα του λέοντος εύκολα.

Το κράτος (πιο συγκεκριμένα, το εθνικό κράτος), οι επενδύσεις του, οι δαπάνες του, συνολικά ο κρατικός τομέας της οικονομίας, παρά τις αποκρατικοποιήσεις της τελευταίας εικοσαετίας, εξακολουθεί να επηρεάζει καθοριστικά περί το 50% του εθνικού εισοδήματος στην Ε.Ε.¹³⁹ Οι αγορές αγαθών και υπηρεσιών από τα διάφορα εθνικά κράτη αντιπροσωπεύουν το 15%-20% του ΑΕΠ της Ε.Ε. Ωστόσο, παρά τον καθο-

ριστικό ρόλο του κράτους στην οικονομία, ο ενδοκοινοτικός ανταγωνισμός έχει αποκλεισθεί από τις δημόσιες προμήθειες των κρατών-μελών. Μόνο το 2% των δημόσιων συμβάσεων προμηθειών και επίσης μόνο το 2% των δημόσιων κατασκευών πραγματοποιούνται με εταιρείες από άλλα κράτη-μέλη.^{*140}

Σε έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του 1998, τονίζεται η:

«[...] περίεργη [!!] τάση των κυβερνήσεων να μην αναζητούν απαραίτητα τις καλύτερες ευκαιρίες ανεξάρτητα από την προέλευσή τους, αλλά να συνεχίζουν μάλλον την υποστήριξη των δικών τους επιχειρήσεων, είτε για πολιτικούς λόγους είτε με τη μορφή μιας κοινόφθαλμης [sic] βιομηχανικής πολιτικής».¹⁴¹

Φυσικά, η τάση αυτή των εθνικών κυβερνήσεων δεν είναι ούτε «περίεργη» ούτε «κοινόφθαλμη». Το κεφάλαιο στην Ευρώπη είναι διαμορφωμένο σε εθνική βάση, που σημαίνει απλοελληνικά:

* Κατά την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σε έκθεση του 1998, οι αγορές του δημόσιου τομέα που δεν προέρχονται από την εγχώρια αγορά αυξήθηκαν από 6% το 1987 σε 10% το 1994 (Mario Monti, Η Ενιαία αγορά και η αυριανή Ευρώπη, έκθεση προόδου εκπονηθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998, σελ. 69). Οι αριθμοί αυτοί αμφισβητούνται - κατά τον Λουκά Τσούκαλη στα μεγάλα κράτη-μέλη το ποσοστό των εισαγωγών στις κρατικές προμήθειες είναι λιγότερο από 4% (Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 112). Επιπλέον τα ποσοστά αυτά είναι εξαιρετικά ευμετάβλητα στην οικονομική (και πολιτική) συγκυρία, ενώ ούτως ή άλλως παραμένουν σε πολύ χαμηλά επίπεδα.

Δεν υπάρχει κανένας «τεχνοκρατικός» κανόνας που να καθορίζει με απόλυτο τρόπο τι είναι (οικονομικά) πιο «ανταγωνιστικό» και τι είναι πιο «επωφελές». Το «ανταγωνιστικό» και το «επωφελές» είναι πάντα σε σχέση με το συμφέρον των ιδίων των (εθνικών) καπιταλιστών. Όπως κανένας μικρομεσαίος καπιταλιστής δεν πρόκειται ποτέ να δεχθεί να αφανιστεί από μια μεγάλη εταιρεία, γιατί αυτό απαιτεί η «οικονομική αποδοτικότητα», με τον ίδιο τρόπο τα εθνικά ευρωπαϊκά κεφάλαια δεν πρόκειται να συγχωνευθούν στο όνομα οποιασδήποτε «ευρωπαϊκής αναγκαιότητας». Για να συμβεί αυτό, θα πρέπει είτε ο ανταγωνισμός να σαρώσει τα πιο αδύναμα, είτε μέσω της διαδικασίας συγκεντροποίησης (τη συμμετοχή σαν ισότιμοι «μέτοχοι» μιας «πολυεθνικής» Ευρώπης) να αυξηθεί η δύναμη και ο πλούτος τους. Ωστόσο τη δεύτερη περίπτωση εμποδίζει η ανισόμετρη καπιταλιστική ανάπτυξη (όπως καταδείξαμε προηγούμενα) και έτσι το εθνικό κράτος παραμένει το «έσχατο οχυρό» απέναντι στον αφανισμό μέσω του ανταγωνισμού. Επιπλέον, στην όλη διαδικασία εμπλέκονται όχι μόνο τα ισχυρότερα (τα πιο ανταγωνιστικά) κεφάλαια, αλλά και τα μικρομεσαία που είναι και τα πιο δεμένα με το εθνικό κράτος και την προστασία που αυτό μπορεί να τους παρέχει.* Έτσι οι οικονομικές αντιθέσεις διαπλέκονται με πολιτικές αντιπαραθέσεις και καθιστούν το «ρυθμιστικό» ρόλο του εθνι-

* Στην έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που προαναφέραμε, σημειώνεται ότι στο ερώτημα σε επιχειρήσεις της μεταποίησης : «Το πρόγραμμα της ενιαίας αγοράς ήταν επιτυχές για την εταιρεία σας;», οι μεγαλύτερες εταιρείες δήλωσαν ότι ωφελήθηκαν περισσότερο από τις μικρές – «οι οποίες ασφαλώς έχουν λιγότερες δυνατότητες διασυννοριακών εμπορικών συναλλαγών» (Mario Monti, Η Ενιαία αγορά και η αυριανή Ευρώπη, έκθεση προόδου εκπονηθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998, σελ. 81).

κού κράτους αναγκαίο, αλλά και αντικρουόμενο με την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση».

Παρόλο που το 60% των εθνικών νομοθετικών αποφάσεων, στην πράξη, αποτελούν παράγωγο του κοινοτικού δικαίου,¹⁴² οι εθνικές κυβερνήσεις έχουν γίνει εξαιρετικά εφευρετικές ώστε να παρακάμπτουν την κοινοτική νομοθεσία:

«[...] οι δημόσιες αρχές έχουν χρησιμοποιήσει πληθώρα τεχνασμάτων προκειμένου να αποφύγουν τις επιπτώσεις των οδηγιών. Αυτά περιλαμβάνουν, το διαχωρισμό των συμβάσεων σε μικρότερα τμήματα με αξία χαμηλότερη του ορίου πέραν του οποίου απαιτούνται διαδικασίες ανοικτού διαγωνισμού. Τον προσδιορισμό των στοιχείων των διαγωνισμών κατά τρόπο ώστε να περιλαμβάνουν εθνικές τεχνικές προδιαγραφές ή αποκλειστικά προϊόντα εγχωρίων επιχειρήσεων. Την επιβολή υψηλότερων οικονομικών ή τεχνικών απαιτήσεων στις ξένες επιχειρήσεις σε σχέση με τις εγχώριες. Τη διάθεση ανεπαρκούς χρόνου σε όσους συμμετέχουν για πρώτη φορά ώστε να μην μπορούν να λάβουν μέρος στο διαγωνισμό. Και τον αναληθή χαρακτηρισμό συμβάσεων ότι δήθεν αποτελούν «συνέχεια» προηγούμενων συμβάσεων ή κατεπείγουσες συμβάσεις, ώστε να εκμεταλλεύονται τα «κενά» των οδηγιών και να αποφεύγουν τη δημοσιότητα».¹⁴³

Ασφαλώς, θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι πρόκειται για ζήτημα οπτικής: το ποτήρι είναι μισογεμάτο ή μισοάδειο; Πρόκειται, με άλλα λόγια, για ζήτημα χρόνου. Αργά ή γρήγορα η κοινοτική νομοθεσία θα επιβληθεί. Ωστόσο με αυτό τον τρόπο ο χρόνος αντιμετωπίζεται με ουδέτερο τρόπο.

Στην πραγματικότητα οι δείκτες του ρολογιού στην Ε.Ε. δεν κινούνται αυτόματα, χρειάζεται κάποιος να τους κινούσουν με το δάκτυλο. Όπως είδαμε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο εκτελεστικός βραχίονας της Ε.Ε., απασχολεί τόσους υπαλλήλους όσους μια μεγάλη πόλη- μόλις 14.000. Ουσιαστικά δεν έχει τους ελεγκτικούς μηχανισμούς για να επιβάλλει την «κοινοτική βούληση». Για άλλη μια φορά, θα έπρεπε ο κοινοτικός προϋπολογισμός να είναι μεγαλύτερος και να υπάρχουν οι πολιτικές (και οικονομικές) δυνάμεις που να έχουν τη δύναμη να επιδιώκουν την υποβάθμιση του εθνικού κράτους προς την κατεύθυνση ενός ομοσπονδιακού (υπερ)κράτους. Ωστόσο, τέτοιες δυνάμεις δεν υφίστανται.

Η αδυναμία αυτή εκφράζεται σε πολλούς τομείς, όπως για παράδειγμα, στο ζήτημα της ύπαρξης πολλών και διαφορετικών τεχνικών προδιαγραφών που χρησιμοποιούνται από τα εθνικά κράτη για να παρεμποδίζεται η διείσδυση προϊόντων από άλλες χώρες:

«Λόγω των περιορισμένων πόρων που διαθέτουν οι Ευρωπαϊκοί οργανισμοί, μεγάλο μέρος της δουλειάς γίνεται στην πράξη από τους οργανισμούς των μεγάλων χωρών της Ε.Ε. [...] Οι οργανισμοί αυτοί δεν έχουν σταματήσει να «παράγουν» και προδιαγραφές σε εθνικό επίπεδο, οι οποίες μάλιστα εξακολουθούν να είναι πολύ περισσότερες απ' ό,τι οι Ευρωπαϊκές. [...] Παράλληλα, οι παραγωγοί έχουν ολοένα και μεγαλύτερη ανάμιξη στη σχετική διαδικασία. Διαγράφεται, λοιπόν, σαφώς ο κίνδυνος οι Ευρωπαϊκές προδιαγραφές να αντανακλούν κυρίως τα συμφέροντα των οικονομικά προηγμένων χωρών και των μεγάλων παραγωγών, εις βάρος των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων σε πιο αδύναμες χώρες

και περιοχές (αλλά και εις βάρος των καταναλωτών, ίσως)».¹⁴⁴

Το γεγονός ότι το ευρωπαϊκό κεφάλαιο είναι εθνικά διαμορφωμένο, φαίνεται και στο γεγονός ότι οι διακρατικές ενδο-ευρωπαϊκές επενδύσεις αντιπροσωπεύουν μόλις το 0,5% του ευρωπαϊκού ΑΕΠ, ενώ ως ποσοστό στις συνολικές επενδύσεις που λαμβάνουν χώρα στην Ε.Ε. αντιπροσωπεύουν μόλις λίγο περισσότερο από 2%¹⁴⁵:

«Αξιοσημείωτο επίσης είναι ότι, [...] το μεγαλύτερο μέρος των ενδο-ευρωπαϊκών κεφαλαιακών εισροών που λαμβάνουν μέρος στην Ε.Ε., δεν αφορούν άμεσες παραγωγικές επενδύσεις στο μεταποιητικό τομέα, αλλά τοποθετήσεις κεφαλαίων στις υπηρεσίες».¹⁴⁶

Οι ευρωπαϊκές χημικές επιχειρήσεις κατέχουν το 27% της παγκόσμιας παραγωγής. Η συγκεντροποίηση της παραγωγής γίνεται σε εθνικό επίπεδο παρά σε διευρωπαϊκό:

«Το 1988 έλαβαν χώρα στην Ευρώπη 240 συγχωνεύσεις ύψους 134 εκατομμυρίων δολαρίων, 100 εκ των οποίων σε εθνικό επίπεδο (60 εκατομμύρια δολάρια), 130 μεταξύ Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής (53 εκατομμύρια δολάρια), 15 μεταξύ Ευρώπης και Ασίας (19 εκατομμύρια δολάρια) και μόνο 24 συγχωνεύσεις ανάμεσα σε ευρωπαϊκές χώρες που ανέρχονται σε 13 εκατομμύρια δολάρια. Η αναδιάρθρωση αυτού του τομέα, που προωθείται στην Ιταλία και τη Γαλλία, επιχειρείται κυρίως σε εθνικό επίπεδο κάτω από την ώθηση όμως

του ανοίγματος της κοινοτικής αγοράς και στην προοπτική του διεθνούς ανταγωνισμού».¹⁴⁷

Η δημιουργία μεγάλων διευρωπαϊκών επιχειρήσεων, χωρίς συγκεκριμένη εθνική βάση, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι θα επιτάχυνε την πορεία προς την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση». Το ζητούμενο, λοιπόν, είναι πόσο μια τέτοια διαδικασία έχει προχωρήσει. Παρ' ότι τα στοιχεία που υπάρχουν ούτε επαρκή είναι ούτε διακρίνονται για την ακρίβειά τους, προς το τέλος της δεκαετίας του 1980 έγιναν πολλές συγχωνεύσεις μεταξύ ευρωπαϊκών εταιρειών.¹⁴⁸ Μειώθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990, επανήλθαν σε ανοδική πορεία στη συνέχεια (οι επιχειρηματικές συγχωνεύσεις και εξαγορές στην Ευρώπη τριπλασιάστηκαν μεταξύ 1995 και 2000¹⁴⁹), για να παρουσιάσουν ξανά πτώση στις αρχές της δεκαετίας του 2000.*

Θα πρέπει, ωστόσο, να γίνουν τρεις παρατηρήσεις σε σχέση με αυτήν τη διαδικασία:

Πρώτον, το 60% όλων των συγχωνεύσεων και των εξαγορών εξακολουθεί να λαμβάνει χώρα εντός των εθνικών συνόρων¹⁵⁰.

«Η διασυνοριακή συνεργασία μεταξύ Ευρωπαϊκών επιχειρήσεων έχει αντιμετωπισθεί ως μέσο για την επίτευξη της ενιαίας Ευρωπαϊκής αγοράς και τη βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Παρόμοιες συνεργασίες θα μπορούσαν επίσης να συμβάλλουν ώστε να ενισχυθεί η οικονομική και πολιτική βάση της Ευρωπαϊκής

* Από το 2001 οι συγχωνεύσεις και εξαγορές παρουσιάζουν ραγδαία πτώση σε παγκόσμια κλίμακα (λόγω και της οικονομικής ύφεσης). Επιπλέον, διεθνώς, σύμφωνα με στοιχεία της Thomson Financial, τρεις στις πέντε συγχωνεύσεις αποτυγχάνουν (Ελευθεροτυπία, 11/11/2001).

ολοκλήρωσης, με το να μετατοπίζουν βαθμιαία τις πολιτικές διασυνδέσεις στο Ευρωπαϊκό επίπεδο, και επομένως να κόβουν τον ομφάλιο λώρο μεγάλων επιχειρήσεων με τις κυβερνήσεις των χωρών τους. Η δημιουργία ευρωπρωταθλητών ως πρώτο βήμα προς την Ευρωπαϊκή πολιτική ένωση;

[...] Λίγα πράγματα, πάντως, έχουν γίνει ως σήμερα προς αυτή την κατεύθυνση. Παρόλο ότι πολλές μεγάλες Ευρωπαϊκές επιχειρήσεις έχουν περάσει προ πολλού την ηλικία του εθνικού πρωταθλητή και οι δεσμοί τους με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες (ή η παρουσία τους εκεί) έχουν ήδη ενισχυθεί σημαντικά, οι ευρωπρωταθλητές εξακολουθούν να είναι μάλλον είδος που σπανίζει*».¹⁵¹

Δεύτερον, η διαδικασία των συγχωνεύσεων δεν είναι αμιγώς «ευρωπαϊκή», αλλά αφορά τη στρατηγική των μεγάλων επιχειρήσεων και πολυεθνικών σε διεθνή κλίμακα- παράλληλα με τις συγχωνεύσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο προχωρούν και οι συμφωνίες (ή συγχωνεύσεις) και συνεργασίες με Αμερικανικές και Ιαπωνικές επιχειρήσεις. Πράγμα που σημαίνει, ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις ή πολυεθνικές που προκύπτουν από τη διαδικασία συγχωνεύσεων, ταυτόχρονα, είναι κατά μιας «υπερβολικής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» (ή τη λεγόμενη προοπτική της «Ευρώπης Φρούριο»):

* «Οι διασυννοριακές συγχωνεύσεις ακόμη εμποδίζονται από προβλήματα νομικής μορφής, και η οργάνωση και διοίκηση μιας επιχείρησης που επιθυμεί να δραστηριοποιηθεί ως αληθινή ευρωπαϊκή εταιρεία δεν είναι καθόλου εύκολη» (Mario Monti, Η Ενιαία αγορά και η αυριανή Ευρώπη, έκθεση προόδου εκπονηθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998, σελ. 176).

«Η σημασία που έχει για τις Ευρωπαϊκές επιχειρήσεις το να διαθέτουν πρόσβαση στη γιαπωνέζικη τεχνολογία και την αγορά των ΗΠΑ –ως εξαγωγείς, και βαθμιαία όλο και περισσότερο ως επενδυτές και «εξαγοραστές»- συνεπάγεται, για παράδειγμα, ότι η Ευρώπη [είναι] μάλλον μια πτυχή της διεκδίκησης ισχυρότερης θέσης στην παγκόσμια αγορά.

[οι συγχωνεύσεις] δεν έχουν προωθήσει τόσο την «Ευρωπαϊοποίηση» όσο τη διεθνοποίηση σημαντικών τομέων της οικονομίας μέσω της υιοθέτησης μέτρων για το άνοιγμα της αγοράς».¹⁵²

Τρίτον (και ίσως σημαντικότερο), οι συγχωνεύσεις και εξαγορές σε διευρωπαϊκό επίπεδο, κάθε άλλο παρά απαλλαγμένες είναι «εθνικών στρατηγικών». Στις συγχωνεύσεις και εξαγορές, οι πιο δραστήριες επιχειρήσεις την περίοδο 1990-92 ήταν οι γαλλικές επιχειρήσεις. Αυτό δεν ήταν καθόλου άσχετο με την προσπάθεια της γαλλικής κυβέρνησης να αντισταθμίσει την οικονομική γερμανική ηγεμονία μπροστά στον κίνδυνο της (τότε πρόσφατης) Γερμανικής ενοποίησης:

«Με δεδομένους μάλιστα τους στενούς δεσμούς πολιτικής και βιομηχανικής ελίτ στη Γαλλία, το γεγονός ότι οι τάσεις στην εξωτερική και τη βιομηχανική πολιτική συμβάδιζαν δεν θα πρέπει να θεωρείται συμπτωματικό. Άλλωστε, και οι συγχωνεύσεις μεταξύ γαλλικών εταιρειών είχαν σαφή Ευρωπαϊκό προσανατολισμό.

Από την άλλη μεριά, οι γερμανικές επιχειρήσεις ήταν φανερό ότι δεν έδειχναν την ίδια προθυμία να «μπουν στο παιχνίδι», επιλέγοντας σπάνια να επενδύσουν από κοινού με άλλους έξω από τη χώρα τους».¹⁵³

Αυτό που θα πρέπει να κατανοηθεί είναι ότι, παρά τις συγχωνεύσεις, την αλληλοδιείσδυση των κεφαλαίων, οι εθνικοί ανταγωνισμοί οξύνονται δεν περιορίζονται. Το ίδιο συμβαίνει και σε παγκόσμια κλίμακα. Παρά τις διακηρύξεις των ιεροκηρύκων της παγκοσμιοποίησης, ότι δήθεν οι διεθνείς διαπλοκές του κεφαλαίου προωθούν έναν πιο ειρηνικό κόσμο, η πραγματικότητα αποδεικνύει ότι παρά την αλληλεξάρτηση στα πλαίσια της διεθνούς αγοράς, οδηγούμαστε σε έναν κόσμο όπου οι αποκλίσεις και οι εθνικές εντάσεις κορυφώνονται δεν υποχωρούν, πράγμα που ισχύει και στην περίπτωση της Ε.Ε. Η βάση του όλου προβλήματος παραμένει η εθνική συγκρότηση του κεφαλαίου* :

«Αντιτιθέμενα συμφέροντα τα οποία μπορούσαν να διαχέονται σε περιόδους οικονομικής άνθισης ξαφνικά επανεμφανίζονται με πιο οξυμένη μορφή στη διάρκεια περιόδων κρίσης. Όταν η ανάπτυξη της αγοράς είναι μικρή και τα ποσοστά κέρδους πέφτουν παγκόσμια, η προσπάθεια των πολυεθνικών να χρησιμοποιήσουν το [εθνικό τους] κράτος για να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους διεθνώς συγκρούεται με τις απόπειρες άλλων πολυεθνικών να πράξουν το ίδιο».¹⁵⁴

* Πράγμα που γίνεται ορατό και στο γεγονός ότι οι πολυεθνικές ελέγχονται από καπιταλιστές της συγκεκριμένης εθνότητας που αποτελεί και τη βάση τους. Από τις 35 μεγαλύτερες εταιρίες της Σουηδίας σε μόλις δέκα υπάρχουν κάποιοι διευθυντές άλλης εθνότητας, ενώ στα τρία τέταρτα των μεγαλύτερων Ολλανδικών εταιριών δεν υπάρχουν ξένοι διευθυντές παρά το γεγονός ότι το 60% των πωλήσεών τους πραγματοποιείται εκτός Ολλανδίας (Chris Harman, *Analysing imperialism*, *International Socialism* issue 99, Summer 2003).

Τα παραπάνω είναι περισσότερο από εμφανή στην περίπτωση της Ε.Ε. Η συγκεντροποίηση της παραγωγής σε υπερεθνικό, διευρωπαϊκό επίπεδο, εμποδίζεται (παρά και ενάντια στα νεοφιλελεύθερα δόγματα) από την κρατική παρέμβαση, όταν κινδυνεύει μια «εθνική» εταιρία. Η κεντροδεξιά κυβέρνηση της Γαλλίας έσπευσε να διασώσει (παρά τις απειλές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) το βιομηχανικό κολοσσό μηχανολογικού εξοπλισμού Alstom. Η Alstom κατασκευάζει τα τρένα υψηλής ταχύτητας TGV, κρουαζιερόπλοια, αεροτουρμπίνες και εν γένει μηχανολογικό εξοπλισμό για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ενώ απασχολεί παγκοσμίως περισσότερους από 110.000 εργαζόμενους. Με 3,4 δισ. ευρώ το γαλλικό δημόσιο διέσωσε από την πτώχευση την Alstom, και έτσι η γαλλική κυβέρνηση απέκτησε το 31,5% του βιομηχανικού ομίλου. Στις αιτιάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ότι «παραβιάζονται οι κανόνες του ανταγωνισμού», απάντησε ο Γάλλος υπουργός Οικονομικών Φράνσις Μερ:

«Δεν απαγορεύεται στο κράτος να αναμιγνύεται όταν είναι απαραίτητο να σωθεί μια επιχείρηση».¹⁵⁵

Ο επίτροπος Ανταγωνισμού της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Μάριο Μόντι, απειλούσε να... σύρει τη Γαλλία στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για «νόθευση του ανταγωνισμού» και για «αθέμιτες κρατικές ενισχύσεις». Το αποτέλεσμα ήταν «σύσσωμος ο πολιτικός κόσμος της Γαλλίας»¹⁵⁶ να υποστηρίξει τη γαλλική κυβέρνηση στην αντίθεσή της με την Επιτροπή. Σε ανακοίνωσή του το συνδικάτο CGT υποστήριξε:

«Εάν η Alstom πεθάνει, τότε θα παραμείνει μόνο ένας κυρίαρχος του παιχνιδιού στην Ευρώπη: η Siemens, αλλά θα έχει εκλείψει ο ανταγωνισμός».¹⁵⁷

Στο τέλος ήταν, φυσικά, η Επιτροπή που έκανε πίσω. Για να κρατηθούν τα προσχήματα η γαλλική κυβέρνηση «δεσμεύτηκε» να μην αποκτήσει η ίδια μερίδιο στην εταιρία «προς το παρόν»!!¹⁵⁸ Στην πραγματικότητα βεβαίως πρόκειται για «καραμπινάτη» κρατική παρέμβαση υπέρ μιας «εθνικής» βιομηχανίας που σαφώς έρχεται σε κατάφορη αντίθεση με τον υποτιθέμενο στόχο της δημιουργίας μιας «υπερεθνικής» ευρωπαϊκής οικονομίας. Κατά δε τον Economist, η παρέμβαση του Μόντι είχε το ανάποδο αποτέλεσμα, οδήγησε στην αύξηση (!) των κεφαλαίων που προωθούσε η γαλλική κυβέρνηση στον όμιλο Alstom.¹⁵⁹

Με τον ίδιο άλλωστε τρόπο, είχε παρέμβει η γερμανική κυβέρνηση του Γκέρχαρντ Σρέντερ, με χρηματική βοήθεια 126 εκατομμύρια ευρώ το 1999 για να διασωθεί η κατασκευαστική εταιρία Philipp Holzmann (η οποία τελικά χρεοκόπησε το 2002). Το 2002 επέβαλε στις κρατικές τράπεζες να στηρίζουν τη MobilCom. Ο υπουργός Εθνικής Οικονομίας της Γερμανίας, Χανς Αϊχελ, παρότρυνε στα τέλη του 2003 τις τράπεζες σε συγχωνεύσεις, ώστε «να μην αποτελέσουν στόχο εξαγοράς από ξένους».¹⁶⁰ Η βρετανική κυβέρνηση κινήθηκε αποφασιστικά για να διασώσει από τη χρεοκοπία τη British Energy. Το 2002 μετά την χρεοκοπία της Railtrack, η κυβέρνηση Μπλερ επανεθνικοποίησε στην ουσία το σιδηροδρομικό δίκτυο. Στην Ιταλία η κυβέρνηση Μπερλουσκόνι επιδόθηκε την Fiat, ενώ εμπόδισε τη γαλλική EDF, υπογράφοντας διάταγμα, να εξαγοράσει την ιταλική Edison.¹⁶¹

Συνολικά, το 2001 οι άμεσες κρατικές ενισχύσεις στην Ε.Ε.-1 ζ' υπέρ εθνικών εταιριών, ανήλθαν στο ποσό των 8 6 δισ. ευρώ.¹⁶² Κατά την εφημερίδα Le Monde, όταν οι κρατικές επιχορηγήσεις παραβιάζουν διεθνείς συνθήκες περί «ελευθέρου ανταγωνισμού», τότε οι «υπερεθνικοί οργανισμοί» όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου ή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή «δεν μπορούν παρά να δεχθούν αυτές τις παρεμβάσεις. Και ο χορός των υποκριτών καλά κρατεί».¹⁶³

Η κρατική παρέμβαση για τη διάσωση «εθνικών» εταιριών έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις στην Ε.Ε.:

«Στη Γερμανία πληθαίνουν οι κυβερνητικές φωνές που απαιτούν την «προστασία» της γερμανικής ιδιοκτησίας για τις επιχειρήσεις που κρίνονται πολύ σημαντικές για την γερμανική οικονομία. Στη Γαλλία η «προστασία» της ιδιοκτησίας (ιδιαίτερα στην ενέργεια) των κρατικών εταιριών φαίνεται με την περίπτωση της Alstom να επεκτείνεται και στις μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις, ενώ ανάλογα φαινόμενα εμφανίζονται και στην Ιταλία.

Το ενδιαφέρον βέβαια είναι ότι οι «συμπεριφορές» αυτές συνοδεύονται από μεγάλες κρατικές ενισχύσεις προς τις επιχειρήσεις που κινδυνεύουν είτε να εξαγοραστούν είτε να κλείσουν, γεγονός που αντιβαίνει στους κανόνες της «ελεύθερης» ανταγωνιστικής αγοράς στο εσωτερικό της Ε.Ε. Το φαινόμενο εκτιμάται ότι θα ενισχυθεί στο άμεσο μέλλον ιδιαίτερα στη Γερμανία και τη Γαλλία, οι οποίες φαίνονται διατεθειμένες να προστατεύσουν ακόμα και εις βάρος των «νόμων» της Ε.Ε. τις εθνικές τους επιχειρήσεις».¹⁶⁴

Τέλος (αλλά εξαιρετικά σημαντικό), στο οπλοστάσιο του εθνικού κράτους για την προστασία του εθνικού κεφαλαίου υπάρχει και η φορολογία (όπως είδαμε για τα θέματα φορολογίας απαιτείται ομοφωνία στην Ε.Ε., το κάθε εθνικό κράτος έχει διαφορετικά φορολογικά συστήματα). Από την ίδρυση της ΕΟΚ έγιναν πολλές προσπάθειες για τη φορολογική εναρμόνιση. Ωστόσο τα αποτελέσματα ήσαν μέτρια, πέρα από την υιοθέτηση από τα κράτη-μέλη κοινής μεθόδου υπολογισμού του ΦΠΑ. Παραμένουν όμως μεγάλες διαφορές, κυρίως όσον αφορά τους φορολογικούς συντελεστές.

Μέσω των διαφορετικών φορολογικών συντελεστών (ιδιαίτερα των έμμεσων φόρων) επιβάλλονται σχετικά υψηλοί συντελεστές για προϊόντα που κυρίως εισάγονται από το εξωτερικό και χαμηλότεροι συντελεστές για προϊόντα που κυρίως παράγονται εγχώρια. Η φορολογική ανομοιογένεια είναι ένας (αποτελεσματικός) τρόπος προστατευτισμού. Οι διακρίσεις μπορούν να γίνονται με εντελώς σύμφωνο τρόπο με την κοινοτική νομοθεσία. Τα προϊόντα μπορούν να ορίζονται ανά κατηγορία με «στενό» τρόπο, και να επιβάλλονται πολύ διαφορετικοί συντελεστές. Η μπίρα, για παράδειγμα, να μπαίνει σε διαφορετική κατηγορία από το κρασί και να υπόκειται σε διαφορετική φορολογική κατηγορία.

Επειδή ακριβώς η φορολογική πολιτική είναι κρίσιμης σημασίας για την προστασία της εθνικής οικονομίας, έχει λεχθεί «ότι η ελπίδα πως θα υπάρξει εναρμόνιση στην «παρούσα ζωή», δηλαδή στο ορατό μέλλον, είναι καθαρή ουτοπία»!¹⁶⁵

Η Ε.Ε.: ένα άθροισμα εθνικών οικονομιών

Σε οικονομικό, λοιπόν, επίπεδο, και με δεδομένους τους αναιμικούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης (από το 2001

έως το 2003 υπήρχε ουσιαστικά ύφεση, ενώ για το 2004 προβλέπεται μερική ανάκαμψη γύρω στο 2%), η Ε.Ε. αποτελεί ένα ναρκοπέδιο εθνικών ανταγωνισμών, που απειλεί την ίδια της τη συνοχή:

«Αν η κρίση παραταθεί [...] μπορεί να οδηγήσει σε αμφισβήτηση βασικών στοιχείων της ευρωπαϊκής οργάνωσης, όπως η ΟΝΕ, ενώ επίσης θα εξασθενίσει τη διάθεση και την ικανότητα πολλών κρατών μελών να συνεχίσουν να υφίστανται την πειθαρχία της προσαρμογής στο ενιαίο νόμισμα και στους κανόνες της εσωτερικής αγοράς. Αυτό θα σήμαινε επιστροφή (ή υποτροπή, ανάλογα με την οπτική γωνία) σε εκδοχές του οικονομικού εθνικισμού, που συνήθως διαστέλλεται, όταν οι οικονομίες δεν πηγαίνουν καλά».¹⁶⁶

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι, θεσμικά, η Ε.Ε. δεν υποχρεούται να διασώσει ένα κράτος-μέλος της από την οικονομική χρεοκοπία (αν για παράδειγμα μια χώρα αδυνατεί να «εξυπηρετήσει» το δημόσιο χρέος της). Αντίθετα μάλιστα, υπάρχει ρήτρα στη Συνθήκη του Μάαστριχτ «περί μη διάσωσης μέσω παροχής οικονομικής βοήθειας» σε κράτη-μέλη που αντιμετωπίζουν το φάσμα της οικονομικής καταστροφής.¹⁶⁷ Ασφαλώς, παρά τη ρήτρα, η Ε.Ε. μπορεί στην πράξη να παρέμβει σε μια τέτοια περίπτωση, από το φόβο ότι μια κρίση χρέους σε μια χώρα μπορεί να διαχυθεί προς ολόκληρο το οικονομικό σύστημα. Ωστόσο, είναι κρίσιμο ότι θεσμικά η Ε.Ε. δεν υποχρεούται να το κάνει. Τα εθνικά κράτη είναι απολύτως υπεύθυνα για την οικονομική πολιτική. Πράγμα που, για μια ακόμη φορά, επιβεβαιώνει ότι η Ε.Ε. δεν

είναι ενιαίος οικονομικός χώρος αλλά άθροισμα επιμέρους (ανταγωνιστικών) «εθνικών» οικονομιών.

Καθόλου λοιπόν τυχαία, πολλοί αναλυτές αντιμετωπίζουν με βαθιά απαισιοδοξία το όλο «ευρωπαϊκό εγχείρημα»:

«[...] η σύγχρονη ευρωπαϊκή πορεία προς την υποτιθέμενη ενοποίηση δίδει την εντύπωση περισσότερο ενός αβέβαιου «άλματος στο σκοτάδι» ή στην τύχη, παρά ότι αντιστοιχεί σε κάποια τεκμηριωμένη και έλλογη πρόβλεψη. Όμως, παρά τις αύξουσες αβεβαιότητες, ίσως και επειδή οι αβεβαιότητες αυξάνονται, οι εθνικές πολιτικές κυριαρχίες των κρατών-μελών σταθερά επιβελώνονται παρά κλονίζονται.

Βασική διάσταση της υπερεθνικής ολοκλήρωσης θα έπρεπε να είναι η ενδοκοινοτική κινητικότητα κεφαλαίου και εργασίας. Όμως, μέχρι σήμερα, οι μετακινήσεις και των δυο αυτών συντελεστών παραμένουν εξαιρετικά χαμηλές και ανεπαρκείς, ώστε να τροφοδοτήσουν δυναμική ουσιαστικής ενοποίησης και συνοχής. Λιγότερο από 1% των ευρωπαϊών εργαζομένων μετακινείται ενδοκοινοτικά σε αναζήτηση εργασίας, ενώ παράλληλα λιγότερο από 1% του ευρωπαϊκού ΑΕΠ αντιπροσωπεύουν οι ενδοκοινοτικές μετακινήσεις επενδυτικών κεφαλαίων. Οι αυτές αδυναμίες διαπιστώνονται ακόμη οξύτερα στο πλαίσιο του διαβόητου γαλλο-γερμανικού άξονος της Ευρώπης: τόσο η Γαλλία όσο και η Γερμανία παραμένουν αυτόκεντρες δυνάμεις, χωρίς άξια λόγου αλληλοδιείσδυση των οικονομιών τους. Οι διαπιστώσεις αυτές ισχύουν σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό για τη Βρετανία, την Ιταλία και την Ισπανία, οι οποίες, ομού με τις δυο προαναφερόμενες, αποτελούν τις πέντε μεγά-

λες οικονομίες της Ευρώπης. Μοναδικός και αναμφισβήτητος δείκτης ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης παραμένει μέχρι σήμερα ο σχετικά υψηλός όγκος του διακινούμενου ενδοκοινοτικού εμπορίου. Όμως, έτσι, η πολυσυζητημένη και αναμενόμενη ευρωπαϊκή ολοκλήρωση καταλήγει τελικά ν' αντιστοιχεί σε απλή ζώνη ελεύθερης διακίνησης εμπορευμάτων, δικαιώνοντας την παλαιά αγγλοσαξονική σύλληψη και μόνιμη προτίμηση.

[...] Οι ευρωπαϊκές χώρες αποδεσμεύτηκαν από το θεώρημα της «συνοχής» και προσχώρησαν στο γερμανικό σχήμα της «σύγκλησης» μεταξύ ανεξάρτητων εταίρων, οι οποίοι εμμένουν στην αυτοτέλειά τους, επιδιώκοντας εθνικοκυριαρχικά τη νομισματική σύγκληση όχι ως σύνολο, αλλά σε ατομική κλίμακα και βασιζόμενοι ο καθείς στις δικές του δυνάμεις και όχι στην ενοποιητική δυναμική του συνόλου».¹⁶⁸

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα αυτής της ενότητας:

Η Ε.Ε. παρά την ΟΝΕ και το ευρώ παραμένει άθροισμα εθνικών οικονομιών, χωρίς οικονομική ολοκλήρωση, με βαθιές ανισότητες, τόσο περιφερειακές όσο και μεταξύ των κρατών-μελών, και χωρίς τον απαιτούμενο μηχανισμό (επαρκή προϋπολογισμό, και συνακόλουθα επαρκή διοικητικό μηχανισμό), που να μπορεί να αμβλύνει τις διαφορές. Πολύ περισσότερο, για να αντιμετωπίσει κρίσεις που μπορεί να προκληθούν από μια επιδείνωση της οικονομικής συγκυρίας και να μετατραπούν σε πολιτικές κρίσεις ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Αυτή είναι η πηγή που δεν έχει επιτευχθεί μέχρι σήμερα η πολυπόθητη «πολιτική ενοποίηση».

Τα ευρωπαϊκά κεφάλαια διατηρούν την εθνική τους διαμόρφωση, που επιτείνεται και υπογραμμίζεται από την ανε-

πάρκεια των ευρωπαϊκών θεσμών και τη διακυβερνητική (διακρατική) θεσμική λειτουργία της Ε.Ε.

Παρά την ΟΝΕ και το ευρώ, το εθνικό κράτος παραμένει το εθνικό «οχυρό» απέναντι στον ανταγωνισμό από άλλα ευρωπαϊκά κεφάλαια. Όπως παλιότερα, η κατάργηση των δασμολογικών φραγμών δεν οδήγησε στην αποδυνάμωση του εθνικού κράτους, το ίδιο συμβαίνει και με την ΟΝΕ. Ο παρεμβατικός ρόλος του κράτους (υπέρ του εθνικού κεφαλαίου) παρά το νεοφιλευθερισμό παραμένει ισχυρός και δεν εξαντλείται, είτε στους δασμούς, είτε στις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Παραμένουν στα χέρια του εθνικού κράτους ένα πυκνό δίκτυο μη-δασμολογικών φραγμών (επιδοτήσεις σε εθνικές εταιρείες, τεχνικές προδιαγραφές, φορολογικό σύστημα, κρατικές προμήθειες, κ.λπ.). Εξ' ίσου σημαντικό, το εθνικό κράτος έχει υπό την κατοχή του «πολιτικά όπλα» - παραδείγματος χάριν, εξωτερική πολιτική ή το γεγονός ότι το εθνικό κράτος είναι το μοναδικό «εργαλείο» επίβλεψης και επιβολής των «κοινοτικών επιλογών» – και, επομένως, μέσω αυτών, χάραξη αυτόνομων (πολιτικών και οικονομικών) εθνικών επιλογών.

Για να «ξεπεραστεί» το εθνικό κράτος (ή τουλάχιστον να υποσκαφθεί αποτελεσματικά η ισχύς του) θα έπρεπε όλες οι παραπάνω αρμοδιότητες να περάσουν στα χέρια υπερεθνικών ευρωπαϊκών θεσμών – πράγμα που πρακτικά σημαίνει την κατακόρυφη αύξηση του κοινοτικού προϋπολογισμού, την αύξηση του διοικητικού μηχανισμού της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (τη δημιουργία ευμεγέθους υπερεθνικής γραφειοκρατίας), την ενδυνάμωση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου προς την κατεύθυνση της δημιουργίας «ευρωπαϊών πολιτικών», ανεξάρτητων από τα εθνικά κράτη που αποτελούν την Ε.Ε.

Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν είναι ούτε στις προθέσεις των κυβερνήσεων των κρατών-μελών, αλλά ούτε υφίσταται (όπως είδαμε) ένα επαρκούς μεγέθους «ευρωπαϊκό κεφάλαιο» που να έχει αποκόψει τους δεσμούς του με τα εθνικά κράτη.

Το τελικό αποτέλεσμα είναι η θεσμική αντιφατικότητα, οι διαρκείς διαφωνίες, οι επαπειλούμενες μικρές ή μεγάλες κρίσεις ανάμεσα στα κράτη-μέλη και τελικά οι συμβιβασμοί σε «νέες» (κάθε φορά) συμφωνίες που αναπαράγουν τις ίδιες αντιφάσεις.

Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι η πορεία της «Ευρώπης» έχει να επιδείξει «μεγάλες επιτυχίες». Η ΟΝΕ και η εισαγωγή του ευρώ ανήκουν σ' αυτές (όπως παλιότερα η Τελωνιακή Ένωση). Δεν υπάρχει επίσης αμφιβολία, ότι το ευρώ και η ΟΝΕ αγγίζουν (θίγουν) περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη περίοδο της «Ευρώπης», την «καρδιά» του εθνικού κράτους, φτάνουν μέχρι του σημείου να υπονοείται η υπονόμευση της εθνικής κυριαρχίας. Το επιθυμητό θα ήταν η Ε.Ε. να ομοιάσει προς μια εταιρεία Α.Ε. (Ανώνυμη Εταιρεία). Σε μια Α.Ε. ο καθείς λαμβάνει το μερίδιό του ανάλογα των μετοχών που κατέχει, διατηρώντας (υποθετικά) την αυτόνομη ύπαρξή του. Όπως σε μια Α.Ε. είναι οι μεγαλομέτοχοι αυτοί που καθορίζουν την πορεία της εταιρείας, αλλά και οι μικρομέτοχοι (σε ιδανικές τουλάχιστον συνθήκες) κερδίζουν από την πρόοδο της εταιρείας. Ωστόσο σε μια Α.Ε. μικρομέτοχοι και μεγαλομέτοχοι λειτουργούν εντός του ίδιου νομικού και πολιτικού πλαισίου. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο στην Ε.Ε. Στην Ε.Ε. παρεμβαίνει η συγκρότηση των αρχουσών τάξεων σε εθνικά κράτη, που λειτουργούν προστατευτικά προς το εθνικό κεφάλαιο (αλλά και ανταγωνιστικά προς τα «ξένα» κεφάλαια).

Οι επιτυχίες, μέχρι τώρα, της Ε.Ε. είναι ότι μέσω της ΟΝΕ και του ευρώ ενίσχυσε τη δύναμη και τη διαπραγματευτική

ικανότητα των μελών της στο διεθνή ανταγωνισμό (μέσω της δημιουργίας μιας μεγάλης εσωτερικής αγοράς), ενώ έχουν δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις το ευρώ να ανταγωνισθεί το δολάριο σαν διεθνές νόμισμα. Ωστόσο, οι επιτυχίες αυτές δεν καταμερίζονται ομοιόμορφα στα κράτη-μέλη, με αποτέλεσμα διαρκείς διαφωνίες και ως προς το χειρισμό αυτών των επιτευχών. Όπως είδαμε, το ποια ακριβώς είναι η «σωστή» συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ, ανοίγει λαμπρό πεδίο αντιπαράθεσων ανάμεσα στα ισχυρότερα και ασθενέστερα κράτη-μέλη. Τα πλεονεκτήματα μιας μεγάλης εσωτερικής αγοράς, που θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη μεγάλων ευρωπαϊκών εταιρειών, οι οποίες να μπορούν να ανταγωνιστούν τα αμερικανικά και ιαπωνικά μεγαθήρια, τείνουν να αναιρεθούν από την ύπαρξη του εθνικού προστατευτισμού. Με άλλα λόγια, τα επιτεύγματα του σήμερα τείνουν να τροφοδοτήσουν τις μεγάλες αντιπαραθέσεις του αύριο.

Στο παρόν και στο άμεσο μέλλον, οι επιτυχίες αυτές παραμένουν «μετέωρο βήμα» αν δεν συνδυαστούν με ένα ποιοτικό άλμα: την επίτευξη μεγαλύτερης οικονομικής και πολιτικής συνοχής, την πιο συγκεντρωτική λειτουργία. Αν δεν επιτευχθεί αυτό, η ΟΝΕ και το ευρώ μπορούν να μετατραπούν σε μπούμερανγκ, οξύνοντας τις εθνικές διαφορές. Το γεγονός, για παράδειγμα, ότι το εθνικό κράτος έχει αποστερηθεί «εθνικών όπλων», όπως του μηχανισμού συναλλαγματικών ισοτιμιών, μεταφέρει την πίεση σε άλλους τομείς - οξύνει τις αντιθέσεις σε ζητήματα φορολογίας, εξωτερικής πολιτικής, στον αριθμό των ψήφων στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο - απειλώντας με συνολική παράλυση την Ε.Ε.

Αυτοί είναι οι λόγοι που διαρκώς επανέρχεται η εξής προβληματική: αφού οι «25» ή οι «15» δεν μπορούν (ή δεν θέλουν) όλοι μαζί, να γίνει η «φυγή προς τα εμπρός», από ένα

μόνο μέρος της Ε.Ε. Ορισμένα μόνο κράτη-μέλη να προχωρήσουν χωρίς τους άλλους, σε μεγαλύτερη «ολοκλήρωση» μεταξύ τους. Πρόκειται προφανώς για την προοπτική του διαβόητου «Διευθυντηρίου». Ωστόσο αυτή η προοπτική οδηγεί σε άλλες, εξαιρετικά επικίνδυνες, εξελίξεις. Αλλά... λίγη υπομονή. Σ' αυτό θα επανέλθουμε αναλυτικά στο κεφάλαιο, «Συνολική θεώρηση της Ε.Ε.- η «Ευρώπη του μέλλοντός μας»».

Παρέκβαση: Το Σύμφωνο Σταθερότητας

Επειδή πολλή μελάνι έχει χυθεί για το γεγονός ότι το Σύμφωνο Σταθερότητας του Άμστερνταμ το 1997, προβλέπει κυρώσεις στα κράτη-μέλη που παραβιάζουν το όριο του 3% του ΑΕΠ στο έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού, χρειάζονται ορισμένες διευκρινίσεις. Αν και το θέμα έχει, εν πολλοίς, ξεκαθαριστεί μετά την απόφαση να μην επιβληθούν κυρώσεις σε Γαλλία – Γερμανία που παραβίασαν το όριο για τρία συνεχόμενα χρόνια, εν τούτοις έχει σημασία να δούμε το Σύμφωνο (και τις επιπτώσεις του) λίγο πιο αναλυτικά.

Οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών χρησιμοποίησαν το όριο του 3 % εντελώς προσχηματικά. Επιθυμούσαν (υποτίθεται), να ακολουθήσουν μια πιο «ελαστική» οικονομική πολιτική, αλλά «υπερεθνικοί» μηχανισμοί («οι Βρυξέλλες») το απαγόρευαν επιβάλλοντας κυρώσεις.

Ήταν ωραίο παραμύθι! Οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών ήταν αυτές που συμφώνησαν το 1997 στο όριο του 3% και όποτε (και αν) το θελήσουν μπορούν, με νέα απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, να το αλλάξουν (θεσμικά, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είναι αυτό που αποφασίζει επί όλων των θεμάτων, ενώ το Συμβούλιο των Υπουργών είναι το μόνο που

νομοθετεί). Είναι τα συμφέροντα των καπιταλιστών αυτά που επιβάλλουν τη νεοφιλελεύθερη πολιτική (με πρόσχημα το Σύμφωνο Σταθερότητας) και κανένας (ανύπαρκτος) «υπερεθνικός» μηχανισμός.

Ας δούμε τα πράγματα από πιο κοντά, για να κατανοήσουμε πόσο αυτοϋπονομευόμενο ήταν το ιδεολόγημα. Σύμφωνα με τη Σύνοδο Κορυφής του Άμστερνταμ οι κυρώσεις για όποια χώρα παραβιάζει το 3 % είναι πρόστιμο που φτάνει το 0,5% του ΑΕΠ. Το όριο του 3% μπορεί να παραβιαστεί μόνο αν μια χώρα αντιμετωπίζει «ιδικές συνθήκες», όπως μια φυσική καταστροφή ή μείωση του ΑΕΠ μεγαλύτερη του 2% σε ένα χρόνο. Στο Άμστερνταμ συμφωνήθηκε επίσης, ότι χώρες που αντιμετωπίζουν πτώση του ΑΕΠ μικρότερη του 0,75% να μην επικαλούνται τις «ειδικές συνθήκες».

Ωστόσο, οι κυρώσεις δεν επιβάλλονται αυτόματα: «[...] το Συμβούλιο των Υπουργών μπορεί να αποφασίσει, με ειδική πλειοψηφία, παρατηρήσεις, κατόπιν συστάσεις, κατόπιν οχλήσεις για τη λήψη μέτρων και, τέλος, κυρώσεις».¹⁶⁹ Επιπλέον, πρόστιμα μπορούν να επιβληθούν με πλειοψηφία των δύο τρίτων των ψήφων στο Συμβούλιο, ανεξάρτητα αν το «υπερβολικό» έλλειμμα προέκυψε από μείωση του ΑΕΠ ή όχι και ανεξάρτητα από το μέγεθος αυτής της μείωσης.¹⁷⁰

Ήταν σαφές, από την αρχή που ψηφίστηκε το Σύμφωνο Σταθερότητας, ότι ήταν εξαιρετικά δύσκολο να γενικευθούν οι κυρώσεις (ιδιαίτερα σε συνθήκες ύφεσης της οικονομίας), χωρίς να ανοίξουν οι ασκοί του Αιόλου (των εθνικών αντιπαράθεσεων) ανάμεσα στα κράτη-μέλη:

«[...] δεδομένου ότι οι περισσότερες υφέσεις που πλήττουν διάφορες χώρες σχετίζονται μεταξύ τους, είναι απίθανο να εξασφαλιστεί η πλειοψηφία [των δύο

τρίτων] που απαιτείται για την επιβολή ποινών. Αν αυτό είναι αληθές, το Σύμφωνο Σταθερότητας μπορεί κάλλιστα να αποτελέσει ένα κενό περιεχομένου σύμφωνο».¹⁷¹

Η μόνη χώρα για την οποία κινήθηκαν οι διαδικασίες κυρώσεων για παραβίαση του Συμφώνου ήταν η «μικρή» Πορτογαλία (για έλλειμμα 4,2% επί του ΑΕΠ το 2001). Αλλά τότε η ύφεση στην οικονομία της Ευρωζώνης μόλις είχε αρχίσει, και όλοι θεωρούσαν «αναγκαίο το Σύμφωνο».

Το ζήτημα ξεκαθαρίστηκε όταν το πρόβλημα του ελλείμματος το απέκτησαν «μεγάλες» χώρες. Το 2004 θα συμπληρωθούν τρία συνεχή χρόνια που Γαλλία και Γερμανία παραβιάζουν το όριο του 3% χωρίς να αντιμετωπίζουν πτώση του ΑΕΠ τους από 0,75-2%. Η Γαλλία όχι μόνο δεν φοβόταν τις κυρώσεις, αλλά τουναντίον, «υποσχόταν» ότι θα συνεχίσει να παραβιάζει το όριο του 3% όχι μόνο το 2004, «αλλά ενδεχομένως», και το 2005! Τελικά έγινε το αναμενόμενο: το Συμβούλιο των Υπουργών των Οικονομικών συνεδρίασε στις Βρυξέλλες, στις 26 Νοεμβρίου 2003, και αποφάσισε να μην επιβληθούν κυρώσεις στη Γαλλία και τη Γερμανία, αλλά να τους γίνει... παράκληση να κάνουν «ότι μπορο ύν» για να μειώσουν τα ελλείμματα

Είπαμε, όλοι στην Ε.Ε. είναι ίσοι, αλλά κάποιοι είναι πιο... ίσοι από τους άλλους! Πράγμα που σαφώς το γνωρίζουν άπαντες. Ολλανδία, Αυστρία, Φινλανδία και Ισπανία εμφανίστηκαν αρχικά με (δωρεάν) λεονταρισμούς ενάντια στην παραβίαση του Συμφώνου (αφού προηγουμένως ήταν καθαρό, ότι κυρώσεις δεν ήταν δυνατό ν να επιβληθούν, από τη στιγμή που όλες οι υπόλοιπες χώρες έδειξαν «κατανόηση» για Γαλλία - Γερμανία).¹⁷²

Από την «ασυλία» Γαλλίας – Γερμανίας το κύρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής καταρρακώθηκε. Ως υποτιθέμενος «υπερεθνικός» θεματοφύλακας της νομιμότητας στην Ε.Ε. είχε κινηθεί για να επιβληθούν κυρώσεις στη Γαλλία (πιο διστακτικά, είναι η αλήθεια, για τη Γερμανία). Μετά την απόφαση, κάποιοι επίτροποι, δήλωναν ότι θα προσφύγουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, προσβάλλοντας την απόφαση του Συμβουλίου των Υπουργών σαν «παράνομη». Λίγες μέρες αργότερα, η Επιτροπή συνειδητοποίησε ότι όλα είχαν γίνει εντελώς νόμιμα και σύμφωνα με τους θεσμούς της Ε.Ε. Ο μόνος νόμος στην Ε.Ε. (και θεσμικά κατοχυρωμένα) είναι ο νόμος των κυβερνήσεων.

Ωστόσο, η πίεση για την τροποποίηση (ή την «ελαστική» ερμηνεία) του ορίου του 3% είναι, πράγματι, πιεστική. Ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ρομάνο Πρόντι, έχει δηλώσει επανειλημμένα ότι το όριο του 3% «είναι ανόητο».¹⁷³ Ο λόγος είναι η κρίση που μαστίζει την Ε.Ε. Από την εποχή της επιβολής της ΟΝΕ, τη δεκαετία του 1990, η οικονομία της Ευρωλάνδης αναπτύσσεται με αναιμικούς ρυθμούς, το δε 2003η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής οικονομίας υπήρξε μηδενική. Είναι, λοιπόν, η κρίση που δημιουργεί το πρόβλημα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της ατμομηχανής της Ε.Ε., της Γερμανίας. Το 2000 είχε δημοσιονομικό πλεόνασμα 1,1%, το 2001, λόγω οικονομικής στασιμότητας το πλεόνασμα έγινε έλλειμμα (-2,8%) και το 2002 έφτασε το -3,8%.¹⁷⁴

Έτσι ακούγονται, ολοένα και πιο δυνατά, προτάσεις για να χρησιμοποιηθεί το κράτος (μέσω κρατικών επενδύσεων και ελλειμματικών προϋπολογισμών) για να αναζωογονηθεί η οικονομία. Ο Γάλλος πρωθυπουργός Ραφαρέν μαζί με τον καγκελάριο της Γερμανίας Σρέντερ δήλωσαν στην ιταλική εφημερίδα Repubblica ότι είναι «υπέρ της μεγαλύτερης ευελιξίας

στην εφαρμογή του Συμφώνου, καθώς προέχει η αναπτυξιακή πορεία των οικονομιών τους και η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας». ¹⁷⁵ Ο Γάλλος πρόεδρος Σιράκ και ο Σρέντερ, στη διμερή συνάντηση κορυφής που είχαν στο Βερολίνο το Σεπτέμβριο του 2003 δήλωσαν ότι «αμφότεροι πιστεύουμε ότι η Ευρώπη δεν πρέπει να περιμένει την ανάπτυξη, αλλά να την αναζητήσει η ίδια». ¹⁷⁶

Το ερώτημα είναι, λοιπόν, αφού και θεσμικά μπορεί να τροποποιηθεί το όριο του 3% και υπάρχει ανάγκη λόγω της οικονομικής ύφεσης, γιατί δεν προχωρούν (μέχρι τώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές) οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών στην τροποποίηση του Συμφώνου Σταθερότητας;

Ο απλός (και κυνικός) λόγος είναι ότι το Σύμφωνο Σταθερότητας (για το «νοικοκύρεμα της οικονομίας και τον περιορισμό της κρατικής σπατάλης») αποτέλεσε το μοχλό για τις επιθέσεις τόσο στο εισόδημα των εργαζομένων όσο και στην κατεδάφιση του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας.

Η υπογραφή του Συμφώνου εξέφραζε τα συμφέροντα του χρηματιστηριακού κεφαλαίου. Οι τραπεζίτες και οι μεγαλοκαπιταλιστές που έχουν «επενδύσει» σε κρατικά χρεόγραφα δεν επιθυμούν να δουν τις «επενδύσεις» τους να διαβρώνονται από «ανεξέλεγκτο» πληθωρισμό (όπως στις δεκαετίες του 1970 και 1980). Αυτών τα συμφέροντα επιβάλλουν την περιβόητη «δημοσιονομική πειθαρχία» και τον «αγώνα ενάντια στον πληθωρισμό» (το 2003 στις χώρες της Ευρωζώνης ο πληθωρισμός ήταν κάτω από 2%! Αντιλαμβανόμαστε πόσο ψευδής είναι αυτή η δικαιολογία). Υπερασπίζοντας τα συμφέροντα του χρηματιστικού κεφαλαίου, ο Ολλανδός τραπεζίτης και μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ), Νοϋτ Βέλινκ, απείλησε ότι αν

συνεχιστεί η παραβίαση του ορίου του 3 % θα ανέλθουν τα επιτόκια της ΕΚΤ.¹⁷⁷

Αλλά η πίεση δεν προέρχεται μόνο από το χρηματιστικό κεφάλαιο, αλλά συνολικά από τους καπιταλιστές. Σε άρθρο της η Allgemeine Zeitubg γράφει:

«Φαίνεται ότι τίποτα δεν μπορεί να διαλύσει την πλάνη ότι κρατικές επενδύσεις προάγουν την οικονομική ανάπτυξη. Όμως είναι γεγονός. Τα προγράμματα κρατικών δαπανών που χρηματοδοτούνται με χρέη δεν μπορούν να γυρίσουν τους οικονομικούς κύκλους. [...] Αυτό που μετράει στον ανταγωνισμό μεταξύ των διαφόρων οικονομιών δεν είναι η πολιτική που απευθύνεται στους βραχυπρόθεσμους οικονομικούς κύκλους, αλλά η μακροχρόνια στρατηγική ανάπτυξης.

Όμως όλες οι μεγαλύτερες ευρωπαϊκές χώρες έχουν αποτύχει στους τομείς κλειδιά της αγοράς εργασίας, της φορολογικής νομοθεσίας και των συστημάτων πρόνοιας».¹⁷⁸

Με απλά λόγια, για την οικονομική κρίση φταίνει οι εργαζόμενοι (οι «ανελαστικές σχέσεις εργασίας») και το «πλουσιόπαροχο» κράτος πρόνοιας! Το «φάρμακο» που προτείνεται είναι η επέκταση της μερικής (και ανασφάλιστης) απασχόλησης, η μείωση των επιδομάτων ανεργίας (και ο περιορισμός της χρονικής διάρκειάς τους), η αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης – κοντολογίς, η επίθεση στα δικαιώματα των εργαζομένων και όχι η αύξηση των κρατικών επενδύσεων για την αναζωογόνηση της οικονομίας.

Κάτω από την πίεση των καπιταλιστών, οι κυβερνήσεις εμφανίζονται άτολμες, ως προς το όριο του 3%. Το παραβιά-

ζουν, αλλά «λίγο» ή όπως δήλωσε ο Σιράκ, αναζητούν μια «χρυσή τομή» μεταξύ της «μείωσης του ελλείμματος και της εξασφάλισης μιας ομαλής πορείας ανάπτυξης». ¹⁷⁹ Αλλά εκεί που δεν είναι καθόλου άτολμες οι κυβερνήσεις είναι στο να δίνουν γη και ύδωρ στα καπιταλιστικά συμφέροντα. Η «μικρή» παραβίαση του 3%, αντισταθμίζεται κατά τον Σρέντερ, από το γεγονός ότι η γερμανική κυβέρνηση επέβαλε φορολογικές ελαφρύνσεις για τους καπιταλιστές (μόνο για το 2003) ύψους 15,6 δισ. ευρώ και ταυτόχρονα επέβαλε ένα από τα μεγαλύτερα πανευρωπαϊκά προγράμματα κατεδάφισης του κράτους πρόνοιας (πρόγραμμα Ατζέντα 2010). Αντίστοιχα στη Γαλλία, η κυβέρνηση Ραφαρέν επέβαλε μια «μεταρρύθμιση» του ασφαλιστικού που ανέβασε τα όρια συνταξιοδότησης στα 65 ή ακόμα και στα 70 χρόνια! Επιπλέον, κύριος υπεύθυνος για την παραβίαση του 3 % θεωρήθηκε από την κυβέρνηση Ραφαρέν η εβδομάδα των 35 ωρών (που ισχύει στην Γαλλία), και έτσι η κυβέρνησή του έβαλε πλώρη για την κατάργησή της.

Ενδιαφέρον (αλλά και αποκαλυπτικό) είναι το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει μετατραπεί σε υπέρμαχο του Συμφώνου Σταθερότητας (στις Βρυξέλλες, βέβαια, η ελληνική πλευρά ψήφισε κατά της επιβολής κυρώσεων σε Γερμανία – Γαλλία). Ο υπουργός Οικονομικών Ν. Χριστοδουλάκης:

«[...] κατηγορεί ορισμένους ομολόγους του ότι «δαιμονοποιούν» το Σύμφωνο Σταθερότητας και υποστηρίζει ότι τυχόν χαλάρωσή του θα προκαλέσει επιζήμια για τις οικοθυμίες της ευρωζώνης αύξηση των επιτοκίων». ¹⁸⁰

Πράγματι, για χώρες με υψηλό δημόσιο χρέος (όπως η Ελλάδα) μια αύξηση των επιτοκίων θα είχε σοβαρές συνέπειες για την οικονομία τους. Ωστόσο, δεν υπάρχει καμία σύνδεση ανάμεσα στο όριο του 3% και της αύξησης των επιτοκίων γενικά στην Ε.Ε. Ας πάρουμε, την υποθετική περίπτωση, της διαρκούς παραβίασης του ορίου του 3% ας πούμε από την Ιταλία, και ας θεωρήσουμε ότι αυτό οδηγεί τη χώρα σε υψηλό δημόσιο χρέος και σε υψηλές δανειακές ανάγκες του δημοσίου. Αυτό θα οδηγήσει σε γενικευμένη άνοδο των επιτοκίων σ' ολόκληρη την Ε.Ε.;

«Η απάντηση είναι αρνητική. Αν οι κεφαλαιαγορές στη νομισματική ένωση λειτουργούν αποτελεσματικά, θα αναγνωρισθεί ότι το πρόβλημα του χρέους είναι πρόβλημα της Ιταλίας. Η αγορά θα ενσωματώσει μια αμοιβή κινδύνου για το χρέος της ιταλικής κυβέρνησης. Όμως αυτό δεν θα επηρεάσει την γερμανική κυβέρνηση. Η τελευταία θα μπορεί να δανείζεται με χαμηλότερο επιτόκιο, επειδή οι δανειστές αναγνωρίζουν ότι ο κίνδυνος που υπάρχει στα ομόλογα της γερμανικής κυβέρνησης είναι μικρότερος από τον κίνδυνο που υπάρχει στην αγορά μέσω χρηματοδότησης του χρέους της ιταλικής κυβέρνησης».¹⁸¹

Επομένως, η αλήθεια βρίσκεται αλλού:

«Αν δημιουργηθεί ατμόσφαιρα όπου το Σύμφωνο μπορεί να ακυρωθεί ή να καταργηθεί, αυτή η δαιμονοποίηση του Συμφώνου αποσπά την προσοχή από άλλες προτεραιότητες, όπως οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις», συμπληρώνει ο κ. Χριστοδουλάκης, εμφανιζόμε-

νος βασιλικότερος του βασιλέως, αφού η ανησυχία του δεν είναι τελικά τόσο μην αυξηθούν τα επιτόκια, αλλά μη δεν προχωρήσουν οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις: η περαιτέρω απαξίωση του κράτους πρόνοιας και η ελαστικοποίηση μέχρις... εσχάτων της αγοράς εργασίας. Απόψεις που ακούγονται άλλωστε συχνά-πυκνά και από το τραπεζικό ιερατείο της Ε.Ε., που πιέζει τη σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση της Γερμανίας να απεμπολήσει εδώ και τώρα τα όποια μέτρα κοινωνικής προστασίας για χάρη της... ανάπτυξης».¹⁸²

Μαζί με την Ελλάδα στην υπεράσπιση του Συμφώνου Σταθερότητας συντάχθηκε και η Ολλανδία, ο υπουργός οικονομικών της οποίας, Gerrit Zalm, απείλησε να οδηγήσει το θέμα της παραβίασης του Συμφώνου στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.¹⁸³ Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι οι δυο χώρες έχουν μετατραπεί, η μεν Ελλάδα «πρωταθλήτρια» των ιδιωτικοποιήσεων, η δε Ολλανδία «παράδεισος» της εργασίας «μερικής απασχόλησης» και της απαξίωσης του κράτους πρόνοιας. Ο πρόεδρος της Κεντρικής Τράπεζας της Πολωνίας, Λέτσεκ Μπαλτσέροβιτς, επίσης υπεραμύνθηκε του Συμφώνου, αλλά η εφημερίδα Καθημερινή¹⁸⁴ υπενθυμίζει ότι ήταν από τους αρχιτέκτονες της θεραπείας σοκ της πολωνικής οικονομίας – δηλαδή των σαρωτικών αποκρατικοποιήσεων και των μαζικών απολύσεων από πρώην κρατικές επιχειρήσεις. Στην Πορτογαλία, η κυβέρνησή της φρόντισε αμέσως να συμμορφωθεί με το όριο του 3%, επιβάλλοντας ένα πρόγραμμα σαρωτικών αποκρατικοποιήσεων (το εκτενέστερο στην ιστορία της χώρας), μαζικών απολύσεων και κατεδάφισης του κράτους πρόνοιας (πράγμα που προκάλεσε κύμα απεργιών και μαζικών κινητοποιήσεων).

Συνεπώς, το Σύμφωνο Σταθερότητας επιβλήθηκε από τις κυβερνήσεις, που το χρησιμοποίησαν συνειδητά σαν βασικό «εργαλείο» για την επιβολή νεοφιλελεύθερων πολιτικών και δεν το επέβαλε η «υπερεθνική» Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η ελληνική κυβέρνηση έκανε σαφές ότι θα επιμείνει στο όριο του 3%, ακόμα και αν το Σύμφωνο καταργηθεί.

Προς το παρόν, δεν είναι σαφές πια θα είναι η τύχη του Συμφώνου Σταθερότητας, μετά την αναίρεσή του (στην πράξη) από την απόφαση να μην «τιμωρηθούν» Γαλλία – Γερμανία. Υπάρχουν προτάσεις για ένα νέο Σύμφωνο, πιο «ρεαλιστικό» και πιο «ευέλικτο». Σε κάθε περίπτωση, ένα είναι δεδομένο: όποιο (νέο) Σύμφωνο και να υπογραφεί, θα έχει την ίδια νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση με αυτό που θα αντικαταστήσει.

Και στο ζήτημα του Συμφώνου Σταθερότητας, αποκαλύφθηκαν τόσο ο διακρατικός (και όχι υπερεθνικός) χαρακτήρας της Ε.Ε, όσο και οι εθνικές αντιπαλότητες που τη διαιρούν. Κανένας «νόμος» δεν υφίσταται στην Ε.Ε. χωρίς την έγκριση των κυβερνήσεων που την αποτελούν, ενώ όλοι οι «νόμοι» μπορούν να ανατραπούν, ανά πάσα στιγμή, με διακυβερνητικές διαβουλεύσεις. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ή η οποιαδήποτε άλλη «ευρωπαϊκή αρχή»), είναι υποχρεωμένη να ακολουθεί τις διακυβερνητικές αποφάσεις μιας και αυτές είναι που καθορίζουν τους «όρους του παιχνιδιού» και ουδείς έτερος.

Σ' αυτήν τη διακυβερνητική λειτουργία, είναι οι μεγάλες χώρες, κατά κύριο λόγο, που καθορίζουν τις αποφάσεις, αλλά το γεγονός αυτό αντί να μειώνει, οξύνει τις αντιθέσεις. Χώρες σαν την Ελλάδα (αλλά και το Βέλγιο ή την Ιταλία), φοβούνται ότι μια αναθεώρηση του Συμφώνου Σταθερότητας μπορεί να μετατοπίσει το κέντρο βάρους από το έλλειμμα του προϋπολογισμού στο δημόσιο χρέος (όπου αυτές οι χώρες

έχουν χρέος γύρω ή πάνω από το 100% του ΑΕΠ, ενώ Γαλλία – Γερμανία έχουν μικρό δημόσιο χρέος). Επομένως η τύχη του Συμφώνου Σταθερότητας ανοίγει νέο πεδίο αντιπαραθέσεων, δύσκολων συμβιβασμών και αντιφατικών αποφάσεων.

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική

Πάνω από τέσσερις δεκαετίες εφαρμογής της ΚΑΠ, δεν έχουν οδηγήσει στη σύγκλιση των αγροτικών δομών των κρατών μελών της Ε.Ε.-15. Οι αγροτικές δομές και τα αγροτικά συμφέροντα των κρατών μελών διαφέρουν σε πολύ μεγάλο βαθμό. Στη βορειοδυτική Ευρώπη, η παραγωγή επικεντρώνεται σε ένα μικρό αριθμό προϊόντων- η σπονδυλική στήλη της γεωργίας είναι η γαλακτοφόρος αγελάδα συνδυαζόμενη με την καλλιέργεια σιτηρών. Σημαντική είναι επίσης η ζωική παραγωγή «εκμεταλλεύσεων χωρίς έδαφος» (χοιροτροφία και πτηνοτροφία). Η γεωργία της βορειοδυτικής Ευρώπης είναι από τις πιο προηγμένες του κόσμου, υιοθετώντας ταχύτατα σύγχρονες τεχνολογίες παραγωγής. Αντίθετα, η Μεσογειακή Ευρώπη παράγει μεγάλο αριθμό προϊόντων, κυρίως φυτικών. Πρόκειται συχνά για θαμνώδεις καλλιέργειες (αμπελοειδή, φρουτοπαραγωγικά δένδρα, ελιά), των οποίων η διάρκεια ζωής είναι μεγάλη.¹⁸⁵ Το αποτέλεσμα είναι η μεσογειακή γεωργία να αντιμετωπίζει δυσκολίες αναπροσανατολισμού όταν μεταβάλλονται οι γεωργικοί οικονομικοί όροι (όταν, π.χ., λόγω υπερπαραγωγής οι τιμές πέφτουν στην παγκόσμια αγορά, ή λόγω συμφωνιών στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου πρέπει να εγκαταλειφθεί μια καλλιέργεια και να αντικατασταθεί από κάποια άλλη).

Οι κοινωνικές συνθήκες παραγωγής διαφέρουν σημαντικά. Στη βορειοδυτική Ευρώπη το κύριο μέρος της γεωργικής ερ-

γασίας παραμένει «οικογενειακή εργασία» (λόγω της κατακόρυφης ανόδου της παραγωγικότητας), χωρίς σημαντικό μέρος μισθωτής εργασίας (εκτός της Βρετανίας όπου ανέρχεται σε 53%).¹⁸⁶ Αντίθετα, στη Μεσογειακή Ευρώπη σε αρκετές περιπτώσεις χρησιμοποιείται πολυάριθμο προλεταριάτο, ενώ ο ενεργός μεσογειακός γεωργικός πληθυσμός περιλαμβάνει πολλούς εποχιακούς εργάτες με «ασταθές ασφαλιστικό καθεστώς».¹⁸⁷

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι φτωχοί αγρότες (ή με μεγάλες δυσκολίες στο να παραμείνουν στην παραγωγική διαδικασία) υπάρχουν μόνο στη νότια Ευρώπη. Στη βόρεια Ευρώπη η αύξηση της χρησιμοποίησης κεφαλαίου (για λιπάσματα, ζωοτροφές, καύσιμα, μηχανολογικό εξοπλισμό) οδήγησε στην αύξηση του χρέους των γεωργών. Εισοδήματα που να είναι εξαιρετικά ικανοποιητικά, ισχύουν:

«[...] στις καλύτερες των περιοχών όπως η Κάτω Σαξονία, η Ανατολική Αγγλία, η Πεδιάδα των Παρισίων κ.λπ. Σε πολλές περιοχές, οι σύγχρονες οικογενειακές εκμεταλλεύσεις αποτελούν την μειοψηφία ή απλούστατα δεν υπάρχουν, αφήνοντας τη θέση τους στις φτωχές και μερικής απασχόλησης εκμεταλλεύσεις.

Στη νότια Ευρώπη και στις μειονεκτικές περιοχές, η διαθροωτική κατάσταση είναι, συχνά, ακόμη περισσότερο δύσκολη, χαρακτηριζόμενη από μεγάλη ετερογένεια».¹⁸⁸

Στον πίνακα που ακολουθεί παραθέτουμε τα βασικά μεγέθη της γεωργίας στην Ε.Ε.:¹⁸⁹

Βασικά μεγέθη της γεωργίας της Ε.Ε. (1997)

	Ποσοστό (%) ενεργού αγροτικού πληθυσμού	Ποσοστό (%) αγροτικού προϊόντος στο ΑΕΠ	Ποσοστό (%) αγροτικών εξαγωγών στο σύνολο	Ποσοστό (%) αγροτ. εισαγωγών στο σύνολο	Ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων (δισ ΕΚΔ)	Ποσοστό (%) διαπάνης διατροφής στο σύνολο ¹	ΑΕΠ ανά κάτοικο ΙΑΔ ²	Ποσοστό (%) πληθυσμού ³	Ποσοστό (%) κλάσης ανεργίας
Ε.Ε.-15	5,0	1,6	7,6	10,6	-16,3	17,5 ³	18.979	1,8	10,7
Αυστρία	6,9	0,9	6,7	8,3	-1,3	16,8	21.349	1,6	4,4
Βέλγιο	2,7	1,1	11,3 ⁴	11,9 ¹	0,4	15,7	21.456	1,4	9,2
Γαλλία	4,6	1,9	13,6	10,6	9,5	17,8	19.817	1,0	12,4
Γερμανία	2,9	0,8	5,2	10,5	-16,8	14,2 ³	20.865	0,6	10,0
Δανία	3,7	2,4	26,6	15,8	5,4	19,7	21.751	1,9	5,5
Ελλάδα	19,9	5,9	29,9	16,8	-0,9	22,2	13.138	6,9	9,6
Ην. Βασίλειο	1,9	0,7	6,9	10,9	-12,4	19,9	18.929	2,7	7,0
Ιρλανδία	10,9	3,4	12,5	9,3	2,8	30,7	18.294	2,2	10,1
Ισπανία	8,3	3,3	16,8	13,8	0,9	19,3	14.758	2,0	20,8
Ιταλία	6,5	2,5	6,9	14,2	-11,6	18,9	19.239	2,6	12,1
Κάτω Χώρες	3,5	2,6	21,4	14,0	15,5	14,1	19.835	2,2	5,2
Λουξεμβούργο	2,4	0,7	11,3 ⁴	11,9 ¹	0,4	18,2 ³	31.531	2,4	2,6
Πορτογαλία	13,3	2,4	8,2	15,2	-2,8	28,0 ³	13.415	2,8	6,8
Σουηδία	3,2	0,4	6,1	8,3	-0,3	18,4	18.672	1,2	9,9
Φινλανδία	7,7	0,7	7,9	8,7	0,5	19,5	18.726	2,2	13,1

1. Οικονομική Ένωση Βέλγιου-Λουξεμβούργου.

2. 1996.

3. Εκτίμηση EUROSTAT.

4. Εκτίμηση Αγροστατιστικής Δύναμης.

5. Αποπληθυστιστής ΑΕΠ.

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Κοινότητα (1998).

Τα τρία φτωχότερα κράτη-μέλη, η Πορτογαλία, η Ελλάδα και η Ισπανία, έχουν πολύ σημαντικό αγροτικό τομέα, με σχετικά μεγάλο αριθμό αγροτικού πληθυσμού. Η παραγωγικότητα των εκμεταλλεύσεων βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα (η Πορτογαλία βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο από την Ελλάδα). Στις χώρες αυτές (αλλά και στην Ιταλία) υπάρχει πλήθος αγροτών με πολύ χαμηλά εισοδήματα και μεγάλη υποαπασχόληση και πολυαπασχόληση.

Αντίθετα, στις άλλες χώρες της Ε.Ε.-15, η σημασία της αγροτικής οικονομίας είναι δευτερεύουσα, με ακραία περίπτωση τη Βρετανία όπου η σημασία της γεωργίας στην οικονομία είναι ελάχιστη. Ωστόσο, σε χώρες όπως η Γαλλία, η Ολλανδία και η Δανία, τα ποσοστά εξαγωγών αγροτικών προϊόντων στο σύνολο των εξαγωγών είναι σημαντικά. Επομένως, έχουν σημαντικά οικονομικά οφέλη από τη διατήρηση και ανάπτυξη του αγροτικού τομέα.

Όσον αφορά το μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, η σχέση της Ελλάδας (μικρότερο μέγεθος εκμετάλλευσης) με τη Βρετανία (μεγαλύτερο μέγεθος εκμετάλλευσης) είναι 1:18. Η σχέση παραγωγικότητας της εργασίας στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις, μεταξύ των ακραίων περιπτώσεων Πορτογαλίας και Δανίας, είναι 1:12.¹⁹⁰ Παρατηρείται μάλιστα επιδείνωση των ανισοτήτων μεταξύ βορρά-νότου.

Στη Βρετανία, το 83% της χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης ανήκει σε εκμεταλλεύσεις μεγαλύτερες των 50 εκταρίων, ενώ μόλις το 0,5% σε μικρότερες των 5 εκταρίων. Τα σχετικά ποσοστά σε Ισπανία, Γαλλία και Λουξεμβούργο είναι αντίστοιχα 50% και μεταξύ 2-10%. Σε χώρες όπως η Ελλάδα, Πορτογαλία και Ιταλία τα αντίστοιχα ποσοστά είναι, για τις εκμεταλλεύσεις μεγαλύτερες των 50 εκταρίων, 10%, 44,5%, 31,5% και οι μικρές μέχρι 5 εκτάρια είναι 32%, 18,5% και 20,1%.¹⁹¹

Στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (και στην Κύπρο), η κατάσταση στον αγροτικό τομέα έχει ως εξής:

Βασικά μεγέθη της γεωργίας των προς ένταξη χωρών (1997)

	Ποσοστό (%) ενεργού αγροτικού πληθυσμού	Ποσοστό (%) αγροτικού προϊόντος στο ΑΕΠ	Ποσοστό (%) αγροτικών εξαγωγών στο σύνολο	Ποσοστό (%) αγροτ. εισαγωγών στο σύνολο	Ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων (δισ. ECU) συνολ. εισόδημα ²	Ποσοστό (%) δαπάνης διατροφής στο εισόδημα ³	ΑΕΠ ανά κάτοικο ΙΑΑ ⁴	Ποσοστό (%) πληθυσμού	Ποσοστό (%) ανεργίας
Κύπρος	20,5	4,3 ¹	37,3	27,9	- 771	-	11.476	3,0 ¹	3,4 ⁶
Εσθονία	9,2 ¹	5,5 ²	25,0	18,2	- 66	33,3	7.039	111,2 ²	4,3
Ουγγαρία	8,2 ¹	5,2	15,4	6,0	1.467	17,7	8.894	18,3 ²	10,4
Πολωνία	26,7 ¹	5,1	12,5 ²	12,0 ¹	-1.096 ¹	28,0	7.531	14,9 ²	10,5
Σλοβενία	6,3 ¹	3,8 ¹	5,2	9,5	- 403	23,1	12.976	8,3 ²	14,8
Τσεχία	4,1 ¹	3,0 ¹	7,3	8,2	- 486	31,2	12.016	8,5 ²	5,2

1. 1996.

2. Εκτίμηση OECD.

3. 1995.

4. Ισοδύναμο Αγροστατικής Δίναμης.

5. Δείκτης Τιμών Καταναλωτή.

6. (α) Στο τέλος του έτους (β) Πηγή: National Statistics- OECD, Quarterly Labour Force Statistics, No. 3, 1998- Main Economic Indicators, various issues and OECD Economic Outlook, No. 63, Ιούνιος 1998. Παράρτ. UNCEC secretariat estimates.

Πηγή: (α) Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Κοινότητα (1998). (β) Για το ποσοστό δαπάνης διατροφής στο συνολικό εισόδημα: OECD secretariat.

Στην Κύπρο και την Πολωνία το ποσοστό του εργατικού δυναμικού στον αγροτικό τομέα είναι ιδιαίτερα υψηλό. Στην Πολωνία μάλιστα, ο αριθμός των αγροτών είναι εξαιρετικά μεγάλος και η παραγωγικότητα πολύ χαμηλή.

Η διαμόρφωση των ανισοτήτων στην ΚΑΠ

Οι προτεραιότητες της ΚΑΠ (την εποχή της διαμόρφωσής της από τα έξι ιδρυτικά κράτη της ΕΟΚ τη δεκαετία του 1960) ήταν να επεκταθεί η τελωνιακή ένωση και στα αγροτικά προϊόντα, μ' ένα σύστημα παρέμβασης που προστάτευε την εσωτερική αγορά (με δασμολογικά τείχη έναντι τρίτων κρατών), διαμορφώνοντας τιμές για τα αγροτικά προϊόντα των κρατών-μελών υψηλότερες από τις διεθνείς. Οι εξαγωγές επιδοτούνταν (dumping) ώστε μέρος των πλεοναζόντων προϊόντων να διεισδύουν σε διεθνείς αγορές. Τα υπόλοιπα πλεονάζοντα προϊόντα είτε αποθηκεύονταν για μελλοντική προώθηση στην αγορά είτε «αποσύρονταν» (χωματερές). Το κόστος το πλήρωνε ο κοινοτικός προϋπολογισμός (που παρέμβαινε αγοράζοντας όταν η προσφορά ήταν πλεονάζουσα), αλλά και οι καταναλωτές που αγόραζαν (και εξακολουθούν να αγοράζουν) αγροτικά προϊόντα ακριβότερα από τις διεθνείς τιμές.

Αυτοί που, κυρίως, επωφελήθηκαν από την ΚΑΠ ήταν οι μεγάλοι και πιο αποδοτικοί αγρότες. Οι μηχανισμοί στήριξης των τιμών, είχαν σαν αποτέλεσμα να ανταμείβονται οι πιο παραγωγικοί αγρότες, δηλαδή οι μεγαλοαγρότες. Όσο περισσότερο παρήγαγε κάποιος, τόσο περισσότερες επιδοτήσεις έπαιρνε. Αντίθετα με το μύθο, η αγροτική πολιτική της ΕΟΚ δεν ήταν φιλική προς τους αγρότες:

«Η μοναδική προοπτική που προσφέρει στους μικρούς και μεσαίους παραγωγούς είναι εκείνη του «αυτοεκμεταλλευόμενου», εκείνου δηλαδή που φτάνει στα όρια της σωματικής του αντοχής απασχολούμενος διπλά, για να καταλήξει να καταρρεύσει και να αποτύχει σαν αγρότης. [...] ο αριθμός των απασχολούμενων στη γεωργία της ΕΟΚ στο διάστημα 1960-1971 μειώθηκε κατά 6 εκατομμύρια».¹⁹²

Η συγκεντροποίηση των εκμεταλλεύσεων επιταχύνθηκε από τη δεκαετία του 1980, με αποτέλεσμα το μέσο μέγεθος της κοινοτικής εκμετάλλευσης το 1993 να είναι 164 στρέμματα, αλλά με σημαντικές αποκλίσεις: Βρετανία (670 στρέμματα ανά εκμετάλλευση), Δανία και Σουηδία (370 στρέμματα), Γαλλία (350 στρέμματα) και αφετέρου Ελλάδα (40 στρέμματα), Ιταλία (59 στρέμματα), Πορτογαλία (81 στρέμματα).¹⁹³ Στα 1990 το 80% των δαπανών κατευθυνόταν προς το 20% των αγροτικών εκμεταλλεύσεων.¹⁹⁴ Η πολιτική αυτή οδηγεί επιπλέον σε ολοένα και μεγαλύτερη συγκεντροποίηση της παραγωγής. Η συγκεντροποίηση φαίνεται από το γεγονός ότι το 6% των σιτοπαραγωγών παράγουν το 60% της παραγωγής.¹⁹⁵

Σε εθνικό επίπεδο, η πολιτική και ιδεολογική κυριαρχία των μεγάλων αγροτών σημαίνει ότι, συνήθως, οι μικρότεροι συντάσσονται με τα συμφέροντα των μεγαλύτερων αγροτών. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο σε επίπεδο Ε.Ε.:

«Είναι επόμενο ότι στο πολυεθνικό μόρφωμα της Ε.Ε. δεν έχουν διαμορφωθεί οι όροι πολιτικής και ιδεολογικής κυριαρχίας των μεγάλων αγροτών των βορειό-

τερων χωρών πάνω στους μικρότερους αγρότες των νοτιότερων. Οι αντιθέσεις μεταξύ των αγροτών, ενώ είναι κοινωνικές, γίνονται αναπόφευκτα εθνικές στα πλαίσια της Ε.Ε. και της ΚΑΠ». ¹⁹⁶

Οι εθνικές διαφορές οξύνθηκαν από τη διεύρυνση της ΕΟΚ με μεσογειακές χώρες, αφού τα προϊόντα με το υψηλότερο επίπεδο προστασίας (κτηνοτροφικά-σιτηρά) είναι αυτά που παράγονται κατά κύριο λόγο από τις βορειότερες χώρες της Ε.Ε. Με αυτά τα δεδομένα, τα εισοδηματικά οφέλη είναι άνισα κατανομημένα ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Η Ολλανδία, για παράδειγμα, εισπράττει πολλαπλάσια από την ΚΑΠ από τη στιγμή που η παραγωγικότητα στην Ολλανδία είναι δεκαπλάσια της Ελλάδας. Με βάση το κατά κεφαλήν όφελος, οι Δανοί αγρότες λαμβάνουν τις μεγαλύτερες μεταβιβάσεις μέσω ΚΑΠ. Στη Δανία και στις χώρες του βορρά κάθε αγροτική εκμετάλλευση εισπράττει 18.000 ευρώ, έναντι 1.000-4.000 ευρώ στην Ελλάδα ¹⁹⁷:

«Έτσι οι καταναλωτές των κρατών-μελών στα οποία οι αγρότες τους δεν παράγουν προϊόντα με υψηλή προστασία, επιδοτούν τους αγρότες των άλλων κρατών-μελών που παράγουν και εξάγουν τέτοια προϊόντα». ¹⁹⁸

Η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ

Παρά το υψηλό κόστος για τον ισχύον κοινοτικό προϋπολογισμό, η πολιτική της ΚΑΠ τη δεκαετία του 1960 ήταν αναγκαία, γιατί οι αγρότες αποτελούσαν σημαντικό μέρος του πληθυσμού για τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες (στις αρχές της δεκαετίας οι απασχολούμενοι στη γεωργία στην Ιταλία ήταν

42,8%, στη Γαλλία 29,3% στη Δυτική Γερμανία 24,8% [εξαιρέση αποτελούσε η Βρετανία με μόλις 5,4%]). Ωστόσο, δεν παρουσιάστηκε σοβαρό πρόβλημα τις δυο πρώτες δεκαετίες, του 1960 και του 1970, γιατί η αγροτική παραγωγή δεν εμφάνιζε μεγάλα αδιάθετα πλεονάσματα. Η ΕΟΚ από το μεγαλύτερο εισαγωγέα αγροτικών προϊόντων, απέκτησε πλήρη αυτάρκεια στο σύνολο σχεδόν των προϊόντων στη δεκαετία του 1970, ενώ μετατράπηκε στο μεγαλύτερο εξαγωγέα αγροτικών προϊόντων στη διεθνή αγορά.¹⁹⁹ Η εξέλιξη της αγροτικής παραγωγής φαίνεται από τον ακόλουθο πίνακα:

Βαθμός κάλυψης της εσωτερικής ζήτησης
από την προσφορά αγροτικών προϊόντων στην Ε.Ε. (%)

	1968/69 (Ε.Κ.-6)	1973/74 (Ε.Κ.-9)	1986/87 (Ε.Κ.-12)	1996/97 (Ε.Ε.-15)
Σιτηρά	86	91	111	105 ^{1, 2}
Ζάχαρη	82	100	127	128
Βούτυρο	92	98	105	109
Τυρί	99	103	106	107
Κρέας βοοειδών	95	96	108	116
Φρούτα	80	82	85	—
Αιγοπρόβειο κρέας	56	66	80	83

1. 1995/96.

2. Ε.Κ.-12.

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Η κατάσταση της γεωργίας στην Κοινότητα* (1970, 1975, 1989, 1998).

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, ο ρυθμός αγροτικής παραγωγής αυξανόταν κατά 2-3% ετησίως ενώ η αύξηση της ζήτησης δεν ξεπερνούσε το 0,5-1%.²⁰⁰ Οι υψηλές εγγυημένες τιμές οδήγησαν σε υπερπαραγωγή των περισσότερων αγροτικών προϊόντων, ώστε τη δεκαετία του 1980 να γίνεται λόγος για «βουνά από βούτυρο» και «ποταμούς από γάλα». Αποτέ-

λεσµα ήταν να αυξάνονται οι δαπάνες για τη στήριξη των τιµών (λόγω αυξανόµενων πλεονασµάτων), ενώ τα πραγµατικά εισοδήµατα των αγροτών µειώνονταν (λόγω πτώσης των τιµών εξ' αιτίας της αυξανόµενης προσφοράς).

Μεταξύ 1975 και 1987 οι δαπάνες της ΚΑΠ αυξήθηκαν κατά 164% ενώ τα αγροτικά εισοδήµατα µειώθηκαν κατά 5%. Το τµήµα αγορών (εγγυήσεων τιµών) µέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 απορροφούσε το 95-96% του συνόλου των δαπανών της ΚΑΠ.²⁰¹ Το κόστος αυτής της πολιτικής ήταν υψηλό, ενώ παράλληλα συνεχιζόταν η µείωση των αγροτικών εισοδηµάτων και η συσσώρευση πλεονασµάτων.

Θα πρέπει, βεβαίως, εδώ να υπογραµµισθεί το γεγονός ότι, το κύριο πρόβληµα το δηµιούργησε η οικονοµική κρίση που έπληξε τον αναπτυγµένο καπιταλιστικό κόσµο τη δεκαετία του 1970. Τότε ήταν που το κόστος των αγροτικών επιδοτήσεων άρχιζε να θεωρείται «ανορθολογικό».

Επιπλέον, στα πλαίσια των διαπραγµατεύσεων στον GATT (σήμερα Παγκόσµιος Οργανισµός Εµπορίου [ΠΟΕ]) η ΕΟΚ δεχόταν πιέσεις (κυρίως από ΗΠΑ, Αυστραλία, Ν. Ζηλανδία) για µείωση της προστασίας του αγροτικού τοµέα. Η ΕΟΚ έπρεπε να κάνει υποχωρήσεις στον αγροτικό τοµέα, προκειµένου να επωφεληθεί σε άλλους τοµείς των παγκόσµιων ανταλλαγών.*

* Η υποκρισία εδώ περισσεύει! Όλες οι αναπτυγµένες χώρες (ενώ εμφανίζονται σηµαιοφόροι του «ελεύθερου ανταγωνισµού») επιδοτούν τα αγροτικά προϊόντα σε βάρος των καταχρεωµένων υπό ανάπτυξη κρατών. Τα στοιχεία του ΟΟΣΑ δείχνουν ότι οι αγρότες πλήρους απασχόλησης στις χώρες-µέλη του λαµβάνουν ποσά που αντιστοιχούν σε 11.000 δολάρια το χρόνο για στήριξη τιµών. Η Ευρώπη δαπανά ανά αγρότη 17.000 δολάρια το χρόνο, οι ΗΠΑ 16.000 δολάρια, ενώ η Νορβηγία τους ξεπερνά όλους µε 45.000 δολάρια! Το αποτέλεσµα είναι καταστροφικό για τους φτωχούς αγρότες του Τρίτου Κόσµου. Για παράδειγµα, στις αρχές της δεκαετίας

Στα 1985, με πρωτοβουλία του τότε προέδρου της Επιτροπής Ντελόρ, άρχισε η προσπάθεια μεταρρύθμισης της ΚΑΠ. Οι προτάσεις ήταν προς την κατεύθυνση της μείωσης των καλλιεργούμενων εκτάσεων, ποσοτώσεις στην παραγωγή και όρια εγγυημένων ποσοτήτων παραγωγής. Καθοριστικής σημασίας στην αλλαγή πολιτικής, ήταν το γεγονός ότι η μείωση των αγροτών στα επίπεδα του 3-4% στις χώρες της βορειοδυτικής Ευρώπης, διευκόλυνε τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια. Χρησιμοποιήθηκαν επιπλέον επιχειρήματα υπέρ της «προστασίας του περιβάλλοντος» από την «αλόγιστη» χρήση φυτοφαρμάκων.

του 1990, οι εξαγωγές (επιδοτούμενου) καλαμποκιού των ΗΠΑ στο Μεξικό τριπλασιάστηκαν, με αποτέλεσμα την πτώση των τιμών καλαμποκιού, και 15 εκατομμύρια Μεξικανοί παραγωγοί καλαμποκιού να εξαθλιωθούν οικονομικά (Η Καθημερινή, 7/9/2003).

Αλλά και εδώ (η δολοφονική) υποκρισία περισσεύει. Οι περικοπές στις αγροτικές επιδοτήσεις στην Ε.Ε. συνοδεύονται με αναφορές (από αυτούς που είναι οι κυρίως υπεύθυνοι για την εξαθλίωση στις φτωχές χώρες) στους «δυστυχείς, φτωχούς αγρότες του Τρίτου Κόσμου». Δυστυχώς, ένα τμήμα της Αριστεράς αποδέχεται αυτή τη λογική, θεωρώντας ότι οι περικοπές στις επιδοτήσεις είναι ζήτημα «εξορθολογισμού» και βοήθειας προς τις χώρες του Τρίτου κόσμου. Ο «εξορθολογισμός» δεν μπορεί να είναι σε βάρος των φτωχών αγροτών της Ε.Ε. Ιδιαίτερα για τις Μεσογειακές χώρες οι περικοπές θα σημάνουν κατακόρυφη αύξηση της φτώχειας και της ανεργίας. Η λύση είναι προφανής, αλλά δεν συμφέρει ταξικά τους καπιταλιστές του αναπτυσσόμενου κόσμου: Η κατάργηση του χρέους των χωρών του τρίτου Κόσμου, η κατάργηση των (εξοντωτικών) δασμών για τα προϊόντα αυτών των χωρών, η αύξηση της δωρεάν βοήθειας προς αυτές, με την ταυτόχρονη στήριξη των (μικρών και μεσαίων) αγροτικών εισοδημάτων στην Ε.Ε. Αλλά, βεβαίως, ό,τι είναι «προφανές» δεν είναι ταυτόχρονα «ρεαλιστικό» για τα συμφέροντα των καπιταλιστών. Έτσι, είναι πολύ πιο «ρεαλιστικό» να σπέρνεται η φτώχεια και η δυστυχία εντός και εκτός Ε.Ε.

Η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, που πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 1992, έγινε δυνατή παρά τις διαφωνίες μεταξύ των υπουργών γεωργίας των κρατών-μελών, γιατί:

«[...] η προσδοκία χρηματικής αντιστάθμισης της μείωσης των εισοδημάτων των μικρότερων αγροτών, χωρίς προϋποθέσεις μέσω της επιδότησης της καλλιεργούμενης έκτασης και όχι του παραγωγικού αποτελέσματος, οδήγησε, ίσως για πρώτη φορά, στη διαφοροποίηση της στάσης τους σε σχέση με τους μεγάλους αγρότες. Έτσι, τα κράτη-μέλη όπου κυριαρχούν οι μικροί αγρότες, δεν πρόβαλαν σημαντικές αντιρρήσεις στη μεταρρύθμιση αυτή. Το γεγονός αυτό, συνδυαζόμενο με τη σχετική μείωση του αριθμού και συνεπώς και της πολιτικής δύναμης των μεγάλων αγροτών στις χώρες στις οποίες κυριαρχούν, έκαναν και τις υπόλοιπες χώρες να συμφωνήσουν, κρίνοντας ότι αυτό συμβάλλει στην επίτευξη συμφωνίας στη GATT».²⁰²

Οι επιδοτήσεις συνδέθηκαν με την καλλιεργούμενη έκταση και τον αριθμό των εκτρεφόμενων ζώων, και όχι με τον όγκο της παραγωγής όπως στο παρελθόν. Από τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ ζημιώθηκαν όχι μόνο οι μεγάλοι αγρότες (διότι μειώθηκε το εισόδημά τους), αλλά και το εισόδημα των φτωχότερων αγροτών μειώθηκε, λόγω της γενικότερης πτώσης των τιμών παραγωγού. Άλλωστε, οι μεγάλες αγροτικές εκμεταλλεύσεις, έχουν επιτύχει τέτοια παραγωγικότητα που ουσιαστικά δεν χρειάζονται πλέον προστασία.

Συνολικά, η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ κινείται στη λογική του νεοφιλελευθρισμού:

«[η μεταρρύθμιση] κινείται ουσιαστικά στη λογική της μεγάλης ανταγωνιστικής εκμετάλλευσης η οποία θα μπορεί να επιβιώσει κάτω από τις συνθήκες της ελεύθερης διεθνούς αγοράς υπό καθεστώς έλλειψης στήριξης. Η θέση αυτή βέβαια δεν ενδιαφέρεται καθόλου για το μέλλον εκείνων των αγροτικών εκμεταλλεύσεων που δεν μπορούν να επιβιώσουν χωρίς στήριξη ενώ τα επιχειρήματά της επικεντρώνονται κυρίως στο κόστος που δημιουργείται για την κοινωνία και την συνέχιση της στήριξης των μικρών εκμεταλλεύσεων».²⁰³

Η μείωση των δαπανών για την ΚΑΠ είναι πραγματικά ραγδαία. Το 1985 οι συνολικές δαπάνες της ΚΑΠ απορροφούσαν το 70% του συνολικού προϋπολογισμού της ΕΟΚ, το 1989 το 59%, το 1993 το 52% και το 1997 το 44%.²⁰⁴

Όσο αναπτύσσεται η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, εκφράζονται παράλληλα και οι αντιθέσεις μεταξύ των κρατών-μελών. Χώρες με μικρό γεωργικό τομέα (ιδιαίτερα Γερμανία, Βρετανία) θεωρούν ότι πληρώνουν πολλά για την ΚΑΠ. Χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Ιταλία, η Δανία, η Γαλλία, η Ολλανδία (προφανώς σε διαφορετικό βαθμό η κάθε μια), φέρουν περισσότερο το βάρος της μείωσης της προστασίας της γεωργίας.*

* Τη σημαία της μεταρρύθμισης (κουτσούρεμα) της ΚΑΠ τη σηκώνουν Γερμανία, Βρετανία, με τη Βρετανία να ήταν και η πρώτη που το έθεσε επιτακτικά τη δεκαετία του 1980. Η Βρετανία έχει πολύ μικρό αγροτικό τομέα και εισάγει τα περισσότερα αγροτικά προϊόντα. Επειδή διατηρεί ιδιαίτερες εμπορικές σχέσεις με τις χώρες της Κοινοπολιτείας και οι χώρες αυτές είναι τρίτες χώρες για την Ε.Ε., οι εισαγωγές από αυτές επιβαρύνονται με δασμούς και εισαγωγικά τέλη, τα οποία δεν θα υπήρχαν αν ο εφοδιασμός της Βρετανίας γινόταν από αυτές ή άλλες χώρες. Με δεδομένο επιπλέον τη διαφορετική φορολογία (ιδιαίτερα στους έμμεσους φόρους), η

Τον Ιούνιο του 2003, έγινε η πιο σαρωτική αναθεώρηση της ΚΑΠ από το Συμβούλιο Υπουργών Γεωργίας, με κατεύθυνση τη «μετάβαση από τη γεωργία των επιδοτήσεων στη γεωργία της αγοράς».²⁰⁵ Η συνδικαλιστική ηγεσία των αγροτών, Πανευρωπαϊκές Αγροτικές Οργανώσεις COPA – COSECA, χαρακτήρισε τις αποφάσεις «καταστροφή».

Σύμφωνα με την απόφαση οι παραγωγοί θα επιδοτούνται γιατί, απλώς, είναι παραγωγοί (αποσυνδέονται πλήρως το ύψος της παραγωγής από την επιδότηση). Οι επιδοτήσεις θα βαίνουν διαρκώς μειούμενες. Οι μειώσεις των ενισχύσεων θα αρχίσουν με 3% το 2005, θα περάσουν στο 4% το 2006 και 5% το 2007, ενώ σε 5% θα ανέλθουν για το διάστημα 2008-2013.

Επιπρόσθετα, η επιδότηση δεν θα είναι δεδομένη, αλλά «θα εξαρτάται από την «τήρηση ελάχιστων προτύπων προστασίας του περιβάλλοντος». Είναι προφανές, ότι οι μικρότεροι καλλιεργητές θα δυσκολευτούν να προσαρμοστούν στα «περιβαλλοντολογικά κριτήρια», και θα υπόκεινται στη δαμόκλειο σπάθα των κυρώσεων.

Οι κοινωνικές επιπτώσεις από την μεταρρύθμιση της ΚΑΠ αναμένονται δραματικές. Τις δεκαετίες του 1950, 1960 και μέχρι τα μέσα σχεδόν της δεκαετίας του 1970, η «έξοδος» των απασχολούμενων στο γεωργικό τομέα μπορούσε να γίνει «ομαλά», από τη στιγμή που η γενικότερη οικονομική ανάπτυξη απορροφούσε τον πλεονάζοντα αγροτικό πληθυσμό.

Βρετανική κυβέρνηση, της Θάτσερ, το 1980 και 1981 έθεσε το ζήτημα της «δίκαιης κατανομής των βαρών» και απαίτησε επιστροφές από τον κοινοτικό προϋπολογισμό (τελικά επέτυχε επιστροφές 1,17 δισ. ECU και 1,4 δισ. το 1980 και 1981 αντίστοιχα). Το 1982 με αφορμή τις βρετανικές επιστροφές και η Γερμανία επέτυχε να μειώσει τη δική της συνεισφορά (Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 749-751).

Ωστόσο, δεν συμβαίνει το ίδιο σήμερα. Η αναιμική πορεία της οικονομίας στην Ε.Ε. σημαίνει ότι η αγροτική έξοδος (ιδιαίτερα σε χώρες με σημαντικό αγροτικό πληθυσμό όπως Ελλάδα, Πορτογαλία, Ισπανία, Ιταλία, και πολύ περισσότερο στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης) θα αυξήσει την ανεργία και θα επιτείνει τις κοινωνικές εντάσεις.

Τελευταίο (αλλά όχι έσχατο), θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, και στον αγροτικό τομέα, η περιβόητη «οικονομική ενοποίηση» της Ε.Ε. μεταφέρεται στις ελληνικές καλένδες. Μέχρι τη μεταρρύθμισή της, η ΚΑΠ ήταν η μοναδική υπαρκτή κοινή ευρωπαϊκή πολιτική. Στην ΚΑΠ συναλλάσσονταν με τον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό όχι τα έθνη-κράτη, αλλά κατ' ευθείαν οι αγροτικές περιφέρειες του συνόλου. Με τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ, επανεθνικοποιούνται οι αγροτικές δαπάνες:

«[...] ο στόχος έναντι της ΚΑΠ μετονομάζεται «συγχορηματοδότηση» και «επανεθνικοποίηση» αυξανόμενου τμήματος των ευρωπαϊκών γεωργικών δαπανών. Εισάγονται νέες μειώσεις τιμών με αναφορά τα διεθνή επίπεδα τιμών και, παράλληλα, ο περιορισμός του αριθμού των αποζημιούμενων αγροτών. Οι άμεσες εισοδηματικές ενισχύσεις προβλέπεται να εθνικοποιηθούν μέχρι 25%. Ας υπενθυμίσουμε πάντως ότι οι εθνικές δαπάνες στήριξης της ευρωπαϊκής γεωργίας ανέρχονται ήδη σε ποσοστά 40% έως 60% της συνολικής στήριξης που διασφαλίζεται στον γεωργικό τομέα. Με την πρόσθετη εθνικοποίηση άμεσων επιδοτήσεων, η ευρωπαϊκή γεωργία στο σύνολό της απομακρύνεται πλέον από το στόχο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, όπως αυτό σχεδιαζόταν

κατά την περίοδο 1960-1990, για να επανενταχθεί οριστικά στα εθνικά πλαίσια από τα οποία προέρχεται. [...]

Για τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου αυτή η εξέλιξη είναι ιδιαίτερα δυσμενής. Στο μέτρο που οι εθνικές γεωργικές δαπάνες είναι στις χώρες αυτές παραμελημένες, οι ευρωπαϊκές γεωργικές δαπάνες συνεχίζουν μέχρι σήμερα ν' αντιπροσωπεύουν περί τα τρία τέταρτα της συνολικής στήριξης που διασφαλίζεται στους νοτιοευρωπαίους αγρότες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το σοκ από την αιφνίδια σύμπτυξη των ευρωπαϊκών γεωργικών δαπανών να έχει μοιραία πολύ μεγαλύτερες συνέπειες στον Νότο απ' ό τι στον ευρωπαϊκό Βορρά». ²⁰⁶

Ο ελληνικός αγροτικός τομέας και η ΚΑΠ

Στην Ελλάδα, ο αγροτικός πληθυσμός έχει παραμείνει σε υψηλά επίπεδα (19,9%, το 1997), ως αποτέλεσμα της έλλειψης απασχόλησης σε άλλους τομείς της οικονομίας. Ωστόσο, μειώνονται με υψηλούς ρυθμούς μέσα στο χρόνο όσοι έχουν ως κύρια απασχόληση την αγροτική εκμετάλλευση. Από 53,9% το 1961 στο 19,9% το 1997. Ο ρυθμός μείωσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στον αγροτικό τομέα, επιταχύνεται τη δεκαετία 1981-1991, τη δεκαετία λειτουργίας του ελληνικού αγροτικού τομέα εντός της ΚΑΠ.

Η καλλιεργούμενη γη κυμαίνεται γύρω στα 40 εκατομμύρια στρέμματα. ²⁰⁷ Το 2000 υπήρχαν 814.000 εκμεταλλεύσεις (αριθμός εντυπωσιακός για χώρα του μεγέθους της Ελλάδας),* με μέσο όρο 42 στρέμματα ανά εκμετάλλευση. Το μι-

* Για λόγους σύγκρισης, στη Γερμανία το 2000 υπήρχαν 472.000 γεωργικές εκμεταλλεύσεις, στη Γαλλία 664.000, στη Βρετανία 233.000 (πηγή, 50 years of figures on Europe, Eurostat).

κρό μέγεθος και ο κατακερματισμός της μέσης αγροτικής εκμετάλλευσης, έχει σαν αποτέλεσμα την έλλειψη κεφαλαίων (για την αύξηση της παραγωγικότητας και την ελαχιστοποίηση του κόστους παραγωγής), αλλά και την αδύναμη κοινωνική θέση του αγροτικού στρώματος. Η αδυναμία των αγροτικών συνεταιρισμών να αναλάβουν την εμπορία και την τυποποίηση των προϊόντων, οδήγησε ώστε οι παραγωγοί να έχουν μικρή διαπραγματευτική δύναμη σε σχέση με τους χονδρεμπόρους.

Το χαμηλό εισόδημα, η δύσκολη επιβίωση μικρών (αλλά και μεσαίων) αγροτικών εκμεταλλεύσεων, οδηγεί σε αυξανόμενες πιέσεις «εκσυγχρονισμού» του αγροτικού τομέα, σε μείωση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και συγκεντροποίηση της καλλιεργούμενης έκτασης.

Το γεγονός αυτό αντανακλάται, στους μεγάλους (σχετικά) ρυθμούς συγκεντροποίησης της γης στον ελληνικό αγροτικό τομέα:

Κατανομή γεωργικής γης και απασχόλησης στις εκμ/σεις κατά τάξεις μεγέθους στην Ελλάδα				
	Μικρή κλίμακα <20 στρεμ.	Μικρή και μεσαία κλίμακα 20-100 στρέμ.	Μεγάλη κλίμακα > 100 στρέμ.	Σύνολο Χώρας
Έκταση γεωργ. Γης	9%	47%	44%	100%
Αριθ. εκμ/σεων	44%	46%	10%	100%
Αριθ. εργαζομένων	38%	51%	11%	100%
Αρχηγοί εκμ/σεων				
Άνω των 55 ετών	50%	43%	7%	100%
Εργατοημέρες*	23%	58%	19%	100%
Βαθμός απασχόλησης ανά εργαζόμενο**	0,24	0,46	0,63	0,40
Ώρες απασχ/στρέμ.	90	44	15	36

Πηγή: EUROSTAT, "Farm Structure, 1993-Survey, main results"

«Διαπιστώνεται πράγματι ότι στην περίοδο μετά το 1961 οι μεγάλες εκμεταλλεύσεις με πάνω από 100 στρέμματα διπλασιάζουν την έκταση της γης τους (από 20,1% σε 40,1% το 1991), αυτές δε με πάνω από 200 στρέμματα περίπου την τριπλασιάζουν (από 6,6% σε 18,4%). Το 2% δηλαδή των εκμεταλλεύσεων ελέγχει πάνω από εννεαπλάσια γη. Πάνω από 6 εκατομμύρια στρέμματα συνολικά μεταφέρθηκε σε 30 χρόνια από τις μικρές στις μεγάλες εκμεταλλεύσεις».²⁰⁸

Το 10% των εκμεταλλεύσεων ελέγχει το 44% της καλλιεργούμενης γης, απασχολεί μόλις το 11% του αριθμού των εργαζομένων στον τομέα, πράγμα που δείχνει την πολύ υψηλή παραγωγικότητα της εργασίας. Οι ώρες ανά στρέμμα μόλις φτάνουν τις 15, πράγμα που σημαίνει μεγάλο βαθμό τεχνολογικού εκσυγχρονισμού. Η συγκεντροποίηση φαίνεται και από το γεγονός ότι το 8% των παραγωγών, καρπώνεται σχεδόν το ήμισυ του συνόλου των επιδοτήσεων της ΚΑΠ που αναλογούν στην Ελλάδα.²⁰⁹

Το εισόδημα των περισσότερων αγροτών δεν επαρκεί για να καλύψει τις βιοτικές τους ανάγκες και έτσι πολυαπασχολούνται (περίπου το 50%)²¹⁰. Είναι ένας άλλος λόγος που χρησιμοποιείται, σε μεγάλη έκταση, εργασία μεταναστών στον αγροτικό τομέα:

«Εδώ και πολλά χρόνια πια στην ελληνική γεωργία χρησιμοποιούνται αλλοδαποί υπό διάφορες μορφές και συνθήκες (επίσημη εισαγωγή από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 μεταναστών κυρίως από την Ασία, χρήση τουριστών κυρίως, στη δεκαετία του 1980 κατά τις εποχές των συγκομιδών, κατά πρώτο λόγο βέβαια στις νό-

τιες περιοχές της χώρας, όπως και μικροί αριθμοί υπηκόων των ανατολικών χωρών της Ευρώπης και σημαντικός αριθμός υπηκόων των χωρών αυτών ελληνικής καταγωγής που μετά το 1990 εγκαταστάθηκαν προσωρινά ή μόνιμα στην ελληνική ύπαιθρο) η μαζική εισοδος λαθρομεταναστών, κυρίως από την Αλβανία, κατά τα τελευταία χρόνια δημιούργησε τελείως καινούργια δεδομένα στον ελληνικό αγροτικό χώρο. Η μαζικότητα της παρουσίας και το παράνομο καθεστώς τους συνθέτουν τις κατάλληλες συνθήκες για την ιδιαίτερα «θετική» συνεισφορά τους:

Πρώτον, στην παραγωγή καθώς συμπληρώνουν την από χρόνια γνωστή έλλειψη εργατικών χεριών στην ελληνική γεωργία στις εποχές αιχμής, σε βαθμό μάλιστα που, όπως ήδη υποστηρίζουν όσοι γνωρίζουν την συνεισφορά αυτή, αρκετοί κλάδοι (έντασης εργασίας) εξαρτώνται σημαντικά από την παρουσία τους.

Δεύτερον, με τα πολύ χαμηλά τους ημερομίσθια στη μείωση του κόστους παραγωγής και άρα και στην ανταγωνιστικότητα των ελληνικών αγροτικών προϊόντων, σε τελική δε ανάλυση σε μεγαλύτερη συσσώρευση στον τομέα.

Τρίτον, στη συνολική εθνική οικονομία για όλους τους παραπάνω λόγους».²¹¹

Όσον αφορά το εμπόριο, τα κύρια εξαγωγικά προϊόντα της Ελλάδας είναι τα φρούτα και τα λαχανικά και οι κύριες εισαγωγές, τα κτηνοτροφικά και γαλακτοκομικά προϊόντα (η σύνθεση του ελληνικού αγροτικού προϊόντος είναι 70% φυτική παραγωγή, 30% ζωική παραγωγή). Αυτή η σχέση δεν έχει

αλλάζει από την είσοδο στην ΕΟΚ. Η παραγωγικότητα αυξήθηκε, αλλά παραμένει χαμηλά σε κοινοτικό επίπεδο.

Πριν την είσοδο στην ΕΟΚ, η Ελλάδα είχε θετικό (αγροτικό) εμπορικό ισοζύγιο με την ΕΟΚ. Μετά την είσοδο, το εμπορικό ισοζύγιο έγινε αρνητικό (από τη δεκαετία του 1980, «επιτείνοντας έτσι τα ήδη υπάρχοντα προβλήματα εμπορικού ισοζυγίου της χώρας»²¹²), ως αποτέλεσμα του ότι η Ελλάδα ήταν τώρα υποχρεωμένη («κοινοτική προτίμηση») να αγοράζει κτηνοτροφικά προϊόντα από την ΕΟΚ σε τιμές υψηλότερες από τις τιμές της διεθνούς αγοράς. Όπως έχουμε ήδη πει, η ΚΑΠ δημιουργήθηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να ευνοεί τα προϊόντα του αρχικού πυρήνα της ΕΟΚ, με αποτέλεσμα τα κτηνοτροφικά προϊόντα αυτών των χωρών να απολαμβάνουν υψηλότερη προστασία (επιδότηση):

«Η διάκριση αυτή προς όφελος των «βόρειων» κτηνοτροφικών προϊόντων [...] και το γεγονός ότι υπό το καθεστώς της «κοινοτικής προτίμησης» οι Έλληνες καταναλωτές ήταν «υποχρεωμένοι» να αγοράζουν κατά προτεραιότητα γεωργικά προϊόντα από τις χώρες της ΕΟΚ παρά από τη διεθνή αγορά στην οποία επικρατούσαν πολύ χαμηλότερες τιμές, είχε σαν αποτέλεσμα ισχυρές εισοδηματικές μεταβιβάσεις από τους Έλληνες καταναλωτές προς τους (βόρειο)- ευρωπαϊούς παραγωγούς κρέατος και γαλακτοκομικών προϊόντων. Αυτές οι εισοδηματικές μεταβιβάσεις ενισχύθηκαν ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι οι προτιμήσεις των ελλήνων καταναλωτών μεταβλήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες και έχουν μετατοπιστεί από την προτίμηση σε σιτηρά και γενικά προϊόντα φυτικής παραγωγής προς κτηνοτροφικά και γαλακτοκομικά προϊόντα, ως αποτέλεσμα

της αύξησης των εισοδημάτων και του επιπέδου διαβίωσης.

Υπήρχαν βεβαίως και οι εισοδηματικές μεταβιβάσεις από τους Ευρωπαίους καταναλωτές προς τους έλληνες παραγωγούς φρούτων και λαχανικών. Αλλά, αυτές ήταν σαφώς μικρότερες καθ' όσον η στήριξη της ΚΑΠ γι αυτά τα προϊόντα είναι πιο αδύνατη απ' ό τι για τα κτηνοτροφικά».²¹³

Από την άλλη πλευρά πάντως, η Ελλάδα είχε καθαρό θετικό όφελος, λόγω των επιδοτήσεων πολλών Μεσογειακών προϊόντων. Η Ελλάδα, ενώ παράγει σε αξία το 4,05% της συνολικής αγροτικής παραγωγής της Ε.Ε. και καλλιεργεί το 2,58% της συνολικά καλλιεργούμενης έκτασης, εισπράττει το 9,2% του συνόλου των δαπανών της Ε.Ε. για τον αγροτικό τομέα.²¹⁴ Πράγμα που δεν αντισταθμίζει, βέβαια, την επιδείνωση (και του αγροτικού) εμπορικού ισοζυγίου, καθώς και το γεγονός ότι το αγροτικό εισόδημα βελτιώθηκε μέτρια, και υπολείπεται σημαντικά του μη-αγροτικού.

Το επίπεδο των κοινοτικών επιδοτήσεων προς την Ελλάδα αναμένεται να μειωθεί τα επόμενα χρόνια. Το 60% του συνόλου των εισπράξεων για αγροτικές επιδοτήσεις της Ελλάδας προέρχονται από καπνό, ελαιόλαδο, βαμβάκι.²¹⁵ Έως το 2013 τα διατιθέμενα ποσά των επιδοτήσεων θα παραμείνουν (φαινομενικά) στο ίδιο επίπεδο. Ωστόσο, για την είσπραξη αυτών των ποσών απαιτείται η τήρηση «κριτηρίων ποιότητας και προστασίας του περιβάλλοντος» (κριτήρια που χρησιμοποιούνται προσχηματικά για τη μείωση των επιδοτήσεων) ενώ επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή απαιτεί μείωση των καλλιεργούμενων στρεμμάτων για το βαμβάκι και τον καπνό, πράγμα που θα σημαίνει μείωση των διατιθέμενων πόρων.²¹⁶

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι οι τιμές που δίνονται από την Ε.Ε. για τη Μέγιστη Εγγυημένη Ποσότητα (δηλαδή ισχύουν μόνο για μια ορισμένη ποσότητα παραγωγής) καθορίζονται «στο πιο χαμηλό επίπεδο, με βάση το νόμο προσφοράς-ζήτησης» ώστε «να παρακινηθεί ο γεωργός να προσπαθήσει να διαθέσει (πωλήσει) ο ίδιος την παραγωγή του στην αγορά, αντί να επαναπαύεται, οδηγώντας το σύνολο ή το μεγαλύτερο μέρος της στην [κοινοτική και κρατική] παρέμβαση». ²¹⁷ Συνολικά:

«Η «λογική» που επικρατεί στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι οι παραγωγοί να μπορούν να διαθέτουν στο εμπόριο τις ποσότητες που θα επιδοτούνται. Αυτό όμως είναι ιδιαίτερα δύσκολο για τους Έλληνες παραγωγούς διότι δεν διαθέτουν ούτε τους οργανωμένους συνεταιρισμούς ούτε τις κατάλληλες ομάδες παραγωγών για την επίτευξη του στόχου. Άλλωστε οι διεθνείς τιμές είναι πολύ κατώτερες από εκείνες που προσδοκά (και εισπράττει ως τώρα). ²¹⁸

Επίμετρο

Είναι προφανές, απ' όσα έχουμε περιγράψει συνολικά μέχρι εδώ, ότι το όλο «ευρωπαϊκό οικοδόμημα» προχωρεί αντιφατικά, με σχεδόν αλληλοαναιρούμενες αποφάσεις. Στο επίπεδο της «πολιτικής ενοποίησης», οι «ειδικές πλειοψηφίες» που λαμβάνουν υπ' όψιν το πληθυσμιακό κριτήριο, προφανώς ευνοεί τις μεγάλες χώρες. Ωστόσο, απαιτείται η συμφωνία της πλειοψηφίας των κρατών-μελών. Θεσμοθετήθηκε Υπουργός Εξωτερικών, ωστόσο στην εξωτερική πολιτική απαιτείται ομοφωνία. Η αδυναμία κοινής πολιτικής στην αμερικανοβρε-

τανική εισβολή στο Ιράκ κατέδειξε (για μια ακόμη φορά) την αδυναμία επιβολής μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής.

Στην οικονομική πολιτική, ιδιαίτερα στα θέματα φορολογίας, όπως και στα θέματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας, απαιτείται ομοφωνία, δηλαδή κάθε κράτος-μέλος διατηρεί το δικαίωμα του βέτο. Οι μεγάλες διαφορές οικονομικού επιπέδου μεταξύ των κρατών μελών δεν μπορούν να αντισταθμιστούν από τις «διαρθρωτικές πολιτικές». Στον αγροτικό τομέα οι διαφορές νότου βορρά οξύνονται, ανοίγοντας ένα μεγάλο πεδίο αντιπαραθέσεων.

Το εθνικό κράτος διατηρεί, προς το συμφέρον των «δικών» του καπιταλιστών, τον έλεγχο της εθνικής οικονομίας. Στο ευρώ δεν συμμετέχουν όλες οι χώρες (από τις 25 δεν συμμετέχουν 13 χώρες), ενώ στην περίπτωση των Χωρών Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης δεν είναι σίγουρο ποιες και αν θα συμμετέχουν ποτέ. Η Ε.Ε. παραμένει μια νομισματική ένωση, και όχι μια οικονομική ένωση (πολύ περισσότερο μια πολιτική ένωση), που θα οδηγούσε στην «οικονομική και κοινωνική ολοκλήρωση».²¹⁹

Στο επόμενο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε μια συνολική εκτίμηση της Ε.Ε. και των προοπτικών της. Παρά τις δαιδαλώδεις διαδικασίες, τις αντιφατικές πολιτικές, και τις πολλές αβεβαιότητες που υπάρχουν, είναι, ωστόσο, ξεκάθαρες οι τάσεις και οι προοπτικές της Ε.Ε.

Συνολική θεώρηση της Ε.Ε. - Η Ευρώπη «του μέλλοντός μας»

Που βαδίζει η Ε.Ε.; Η ανάλυσή μας έφτασε (επιτέλους!) στο σημείο που είναι δυνατή μια συνολική θεώρηση του «ευρωπαϊκού εγχειρήματος».

Είναι σαφές ότι το όλο εγχείρημα χαρακτηρίζεται από (πολλές) αβεβαιότητες (το αβέβαιο ευρωπαϊκό μας μέλλον!). Πολλά θα εξαρτηθούν από την πορεία της παγκόσμιας οικονομίας. Αν η παγκόσμια οικονομική ύφεση οξυνθεί, τότε είναι βέβαιο ότι οι διαφωνίες ως προς την οικονομική πολιτική θα μετατραπούν σε έντονα αποκλίνουσες πολιτικές διαφωνίες, που θα καθηλώσουν το όλο ευρωπαϊκό εγχείρημα. Αν η παγκόσμια οικονομία παρουσιάσει «βιώσιμη» ανάπτυξη, αυτό θα δώσει «ανάσες» και περιθώρια συμβιβασμών των αντικρουόμενων συμφερόντων ανάμεσα στις άρχουσες τάξεις των κρατών-μελών.

Ο άλλος, κρίσιμος, αστάθμητος παράγοντας, αφορά τις σχέσεις ΗΠΑ - Ε.Ε. Όπως απέδειξε η κρίση που ξέσπασε μετά την αμερικανοβρετανική εισβολή στο Ιράκ, οι ΗΠΑ είναι σε θέση να προκαλέσουν σοβαρότατα ρήγματα στο εσωτερικό της Ε.Ε. Πολλά περισσότερα ρήγματα, μπορεί να προκαλέσει ένας ενδεχόμενος εμπορικός και οικονομικός πόλεμος ανάμεσα στις ΗΠΑ και την Ε.Ε.

Διάφοροι αναλυτές υποστηρίζουν, ότι η αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει την όλη πορεία της Ε.Ε., προέρχεται από το γεγονός ότι η Ε.Ε. είναι ένα «υβριδικό μόρφωμα»: δεν είναι ούτε ένα πραγματικό ομοσπονδιακό κράτος, αλλά ούτε ένας απλός διεθνής οργανισμός (στον οποίο, υποθετικά, τα κράτη-μέλη είναι «απολύτως» ανεξάρτητα και κυρίαρχα). Η οικονομική αλληλεπίδραση, το κοινό νόμισμα, οι έστω δαιδαλώδεις (και με αρκετές αποτυχίες) προσπάθειες για τη θεσμοθέτηση διαδικασιών «πολιτικής ολοκλήρωσης», κατευθύνουν την Ε.Ε. προς ομοσπονδιακή πορεία. Ωστόσο, η διατήρηση της ισχύος του εθνικού κράτους, αναιρεί την ομοσπονδιακή τάση. Κοντολογίς, η Ε.Ε. είναι «κάτι περισσότερο από μια απλή διεθνή οργάνωση, κάτι λιγότερο από ένα υπερ-κράτος: μια μερική ομοσπονδία»!²²⁰

Συνολικά, η Ε.Ε. εμφανίζεται σαν ένα «πρωτότυπο ιστορικό πείραμα», στο οποίο οι διαδικασίες εξελίσσονται όχι δια της βίας, αλλά μέσω πολύπλοκων διαβουλεύσεων και συμβιβασμών. Η όποια ομοσπονδιακή κατάληξη, αν θα υπάρξει, θα επέλθει όχι μέσω του πολέμου (όπως συνέβη με τις ΗΠΑ που σχηματίστηκαν σαν αποτέλεσμα ενός φοβερά αιματηρού εμφυλίου πολέμου το 19^ο αιώνα), αλλά μέσω των διακρατικών, ειρηνικών διαπραγματεύσεων. Η Ε.Ε. είναι ένα πρωτότυπο ιστορικό πείραμα «εν τω γίνεσθαι».

Μιλώντας γενικά, η ζωή είναι πλήρης πρωτοτυπιών! Η ιστορία, άλλωστε, ποτέ δεν επαναλαμβάνεται. Και όταν ακόμα εμφανίζεται να επαναλαμβάνεται, την πρώτη φορά είναι τραγωδία, την επομένη φάρσα!

Ωστόσο, δεν είναι η πρωτοτυπία το κύριο χαρακτηριστικό της Ε.Ε. Η υπερβολική δε έμφαση στην «πρωτοτυπία», οδηγεί εύκολα στη σύγχυση. Στον καπιταλισμό, οι συνασπισμοί κρατών είναι κάτι το συνηθισμένο, και μάλιστα με έμφαση στην

οικονομική πλευρά των συνασπισμών. Το NATO ή παλιότερα το σύμφωνο της Βαρσοβίας, είναι παραδείγματα όχι μόνο στρατιωτικής συνεργασίας. Στα πλαίσια της αμερικανικής ηγεμονίας στο «δυτικό στρατόπεδο» τα συμβαλλόμενα κράτη δεν ήσαν «απολύτως» ανεξάρτητα- πολλές φορές, ακόμα και τα μεγαλύτερα κράτη, υποχρεώνονταν να ακολουθήσουν τις αμερικανικές προτεραιότητες. Η ηγεμονία των ΗΠΑ στο δυτικό στρατόπεδο μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, δεν επέβαλε απλώς μια στρατιωτική ηγεμονία, αλλά οι ΗΠΑ επέβαλαν τη φιλελευθεροποίηση των δυτικών οικονομιών (μείωση των δασμών και των εμποδίων διακίνησης του κεφαλαίου) σε έκταση πρωτόγνωρη (σ' έκταση που δεν το είχε επιτύχει η προηγούμενη φιλελεύθερη ιμπεριαλιστική δύναμη, η Βρετανία). Το δολάριο μεταβλήθηκε σε παγκόσμιο νόμισμα. Το δολάριο λειτούργησε τόσο σαν σταθεροποιητικός παράγοντας για την παγκόσμια οικονομία (τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1970) όσο και σαν μηχανισμός οικονομικής κυριαρχίας των ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ, φυσικά, ουδέποτε επεδίωξαν την ομοσπονδιοποίηση με τους «δυτικούς συμμάχους». Από αυτήν την άποψη, η COMECON, η... Ε.Ε. των πρώην χωρών του κρατικού καπιταλισμού («υπαρκτού σοσιαλισμού»), είναι ένα παράδειγμα πιο κοινό στη σημερινή Ε.Ε. Ασφαλώς, στην COMECON η ηγεμονία (πιο σωστά η ιμπεριαλιστική ηγεμονία) της τότε ΕΣΣΔ δεν έχει το αντίστοιχό της στη σημερινή Ε.Ε. Ωστόσο (όπως θα δούμε όσο αναπτύσσεται αυτή η ενότητα), ακριβώς η ανυπαρξία μιας αδιαμφισβήτητης ηγεμονικής δύναμης είναι η πηγή των προβλημάτων της Ε.Ε.*

* Η COMECON (Συμβούλιο Αμοιβαίας Οικονομικής Ενίσχυσης) ιδρύθηκε τον Ιανουάριο 1949. Τα αρχικά μέλη ήσαν: ΕΣΣΔ, Βουλγαρία, Τσεχοσλοβακία, Ουγγαρία, Πολωνία και Ρουμανία. Η Αλβανία έγινε μέλος τον Φεβρουάριο 1949 αλλά αποχώρησε το 1961. Η ανατολική Γερμανία

«Νεολειτουργικά» τεχνάσματα και ο πραγματικός κόσμος

Μια μερίδα αναλυτών υποστηρίζει την άποψη, ότι ο σύγχρονος κόσμος αποτελείται από ένα «πυκνό δίκτυο αλληλοσχέσεων»²²¹ που οδηγεί αναγκαστικά σε περιφερειακές ολοκληρώσεις «του τύπου της Ε.Ε.» ή και την «αλληλεξάρτηση» όλου του πλανήτη μέσω της παγκοσμιοποίησης (η σχολή της

έγινε μέλος το 1950 και η Λαϊκή Δημοκρατία της Μογγολίας το 1962. Στα 1964 η Γιουγκοσλαβία έγινε εν μέρει μέλος. Στα 1972 η Κούβα έγινε το ένατο πλήρες μέλος και το Βιετνάμ στα 1978 το δέκατο. Καθεστώς παρατηρητή είχαν η Αγκόλα και η Αιθιοπία. Στα 1973 η Φινλανδία έγινε η πρώτη μη-«κομμουνιστική» χώρα που υπέγραψε συμφωνία συνεργασίας με την COMECON. Στα πρώτα χρόνια η COMECON απλώς προωθούσε τις διμερές εμπορικές σχέσεις ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 έγινε προσπάθεια για μεγαλύτερη «οικονομική ολοκλήρωση», με την προώθηση σχεδίων για οικονομική εξειδίκευση των κρατών-μελών. Το εξαιρετικά ενδιαφέρον, είναι ότι τα σχέδια αυτά (που προωθούσε κατά κύριο λόγο η ΕΣΣΔ) προσέκρουσαν στις διαφωνίες ανάμεσα στα κράτη-μέλη, ιδιαίτερα της Ουγγαρίας και της Ρουμανίας, από το φόβο της κυριαρχίας των πιο αναπτυγμένων μελών επί των ασθενέστερων. Βλέπουμε λοιπόν, ότι ακόμα και στην COMECON, όπου η ηγεμονική δύναμη της ΕΣΣΔ ήταν πραγματικά συντριπτική, τα αντιτιθέμενα εθνικά συμφέροντα ακύρωναν την «οικονομική ολοκλήρωση». Τη δεκαετία του 1970 η COMECON ανέλαβε διάφορα μεγάλα οικονομικά προγράμματα, όπως η κατασκευή ορυχείων σε Κούβα, Πολωνία και ΕΣΣΔ και την κατασκευή εργοστασίων πυρηνικής ενέργειας. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 τα μέλη είχαν εστιάσει την προσοχή τους στην αύξηση της παραγωγής τροφίμων, την ανάπτυξη βιομηχανιών υψηλής τεχνολογίας, και την «οικονομική αποτελεσματικότητα». Το τέλος της COMECON ουσιαστικά ήλθε με την κατάρρευση των καθεστώτων του κρατικού καπιταλισμού με τις επαναστάσεις του 1989-90. Η επίσημη διάλυση της COMECON έγινε το 1991.

αλληλεξάρτησης- Interdependance). Σύμφωνα με τη θεωρία, η συμμετοχή μιας χώρας στην περιφερειακή ολοκλήρωση αποφέρει μια σειρά από οφέλη και γι' αυτό καθίσταται «επωφελής και αναγκαία»: κάθε κράτος-μέλος εξειδικεύεται στην παραγωγή συγκεκριμένων προϊόντων, και έτσι αποκτά «συγκριτικό πλεονέκτημα». Βελτιώνεται η αποδοτικότητα της οικονομίας, λόγω του εντονότερου ανταγωνισμού στη ζώνη της περιφερειακής ολοκλήρωσης που εξαναγκάζει τις επιχειρήσεις σε διαρκή εκσυγχρονισμό. Επιτυγχάνονται «οικονομίες κλίμακας» στην ίδια την περιφερειακή ολοκλήρωση- δημιουργούνται μεγάλες εταιρείες που μπορούν να σταθούν σε παγκόσμια κλίμακα. Επιπλέον, βελτιώνονται (λόγω της συνδυασμένης ισχύος) οι όροι εμπορίου της ομάδας των χωρών που συμμετέχουν στην ολοκλήρωση σε σχέση με τις χώρες του υπόλοιπου κόσμου.

Η όλη συλλογιστική αυτής της προσέγγισης των περιφερειακών ολοκληρώσεων, έχει το πρόβλημα ότι είναι εξαιρετικά «τεχνική». Αντιμετωπίζει τα «οικονομικά οφέλη» σαν να είναι ουδέτερα, «αντικειμενικά». Την οικονομία όχι σαν σχέση μεταξύ ανθρώπων, δηλαδή τάξεων, και πολύ περισσότερο, έξω από τις ιστορικές συνθήκες διαμόρφωσης των καπιταλιστών σε έθνη-κράτη και των συνακόλουθων αντιθέσεων ανάμεσα σ' αυτά τα έθνη-κράτη. Τα «οφέλη» που περιγράφονται, παρουσιάζονται με τόσο γενικό και αφηρημένο τρόπο, που (ακολουθώντας αυτή τη λογική) θα ήταν μεγαλύτερα, αν οι οικονομικές ολοκληρώσεις είχαν παγκόσμιο χαρακτήρα. Και πράγματι, αυτό ήταν και το βασικό ιδεολόγημα της «παγκοσμιοποίησης»- ότι δηλαδή η ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων ανάμεσα στα κράτη οδηγεί ολόκληρο τον πλανήτη σε μεγαλύτερη ανάπτυξη και αλληλεξάρτηση, στην οικονομική

σύγκληση και ομογενοποίηση και τελικά στην εμπέδωση της «παγκόσμιας ειρήνης».

Η ίδια η ζωή διαψεύδει τα ιδεολογήματα αυτής της σχολής. Η παγκοσμιοποίηση αφορά μια χούφτα ανεπτυγμένων κρατών (ως προς την διεθνοποίηση του κεφαλαίου), η φτώχεια έχει επεκταθεί στις αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ οι διαρκείς ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι διαψεύδουν τις υποτιθέμενες συγκλήσεις. Οι διαρκείς εντάσεις εντός της Ε.Ε., ο κίνδυνος δημιουργίας διευθυντηρίου, η Ευρώπη των πολλών ταχυτήτων, αποτελούν άλλη μια διάψευση.

Θεωρητικά, οι περιφερειακές ολοκληρώσεις (όπως η Ε.Ε.), στηρίζονται, σ' αυτό που έχει περιγραφεί σαν «λειτουργικό (ή νεολειτουργικό) τέχνασμα»: η ίδια η λειτουργία της οικονομίας, η ανάπτυξη στενών οικονομικών σχέσεων ανάμεσα στα κράτη-μέλη μιας περιφερειακής ολοκλήρωσης, οδηγεί συνακόλουθα στη δημιουργία «υπερ-εθνικών» οργάνων που θα διαχειρίζονται την (οικονομικά αρχικά) περιφερειακή ολοκλήρωση, και στο τέλος, σταδιακά, οδηγεί «αναπόφευκτα» στη δημιουργία ομοσπονδιακών δομών, στο ξεπέρασμα των εθνών-κρατών. Στα παραπάνω προστίθεται η «πολιτική βούληση» των κυβερνήσεων των συμβαλλομένων μερών να δημιουργηθούν οι «υπερ-εθνικοί» θεσμοί, γιατί εξαναγκάζονται προς τούτο λόγω της αντιμετώπισης «κοινών εχθρών και προκλήσεων»- στην περίπτωση της Ε.Ε., την υποβάθμιση των κρατών-μελών στην παγκόσμια καπιταλιστική ιεραρχία έναντι των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας.

Η όλη συλλογιστική είναι (εμφανώς) λανθασμένη και δεν την επιβεβαιώνει η ιστορική εμπειρία:

- Υποβαθμίζει τις αντιθέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις χώρες που συμμετέχουν στην ολοκλήρωση.

- Υποβαθμίζεται ο ρόλος του έθνους-κράτους, τόσο στη διατήρηση της ταξικής κυριαρχίας στο εσωτερικό του κράτος-μέλους, όσο και στη διατήρηση (και αναβάθμιση) της θέσης της «εθνικής» άρχουσας τάξης στην παγκόσμια καπιταλιστική ιεραρχία. Μια περιφερειακή ολοκλήρωση που θα κατέληγε να είναι σε βάρος της «εθνικής» άρχουσας τάξης δεν έχει νόημα. Το έθνος-κράτος θα αντιταχθεί σ' αυτήν, με την ολόπλευρη συμπαράσταση των καπιταλιστών του. Η περιφερειακή ολοκλήρωση έχει νόημα, όχι μόνο αν διατηρεί, αλλά και αν επαυξάνει τα οφέλη και τα συμφέροντα της εθνικής άρχουσας τάξης. Αυτός είναι ο λόγος που το έθνος-κράτος (σαν ο συλλογικός εκφραστής των συμφερόντων της άρχουσας τάξης) διατηρεί υπό τον έλεγχό του την «εθνική οικονομία» όπως καταδείξαμε στην ενότητα «Η πορεία της οικονομικής ολοκλήρωσης».
- Υποτιμάται το γεγονός ότι η διεθνοποίηση και η αλληλεξάρτηση των διαφόρων οικονομιών στον καπιταλισμό, οδηγεί, ταυτόχρονα, στην όξυνση των ανταγωνισμών (οικονομικών, πολιτικών και γεωστρατηγικών) πράγμα που ισχύει τόσο γενικά, όσο και εντός των ίδιων των περιφερειακών ολοκληρώσεων.

Στην πραγματικότητα αυτή η σχολή, αποτυγχάνει να αντιληφθεί τον κόσμο δυναμικά, διαλεκτικά, πράγμα που σημαίνει, ρεαλιστικά.

Δεν υπάρχει κανένας άλλος τρόπος διακρατικών σχέσεων στον σύγχρονο κόσμο, εκτός από τους συσχετισμούς δύναμης ανάμεσα στα έθνη-κράτη. Τα έθνη-κράτη προσδοκούν οφέλη από τη συμμετοχή τους σ' ένα συνασπισμό κρατών. Η Γερμανία, προσδοκά ότι θα εξαργυρώσει την οικονομική της δύ-

ναμη σε πολιτική, διπλωματική και (μελλοντικά) στρατιωτική υπεροχή του γερμανικού καπιταλισμού σε μια ομοσπονδιοποιημένη Ε.Ε. Η Γαλλία, επιδιώκει να αντισταθμίσει τις γερμανικές επιδιώξεις (γι' αυτό και είναι εναντίον μιας ομόσπονδης Ε.Ε.) και ταυτόχρονα η επιδίωξη της Γαλλίας είναι να μετατραπεί η ίδια σε ηγεμονική δύναμη στην Ε.Ε. Ο ρόλος και η ύπαρξη των διεθνών οργανισμών και συνασπισμών κρατών, είναι αξεδιάλυτα δεμένος με τους ανταγωνισμούς των εθνικών κρατών.

Κανένας συνασπισμός κρατών δεν δημιουργείται, φυσικά, στηριζόμενος στην καλή θέληση των συμβαλλομένων. Ούτε γενικά και αόριστα από... ανάγκη. Ο συνασπισμός πάντοτε εκφράζει τα συμφέροντα της ηγεμονικής δύναμης (ή των ηγεμονικών δυνάμεων, όπως στην περίπτωση της Ε.Ε.). Αυτό δεν σημαίνει, ότι οι υπόλοιπες χώρες υποχρεώνονται να συμμετάσχουν στον συνασπισμό παρά τη θέλησή τους, και ενάντια στα συμφέροντά τους. Η ηγεμονία των ΗΠΑ, (χονδρικά) μέχρι τη δεκαετία του 1970, υπήρξε συνολικά επωφελής για τα συμφέροντα του «δυτικού στρατοπέδου». Χάρης σ' αυτήν την ηγεμονία, η Ιαπωνία μετατράπηκε στη δεύτερη οικονομική δύναμη του πλανήτη και η Γερμανία στην τρίτη, ενώ αντιμετωπίστηκε επιτυχώς η «σοβιετική απειλή» και ο «κομμουνιστικός κίνδυνος» στις δυτικές χώρες. Ακόμα και οι μεσαίες ή μικρές καπιταλιστικές χώρες, όπως η Ελλάδα, είδαν την οικονομία τους να αναπτύσσεται με υψηλούς ρυθμούς. Ωστόσο, σ' ένα συνασπισμό κρατών, εκφράζονται κυρίως τα συμφέροντα της ηγεμονεύουσας δύναμης. Είναι η προσπάθεια αυτής της δύναμης, να στερεώσει και να επεκτείνει τα συμφέροντά της, αυτό που καθοδηγεί και καθορίζει τον ίδιο το συνασπισμό κρατών. Η Ε.Ε. δεν θα υπήρχε χωρίς την οικονομική δύναμη της Γερμανίας και τη στρατιωτική και διπλωματική

ισχύ της Γαλλίας. Από τον περίφημο γαλλο-γερμανικό άξονα, αρχίζουν (και απορρέουν) όλα στην Ε.Ε. Είτε από τις κοινές προτάσεις του είτε (αντίστροφα) από τις διαφορές του (θα επανέλθουμε αναλυτικά αμέσως παρακάτω).

Ακριβώς γιατί οι συνασπισμοί κρατών στηρίζονται στους (μεταβαλλόμενους) συσχετισμούς δύναμης των επιμέρους κρατών και στους εθνικούς τους ανταγωνισμούς, γι' αυτό ακριβώς τον λόγο μεταβάλλονται διαρκώς όπως η κινούμενη άμμος, βρίσκονται διαρκώς σε διαδικασία μετεξέλιξης. Με άλλα λόγια, βρίσκονται πάντα σε ασταθή ισορροπία.

Η άποψη ότι η Ε.Ε. αποτελεί έναν σταθερό στο χρόνο οργανισμό (υπάρχει εδώ και 50 χρόνια) στερείται ιστορικής τεκμηρίωσης. Η Ε.Ε. δεν αποτελεί μια «ενιαία ιστορία» γραμμικής ανάπτυξης προς την «ολοκλήρωση», αλλά εμπεριέχει, στη διάρκεια των πενήντα χρόνων, πολλές «ιστορίες» ταυτόχρονα. Μέχρι τη δεκαετία του 1970 δεν ετίθετο θέμα για οποιαδήποτε ομοσπονδία, ενώ, ειρωνικά, η ΕΟΚ οδήγησε στην ενδυνάμωση και σταθεροποίηση του εθνικού κράτους. Επιπλέον, οι ΗΠΑ θεωρούσαν την ΕΟΚ σαν έναν από τους πυλώνες της παγκόσμιας ηγεμονίας τους. Από τη δεκαετία του 1970 και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, η όλη διαδικασία εντός της ΕΟΚ εκτραχύνθηκε, λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, και διαρκείς εμπορικοί πόλεμοι (αλλά και εθνικά αλληλομαχαιρώματα) ξεσπούσαν στο εσωτερικό της. Η «νέα» Ευρώπη του Μάαστριχτ άρχισε να χτίζεται από το Δεκέμβρη του 1991 και μετά, έχει δηλαδή διάρκεια ζωής δώδεκα χρόνια. Και ήδη νέα σενάρια μετεξέλιξης (διευθυντήριο κ.λπ.) αναδύονται.

Προοπτικές μετεξέλιξης

Η Ε.Ε. είναι, λοιπόν, ένας συνασπισμός ανεξάρτητων, κυρίαρχων κρατών σε ασταθή ισορροπία, που μόλις κατακτά ένα επίπεδο λειτουργίας, δυσλειτουργίες αρχίζουν να αναφύονται και πρέπει να μετεξελιχθεί σε κάτι άλλο. Αυτός είναι και ο λόγος της ύπαρξης τόσων αστάθμητων παραγόντων ως προς τις μελλοντικές της προοπτικές. Από αυτήν την πλευρά, έχει σημασία να δούμε ποιες προοπτικές ανοίγονται για το μέλλον (το «ορατό μέλλον», δηλαδή σε βάθος δέκα, δεκαπέντε χρόνια, γιατί φυσικά σε... εκατό χρόνια τα πάντα μπορούν να συμβούν, αλλά θα πρόκειται για... άλλον πλανήτη!). Τρία είναι τα δυνατά σενάρια εξέλιξης της Ε.Ε. Δεν πρόκειται για απλή σεναριολογία, είναι οι μοναδικές πιθανές εξελίξεις:

Περίπτωση πρώτη:

Η Ε.Ε. να διαλυθεί στα «εξ' ων συνετέθη». Αποτελεί τη λιγότερο πιθανή εξέλιξη, τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον, έστω και αν αρκετοί ήδη την προβλέπουν (μεταξύ των οποίων και ο γνωστός αμερικανός νεοφιλελεύθερος Μίλτον Φρίντμαν). Κατ' αυτήν την εκτίμηση, η συνεχής επέκταση της Ε.Ε. προσθέτει νέα μέλη και καθιστά τη λειτουργία της πρακτικά αδύνατη, μιας και δεν μπορούν να συμβιβαστούν τα αντιτιθέμενα συμφέροντα των πιο ανεπτυγμένων καπιταλισμών με τους πιο αδύναμους και «καθυστερημένους». Ωστόσο η επέκταση της Ε.Ε. πέραν των χωρών της δυτικής Ευρώπης αποτελεί αναγκαιότητα για το «σκληρό πυρήνα» της Ε.Ε. Οι Χώρες Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ) αποτελούν «ζωτικό χώρο» για τη Γερμανία, ενώ η διεύρυνση επεκτείνει τον έλεγχο του «ευρωπαϊκού» καπιταλισμού μέχρι τα σύνορα της Ρωσίας. Ωστόσο, ενσωματώνει εντός της Ε.Ε.

χώρες με τεράστια οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, γεγονός που θα οξυνθεί με τη μελλοντική είσοδο της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας. Και ασφαλώς, υπάρχουν και οι βαλκανικές χώρες που είναι άδηλο, αν και τότε, θα εισέλθουν στην Ε.Ε. (Αλβανία, Σερβία, Βοσνία, Κροατία). Η μη είσοδος αυτών των χωρών, και (όπως είδαμε) η μετατροπή των ΧΚΑΕ σε υποβαθμισμένη ζώνη εντός της Ε.Ε., απειλεί να οξύνει τις εθνικές αντιθέσεις. Πολύ χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Τουρκίας. Η όξυνση (κατά διαστήματα) των ελληνοτουρκικών σχέσεων, είναι ένας τρόπος με τον οποίο η Τουρκία πιέζει για τη σύνδεσή της με την Ε.Ε. Πράγματι, η σχέση Τουρκίας - Ε.Ε. είναι άλλη μια καυτή περίπτωση. Η μη ενσωμάτωσή της θα αποτελεί πηγή αντιθέσεων και εντάσεων, η ενσωμάτωσή της θα μεταφέρει μια χώρα (ουσιαστικά) οικονομικά χρεοκοπημένη και «τριτοκοσμική» εντός της Ε.Ε.

Η διαρκής επέκταση ενέχει τον κίνδυνο οι αντιθέσεις να μεταφερθούν και στους πιο ανεπτυγμένους καπιταλισμούς, με τελικό αποτέλεσμα την παράλυση της λειτουργίας της Ε.Ε. Γι' αυτό και η όλη (οξυμένη) συζήτηση για τα «χωρικά όρια της Ευρώπης». Ο Ζισκάρ Ντ' Εστέν θεωρεί ότι η είσοδος της Τουρκίας, για παράδειγμα, θα αποτελέσει «καταστροφή για την Ευρώπη».

Αν και το σενάριο αυτό (της διάλυσης) δεν είναι και εντελώς απίθανο (στηρίζεται στη συνεχή συσσώρευση αντιθέσεων εντός της Ε.Ε.), ωστόσο, αποτελεί την πιο ακραία περίπτωση. Μια ενδεχόμενη κατάρρευση της Ε.Ε., θα οδηγούσε σε παγκόσμια οικονομική αναταραχή (για να μην αναφερθούμε στις τεράστιες πολιτικές και κοινωνικές επιπτώσεις). Ασφαλώς, μια καταστροφή δεν αποτρέπεται, γιατί απλώς δεν... πρέπει να συμβεί! Ωστόσο, δεν θα πρέπει κανείς να υπερβάλλει ως προς μια μείζονα κρίση στην Ε.Ε. Η θεσμοθέτη-

ση μέσω του προτεινόμενου «Συντάγματος» (τίτλος ΙΧ, άρθρο 59) διαδικασιών απόσχισης κρατών-μελών από την Ένωση εντάσσονται στην προσπάθεια αντιμετώπισης παρόμοιων κινδύνων (μέσω σταδιακής απορρόφησης των κραδασμών). Επιπλέον, οι καπιταλισμοί της δυτικής Ευρώπης (η Ε.Ε.-15) έχουν εναλλακτικές λύσεις: η Ευρώπη του διευθυντηρίου, η δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού και η αύξηση των αστυνομικών μηχανισμών, αποτελούν τις «εναλλακτικές λύσεις».

Επιπρόσθετα, οι συγκλίνουσες δυνάμεις ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-15 εξακολουθούν να είναι ισχυρές. Η ανταγωνιστική πίεση από ΗΠΑ – Ιαπωνία είναι αρκετά μεγάλη, ώστε να επιβάλει συγκλίσεις μεταξύ των μελών. Από αυτήν την άποψη έχει δίκιο ο Francois Vercammen, όταν ισχυρίζεται ότι το οικοδόμημα της Ε.Ε δεν είναι «τόσο εύθραυστο στο σημείο να καταρρεύσει από την πρώτη καταιγίδα, όπως πιστεύουν κάποιοι της ριζοσπαστικής Αριστεράς».²²²

Περίπτωση δεύτερη:

Να παραμείνει η Ε.Ε. όπως έχει, με μικρές, οριακές «βελτιώσεις». Αυτό δεν «πρέπει» να συμβεί, αν, παρ' όλα αυτά, συμβεί, οδηγεί στην παράλυση και την σταδιακή φθορά. Η διεύρυνση της Ε.Ε., η ΟΝΕ και το ευρώ, απαιτούν μια πολύ πιο συγκεντρωτική λειτουργία, για να μπορεί να στηριχθεί το όλο εγχείρημα. Γι' αυτό και οι συνεχείς «βελτιώσεις» των θεσμών λειτουργίας της Ε.Ε., το «Σύνταγμα» κ.λπ.

Περίπτωση τρίτη:

Η Ευρώπη των «πολλών ταχυτήτων», της αύξησης (και θεσμοθέτησης) του ειδικού βάρους των μεγάλων κρατών (Γερμανίας, Γαλλίας, Βρετανίας, Ιταλίας) σε βάρος των μι-

κρών και μεσαιών κρατών-μελών, το «διευθυντήριο» από ένα σκληρό πυρήνα χωρών. Όπως είδαμε, η Ευρώπη των «πολών ταχυτήτων», ήταν στην ημερησία διάταξη ήδη από το Μάαστριχτ. Ακριβώς επειδή αυτό το σενάριο θεωρείται ότι είναι και το πιθανότερο (άλλωστε συζητείται ολοένα και πιο ανοιχτά από όσους καθορίζουν τις εξελίξεις εντός της Ε.Ε.) θα χρειαστεί να το δούμε πιο αναλυτικά.

Το «ειδικό βάρος» των μεγάλων κρατών της Ευρώπης μπορεί να αυξηθεί παραπέρα (ούτως ή άλλως είναι εκ των πραγμάτων αυξημένο). Ωστόσο, μια Ε.Ε. των «μεγάλων δυνάμεων», είναι εκ των πραγμάτων ανέφικτη. Οι διαφορές που χωρίζουν αυτές τις χώρες είναι τεράστιες. Η Βρετανία είναι εκτός ευρώ, η οικονομία της είναι πολύ πιο διεθνοποιημένη από τις άλλες χώρες της Ε.Ε., έχει πολύ πιο στενές σχέσεις με τις ΗΠΑ (οικονομικές και «γεωπολιτικές»), στοιχεία που δεν θα ανατραπούν στο ορατό μέλλον. Η Ιταλία είναι η πλέον αδύνατη από τις «μεγάλες» χώρες, η σύμπλευσή της με τη Γερμανία και τη Γαλλία είναι εξαιρετικά δύσκολη (άλλωστε οι δυο τελευταίες δεν την αντιμετωπίζουν ισότιμα). Δεν είναι, λοιπόν, καθόλου τυχαίο ότι στην εισβολή στο Ιράκ, Βρετανία-Ιταλία (με τη σύμπραξη και της Ισπανίας) βρέθηκαν αντιμέτωπες με Γερμανία-Γαλλία.

Διευθυντήριο και γαλλογερμανικός άξονας

Απομένει μια Ε.Ε. διευθυντηρίου, από Γερμανία, Γαλλία, χώρες της Μπενελούξ (Βέλγιο, Λουξεμβούργο). Το περιβόητο μητροπολιτικό κέντρο της Ε.Ε. Η γαλλογερμανική συμφωνία-πλαίσιο του Ιανουαρίου 2003, μοιάζει να ανοίγει άμεσα την προοπτική αυτή. Η συμφωνία προβλέπει, ανάμεσα στ' άλλα, ότι θα τοποθετηθεί ένας γενικός γραμματέας της μιας

χώρας στο γραφείο του πρωθυπουργού της άλλης. Σε συνεδριάσεις του υπουργικού συμβουλίου θα συμμετέχει ο αρμόδιος υπουργός της άλλης χώρας, όταν τα θέματα τον αφορούν, οι διμερείς συναντήσεις υπουργών θα ενταθούν, με στόχο τη διαμόρφωση κοινών θέσεων σε σημαντικά θέματα της Ε.Ε.²²³ Μετά τον πόλεμο στο Ιράκ, Γαλλία, Γερμανία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, ανακοίνωσαν την πρόθεσή τους για τη δημιουργία στρατιωτικού μηχανισμού από τις χώρες αυτές (πρωτοβουλία η οποία τελικά κατέρρευσε, θα επανέλθουμε στο επόμενο κεφάλαιο).

Η Ευρώπη, λοιπόν, των πολλών ταχυτήτων και του διευθυντηρίου προ των πυλών; Η ιδέα (και οι προσπάθειες) δεν είναι καινούργια. Παλιότερα, ο Ζακ Ντελόρ, είχε την ιδέα αυτές οι χώρες (πρόσθετε και τις Ολλανδία - Ιταλία) να συνάψουν «μια Συνθήκη εντός της Συνθήκης». Ο πρώην καγκελάριος της Γερμανίας Helmut Kohl το 1994 έκανε μια παραβολή:

«Φανταστείτε ένα στόλο από δεκαπέντε πλοία. Φανταστείτε, επίσης, πως, από τα δεκαπέντε αυτά πλοία, τα πέντε ή δεν θέλουν ή δεν μπορούν να αναπτύξουν την ταχύτητα των άλλων δέκα. Τι θα γίνει; Είναι δίκαιο δέκα πλοία να καθυστερούν χάριν πέντε, που ή δεν θέλουν ή δεν μπορούν;».²²⁴

Συνήγαγε από αυτήν την παραβολή ότι χρειάζεται στην Ε.Ε. «θεσμική ευελιξία», για να μπορούν κάποιες χώρες να «προχωρούν πιο γρήγορα» (όπως είδαμε αυτήν την «θεσμική ευελιξία» την έδωσε η Συνθήκη της Νίκαιας το 2000). Ο σκληρός πυρήνας, κατά τον Κολ, θα έπρεπε να αποτελείται

από Γερμανία, Γαλλία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ολλανδία και Δανία.²²⁵

Ωστόσο, και το (όποιο) διευθυντήριο έχει να υπερπηδήσει πολλά εμπόδια, τόσα που το καθιστούν εξαιρετικά αμφίβολο (και πολύ επικίνδυνο) για τη συνοχή της Ε.Ε.

Οι διαφορές Γερμανίας-Γαλλίας είναι πολλές, και καθόλου εύκολο να ξεπεραστούν. Η γερμανική οικονομία είναι πολύ πιο «ανοικτή» στο διεθνή ανταγωνισμό από τη γαλλική (άλλωστε είναι πολύ ισχυρότερη της γαλλικής – το γερμανικό ΑΕΠ είναι 30% μεγαλύτερο του γαλλικού). Η Γαλλία:

«[...] είναι ένας δευτεροκλασάτος καπιταλισμός του οποίου η βαρύτητα διατηρείται από μια «οικουμενική» πολιτικο-πολιτιστική επιρροή, και ο οποίος είναι υποχρεωμένος να είναι δεμένος στο «γαλλο-γερμανικό άξονα» για να διατηρήσει την πρωτοβουλία και τη θέση του στην ηγεσία της Ε.Ε. Παρ' όλα αυτά, με αυξανόμενο ρυθμό [η Γαλλία] βρίσκεται παγιδευμένη μεταξύ της ταυτόχρονης ανάδυσης της Βρετανικής και Γερμανικής δύναμης».²²⁶

Ο Chris Harman περιγράφει πιο αναλυτικά τις διαφορές Γαλλίας – Γερμανίας:

«Ο Γερμανικός καπιταλισμός επικεντρώνει κυρίως το ενδιαφέρον του στα συμφέροντα που αφορούν τον πανίσχυρο βιομηχανικό του τομέα, τα οποία εκτείνονται πέραν των εθνικών του συνόρων, κυρίως σε άλλα μέρη της ευρωπαϊκής ενδοχώρας. Αυτά τον οδήγησαν προς την Ανατολική Ευρώπη για την εγκατάσταση σύγχρονων βιομηχανικών μονάδων, περιοχή με σχετικά φτηνή

και ειδικευμένη εργατική τάξη και με εγγύτητα στις υπάρχουσες αγορές και τα επενδυτικά κέντρα της Γερμανίας. Τα συμφέροντα της Γαλλίας έχουν μεγαλύτερη έκταση. Έχει έναν πολιτικά σημαντικό αγροτικό τομέα, συμφέροντα στις πρώην αποικίες της στη Βόρεια και Δυτική Αφρική, συμβόλαια πετρελαίου στη Μέση Ανατολή (Ιράν και, τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα, στο Ιράκ), και αυξανόμενες επενδύσεις σε υπηρεσίες στη Λατινική Αμερική. Ενώ ο τρόπος ανάπτυξης της Γερμανίας την ωθεί προς ανατολικά, η Γαλλία πρέπει να εξασφαλίσει συμφέροντα που εκτείνονται από τον Ατλαντικό ως την Αραβική Θάλασσα – περιοχές τις οποίες οι ΗΠΑ τις θεωρούν κεντρικές για τα δικά τους γεωστρατηγικά συμφέροντα».²²⁷

Μετά την εισβολή στο Ιράκ, οι διαφορές μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας, παρά το μεταξύ τους «μέτωπο», ήταν εμφανείς ως προς τις σχέσεις με τις ΗΠΑ. Η Γερμανική κυβέρνηση ήταν πολύ πιο συμβιβαστική, ενώ δεν έχανε την ευκαιρία να επιδεικνύει την «κατανόησή» της για την Αμερικανική εισβολή στο Ιράκ. Η Γερμανία έχει ισχυρά οικονομικά συμφέροντα στις ΗΠΑ (οι εξαγωγές της Γερμανίας στις ΗΠΑ αντιπροσωπεύουν το 2,6% του γερμανικού ΑΕΠ).²²⁸

Με δεδομένες τις διαφορές Γαλλίας – Γερμανίας, η κοινή διαχείριση του ευρώ (πόσο «σκληρό» ή «μαλακό» πρέπει να είναι) από τις δυο χώρες δεν θα είναι εύκολη υπόθεση. Επίσης, πόσο η οικονομία της Ε.Ε. θα πρέπει να είναι «προστατευμένη» από το διεθνή ανταγωνισμό (με άτυπους ή και κανονικούς δασμούς), είναι άλλο ένα ζήτημα τριβής ανάμεσα στις δυο χώρες. Η Γερμανία επιζητεί μια πιο «ανοιχτή» Ε.Ε. (σαν ο πιο ανταγωνιστικός καπιταλισμός της Ε.Ε.) ενώ η

Γαλλία πιο «κλειστή». Επίσημο έγγραφο (το 1994) της γερμανικής κοινοβουλευτικής Χριστιανοδημοκρατικής ομάδας έγραφε:

«Το έργο του σκληρού πυρήνα είναι, δίνοντας στην Ένωση ένα ισχυρό κέντρο, να αντιδράσει στις φυγόκεντρες δυνάμεις που προκαλούν οι συνεχείς διευρύνσεις, που κλείνει περισσότερο στον προστατευτισμό και καθοδηγείται κατά κάποιο τρόπο από τη Γαλλία, απομακρυνόμενο από τη βορειοανατολική ομάδα χωρών που ευνοεί περισσότερο το ελεύθερο εμπόριο και καθοδηγείται με κάποιο τρόπο από τη Γερμανία».²²⁹

Οι διαφορές Γερμανίας – Γαλλίας έχουν πάρει δραματικό χαρακτήρα ανά περιόδους. Η επανένωση της Γερμανίας το 1990, προκάλεσε την αντίδραση της Γαλλίας η οποία έκανε τα πάντα για να την εμποδίσει. Η ανάδειξη της Γερμανίας σε ευρωπαϊκή υπερδύναμη μετά την επανένωση, της έδωσε την δυνατότητα να εκβιάζει τη Γαλλία για να αποδεχτεί τις προτάσεις της για «πολιτική ενοποίηση» της Ε.Ε. Στο ίδιο έγγραφο της γερμανικής κοινοβουλευτικής Χριστιανοδημοκρατικής ομάδας, που προαναφέραμε, υπήρχε και μια ξεκάθαρη απειλή:

«Δεν πρέπει ποτέ ξανά να δημιουργηθεί ένα αποσταθεροποιητικό κενό εξουσίας στην κεντρική Ευρώπη. Αν δεν προχωρούσε η ευρωπαϊκή ενοποίηση, πιθανόν να χρειαζόταν ή να έμπαινε στον πειρασμό η Γερμανία, από φόβο για τη δική της ασφάλεια, να προσπαθήσει να επιτύχει τη σταθεροποίηση [μια λέξη γεμάτη από δυσά-

ρεστους ιστορικούς απόηχους] μόνη της και με τον παραδοσιακό τρόπο».²³⁰

Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας το 2000 «ήταν απόλυτα ορατή η απουσία οποιασδήποτε συνεργασίας ανάμεσα στη Γαλλία και τη Γερμανία».²³¹ Έκτοτε, οι διαφοροποιήσεις Γερμανίας – Γαλλίας γίνονται ολοένα και πιο ορατές. Στο θεσμικό επίπεδο, η Γερμανία προτείνει τη μετεξέλιξη της Ένωσης σε «ομοσπονδία εθνικών κρατών», με διάρθρωση παρεμφερή με το δικό της ομοσπονδιακό σύστημα. Αυτό βρίσκει αντίθετη τη Γαλλία, που δεν επιθυμεί τον υποβιβασμό των εθνικών κρατών σε ομόσπονδα κρατίδια. Ούτε επιθυμεί την (υπερβολική) συγκεντροποίηση των μηχανισμών (θεσμών) μέσα στην Ε.Ε. Προτιμά, οι αποφάσεις να παίρνονται περισσότερο με διακρατικές διαβουλεύσεις, όπου η πολιτική και διπλωματική ισχύς της Γαλλίας αντισταθμίζει τη γερμανική οικονομική δύναμη. Ο λόγος είναι απλός: σε μια ομοσπονδιοποιημένη Ε.Ε., η Γερμανία χάρις στην οικονομική της δύναμη (και το γεγονός ότι αποτελεί την πολυπληθέστερη χώρα της Ευρώπης, ενώ επιπλέον έχει [οικονομικά] «δορυφορικές» χώρες- Μπενελούξ) θα κυριαρχήσει. Η απόφαση ότι για τη λήψη των αποφάσεων στην Ε.Ε. υπάρχει η πληθυσμιακή ρήτρα του 60%, ενισχύει τη Γερμανία στη διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής στη διευρυμένη Ε.Ε. Η Γερμανία θα έχει το 17% του συνολικού πληθυσμού στη διευρυμένη Ε.Ε., ενώ η Γαλλία το 12%. Η ανάδυση της γερμανικής δύναμης στην Ε.Ε. δεν έχει, φυσικά, διαφύγει της προσοχής του Έλληνα διαπραγματευτή στην Ε.Ε., Π.Κ. Ιωακειμίδη:

«[υπάρχει μια] μετατόπιση του πολιτικού κέντρου βάρους της Ένωσης από το Παρίσι στο Βερολίνο. Ορι-

σμένοι αναλυτές ερμήνευσαν τη Συνθήκη της Νίκαιας ως το «θρίαμβο του εθνικού κράτους» ή ως το «θρίαμβο των μεγαλύτερων κρατών-μελών» έναντι των μικρότερων. [...] Οι θέσεις [...] της Γαλλίας αποκλίνουν σημαντικά από τις αντίστοιχες θέσεις της Γερμανίας, γεγονός που πιστοποιεί τις δυσχέρειες στη λειτουργία του γαλλο-γερμανικού άξονα μετά την ενοποίηση των δυο Γερμανιών και την ανάδειξη της Γερμανίας σε πολιτική δύναμη».²³²

Η συμφωνία του Ιανουαρίου 2003, που προαναφέραμε (για την στενότερη συνεργασία των κυβερνήσεων Γαλλίας-Γερμανίας), αντανακλά δυο παράλληλες, αντιφατικές διαδικασίες: Πρώτον, τη σχέση λυκοφιλίας ανάμεσα στις δυο χώρες. Η Γαλλία προσπαθεί να ελέγξει τη Γερμανία και το αντίστροφο. Η καχυποψία ανάμεσα στις δυο άρχουσες τάξεις έχει (προφανώς) περάσει και στους δυο λαούς. Σε δημοσκόπηση το 50% των Γάλλων δυσπιστούν στην ευρωπαϊκή ενοποίηση λόγω του φόβου γερμανικής ηγεμόνευσης. Πάνω από 50% των Γερμανών δηλώνουν υπερήφανοι που είναι Γερμανοί, ενώ μόλις 20% δηλώνουν ικανοποιημένοι που είναι Ευρωπαίοι.²³³ Δεύτερον, παρά τις διαφωνίες και τα αντιτιθέμενα συμφέροντα, καμιά εξέλιξη στην Ε.Ε. δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς τη συνεργασία Γερμανίας – Γαλλίας. Τετραγωνισμός του κύκλου; Θα φανεί από τις εξελίξεις...

Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και η μετατροπή της Ε.Ε. (ή σωστότερα του «διευθυντηρίου») σε στρατιωτική ιμπεριαλιστική υπερδύναμη που θα είναι ισότιμος εταίρος των ΗΠΑ, «σκοντάφτει» στις αντιπαλότητες Παρισιού-Βερολίνου. Καμιά τέτοια δυνατότητα δεν υπάρχει χωρίς τον πλήρη (που σημαίνει και πυρηνικό) επανεξοπλισμό της Γερμανίας. Πράγμα,

που ξυπνά τους χειρότερους εφιάλτες στο Παρίσι. Η επιδίωξη της Γερμανίας να αποκτήσει μόνιμη θέση στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, σαν πραγματική αυτοδύναμη «μεγάλη δύναμη», αποτελεί άλλο ένα σήμα κινδύνου για τη Γαλλία.

Με δεδομένες, λοιπόν, τις διαφορές μεταξύ Γαλλίας – Γερμανίας (τόσο σε οικονομικό επίπεδο, όσο και σε γεωπολιτικό [σχέσεις με ΗΠΑ]), αλλά και μεταξύ των υπολοίπων υποψηφίων χωρών για ένα μελλοντικό διευθυντήριο, η προοπτική του τελευταίου είναι μάλλον δυσοίωνη. Αυτός είναι ο λόγος που δεν είναι ξεκάθαρο ποιες χώρες ακριβώς θα αποτελούν ένα μελλοντικό διευθυντήριο, η πιθανολογούμενη σύνθεσή του διαρκώς μεταβάλλεται.

Ωστόσο, προφανώς, ένα διευθυντήριο δεν μπορεί να αποκλειστεί σαν απιθανότητα. Αλλά, σίγουρα, θα αποτελεί (και αυτό) άλλο ένα επεισόδιο στη δύσκολη διακρατική πορεία της Ε.Ε. Πολύ περισσότερο που δεν θα αποτελεί λύση, αλλά θα οξύνει τις εθνικές αντιπαραθέσεις εντός της Ε.Ε.

Κατ' αρχάς, ένα διευθυντήριο θα αποτελέσει την ανατροπή της μέχρι τώρα πορείας της Ε.Ε. Στην πραγματικότητα, θα αποτελούσε μια εντελώς νέα Ε.Ε. που θα ακύρωνε την προηγούμενη «κοινή» πορεία. Ένα διευθυντήριο θα αποτελέσει την ομολογία ότι η «Ευρώπη» δεν χτίζεται απ' όλους, αλλά μόνο από ορισμένους (και προς όφελός τους). Τα υπόλοιπα κράτη-μέλη θα το έβλεπαν σαν ένα κέντρο που θα μετατρέψει όλους τους υπόλοιπους σε απλή οικονομική ζώνη προς εκμετάλλευση. Μια τέτοια εξέλιξη θα ήταν εξαιρετικά επικίνδυνη τόσο για το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών, όσο και για το παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Θα ασκούσε τρομερές πιέσεις στην οικονομία και το ευρώ, ενώ θα επέτρεπε σε άλλους «παίκτες» (λέγε με ΗΠΑ) να εκμεταλλευτούν ακόμα παραπέρα τις αντιθέσεις της Ε.Ε.

Επιπλέον, οι αντιθέσεις απλώς θα μεταφερθούν από μια Ε. Ε. των «25», σε μια μικρότερη Ε.Ε., μιας και δεν θα λύσει το πρόβλημα των αντιθέσεων μεταξύ Γερμανίας – Γαλλίας και των υπολοίπων του διευθυντηρίου. Ένας νέος (φαύλος κύκλος) αντιπαράθεσων θα ξεκινούσε...

Σε όλα τα παραπάνω θα πρέπει να προστεθεί, ότι οι «μικρές» χώρες της Ε.Ε. δεν είναι και τόσο... μικρές! Όλες οι χώρες της Ε.Ε.-15 ανήκουν στις πλέον πλούσιες και αναπτυγμένες χώρες του πλανήτη. Στις Αζόρες το Μάιο 2000, ο τότε Πορτογάλος Υπουργός εξωτερικών Francisco Seixas da Costa, εξαπέλυσε επίθεση στους «μεγάλους» της Ευρώπης:

«Θ’ αγωνιστούμε μέχρις εσχάτων (!) για να προωθήσουμε τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των μικρών χωρών. Δεν θα υποκύψουμε ποτέ στον πολιτικό εκβιασμό των μεγάλων».²³⁴

Η Ελλάδα αποτελεί μεγάλη δύναμη για το χώρο των Βαλκανίων, όχι μόνο οικονομικά αλλά και στρατιωτικά. Η Αθήνα μπόρεσε να επιβάλει, παρά τις αντιρρήσεις πιο μεγάλων απ’ αυτήν χωρών της Ε.Ε., την είσοδο της νότιας Κύπρου στην Ε.Ε. (την οποία χρησιμοποίησε στην αντιπαράθεσή της με την Τουρκία).

Πιο ενδιαφέρον είναι το γεγονός, ότι η Αθήνα (και προφανώς και άλλες «μικρές» χώρες) πιστεύει ότι είναι ικανή να συμμετάσχει σε μια Ε.Ε. «πολλών ταχυτήτων» στην «πρώτη ταχύτητα». Ο Κώστας Σημίτης περιγράφει:

«Είναι σχεδόν σίγουρο ότι η σημερινή πολιτική πραγματικότητα [...] θα ενδυναμώσει ακόμη περισσότερες τις φυγόκεντρες δυνάμεις [...] Διεύρυνση και εμβά-

θυνση αποτελούν τους στόχους της Ένωσης για τα χρόνια που έρχονται. [...] Η σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ήδη αρκετά δυσκίνητη. Της προσάπτουν αργόσυρτους ρυθμούς λειτουργίας, αναποτελεσματικότητα. [...] Να αποτρέψουμε την διολίσθηση στον πιο αργό, στον πιο χαμηλό κοινό παρανομαστή πολιτικής βούλησης και ικανότητας για την προώθηση των στόχων μιας ισχυρής Ευρώπης. Να μην καθορίζει τους ρυθμούς το τελευταίο πλοίο της νηοπομπής. [...] Η πρώτη συνέπεια μιας τέτοιας παραδοχής είναι μια Ευρώπη με ένα ανισοσκελές σχήμα ολοκλήρωσης [...] μια λογική ευελιξίας, που θα επιτρέπει διαφορετικούς βαθμούς ολοκλήρωσης. Μια ευελιξία που θα αφήνει στα κράτη εκείνα, που είναι έτοιμα και ικανά να προχωρήσουν ένα μεγαλύτερο ποσοστό κυρίαρχων επιλογών τους στο εγχείρημα της ολοκλήρωσης, να προχωρήσουν σε πιο ώριμα στάδια εμβάθυνσής τους. [...] Στην πορεία αυτή κρίσιμο ελάχιστο των επιδιώξεών μας θα είναι πάντα:

Η διασφάλιση της ισότιμης συμμετοχής της χώρας στο θεσμικό σύστημα που θα προκύψει και ιδιαίτερα στον εσωτερικό πυρήνα της Ένωσης».²³⁵

Οι «μικρές» και «μεσαίες» χώρες της Ε.Ε.-15 μπορούν να αντισταθμίζουν πιέσεις και εκβιασμούς μεγαλύτερων δυνάμεων στην Ε.Ε., να ανατρέπουν σχέδια του γαλλογερμανικού άξονα, ακριβώς γιατί και πλούσιες και ισχυρές είναι, αλλά και γιατί οι μεγάλες χώρες δεν έχουν κοινά συμφέροντα. Βρετανία, Ισπανία, Ιταλία, Δανία και Ολλανδία, χώρες που ο πληθυσμός τους πλησιάζει το 50% του συνολικού πληθυσμού της Ε.Ε.-15 υποστήριξαν τον πόλεμο στο Ιράκ. Οι περισσότερες από τις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (παρ'

ότι πολύ πιο αδύναμες οικονομικά και πολιτικά από τις χώρες της Ε.Ε.-15) έπραξαν το ίδιο- η Πολωνία συμμετείχε με μικρό αριθμό στρατιωτών στις πολεμικές επιχειρήσεις.

Εν κατακλείδι:

Η Ε.Ε. παρά την ΟΝΕ και το ενιαίο νόμισμα, εξακολουθεί να παραμένει ένα άθροισμα ανεξάρτητων κρατών χωρίς οικονομική ολοκλήρωση. Το εθνικό κράτος (σαν ο συλλογικός εκφραστής των καπιταλιστών του) διατηρεί υπό τον έλεγχο του την εθνική οικονομία, ενώ στην εξωτερική πολιτική κινείται με γνώμονα το «εθνικό συμφέρον» και όχι μια «ευρωπαϊκή οπτική».

Η Ε.Ε. είναι ένας διεθνής συνασπισμός ανεξάρτητων, κυρίαρχων, καπιταλιστικών κρατών, τα οποία μάλιστα, μετά τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία, είναι τα πιο ανεπτυγμένα του πλανήτη (φυσικά μιλάμε για την Ε.Ε.-15, τα νέα μέλη από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, σαφώς, ήδη ανήκουν στην «δεύτερη ταχύτητα» της Ε.Ε.). Η οργάνωση της Ε.Ε. είναι ιεραρχικά πυραμοειδής: Στην κορυφή βρίσκονται οι πλέον ανεπτυγμένες και μεγαλύτερες (Γερμανία, Γαλλία, Βρετανία, Ιταλία), στις τελευταίες θέσεις της ιεραρχίας οι μικρότερες, όπως Ελλάδα, Πορτογαλία. Τον «τόνο», τις πρωτοβουλίες, τις κατευθύνσεις, χαράσσουν (και επιβάλλουν) οι μεγαλύτεροι καπιταλισμοί, με το ειδικό βάρος της «συμμαχίας» Γερμανίας-Γαλλίας να είναι μεγάλο- ο περίφημος «γαλλο-γερμανικός άξονας». Οι μικρότεροι ή ενδιάμεσοι καπιταλισμοί (Ισπανία, Ολλανδία) ακολουθούν μεν, αλλά δεν έχουν μια σχέση υποταγμένου προς κυρίαρχο. Τα ταξικά τους συμφέροντα εκφράζονται μέσα στην Ε.Ε., πολύ περισσότερο που τους «δίνεται χώρος», γιατί οι «μεγάλοι» δεν έχουν ξεκάθα-

ρες συμμαχίες και συμφωνίες μεταξύ τους (ούτε ο γαλλογερμανικός άξονας είναι δεδομένος, όπως είδαμε).

Τα «εθνικά συμφέροντα», παρ' όλους τους συμβιβασμούς και τα (προσχηματικά) «ομοσπονδιακά οράματα», ήταν, είναι και θα παραμείνουν κυρίαρχα- τουλάχιστον στο ορατό μέλλον δύο δεκαετιών. Και ο καθείς μπορεί βέβαια να αντιληφθεί, ότι στην πολιτική ο χρόνος αυτός είναι εξαιρετικά μακρύς, στην διάρκειά του, εν πολλοίς, τα πάντα μπορούν να συμβούν.

Στο σημείο αυτό θα διακινδυνεύσουμε και μια πρόβλεψη:

Οι πιθανότητες η Ε.Ε. να μετατραπεί σε ομόσπονδο κράτος είναι κατά πολύ μικρότερες από την πιθανότητα, αν όχι να διαλυθεί στα «εξ' ων συνετέθη», να αυξηθούν δραματικά οι φυγόκεντρες τάσεις, και στην καλύτερη περίπτωση, να παραμείνει μια οικονομική (όπως ήταν πριν το Μάαστριχτ, και εξακολουθεί να είναι μέχρι και σήμερα) και νομισματική ζώνη.

Οι εθνικές αντιπαλότητες, τα διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης, θα δημιουργούν συνεχώς προστριβές, συνθήκες ασταθούς ισορροπίας, που θα οδηγούν με την σειρά τους σε συμφωνίες και συμβιβασμούς, ευμετάβλητους και ασταθείς. Θα παραμείνει μια νομισματική και τελωνιακή ένωση, χωρίς οικονομική ολοκλήρωση, που θα στηρίζεται στις διακρατικές σχέσεις και συμφωνίες.

Μετατρέποντας την ανάγκη σε αρετή

Σ' αυτό το σημείο ωστόσο, θα πρέπει να υπογραμμισθεί, ότι η πίεση (και η ανάγκη) για να υπάρξει ένας «ευρωπαϊκός καπιταλισμός» δεν είναι «ιδεολογική» ή «φανταστική». Η ανταγωνιστική πίεση από τις ΗΠΑ (οικονομική και γεωπολιτική) και την Ιαπωνία είναι υπαρκτή και «φορτική». Καμιά

ευρωπαϊκή χώρα δεν μπορεί να την αντιμετωπίσει από μόνη της. Επομένως, η διαδικασία της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» εξελίσσεται «αναγκαστικά». Πράγματι, δημιουργούνται (μ' ένα εξαιρετικά αντιφατικό και, πολλές φορές, αλληλοαναιρούμενο τρόπο, είναι η αλήθεια) διευρωπαϊκοί θεσμοί. Απ' αυτή τη διαδικασία προκύπτει ο σημερινός υβριδικός χαρακτήρας της Ε.Ε. Επιπρόσθετα, η ύπαρξη κοινού νομίσματος αποδεικνύει ότι η ευρωπαϊκή περιφερειακή ολοκλήρωση έχει προχωρήσει πολύ περισσότερο απ' ότι άλλες (η NAFTA ή η [άτυπη] ζώνη του γεν). Το γεγονός ότι το μέγεθος της οικονομίας των ΗΠΑ ή της Ιαπωνίας είναι πολύ μεγαλύτερο από τις «κατακερματισμένες» οικονομίες της δυτικής Ευρώπης, εξαναγκάζει τους ευρωπαϊκούς καπιταλισμούς σε «συσπείρωση».

Με αφετηρία, ωστόσο, το γεγονός αυτό, το να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι ο «ευρωπαϊκός καπιταλισμός» θα δημιουργηθεί «οπωσδήποτε», γιατί αυτό αποτελεί «ιστορική αναγκαιότητα», υπάρχει τεράστια απόσταση. Το συμπέρασμα αυτό είναι εξαιρετικά αφηρημένο, απογυμνώνει την υπαρκτή διαδικασία που εξελίσσεται σήμερα, από οποιοδήποτε ρεαλιστικό στοιχείο της. Ισοδυναμεί με το να ισχυρίζεται κάποιος (όπως παλιότερα οι σταλινικοί προπαγανδιστές του πάλαι ποτέ «υπαρκτού σοσιαλισμού») ότι μια διαδικασία θα συμβεί «οπωσδήποτε» γιατί υπάρχουν «σιδερένιοι νόμοι της ιστορίας».

Το να παίρνει κανείς μια τάση και να την τραβάει, με αφηρημένο τρόπο, στα άκρα, δεν είναι και τόσο σοφό! Το να ισχυρίζεται κάποιος ότι παρά τα προβλήματα, σε 15, 30, 50 ή 100 χρόνια θα επέλθει η ευρωπαϊκή ενοποίηση, με τη μια ή την άλλη μορφή, δεν αποτελεί πρόβλεψη, είναι... Νοστράδαμος!! Προϋποθέτει δε, ότι σε ολόκληρη αυτή τη χρονική πε-

ρίοδο η τάση (προς ενοποίηση) θα είναι αυξανόμενη, ενώ όλες οι άλλες αποκλίνουσες δυνάμεις θα υποχωρούν. Αλλά δεν υπάρχει καμιά ορθολογική βάση για μια τέτοια υπόθεση.

Ιδού, λοιπόν, που βρισκόμαστε: στην Ε.Ε. δεν έχει ακόμα ξεπεραστεί το εθνικό κράτος, που σημαίνει ότι οι εθνικές διαφορές (που πηγάζουν από τα διαφορετικά επίπεδα οικονομίας και συνεπώς διαφορές «οικονομικού» συμφέροντος ανάμεσα στα κράτη-μέλη) εμποδίζουν την δημιουργία ενός «ευρωπαϊκού καπιταλισμού».

Είναι πολύ συχνό το φαινόμενο να μετατρέπει κάποιος την ανάγκη σε... αρετή! Έτσι ο Χέλμουτ Σμιτ, αφού αποδέχεται ότι τα εθνικά κράτη θα αποτελούν για «πολλές δεκαετίες» το βασικό χαρακτηριστικό της Ε.Ε., πράγμα που θα καθιστά την ομοσπονδιοποίηση πρακτικά αδύνατη, ωστόσο, το θεωρεί αυτό όχι μόνο φυσικό, αλλά και τη βάση του όλου εγχειρήματος. Τονίζει ότι όλα τα κράτη-μέλη μέσω της Ε.Ε.:

«[...] με την ολοκλήρωση υπηρετούν τα μακροπρόθεσμα στρατηγικά συμφέροντα του έθνους τους και του κράτους τους. [...] Εμείς οι Γερμανοί είναι αυτονόητο ότι μπορούμε να είμαστε πατριώτες, όπως και οι άλλοι, αλλά δεν επιτρέπεται ποτέ να αφήσουμε χώρο για ένα υπερβολικό [sic] εθνικισμό. [...] Με λίγα λόγια: Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μέσα στο πλαίσιο του δικού μας πατριωτικού συμφέροντος.

[...] δεν είναι καθόλου κατανοητό γιατί και για ποιο σκοπό γενικότερα πρέπει να επιδιωχθεί μια τέτοια, παρόμοια με των ΗΠΑ, δομή ομοσπονδιακού κράτους. [...] Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι κάτι τελείως νέο, που διαφέρει ουσιαστικά από όλα τα προηγθέντα μοντέλα. Αν οι συνταγματολόγοι και οι περί του κράτους φιλό-

σοφοι δεν έχουν εφεύρει κάποιο νέο όρο, αυτό δεν βλάπτει. Το όνομα Ευρωπαϊκή Ένωση επαρκεί απόλυτα.

Αποφασιστική σημασία έχει να διατηρηθεί λειτουργική ισορροπία, αφενός, ανάμεσα στα καθήκοντα, τα δικαιώματα και την πολιτική βαρύτητα των εθνικών κρατών και τις αρμοδιότητες, αφετέρου, των οργάνων της Ένωσης που είναι αναγκαίες για την αυτοκυριαρχία της Ευρώπης».²³⁶

Πολύ «λεπτές», «ισορροπημένες» εκφράσεις, για να αποφύγει κανείς την ουσία του ζητήματος. Αλλά (φευ!) δεν μπορείτε να πετάξετε από το παράθυρο ότι θα επανέλθει απ' την πόρτα!

Για να υπάρξει ένας ευρωπαϊκός καπιταλισμός που να μπορεί πράγματι να ανταγωνιστεί οικονομικά τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία, που να στέκεται ισότιμα με τις ΗΠΑ διπλωματικά και στρατιωτικά (και μελλοντικά ενδεχομένως με την Κίνα και την Ιαπωνία), όπως διακαώς επιθυμεί ο Σμιτ, είναι υποχρεωτικό να υπάρξει ενιαίος οικονομικός και πολιτικός ευρωπαϊκός χώρος, σε απλά ελληνικά, να υπάρξει ένα είδους ισχυρή κεντρική ευρωπαϊκή κυβέρνηση. Και ακριβώς εδώ, το κύριο εμπόδιο αποτελεί το εθνικό κράτος.

Το εθνικό κράτος παρουσιάζεται από τον Σμιτ (αλλά και από τους περισσότερους ακαδημαϊκούς ευρωπαϊστές) σαν «πολιτισμική», «ψυχολογική», «ιδεολογική», ή «ιστορική» κατηγορία (με την έννοια, λίγο ως πολύ, του ξεπερασμένου).

Στην πραγματικότητα παρουσιάζεται το εθνικό κράτος εντελώς αν-ιστορικά.

Το εθνικό κράτος είναι η ιστορική μορφή που πήρε η διαμόρφωση του κεφαλαίου στην Ευρώπη. Το εθνικό κράτος ήταν και είναι, όχι απλά το κύτταρο, αλλά και το έσχατο κα-

ταφύγιο κάθε ιστορικά διαμορφωμένου κεφαλαίου στην Ευρώπη. Στον ανταγωνισμό του με τα άλλα κεφάλαια, προστά στον κίνδυνο να εξαγοραστεί ή να εξαφανιστεί από ανταγωνιστικά άλλα εθνικά κεφάλαια, το εθνικό κράτος αποτελεί το έσχατο ανάχωμα.

Όσο υφίσταται η προστατευτική ισχύς του εθνικού κράτους, δεν είναι δυνατόν να μπορέσουν να δημιουργηθούν κρίσιμου μεγέθους μεγάλες επιχειρήσεις, για τις οποίες ολόκληρη η Ευρώπη θα αποτελεί το απόλυτο φυσικό «εσωτερικό όριο». Με δυο λόγια, θα πρέπει να υπάρξουν στην Ε.Ε. συνθήκες «τέλειου ανταγωνισμού», όπως συμβαίνει στο εσωτερικό ενός ενιαίου κράτους.

Για να καταργηθεί η ιστορικά εθνικά διαμορφωμένη συγκρότηση του ευρωπαϊκού κεφαλαίου, για τη μετατροπή των εθνών-κρατών σε απλές «πολιτισμικές» εστίες σε μια «πολυπολιτισμική» ενιαία Ευρώπη, δεν αρκεί η (ανύπαρκτη άλλωστε) «καλή θέληση» των συμβαλλομένων κρατών-μελών.

Απαιτεί την επιβολή του μεγάλου κεφαλαίου επί του μικρότερου – που σ' αυτή την ιστορική φάση έχει «εθνικό χρώμα».

Αν ανατρέξουμε στην ευρωπαϊκή ιστορική εμπειρία, αντιτιθέμενα καπιταλιστικά συμφέροντα συγκροτήθηκαν σε κοινή κρατική δομή είτε στην περίπτωση της δημιουργίας του έθνους-κράτους (μια εθνότητα συγκρότησε το «καθαρό» δικό της έθνος-κράτος) είτε (στην περίπτωση «πολυεθνικών» κρατών) απέναντι σ' ένα πολύ ισχυρότερο κοινό εχθρό, που απειλούσε την ίδια την ύπαρξη όσων τελικά διαμόρφωσαν την πολυεθνική διαμόρφωση του κεφαλαίου.

Τα διάφορα καντόνια διαμόρφωσαν το ελβετικό έθνος όταν χρειάστηκε η από κοινού δράση τους για να αντιμετωπισθεί η κατακτητική επιβουλή της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρα-

τορίας. Ωστόσο ακόμα και έτσι, το χρονικό διάστημα που απαιτήθηκε για τη νέα εθνική συγκρότηση ήταν τεράστιο. Χρειάστηκαν δυο αιώνες πολέμων (1276 έως το 1499) έως ότου τα ενωμένα καντόνια να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους και να διαμορφώσουν, μέσα από πολλές «στροφές» και εσωτερικές αντιπαλότητες, την εθνική τους υπόσταση. Οι Φλαμανδοί και οι Βαλόνοι του Βελγίου ενώθηκαν από τους κοινούς αγώνες ενάντια στην ολλανδική κατάκτηση.

Καμιά από αυτές τις καταστάσεις δεν ισχύει στη σημερινή Ε.Ε. Ελλείπει, προφανώς, η κοινή εθνική βάση. Αλλά και ο κοινός «εχθρός» (αν υποθέσουμε, με αρκετή δόση υπεραπλούστευσης, ότι είναι οι ΗΠΑ) δεν αποτελεί τέτοιου μεγέθους απειλή που να εξαναγκάζει σε κάτι περισσότερο από μια νομισματική και οικονομική ζώνη. Το αντίθετο μάλιστα, υπάρχουν πολλές αντίρροπες τάσεις και ως προς τον (υποτιθέμενο) κοινό «εχθρό»- τις ΗΠΑ.

Οι ΗΠΑ όχι μόνο δεν απειλούν με κατάκτηση τις ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και για πολλές απ' αυτές, οι ΗΠΑ αποτελούν «φυσικό» σύμμαχο για την εξισορρόπηση αντίπαλων ενδοευρωπαϊκών καπιταλιστικών συμφερόντων. Πράγμα που ισχύει όχι μόνο για τη Βρετανία ή την Ισπανία. Ακόμα και η Ολλανδία, χώρα της οποίας η οικονομία είναι στενά συνδεδεμένη με τη γερμανική, εδώ και δεκαετίες, στον πόλεμο του Ιράκ το 2003 πήρε το μέρος των Αμερικανών.

Λόγω της ανισόμετρης οικονομικής ανάπτυξης, των διαφορετικών επιπέδων οικονομίας των διάφορων κρατών-μελών, αυτή καθ αυτή η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», δεν μπορεί παρά να προχωρήσει με μεγάλες αναταράξεις και συγκρούσεις ανάμεσα στα κράτη-μέλη. Συγκρούσεις, που αυτή τη στιγμή, δεν μπορούν, βεβαίως, να πάρουν βίαιη (στρατιωτική) μορφή ή τη μορφή οικονομικού αποκλεισμού κρατών-

μελών από άλλα κράτη-μέλη. Ωστόσο, αν κάποιος ισχυριστεί ότι κάτι τέτοιο δεν πρόκειται ποτέ να συμβεί, βρίσκεται σίγουρα εκτός «αυτού του κόσμου». Οι διαμάχες γύρω από την οικονομική ή εξωτερική πολιτική, αποτελούν απλώς ενδείξεις αυτών των αναταράξεων.

Πολύ πριν, λοιπόν, ολοκληρωθεί η «αντικειμενική» πορεία προς έναν «ευρωπαϊκό καπιταλισμό» (των «15», των «25», των «μεγάλων δυνάμεων» ή του «διευθυντηρίου»), η όλη διαδικασία βρίσκεται κάτω από μια διπλή μέγγενη: Των ιστορικά διαμορφωμένων (αντίθετων) εθνικών συμφερόντων, αλλά και της ταξικής πάλης. Γιατί το όλο ευρωπαϊκό εγχείρημα στηρίζεται στο νεοφιλελευθερισμό, πράγμα που δημιουργεί συνθήκες ταξικού πολέμου. Αυτός είναι ο λόγος της αποξένωσης των ευρωπαίων εργαζομένων από την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση». Και αυτό έχει τεράστιες συνέπειες στην προοπτική της οικοδόμησης της «Ευρώπης» (και στο κατά πόσο αυτή είναι ρεαλιστικά εφικτή).

Ανυπαρξία κοινωνικής δυναμικής

Όπως είδαμε, οι πολίτες των κρατών-μελών της Ε.Ε. έχουν βαθιά δυσπιστία στο «ευρωπαϊκό εγχείρημα». Όποτε διενεργήθηκαν δημοψηφίσματα σε θέματα που αφορούν το συγκεκριμένο τρόπο οικοδόμησης της «Ευρώπης» (Μάαστριχτ, Νίκαια, εισαγωγή του ευρώ) είτε το αποτέλεσμα ήταν αρνητικό (και χρειάστηκε τα δημοψηφίσματα να επαναληφθούν μέχρι να αποσπαστεί το πολυπόθητο «ναι»- και αυτό όχι σ' όλες τις περιπτώσεις, όπως στην απόρριψη της εισαγωγής του ευρώ στη Σουηδία), είτε το αποτέλεσμα ήταν οριακό. Αυτός είναι ο λόγος που οι περισσότερες κυβερνήσεις των κρατών-μελών δεν τολμούν να διεξάγουν δημοψηφίσματα, ενώ άλλες, αμφι-

ταλαντεύονται διαρκώς (όπως για το ενδεχόμενο διεξαγωγής δημοψηφισμάτων σε σχέση με το διαβόητο «Σύνταγμα»). Ακόμα και σε χώρες-μέλη με υψηλή αποδοχή της Ε.Ε., όπως η Ελλάδα, η αποδοχή αυτή είναι αφηρημένου επιπέδου, με άλλα λόγια δεν αφορά το συγκεκριμένο τρόπο που «χτίζεται» η Ε.Ε.* Ο ελληνικός λαός παραμένει βαθιά ανενημέρωτος για τα θέματα της Ε.Ε. (όπως και οι άλλοι ευρωπαϊκού λαοί). Κυριολεκτικά υπάρχει ένα σκοτεινό παραπέτασμα και η αποδοχή της Ε.Ε. εδράζεται, κυρίως, στο ότι είναι «προς το εθνικό συμφέρον» (πράγμα που χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον στην περίπτωση της εισόδου στην Ε.Ε. της νότιας Κύπρου). Επιπλέον χρησιμοποιείται, για να ενδυναμωθεί η υποστήριξη προς την Ε.Ε., η δημοσιότητα (διάβαζε προπαγάνδα) για τις κοινοτικές εισροές (έργα υποδομής κ.λπ.) και η «στήριξη» του αγροτικού εισοδήματος (αντίθετα οι προβλεπόμενες περιεκτές αγροτικών επιδοτήσεων [ή το γεγονός ότι αυτές κατευθύνονται κατά κύριο λόγο στους πλούσιους αγρότες], ελάχιστα αναφέρονται). Κάτω από αυτές τις συνθήκες, δεν είναι καθόλου τυχαίο, ότι αν και η Ελλάδα είναι χώρα υψηλής α-

* Όπως σωστά παρατηρεί ο Π. Αυγερινός, σε συνάντηση μεταξύ «ειδικών» του Ελληνικού Κέντρου Ευρωπαϊκών Μελετών, στο γεγονός ότι σε γκάλοπ το 78% των Ελλήνων δήλωσαν ότι θα ψήφισαν υπέρ ενός ευρωπαϊκού συντάγματος: «θέλω να πω ότι προφανώς, εγώ το πιστεύω, ότι το 78% των Ελλήνων που ψήφισαν ναι στο Σύνταγμα, δεν ήξεραν σε τι απαντούσαν. Το λέω αυτό γιατί η συνταγματική έννοια είναι τόσο δύσκολη σε αυτό που συζητάμε, που με την ερώτηση απλά «θέλεις ένα Σύνταγμα ή όχι» το ναι ή το όχι είναι κάτι που δεν μπορεί να χαρακτηρίσει και να θεωρήσουμε ότι οι Έλληνες είναι τόσο ψηλά στην ανάγκη να ζητήσουν Σύνταγμα. Μου κάνει εντύπωση όταν όλη η Ευρώπη έφτασε περίπου στο 60%, εμείς πήγαμε 78%». («Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, ρόλος, σημασία, Περιεχόμενο», σελ. 73).

ποδοχής της Ε.Ε., ποτέ δεν έχει διενεργηθεί δημοψήφισμα για οποιοδήποτε ζήτημα που αφορά συνθήκη της Ε.Ε.

Τα παραπάνω υπογραμμίζουν την έλλειψη ενεργούς συμμετοχής των ευρωπαίων πολιτών στην οικοδόμηση της «Ευρώπης». Το ζήτημα αυτό είναι εξαιρετικής σημασίας για την επιτυχία οποιασδήποτε στρατηγικής για την «πολιτική ενοποίηση» της Ε.Ε. Από πολλές πλευρές, είναι ο κύριος παράγοντας που αυτή η ενοποίηση έχει προχωρήσει τόσο λίγο, τόσο αντιφατικά. Η έλλειψη ενεργούς πίεσης «από τα κάτω» - από ένα μαζικό κίνημα το οποίο να πιέζει προς την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης- απειλεί διαρκώς να τορπιλίσει το όλο «ευρωπαϊκό εγχείρημα».

Φυσικά, δεν είναι μηδενική η «ιδεολογική» απήχηση της Ε.Ε. Το γεγονός ότι ένα από τα βασικά ιδεολογήματα που χρησιμοποίησαν οι κυρίαρχες τάξεις σ' ολόκληρη την Ευρώπη για την επιβολή νεοφιλελεύθερων μέτρων ήταν για «να μην χαθεί το ευρωπαϊκό τρένο», φανερώνει ότι η απήχηση της Ε.Ε. είναι ευρύτατη.

Η απήχηση αυτή είναι ισχυρότερη στα νέα μέλη, στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Φαινομενικά παράδοξο, είναι το γεγονός ότι η προσμονή εισόδου στην Ε.Ε. γεννά τις μεγαλύτερες προσδοκίες σε χώρες που είτε η (πολύ) μελλοντική τους είσοδος (Βουλγαρία, Ρουμανία) θα συνδυασθεί με πολύ μεγάλο κοινωνικό κόστος (ανεργία λόγω «εκσυγχρονισμού»), όπως ήδη συμβαίνει με τις ΧΚΑΕ, είτε, (όπως στην περίπτωση Τουρκίας - Αλβανίας - Βόρειας Κύπρου), οι πιθανότητες εισόδου στο ορατό μέλλον είναι μηδενικές.

Η απήχηση, ωστόσο, του ευρωπαϊκού εγχειρήματος στην Ε.Ε.-15 είναι παθητική και όχι ενεργητική (δεν οικοδομεί κίνημα υπέρ της «Ευρώπης»). Στα παλιά μέλη της Ε.Ε.-15 τα

αισθήματα προς την Ε.Ε. είναι ανάμεικτα (αποδοχή αλλά, ταυτόχρονα, αυξανόμενος φόβος προς τις κοινωνικές επιπτώσεις [Σύμφωνο Σταθερότητας, κατεδάφιση κράτους πρόνοιας]). Περισσότερο καθορίζεται η στάση των πολιτών σ' αυτές από το «αναπόφευκτο» της «ευρωπαϊκής ενοποίησης» ή από το φόβο μήπως η αντιστροφή της ευρωπαϊκής πορείας φέρει στην επιφάνεια τις παλιές γνωστές αντιπαραθέσεις (για παράδειγμα την αντιπαλότητα Γερμανίας – Γαλλίας).

Στις Μεσογειακές χώρες (Πορτογαλία – Ισπανία – Ελλάδα) η αποδοχή στηρίζεται από τη μια στις ίδιες αιτίες που αναφέραμε και για τις υπόλοιπες της Ε.Ε.-15, ενώ ενισχύεται από την προβολή των κοινοτικών μεταβιβάσεων (των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης). Επιπλέον καλλιεργείται η «πεποίθηση» ότι η είσοδος στην Ε.Ε. βοήθησε στην εμπέδωση των δημοκρατικών διαδικασιών που ακολούθησε την πτώση των δικτατοριών σ' αυτές τις χώρες. Και σ' αυτές, λοιπόν, τις χώρες η αποδοχή της Ε.Ε. είναι παθητική και συνδυάζεται με βαθιά άγνοια (ή, αν προτιμάται, παραπληροφόρηση) για τα τεκταινόμενα στην Ε.Ε.

Για τις ΧΚΑΕ η εξήγηση του (ραγδαία μειούμενου) βαθμού αποδοχής της Ε.Ε. είναι περισσότερο η σύνδεση της ένταξης με την απελευθέρωση από την Σοβιετική (Ρωσική) σφαίρα επιρροής, τον εκδημοκρατισμό της εσωτερικής πολιτικής, και λιγότερο η προσδοκώμενη άνοδος του βιοτικού επιπέδου (προσδοκία που η ίδια η ενταξιακή διαδικασία φρόντισε να διαψεύσει σχετικά γρήγορα).^{*} Ταυτόχρονα, αυξάνε-

^{*} Στις ΧΚΑΕ, παρά το πλήθος των μέσων που διατέθηκαν για να περιοριστεί η αποχή, σχεδόν το 50% των ψηφοφόρων δεν συμμετείχε στα δημοψηφίσματα που οργανώθηκαν για την ένταξή τους στην ένωση: «[...] σε εθνικό επίπεδο επιβάλλεται η δημοσιονομική λιτότητα, τη στιγμή που αυξάνεται η απογοήτευση για τις ευρωπαϊκές ενισχύσεις. [...] Η Ανατολι-

ται ο φόβος ότι η Γερμανία έρχεται να αντικαταστήσει το ρόλο που παλιά έπαιξε η ΕΣΣΔ.

Για τη Τουρκία είναι σαφές, ότι η θετική στάση προς την Ε.Ε. ενισχύεται από την ελπίδα ότι μια ενδεχόμενη σύνδεση θα καταστήσει τον εκδημοκρατισμό της χώρας «αναπόφευκτο», πράγμα που φροντίζει η ίδια η Ε.Ε. να καλλιεργεί με τις εκθέσεις της, που (υποθετικά), ελέγχουν τη «δημοκρατική πρόοδο» της Τουρκίας. Στην πραγματικότητα πρόκειται για καθαρή υποκρισία. Η Ε.Ε. ελάχιστα έχει βοηθήσει στον εκδημοκρατισμό της Τουρκίας (η δημοκρατική πρόοδος σ' αυτή τη χώρα οφείλεται στο εσωτερικό μαζικό κίνημα της χώρας), ενώ η Ε.Ε. συνεχίζει να πουλά αφειδώς όπλα στην Τουρκία για την αντιμετώπιση τόσο των Κούρδων όσο και του «εσωτερικού εχθρού».

Σε όλες τις περιπτώσεις, λοιπόν, η αποδοχή της Ε.Ε. είναι μάλλον η αποδοχή ενός «μοιραίου γεγονότος»- δεν προκύπτει ενεργητική πάλη για την οικοδόμηση της Ε.Ε. Μοναδική ίσως εξαίρεση (που επιβεβαιώνει τον κανόνα), είναι η Βόρεια Κύπρος, στην οποία το μαζικό κίνημα ενάντια στο καθεστώς του Ντενκτάς, συνδυάστηκε με την προσδοκία εισόδου στην Ε.Ε. Αλλά η υποστήριξη προς την Ε.Ε. είναι δεμένη μ' ένα σύνολο άλλων παραγόντων (την είσοδο της Νότιας Κύπρου στην Ε.Ε., τον οικονομικό αποκλεισμό του βορρά και την συνακόλουθη οικονομική καταστροφή, την καχυποψία προς τη «μητέρα πατρίδα» την Τουρκία). Και ασφαλώς, εξαιρετικά επι-

κή Ευρώπη πέρασε αμέσως από τη λογοκρισία και τον παραλογισμό της γραφειοκρατίας του προηγούμενου μονοκομματικού καθεστώτος, το οποίο ωστόσο παρείχε κοινωνική προστασία, στην πνευματική τρομοκρατία και στον άγριο καπιταλισμό που συνόδευαν το νεοφιλελεύθερο δόγμα» (Catherine Samary, Ρήγματα και ελπίδες της «Νέας Ευρώπης». Le Monde Diplomatique, αναδημοσίευση Ελευθεροτυπία, 30/11/2003).

κίνδυνα, η ένταξη μόνο της Νότιας Κύπρου απειλεί μακροπρόθεσμα να αυξήσει τις εθνικές διενέξεις στο νησί.

Επιπρόσθετα, η όποια (παθητική) αποδοχή της Ε.Ε. δεν στηρίζεται τόσο στη «γοητεία» του «ευρωπαϊκού εγχειρήματος», όσο στην αδυναμία της Αριστεράς. Πράγματι, η κατάρρευση των καθεστώτων του κρατικού καπιταλισμού («υπαρκτού σοσιαλισμού»), δημιούργησε τις προϋποθέσεις για μια «ιστορική» ήττα της Αριστεράς. Τα σταλινικά κόμματα που ταυτίστηκαν μ' αυτές τις χώρες είτε γνώρισαν κατακόρυφη πτώση της επιρροής τους, είτε διήλθαν μια περίοδο γρήγορης «σοσιαλδημοκρατικοποίησης», που μέρος της ήταν και η αποδοχή της Ε.Ε (χρησιμοποιώντας το ιδεολόγημα «για μια Ευρώπη των λαών»). Η έλλειψη εναλλακτικής προοπτικής από την πλευρά της Αριστεράς, τόσο σε σχέση γενικότερα με το νεοφιλελευθερισμό, όσο και με την Ε.Ε., τροφοδότησε την παθητική αποδοχή της Ε.Ε. σαν μια «αντικειμενική» διαδικασία.

Τα παραπάνω σημαίνουν ότι η αποδοχή της Ε.Ε. όχι μόνον είναι παθητική, αλλά σχετικά εύκολα μπορεί να αντιστραφεί, λόγω της γενικότερης νεοφιλελεύθερης κατεύθυνσης στην οικοδόμησή της (πράγμα που αποδεικνύουν τόσο τα αποτελέσματα των δημοψηφισμάτων που έχουν γίνει, όσο και το υψηλό ποσοστό «ευρωσκεπτικισμού» που καταγράφεται στην Ε.Ε.-15). Ασφαλώς, το «εύκολα» είναι μια κουβέντα. Θα χρειαστεί όχι μόνο το ξέφτισμα του νεοφιλελευθερισμού (που ούτως ή άλλως έχει επέλθει τα τελευταία χρόνια), αλλά και μια Αριστερά η οποία να μπορεί να ηγηθεί αγώνων που να οδηγήσουν σε νίκες, και, επιπλέον, να μπορεί να εμπνεύσει μια άλλη προοπτική. Διαφορετικά, ο αυξανόμενος «ευρωσκεπτικισμός» μπορεί κάλλιστα να οδηγηθεί προς αντιδραστικές κατευθύνσεις – σε άνοδο του εθνικισμού για παράδειγμα.

Η «Ευρώπη», λοιπόν, οδηγείται, ελλείψει «κλαϊκού κινήματος», από τις κρατικές γραφειοκρατίες των κρατών-μελών, ενώ οι «φεντεραλιστές» («ευρωπαίοι αιθεροβάμονες») δεν έχουν τίποτα το «γοητευτικό» ή «ρομαντικό». Αποτελούνται από μια δράκα ακαδημαϊκών, διπλωματών, γραφειοκρατών, ή ακόμα χειρότερα από στυγνούς νεοφιλελεύθερους τεχνοκράτες (τραπεζίτες ή μάνατζερ), που πιέζουν (;) κυβερνήσεις ή επιβάλουν νεοφιλελεύθερες λογικές, στο όνομα του «ευρωπαϊκού οικοδομήματος», ενός απόμακρου (χιμαιρικού) ευρωπαϊκού «υπερκράτους», ενώ στην πραγματικότητα (και εμφανώς), λειτουργούν σαν πολιτικοί εκπρόσωποι του κεφαλαίου και των ταξικών συμφερόντων των καπιταλιστών του κάθε κράτους-μέλους.

Η γραφειοκρατία που διαχειρίζεται την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» μπορεί να βαυκαλίζεται (συνειδητά – ασυνείδητα – για λόγους προπαγάνδας), με την ιδέα ότι η «Ευρώπη» είναι ένα «πρωτότυπο πείραμα» στο οποίο δεν θα χρειασθεί βία, επανάσταση, «κοινωνικές αναταραχές». Η «οικονομική αναγκαιότητα» θα επιβάλλει τελικά την ευρωπαϊκή ενοποίηση, σταδιακά μεν, αλλά αναπόφευκτα δε. Όποιος πιστεύει στα σοβαρά ότι ένα τέτοιο σχέδιο έχει πιθανότητες επιτυχίας, είτε έχει «ψευδή συνείδηση», είτε, απλώς, ψεύδεται και αυταπατάται.

Είναι, πράγματι, εξοργιστικά γελοία η κατηγορία που εξαπολύεται, συχνά-πυκνά, προς το «μαρξισμό» για οικονομισμό, απ' όσους αποτελούν τους πιο ακραιφνείς οπαδούς του «οικονομισμού». Ο οικονομισμός, ο χυδαίος υλισμός, είναι αναπόσπαστο κομμάτι της (καπιταλιστικής) ιδεοληπτικής αντίληψης των ιστορικών διεργασιών. Ο σταλινισμός στην οικονομίστικη διαστρέβλωση του «μαρξισμού» δεν πρωτοτύπωσε. Επειδή ακριβώς τα σταλινικά καθεστώτα ήσαν καθε-

στώτα κρατικού καπιταλισμού (που ουδεμία σχέση είχαν με το σοσιαλισμό) η ιδεολογία τους ήταν ταυτόσημη με τις υπόλοιπες καπιταλιστικές χώρες (παρά την «αριστερή» φρασεολογία και τη ληηλασία των συμβόλων της Αριστεράς).

Τα νεολειτουργικά τεχνάσματα που ιδεοληπτικά στηρίζουν το «ευρωπαϊκό εγχείρημα», στηρίζονται στην ίδια οικονομίστικη λογική, και γι' αυτό δεν έχουν καμιά σχέση (πέραν της προπαγανδιστικής λειτουργικότητάς τους) με τις υπαρκτές ιστορικές διαδικασίες. Όταν οι γραφειοκράτες των Βρυξελλών φαντασιώνουν ότι η «οικονομική αναγκαιότητα» θα επιβάλει σταδιακά την «πολιτική ενοποίηση», αντιλαμβάνονται (;) μια διαδικασία κατ' εξοχήν πολιτική με απόλυτα στενό, οικονομίστικο τρόπο. Αλλά και όταν αναφέρονται στην ανάγκη «πολιτικής βούλησης», αυτήν την αντιλαμβάνονται σαν απλές διαβουλεύσεις ανάμεσα σε εθνικές κρατικές γραφειοκρατίες.

Η («από τα πάνω») «ευρωπαϊκή ενοποίηση» εμπεριέχει εκρηκτικές αντιθέσεις - εθνικές αντιπαλότητες συμφερόντων, διάσταση συμφερόντων «μεγάλων» και «μικρών» καπιταλιστών, γεωπολιτικές εμπλοκές (σχέσεις με ΗΠΑ – Ιαπωνία – Κίνα). Αντιθέσεις που καθιστούν αδύνατη την πολιτική ενοποίηση χωρίς την ενεργητική πίεση «από τα κάτω». Για να καμφθούν οι αντιστάσεις, θα έπρεπε οι ευρωπαίοι πολίτες να κινητοποιηθούν μαζικά προς την κατεύθυνση της ενοποίησης (με ότι αυτό συνεπάγεται).

Η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» (ιδιαίτερα η «πολιτική ενοποίηση») στερείται κοινωνικής δυναμικής. Δεν υφίσταται «ευρωπαϊκό κίνημα», ούτε «από τα πάνω» ούτε «από τα κάτω». Η εθνική διαμόρφωση του κεφαλαίου παραμένει κυρίαρχη- δεν υπάρχουν καπιταλιστές που να έχουν αποκόψει τους δεσμούς με το εθνικό τους κράτος, που να επιδιώκουν τη δημιουργία υπερεθνικών θεσμών. Ταυτόχρονα οι πολίτες των

κρατών-μελών της Ε.Ε. (εργαζόμενοι ή αγρότες) κάθε άλλο παρά εμφορούνται από «πανευρωπαϊκά ιδανικά».

Αυτή η έλλειψη κοινωνικής δυναμικής, μεταγράφεται στο γεγονός ότι η γραφειοκρατία των Βρυξελλών και κοινωνικά απομονωμένη είναι, αλλά και εντελώς αποδυναμωμένη σε σχέση με τα εθνικά κράτη. Ο χαμηλός κοινοτικός προϋπολογισμός, ο (θεσμικά) διακρατικός χαρακτήρας της Ε.Ε., η συνειδητή υποβάθμιση της κοινοτικής γραφειοκρατίας από τα κράτη-μέλη, μεταφράζεται σε μια πολύ μικρή (και αριθμητικά) γραφειοκρατία απόλυτα εξαρτημένη από τα εθνικά κράτη, ακόμα και για την επιβολή των ίδιων των μέτρων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Η πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης (αν ποτέ πραγματοποιηθεί) θα είναι κατ' εξοχήν πολιτικό γεγονός, πράγμα που σημαίνει, ότι θα απαιτήσει την κινητοποίηση εκατομμυρίων ανθρώπων.

Ωστόσο, «λαϊκό κίνημα» υπέρ μιας ενωμένης Ευρώπης απλά δεν υφίσταται. Όμως κανένα κράτος δεν προήλθε απλώς «από τα πάνω». Όλα τα κράτη προήλθαν μετά από σκληρούς «λαϊκούς» αγώνες, είτε καθαρά ταξικούς (Γαλλία-Αγγλία) είτε μετά από ένα συνδυασμό «εθνικών» και ταξικών αγώνων- όπου σε κάθε περίπτωση η κοινωνική διάσταση ήταν κυρίαρχη. Οι λαοί υποστήριξαν ενεργά (με επαναστάσεις, εξεγέρσεις, πολέμους) την ίδρυση του κράτους, σαν αποφασιστικής σημασίας για την κοινωνική δικαιοσύνη (άσχετα κατά πόσο αυτή πράγματι επετεύχθη), την πρόοδο, την ίδρυση του κράτους σαν την οδό προς τις γενικότερες κοινωνικές («λαϊκές») κατακτήσεις.

Μια τέτοια προοπτική είναι «εκτός σχεδίου». Η «Ευρώπη» που χτίζεται είναι η Ευρώπη των καπιταλιστικών συμφερόντων. Που σημαίνει ότι θα κινείται αντιφατικά, μέσα από τις

συμπληγάδες των αντιτιθεμένων συμφερόντων των αρχουσών τάξεων της Ευρώπης, και σε κάθε περίπτωση, μακριά από τους ευρωπαϊκούς λαούς. Θα χτίζεται από τους κοινοβουλευτικούς εκπροσώπους (απόμακρους αστέρες, όπως και οι εθνικοί κοινοβουλευτικοί), τις κρατικές γραφειοκρατίες, τους καριερίστες γραφειοκράτες των Βρυξελλών, ενάντια στα συμφέροντα των εργαζομένων όλης της Ευρώπης.

Μια τέτοια «Ευρώπη» δεν πρόκειται ποτέ να συγκινήσει, πολύ περισσότερο, να κινητοποιήσει τους ευρωπαίους πολίτες. Και αν ποτέ, το όραμα μιας ενιαίας Ευρώπης, γίνει συνείδηση και πρακτική ανάγκη για τους Ευρωπαίους, τότε, προφανώς, δεν θα είναι μια νεοφιλελεύθερη Ευρώπη. Αλλά και ούτε μια «Ευρώπη των λαών».

Η ενέργεια, οι κινητοποιήσεις, το μέγεθος των αγώνων που θα απαιτηθούν για μια τέτοια προοπτική, θα «εξαναγκάσει» προς την αναζήτηση μιας άλλης Ευρώπης, που δεν μπορεί παρά να κτιστεί στα ερείπια της σημερινής Ε.Ε. Τη σημερινή καπιταλιστική Ευρώπη δεν μπορεί παρά να την αντικαταστήσει η Ευρώπη των εργαζομένων, η Ευρώπη της άμεσης δημοκρατίας των Συμβουλίων των Εργαζομένων, η Ευρώπη της δημοκρατικής ισότητας («ντόπιων» και μεταναστών) και της ειρήνης. Η Ευρώπη που θα προσανατολίζεται στην κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών, την Ευρώπη στην οποία οι άνθρωποι θα είναι πάνω από τα κέρδη. Για μια τέτοια Ευρώπη θα κινητοποιηθούν οι λαοί της, και όχι για την Ευρώπη του νεοφιλελευθερισμού, της ανεργίας, της αβέβαιης συνταξιοδότησης σε ηλικίες λίγο πριν τον θάνατο...

Πολύ πριν φτάσουμε, λοιπόν, στη δημιουργία του όποιου «ευρωπαϊκού καπιταλισμού», είναι απολύτως σαφές ότι η όλη διαδικασία θα διεξάγεται (από τη σκοπιά των καπιταλιστών) ανάμεσα στη Σκύλα των αντιτιθέμενων εθνικών συμφερό-

ντων και τη Χάρυβδη της ταξικής πάλης. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες ο «ευρωπαϊκός καπιταλισμός» δεν είναι απλώς αβέβαιος. Μάλλον είναι το λιγότερο πιθανό να πραγματοποιηθεί.

Το σίγουρο είναι, ότι η Ε.Ε. που χτίζεται, είναι η Ευρώπη των καπιταλιστικών συμφερόντων, που στη σημερινή πραγματικότητα, εξειδικεύεται στην Ευρώπη του νεοφιλελευθερισμού και της ιμπεριαλιστικής επιβουλής.

κεφάλαιο 5

Η Ε.Ε. του ιμπεριαλισμού, της αστυνομοκρατίας, και του ρατσισμού

Η Ε.Ε. συγκροτεί, σαν πρώτο βήμα της αυτόνομης διεθνούς ιμπεριαλιστικής της παρουσίας, τη Δύναμη Ταχείας Ανάπτυξης που αριθμεί 60.000 άνδρες. Στη Χαλκιδική αποφασίστηκε η δημιουργία, «το αργότερο από τον Ιούνιο του 2004», μιας μονάδας αερομεταφοράς υπό ευρωπαϊκή διοίκηση, η οποία θα αναλαμβάνει την εκτέλεση «ευρωπαϊκών και ΝΑΤΟϊκών δράσεων». Επιπλέον, την ενίσχυση των ευρωπαϊκών δυνάμεων επιχειρησιακού σχεδιασμού, τη δημιουργία ευρωπαϊκών κέντρων κατάρτισης για πληρώματα ελικοπτέρων και για μια σειρά άλλων στρατιωτικών ειδικοτήτων.²³⁷

Στη Χαλκιδική ο Χαβιέ Σολάνα, ύπατος αρμοστής της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΕ-ΠΑΑ), αντιγράφοντας την αμερικανική πολιτική, καθόρισε σαν κύριο άξονα της «ευρωπαϊκής πολιτικής ασφάλειας» τον «αντιτρομοκρατικό αγώνα». Στην έκθεσή του γράφει:

«Η διεθνής τρομοκρατία αποτελεί στρατηγική απειλή [...] Η Ευρώπη αποτελεί και στόχο και βάση των τρομοκρατών αυτών. [...] Σχεδιάστηκαν – αλλά ευτυχώς αντιμετωπίστηκαν προτού εκτελεστούν – τρομοκρατικά πλήγματα μείζονος κλίμακας κατά του εδάφους μας».²³⁸

Είναι σαφείς οι στόχοι των παραπάνω γραμμών. Αφ' ενός απειλούνται μετανάστες από «ύποπτες» χώρες, τη στιγμή που «η Ευρώπη αποτελεί και βάση των τρομοκρατών». Αφ' ετέρου, χρησιμοποιώντας αναπόδεικτα «στοιχεία» (όπως ακριβώς οι κυβερνήσεις Μπους και Μπλερ για να δικαιολογήσουν την εισβολή στο Ιράκ), «σχεδιάστηκαν – αλλά ευτυχώς αντιμετωπίστηκαν προτού εκτελεστούν – τρομοκρατικά πλήγματα», απειλεί ανοικτά για μελλοντικές επεμβάσεις:

«Η ευρωπαϊκή Ένωση κινητοποιεί όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή της συμπεριλαμβανομένων των στρατιωτικών για την πρόληψη τρομοκρατικής απειλής στο έδαφος των κρατών-μελών».

Η έκθεση υιοθετεί το ιμπεριαλιστικό δόγμα του «προληπτικού πολέμου», που πρώτες εισήγαγαν οι ΗΠΑ. Χρησιμοποιεί την ίδια φρασεολογία, μόνο που τα «κράτη παρίες» μετατρέπονται σε «διαλυμένα κράτη». Εισηγείται το δόγμα της «περιορισμένης κυριαρχίας», δηλαδή ότι τα κράτη δεν έχουν απόλυτη κυριαρχία στο εσωτερικό τους, αλλά είναι «νόμιμη» η πολιτική ή στρατιωτική επέμβαση στο εσωτερικό τους, αν οι ιμπεριαλιστές θεωρήσουν ότι παραβιάζεται η «διεθνής νομιμότητα». Επιπλέον, ακολουθεί το αμερικανικό δόγμα, για δυνατότητα η Ε.Ε. να διεξάγει δύο ή περισσότερους πολέμους ταυτόχρονα:

«Χρειάζεται να αναπτύξουμε μια στρατηγική νοοτροπία που να προωθεί την έγκαιρη, γρήγορη και όπου χρειάζεται στιβαρή επέμβαση. Ας έχουμε ιδιαίτερα κατά νου τις επιχειρήσεις όπου υπάρχει συμμετοχή τόσο στρατιωτικών όσο και μη στρατιωτικών ικανοτήτων. [...] Με τις νέες απειλές που εμφανίζονται, η πρώτη γραμμή άμυνας θα είναι συχνά στο εξωτερικό. [...] Στα διαλυμένα κράτη μπορεί να χρειαστούν στρατιωτικά μέσα για την αποκατάσταση της τάξης. [...] Θα έπρεπε, αν χρειαστεί, να μπορούμε να εκτελούμε δύο ή περισσότερες επιχειρήσεις ταυτόχρονα. [...] Ορισμένες χώρες έχουν αυτοτοποθετηθεί εκτός των ορίων της διεθνούς κοινωνίας. Μερικές έχουν επιλέξει την απομόνωση. Άλλες επιμένουν να παραβιάζουν τους διεθνείς κανόνες στο επίπεδο της εθνικής τους διακυβέρνησης ή της συμπεριφοράς τους στο διεθνές επίπεδο. Είναι επιθυμητό αυτές οι χώρες να επανέλθουν στη διεθνή κοινότητα. Εκείνες που αρνούνται να το κάνουν θα πρέπει να καταλάβουν ότι θα πληρώσουν τίμημα γι' αυτό»!

Η ιμπεριαλιστική σύγκληση Ε.Ε. – ΗΠΑ, επικυρώθηκε και στη διαβόητη «τρομοσυμφωνία», τη συμφωνία για την έκδοση πολιτών και την αμοιβαία «δικαστική συνδρομή» μεταξύ ΗΠΑ και Ε.Ε. Η συμφωνία επικυρώθηκε στη διάρκεια της επίσκεψης, του τότε προεδρεύοντος της Ε.Ε., Κώστα Σημίτη στην Ουάσιγκτον στις 25 Ιουνίου 2003.

Η συμφωνία προβλέπει την έκδοση υπόπτων όχι μόνο από «τρίτες» χώρες, αλλά και πολιτών από κράτη-μέλη της Ε.Ε. Η συμφωνία έχει αναδρομική ισχύ, προβλέπει ότι «η συμφωνία θα εφαρμόζεται σε αδικήματα που έχουν διαπραχθεί πριν και

μετά την έναρξη ισχύος της». ²³⁹ Επίσης, καθορίζει ότι ακόμα και αν κάποιος έχει εκτίσει την ποινή του στην Ε.Ε. είναι δυνατόν να εκδοθεί στις ΗΠΑ και να (ξανα)καταδικαστεί! Προβλέπεται επίσης, οι μυστικές υπηρεσίες ΗΠΑ και Ε.Ε. να ανταλλάσσουν πληροφορίες για «προσωπικά δεδομένα» υπόπτων. Επιπλέον, εισάγει «από την πίσω πόρτα» την ποινή του θανάτου στην Ε.Ε. Είναι δυνατή η έκδοση του «υπόπτου», ακόμα και αν στις ΗΠΑ κινδυνεύει να καταδικαστεί με την ποινή του θανάτου, η οποία έχει καταργηθεί στις χώρες της Ε.Ε.

Η συμφωνία υπογραμμίζει όχι μόνο τη σκλήρυνση των αστυνομικών μηχανισμών εντός της Ε.Ε., αλλά και τον εντελώς αντιδημοκρατικό τρόπο λήψης των αποφάσεων. Η συμφωνία επικυρώθηκε παρά το γεγονός ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέφρασε «αυστηρή κριτική» ²⁴⁰ στο Συμβούλιο των Υπουργών που την είχε εισηγηθεί. Τα εθνικά κοινοβούλια των κρατών-μελών απλώς «παρακάμφθηκαν». Στην Ελλάδα, ο υπουργός Δικαιοσύνης Φ. Πετσάλνικος, αρνήθηκε να φέρει προς κύρωση τη συμφωνία στην ελληνική Βουλή. ²⁴¹

Ε.Ε. και ΗΠΑ

Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι παρά τις συγκλήσεις ανάμεσα στις ΗΠΑ και την Ε.Ε., στην πραγματικότητα υπάρχουν πολλές και μεγάλες διαφορές που θα τείνουν να οξύνονται στο μέλλον.

Ο συσχετισμός οικονομικής δύναμης έχει αλλάξει τις τελευταίες δεκαετίες σε βάρος των ΗΠΑ. Το 1945 στις ΗΠΑ αντιστοιχούσε πάνω από το 50% της παγκόσμιας παραγωγής. Στη δεκαετία του 1980 το ποσοστό είχε πέσει στο 25%. Το 2003ο πληθυσμός της Ε.Ε. ήταν κατά 1/3 μεγαλύτερος των

ΗΠΑ, ενώ το συνδυασμένο ΑΕΠ της Ε.Ε. είναι ισοδύναμο των ΗΠΑ. Παρά το γεγονός ότι η οικονομία των ΗΠΑ στη δεκαετία του 1990 αυξήθηκε συνολικά κατά 40% (ενώ οι υπόλοιποι ανταγωνιστές της βρέθηκαν είτε σε οικονομική στασιμότητα [Ιαπωνία] είτε με πολύ χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης [Γερμανία]), οι ΗΠΑ δεν επέτυχαν να αποκαταστήσουν την παλιά αδιαμφισβήτητη οικονομική τους ηγεμονία. Το επενδυμένο κεφάλαιο ανά εργαζόμενο καθώς και η παραγωγικότητα της εργασίας ανά ώρα εργασίας είναι χαμηλότερα στις ΗΠΑ απ' ό τι στη Γερμανία ή τη Γαλλία. Η παραγωγικότητα ανά εργαζόμενο στις ΗΠΑ παρέμεινε υψηλότερη, μόνο όμως χάρις στο γεγονός ότι ο ετήσιος χρόνος εργασίας στις ΗΠΑ είναι κατά 25% μεγαλύτερος (με άλλα λόγια οι εργαζόμενοι στις ΗΠΑ δουλεύουν περισσότερες ώρες από τους ευρωπαίους). Οι ΗΠΑ έχουν ένα τρομακτικό εμπορικό έλλειμμα που το 2002 έφτασε το αστρονομικό ποσό των 503 δισ. δολαρίων, ενώ αντίθετα η Ε.Ε-15 παρουσίασε πλεόνασμα 58 δισ. δολαρίων.²⁴² Το εμπορικό έλλειμμα των ΗΠΑ χρηματοδοτείται από την εισροή κεφαλαίων από τις χώρες της Ε.Ε. και την Ιαπωνία (αλλά και την Κίνα και τις άλλες χώρες της Ασίας).

Το τελικό αποτέλεσμα είναι εμπορικοί πόλεμοι να έρχονται ολοένα και περισσότερο στην επιφάνεια μεταξύ της Ε.Ε. και των ΗΠΑ. Οι δασμοί που είχαν επιβάλει οι ΗΠΑ, για παράδειγμα, στον ευρωπαϊκό χάλυβα, ήταν πηγή εντάσεων στις διαπραγματεύσεις στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου.²⁴³ Αυτό πυροδότησε ένα μίνι δασμολογικό πόλεμο το 2003 και στις δυο πλευρές του Ατλαντικού.

Στην αγροτική πολιτική οι διαφορές είναι μεγάλες. Οι ΗΠΑ κατηγορούν την Ε.Ε. ότι προστατεύει δασμολογικά τον αγροτικό της τομέα «υπερβολικά», με αποτέλεσμα να υπάρχει «αθέμιτος» ανταγωνισμός για τα αμερικανικά προϊόντα. Η

Ε.Ε. αντιγυρίζει τις κατηγορίες, υπογραμμίζοντας τις αμερικανικές επιδοτήσεις προς τον αγροτικό τομέα. Πρόκειται, προφανώς, για τις απάτες της «παγκοσμιοποίησης», και του «ελεύθερου εμπορίου». Η «ελεύθερη αγορά» είναι καλή πάντα για... τους άλλους! Όταν δεν συμφέρει τους καπιταλιστές υψώνουν δασμολογικά τείχη.

Επιπρόσθετα, οι προσπάθειες (κατά καιρούς, ορισμένων κρατών-μελών) της Ε.Ε. για τη δημιουργία ανεξάρτητου από τις ΗΠΑ ευρωπαϊκού στρατού, που να μπορεί να παρεμβαίνει μόνος του σε ολόκληρο τον πλανήτη, οξύνει τις μεταξύ τους σχέσεις. Η Ε.Ε. προχωρεί στην υλοποίηση ενός ευρωπαϊκού δορυφορικού συστήματος πλοήγησης και προσδιορισμού θέσης που θα είναι αντίπαλο του αμερικανικού GPS (Global Positioning System), συνολικού κόστους μεταξύ 3,2 και 3,6 δισ. ευρώ.²⁴⁴ Το Πεντάγωνο προειδοποίησε ότι το ευρωπαϊκό σύστημα «μπορεί να προκαλέσει εμπλοκές στα σήματα επόμενης γενιάς του GPS, που προορίζονται για στρατιωτική χρήση».

Τα παραπάνω, έχουν οδηγήσει τους εκπροσώπους της Αμερικανικής άρχουσας τάξης να επισημαίνουν τις απειλές που αντιμετωπίζουν οι ΗΠΑ από την Ε.Ε. Ο Κίσινγκερ έγραφε το 1994:

«Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα αντιμετωπίσουν τέτοιου είδους ανταγωνισμό που δεν είχαν αντιμετωπίσει στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. [...] Στα χρόνια που έρχονται η Ευρώπη δεν θα αισθάνεται την ανάγκη της προστασίας των ΗΠΑ και θα επιδιώκει το δικό της οικονομικό συμφέρον πολύ πιο επιθετικά».²⁴⁵

Αντίστοιχα ο Μπρεζίνσκι επεσήμανε:

«Μακροπρόθεσμα [...] μια πραγματικά πολιτικά ενοποιημένη Ευρώπη θα προκαλέσει μια βασική μετατόπιση των συσχετισμών δύναμης παγκόσμια, με συνέπειες τόσο καθοριστικές όσο ήταν η κατάρρευση της Σοβιετικής Αυτοκρατορίας».

Ωστόσο, και οι δυο σπεύδουν να τονίσουν, ότι στο ορατό και προβλέψιμο μέλλον, αυτοί οι κίνδυνοι είναι ελαχιστοποιημένοι. Ο Κίσιγκκερ έχει επανειλημμένα δηλώσει ότι δεν πιστεύει ότι κάποτε η Ευρώπη θα ενωθεί οικονομικά και πολιτικά, ειρωνικά δε, έχει ζητήσει «το τηλέφωνο του υπουργού των εξωτερικών ή του προέδρου της Ε.Ε.». Ο Μπρεζίνσκι θεωρεί ότι τα αντιτιθέμενα εθνικά συμφέροντα των κρατών μελών της Ε.Ε. παραμένουν τόσο μεγάλα, ενώ τα συμφέροντα πολλών από αυτά είναι στενά δεμένα με τις ΗΠΑ, σε τέτοιο βαθμό ώστε:

«Σήμερα, η Ευρώπη [...] είναι ντε φάκτο στρατιωτικό προτεκτοράτο των ΗΠΑ. [...] Είναι απίθανο η Ευρώπη να κλείσει το στρατιωτικό χάσμα με τις ΗΠΑ στο ορατό μέλλον».

Στον οικονομικό τομέα, μπορεί τα ΑΕΠ των ΗΠΑ και της Ε.Ε. να είναι ίσα, ωστόσο οι ΗΠΑ είναι πολύ πιο ισχυρές γιατί αποτελούν ενιαίο κράτος ενώ η Ε.Ε. πολυδιασπασμένο άθροισμα εθνών.

Με δεδομένα όλα αυτά, και στη βάση ότι υπάρχει (ακόμα) επαρκής κοινότητα συμφερόντων σε πολλά ζητήματα, δομείται το κοινό έδαφος συνεννόησης ανάμεσα σε ΗΠΑ - Ε.Ε. Η αλληλεξάρτηση των ανεπτυγμένων χωρών στα πλαίσια της

παγκόσμιας αγοράς, με κέντρο της ΗΠΑ, είναι αυτή τη στιγμή τόσο μεγάλη, ώστε η υποχώρηση σε «οικονομικά οχυρά» να είναι αδιανόητη- καταστροφική και για τις δυο πλευρές. Το 2001 ευρωπαϊκές εταιρείες εξαγόρασαν εταιρίες στις ΗΠΑ ξοδεύοντας συνολικά 126 δισ. δολάρια, και εταιρίες των ΗΠΑ 42 δισ. δολάρια εξαγοράζοντας ευρωπαϊκές εταιρίες.

Για τους καπιταλιστές της Ε.Ε. οι επενδύσεις κεφαλαίων στην Wall Street ή τα αμερικανικά κρατικά ομόλογα, αποτελούν κερδοφόρα διέξοδο μεγάλης σημασίας. Για την οικονομική ατμομηχανή της Ευρώπης, τη Γερμανία, οι εξαγωγές προς τις ΗΠΑ συγκροτούν ένα σημαντικό οικονομικό μέγεθος.

Επιπρόσθετα, ΗΠΑ και Ε.Ε. ενοποιούνται στον κοινό τους στόχο: το τσάκισμα των ανταγωνιστών τους στον αναπτυσσόμενο κόσμο, και στο ξεζούμισμα των χωρών του Τρίτου Κόσμου:

«Η Βρετανική εφημερίδα «Γκάρντιαν» δημοσιεύει έκθεση της μεγάλης φιλανθρωπικής οργάνωσης «Όξφαμ», σύμφωνα με την οποία η Ε.Ε. και οι ΗΠΑ κερδίζουν δισεκατομμύρια δολάρια εις βάρος των φτωχών χωρών, διακηρύσσοντας το ελεύθερο εμπόριο, αλλά προστατεύοντας τις δικές τους αγορές. [...] Υποστηρίζουν την απελευθέρωση των φτωχών αγορών, αλλά διατηρούν υψηλούς δασμούς στις εισαγωγές από τις ίδιες χώρες [...] Η «Όξφαμ» κατατάσσει την Ε.Ε. πρώτη στον πίνακα των χωρών που υιοθετούν προστατευτικά μέτρα και ακολουθούν οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και η Ιαπωνία. Επibάλλουν τους πιο υψηλούς δασμούς σε βιομηχανικά προϊόντα μεγάλης σημασίας για τα φτωχά κράτη, τα γεωργικά και τα υφαντουργικά. Αυτό κοστίζει στις

φτωχές χώρες 100 δισ. δολάρια το χρόνο, διπλάσιο ποσό από τη βοήθεια που εισπράττουν».²⁴⁶

Στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου υπάρχουν 142 χώρες-μέλη, όμως μόλις 21 αναπτυγμένες χώρες έχουν την πραγματική δύναμη να χαράζουν την πολιτική του— κατά κύριο λόγο οι ΗΠΑ, η Ε.Ε., ο Καναδάς και η Ιαπωνία. Αυτές οι χώρες, παρά τις μεταξύ τους αντιθέσεις, μπορούν να δημιουργούν μέτωπο έναντι «τρίτων».

Η λεηλασία των πρώτων υλών του Τρίτου Κόσμου (που εκφράζεται σήμερα κυρίως ως προς τον έλεγχο του πετρελαίου) και η ιμπεριαλιστική αστυνόμευσή του, είναι η αιτία που Ε.Ε. και ΗΠΑ έχουν συμφωνήσει στην από κοινού κατοχή του Αφγανιστάν (όλες οι χώρες σχεδόν της Ε.Ε. έχουν στείλει στρατεύματα κατοχής, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας). Η Ε.Ε., σε αгаστή συνεργασία με τις ΗΠΑ, απειλεί με οικονομικές κυρώσεις (και ενδεχομένως) στρατιωτική επέμβαση το Ιράν και τη Βόρεια Κορέα.

Ο «Ευρωστρατός»

Η σύμπλευση με τις ΗΠΑ, πέραν των κοινών ιμπεριαλιστικών συμφερόντων, επιβάλλεται και από το γεγονός ότι η Ε.Ε. δεν αποτελεί συνεκτικό σύνολο, αλλά άθροισμα κυρίαρχων εθνών-κρατών. Μετά την εισβολή στο Ιράκ και την ολοένα και μεγαλύτερη χρησιμοποίηση από τις ΗΠΑ του στρατιωτικού τους μηχανισμού για την επιβολή των αμερικανικών συμφερόντων, επανήλθε με δριμύτητα το θέμα της δημιουργίας στρατιωτικής μηχανής από την Ε.Ε. που να λειτουργεί εξισορροπητικά απέναντι στις ΗΠΑ. Ωστόσο, όπως περιγράφει ο Chris Harman:

«Πολλοί Ευρωπαίοι πολιτικοί καταλήγουν στο συμπέρασμα που εξέφρασε ο πρώην Γάλλος πρωθυπουργός Λορέν Φαμπιούς: «Η Ευρώπη ήταν ανίκανη να επιτύχει ώστε να ακουστεί η φωνή της από τις ΗΠΑ γιατί είναι διαιρεμένη και δεν έχει μια ενωμένη αμυντική δύναμη». Ο Andrew Moravcsik αναφέρει στους Financial Times: «Επί χρόνια, οι πολιτικοί έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι τα επιχειρήματα για υψηλότερες ευρωπαϊκές στρατιωτικές δαπάνες είναι πειστικά. Η λογική είναι ακαταμάχητη: αν οι ΗΠΑ το μόνο που σέβονται είναι η στρατιωτική ισχύς, τότε ένας Ευρωπαϊκός στρατός σίγουρα θα επιβάλλει σεβασμό».

Ωστόσο οι προσπάθειες να συγχωνευθούν οι Ευρωπαϊκοί καπιταλισμοί με αυτό τον τρόπο [σε ένα υπερεθνικό Ευρωπαϊκό πρόπλασμα κράτους] πάντα αντιμετώπιζαν εγγενή εμπόδια. Οι επιχειρήσεις κάθε ευρωπαϊκής χώρας έχουν στενοί δεσμούς με το εθνικό τους κράτος, και φοβούνται ότι θα χάσουν από τους ανταγωνιστές τους από άλλες χώρες σε ένα υπερεθνικό ευρωπαϊκό κράτος. Επιπλέον, πολλές από αυτές έχουν μεγάλες επενδύσεις εντός των ΗΠΑ και τις οποίες δεν θέλουν να διακινδυνεύσουν. Το αποτέλεσμα είναι, ο γαλλο-γερμανικός άξονας να είναι πάντα ασταθής. Μετά την εισβολή στο Ιράκ, Γερμανοί επιχειρηματίες πίεζαν τη γερμανική κυβέρνηση να απέχει από διπλωματικές συγκρούσεις με τις ΗΠΑ. Και, όπως τονίζει ο Moravcsik, καμιά κυβέρνηση της Ευρώπης δεν είναι πιθανόν να αποδεχθεί το κόστος της δημιουργίας «μιας συντονισμένης στρατιωτικής δύναμης με δυνατότητα παγκόσμιας δράσης που να φέρει σε πέρας έναν πόλεμο υψη-

λής τεχνολογίας, και χαμηλού κόστους σε απώλειες στρατιωτών». Αυτό θα απαιτούσε από τους Ευρωπαίους να αυξήσουν τις στρατιωτικές δαπάνες, που βρίσκονται σήμερα στο 2% του ΑΕΠ, σε περισσότερο από 4% που είναι το ποσοστό των ΗΠΑ». ²⁴⁷

Η προσπάθεια οικοδόμησης αυτόνομου ευρωπαϊκού στρατιωτικού μηχανισμού προσκρούει στα αντιτιθέμενα εθνικά συμφέροντα. Αυτός είναι ο λόγος που στα ζητήματα εξωτερικής ή «αμυντικής» πολιτικής δεν ισχύει η «ενισχυμένη πλειοψηφία» στη λήψη των αποφάσεων, αλλά απαιτείται ομοφωνία.

Οι διαφωνίες ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ε.Ε. ως προς τις σχέσεις με το NATO (αν δηλαδή οι δυνάμεις του ενδεχόμενου ευρωστρατού θα είναι «συμπληρωματικοί» ή «αυτόνομοι» από το NATO [δηλαδή τις ΗΠΑ]) αντανακλούν, στην πραγματικότητα, τη θέληση των κρατών να είναι αυτά που θα έχουν υπό τον έλεγχό τους τις στρατιωτικές τους δυνάμεις και τη δυνατότητα να συμπλέουν ή να διαφοροποιούνται από τις ΗΠΑ.

Με δεδομένη την αδυναμία συγκρότησης κοινής στρατιωτικής μηχανής απ' όλα τα κράτη-μέλη, κατά καιρούς γίνεται προσπάθεια για τη δημιουργία μιας «συμμαχίας των προθύμων». Ωστόσο δεν είναι καθόλου σαφές, πόσοι και ποιοι είναι οι «πρόθυμοι», ενώ επιπλέον, κατά πόσο όντως θα έχουν κοινότητα συμφερόντων.

Μετά την εισβολή ΗΠΑ-Βρετανίας στο Ιράκ, ανακοινώθηκε η πρόθεση Γερμανίας – Γαλλίας – Λουξεμβούργου – Βελγίου να προχωρήσουν στη δημιουργία κοινών στρατιωτικών δυνάμεων, που θεωρήθηκε σαν πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση του ευρωστρατού. Το σχέδιο προέβλεπε ένα

πλήρες και αυτόνομο ευρωπαϊκό επιτελείο, εγκατεστημένο στις Βρυξέλλες και ικανό να σχεδιάζει κάθε είδους επιχειρήσεις. Αυτό το «σχέδιο επί χάρτου» ανατράπηκε ολοκληρωτικά, το Δεκέμβριο του 2003, όταν Βρετανία – Γαλλία – Γερμανία συμφώνησαν στη δημιουργία κοινής στρατιωτικής δύναμης. Εξ' αρχής διευκρινίστηκε ότι «ο κύριος ρόλος, σε ό,τι αφορά την ευρωπαϊκή αμυντική θωράκιση, παραμένει στο NATO». ²⁴⁸ Θα δημιουργηθεί ένα επιτελείο, όχι αυτόνομο, αλλά εντός του αρχηγείου του NATO στο Μονς του Βελγίου.

Είναι σαφές, ότι αν στη συνολική θεσμική λειτουργία της Ε.Ε. υπάρχουν μεγάλες αντιφάσεις (που προκύπτουν από τη διακρατική λειτουργία και τα αντιτιθέμενα εθνικά συμφέροντα), στην περίπτωση της εξαγγελθείσης πρωτοβουλίας, τα πράγματα είναι πολύ πιο αντιφατικά. Σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής (αλλά και στα θέματα της γενικότερης θεσμικής λειτουργίας της Ε.Ε.), Γερμανία – Γαλλία σχεδόν ποτέ δεν έχουν συμφωνήσει με τη Βρετανία. Με δεδομένο αυτό το γεγονός, η λειτουργικότητα ενός κοινού στρατιωτικού πυρήνα με βάση αυτές τις χώρες, παραμένει εξαιρετικά αμφίβολη (πολύ περισσότερο που για οποιαδήποτε δράση απαιτείται ομοφωνία). Επιπρόσθετα, μια πρωτοβουλία ορισμένων μόνο χωρών, θα ήταν εξαιρετικά επικίνδυνη για τη συνοχή της Ε.Ε. σε εξωτερικά θέματα, από τη στιγμή που θα βάθαινε τις αντιθέσεις αυξάνοντας εκθετικά την καχυποψία όσων (ηθελημένα ή όχι) θα παρέμεναν εκτός μιας συμφωνίας.

Το τελικό αποτέλεσμα όλων αυτών των αντιφάσεων, είναι ότι η δημιουργία μιας (πραγματικά) αυτόνομης στρατιωτικής μηχανής που να εκφράζει τα συμφέροντα του συνόλου ή μεγάλου μέρους των κρατών-μελών (πολύ περισσότερο να είναι αυτονομημένη από τις ΗΠΑ), είναι αβέβαιη και σε κάθε πε-

ρίπτωση ένα τέτοιο ενδεχόμενο, βρίσκεται πολύ βαθιά στο μέλλον.

Τα παραπάνω, βέβαια, δεν σημαίνουν ότι η άμεση προοπτική ενός έστω ψευδεπίγραφου «ευρωστρατού» είναι λιγότερο τρομακτική ως προς τις επιπτώσεις της για την ειρήνη στον πλανήτη. Γιατί αυτό που στην πραγματικότητα επιδιώκεται, είναι μια «ρεαλιστική» προσέγγιση της δημιουργίας ευρωστρατού. Η προσπάθεια εντοπίζεται στη δημιουργία, έστω αντιφατικά, ενός στρατιωτικού μηχανισμού, που θα έχει σαν γνώμονα την κοινή συνιστάμενη όλων των αντιτιθέμενων εθνικών συμφερόντων- τους μίνιμουμ «εφικτούς στόχους». Και αυτοί δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο, παρά η ιμπεριαλιστική επιβολή έναντι στόχων τόσο στην περιφέρεια της Ε.Ε. (πρώην Γιουγκοσλαβία) όσο και πολύ πέραν των συνόρων της (Αφγανιστάν), σε συνεργασία με τις ΗΠΑ.

Εκείνες οι πολιτικές δυνάμεις (τόσο στη Δεξιά όσο και στην Αριστερά) που στη στενή στρατιωτική συνεργασία ΗΠΑ – Ε.Ε. (αλλά και στην αντιφατική και «αδύναμη» οικοδόμηση αυτόνομης ευρωπαϊκής στρατιωτικής μηχανής) διαβλέπουν κίνδυνο για την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», κάνουν λάθος. Μέρος της ευρωπαϊκής οικοδόμησης είναι και η προώθηση των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων, που σε αυτή τη φάση, δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί χωρίς τη (στενή) συνεργασία με τις ΗΠΑ. Η «Ευρώπη» που χτίζεται είναι η Ε.Ε. των καπιταλιστικών συμφερόντων, που αναπότρεπτα σημαίνει (και) των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων. Οι ΗΠΑ αποτελούν το οικονομικό, στρατιωτικό, διπλωματικό, πολιτικό «κέντρο» του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού, καμιά καπιταλιστική σταθερότητα σε παγκόσμιο επίπεδο δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί, στη σημερινή συγκυρία, χωρίς την ηγεμονική τους πρωτοκαθεδρία. Οι καπιταλιστές της (δυτικής) Ευρώπης μπορούν να

διεκδικήσουν την «ισοτιμία» σε αυτή τη φάση και μόνον, όχι την αμφισβήτηση της αμερικανικής ηγεμονίας. Και αυτό επιδιώκουν, γνωρίζοντας ότι είναι το μόνο (ενδεχομένως) «ρεαλιστικό». Πρόκειται για το «ρεαλισμό» της συμμετοχής στις ιμπεριαλιστικές εξορμήσεις με καλύτερους όρους.*

Συνεπώς, όσοι από την Αριστερά, «παραβλέποντας» το φρικώδες ιμπεριαλιστικό παρελθόν της Ευρώπης, αλλά και το απειλητικό παρόν της (όπως περιγράφεται από τον Σολάνα), προβάλλουν το «όραμα» μιας «ειρηνικής Ε.Ε.», χωρίς να θέτουν το ζήτημα της ανατροπής της καπιταλιστικής ταξικής κυριαρχίας στην Ε.Ε., αερολογούν, η επιχειρηματολογία τους στερείται οποιουδήποτε ρεαλιστικού στοιχείου.

Ρατσιστική πολιτική

Η ιμπεριαλιστική και αρπαχτική πολιτική της Ε.Ε. έχει τις ανάλογες συνέπειες και στο εσωτερικό της. Εκφράζεται στη ρατσιστική πολιτική απέναντι στους μετανάστες από τον Τρίτο Κόσμο. Ο Μπλερ πρότεινε στη Χαλκιδική το 2003 τη δημιουργία (η ευγενική ονομασία ήταν «κέντρων διεκπεραίωσης») στρατοπέδων συγκέντρωσης «λαθρομεταναστών στις χώρες από τις οποίες εξορμούν προς την Ευρώπη». Η πρότα-

* Άλλωστε η συνεργασία με τις ΗΠΑ θεσμοθετείται μέσω του προτεινόμενου «συντάγματος»:

«Η πολιτική της Ένωσης [...] δεν θίγει τον ειδικό χαρακτήρα της πολιτικής ασφάλειας και άμυνας ορισμένων κρατών μελών, σέβεται τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη συνθήκη του Βορείου Ατλαντικού (ΝΑΤΟ) για ορισμένα κράτη μέλη που θεωρούν ότι η κοινή άμυνά τους υλοποιείται στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, και συνάδει με την κοινή πολιτική ασφάλειας και άμυνας που θεσπίζεται στο πλαίσιο αυτό» (Σχέδιο συνθήκης για τη θέσπιση συντάγματος της Ευρώπης, Κεφάλαιο II – Ειδικές διατάξεις, άρθρο 40, σελ. 33).

ση απορρίφθηκε γιατί ήταν ανοικτά ρατσιστική και θα «εξεθέτε» την Ε.Ε. Ωστόσο, αποφασίστηκε η διάθεση 140 εκατομμυρίων ευρώ για «την αποτελεσματική φύλαξη των θαλασσίων και δη μεσογειακών συνόρων της Ένωσης».²⁴⁹ Τα παραπάνω σημαίνουν στην πράξη, ότι θα αυξηθούν κατακόρυφα τα ναυάγια των σαπιοκάραβων που μεταφέρουν «λαθρομετανάστες», και τα οποία ήδη στοιχίζουν εκατόμβες αθώων γυναικόπαιδων. Γιατί, βεβαίως, τίποτα δεν μπορεί να σταματήσει τους εκατοντάδες χιλιάδες των κολασμένων, που κυνηγημένοι από την οικονομική εξαθλίωση και τους πολέμους (που τους έχει καταδικάσει η προστατευτική δασμολογική πολιτική των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών και ο ανοιχτός ιμπεριαλισμός τους) αναζητούν μια καλύτερη τύχη στις χώρες των εκμεταλλευτών τους.

Η ρατσιστική πολιτική συνοδεύεται και από την ανοικτή ιμπεριαλιστική επέμβαση στις χώρες απ' όπου προέρχονται οι μετανάστες. Στη σύνοδο κρυφής της Ε.Ε. στη Σεβίλλη το 2002, ο Ισπανός πρωθυπουργός Αθνάρ πρότεινε να επιβάλλονται οικονομικές κυρώσεις στις χώρες απ' όπου προέρχονται οι «λαθρομετανάστες».²⁵⁰ Η πρότασή του απορρίφθηκε ως «υπερβολική», αλλά η απόφαση της Χαλκιδικής πάνω στο θέμα, ελάχιστα στην πραγματικότητα διαφέρει. Αποφασίσθηκε να διατεθούν 250 εκατομμύρια ευρώ, «με αποδέκτες κυρίως τις χώρες που θα επιδείξουν πνεύμα συνεργασίας».²⁵¹ Είναι σαφές, ότι το ποσό αυτό θα είναι ένας καθαρός εκβιασμός προς χώρες του Τρίτου Κόσμου, οι οποίες θα διαγκωνίζονται σε αστυνομικά μέτρα για την είσπραξη του ανάλογου «μπόνους» από την Ε.Ε.

Αυτή η δολοφονικά ρατσιστική πολιτική, είναι πραγματικά εξοργιστική, αποτελεί τον ορισμό της έννοιας «στυγνή εκμετάλλευση». Οι μετανάστες είναι μια πραγματικότητα σε όλη

την Ευρώπη, η παρουσία τους είναι οικονομικά αναγκαία (και επωφελής για τους εργαζόμενους). Οι καπιταλιστές για να θέσουν σε κίνηση την παραγωγική διαδικασία, χρειάζονται εργάτες και πολύ συχνά οι ντόπιοι εργάτες απλά δεν επαρκούν. Ιστορικά, η ανάπτυξη του καπιταλισμού είχε ως «παρά-πλευρο» αποτέλεσμα τη μετανάστευση εκατομμυρίων ανθρώπων σε τεράστια έκταση. Η μεγαλύτερη μετανάστευση λαών στην ιστορία, έγινε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα από μια γιγαντιαία μετανάστευση ευρωπαίων εργατών στις ΗΠΑ, στη νότιο Αμερική και στην Αυστραλία. Οι ΗΠΑ είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα «έθνους μεταναστών».

Η είσοδος μεταναστών στις ΗΠΑ κατά την τελευταία εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα, αποτελεί το δεύτερο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα αυτού του αιώνα και θεωρείται ότι άλλαξε τη φυσιογνωμία της χώρας. Η σύνθεση του πληθυσμού των ΗΠΑ το 1970 ήταν 5% λατινικής καταγωγής, 1% ασιάτες και 12% αμερικανοί αφρικανικής καταγωγής. Σύμφωνα με τις δημογραφικές προβολές, το 2050 τα αντίστοιχα ποσοστά θα είναι 26%, 8% και 14%.²⁵²

Σήμερα στην Ε.Ε. υπάρχουν 11 εκατομμύρια εργάτες μετανάστες στη Δυτική Ευρώπη (το 10% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού). Συνολικά για την Ε.Ε.-15, υπολογίζεται ότι επιβάλλεται περί τους 900,000 νέοι εργάτες μετανάστες να εισέρχονται στην αγορά εργασίας ετησίως, απλώς για να διατηρηθεί το σημερινό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και η δημογραφική ισορροπία (αναλογία εργαζομένων προς συνταξιούχους) στην αγορά εργασίας.²⁵³

Για την Ελλάδα (που οι μετανάστες υπολογίζονται στο 12% του πληθυσμού, περίπου ένα εκατομμύριο)²⁵⁴ η πρόβλεψη είναι ότι το 2015 θα υπάρχουν 3,5 εκατομμύρια αλλοδαποί. Αν ασφαλιζόνταν όλοι οι μετανάστες, η σχέση εργαζόμε-

νων προς συνταξιούχο από 2,1:1 που είναι σήμερα θα μετατραπεί σε 2,8:1, μια σχέση που ίσχυε το 1982! Οι ετήσιες πρόσθετες ασφαλιστικές εισφορές από τους μετανάστες θα έφταναν τα 200 δισ. δραχμές.

Ωστόσο, οι καπιταλιστές της Ε.Ε., προτιμούν να εντάξουν τους μετανάστες κάτω από καθεστώς παρανομίας, για να αποτελούν φτηνό εργατικό δυναμικό, χωρίς ουσιαστικά δικαιώματα. Ήδη στην Ε.Ε., με τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, έχουν δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις για την ύπαρξη ενός ρατσιστικού γκέτου που θα αφορά εκατομμύρια ανθρώπους από «τρίτες» χώρες. Σε αυτό θα πρέπει να προστεθεί η «ζώνη υπανάπτυξης», δηλαδή οι Χώρες Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, που η εκμετάλλευση των εργαζομένων τους συνοδεύεται και με ανοικτό ρατσισμό.

Αυτή η ρατσιστική πολιτική, ενδυναμώνει τους αστυνομικούς κατασταλτικούς μηχανισμούς, που πλήττουν συνολικά όλους τους ευρωπαίους πολίτες. Με πρόσχημα την αντιμετώπιση της «λαθρομετανάστευσης», η Σύνοδος της Χαλκιδικής δρομολόγησε τη δημιουργία νέων «ασφαλέστερων ευρωπαϊκών διαβατηρίων». Τα νέα διαβατήρια θα συμπληρώνονται, για να μην είναι «δυνατή η παραχάραξή τους», από «σειρά βιομετρικών χαρακτηριστικών»!!²⁵⁵

κεφάλαιο 6

Η Αριστερά και η Ευρωπαϊκή Ένωση

Από την αριστερή πτέρυγα του ρεφορμισμού (στην Ελλάδα- ΚΚΕ, Συνασπισμός), η κριτική προς την Ε.Ε. περιορίζεται στη νεοφιλελεύθερη κατεύθυνση που έχει πάρει η οικοδόμησή της, καθώς και στο κατά πόσο η συμμετοχή στην Ε.Ε. είναι «εθνικά επωφελής». Το τελικό συμπέρασμα δεν είναι η στροφή προς τα ταξικά συμφέροντα των εργαζομένων: Οι λύσεις που προτείνονται είναι είτε (ΚΚΕ) η επιστροφή εντός των εθνικών συνόρων - η επαναβεβαίωση του εθνικού κράτους ως θεματοφύλακα των «εθνικών συμφερόντων» και της «αυτοδύναμης εθνικής ανάπτυξης», που θα εκφράσει (υποτίθεται) την αντίθεση στα «δυτικοευρωπαϊκά μονοπώλια και το νεοφιλελευθερισμό». Είτε (Συνασπισμός), η εκ των έσω μεταρρύθμιση της Ε.Ε. προς μια «Ευρώπη των λαών» (έννοια εξαιρετικά συγκεκριμένη, που έχει ως στόχο να μην θέσει στην ημερήσια διάταξη το ζήτημα της ταξικής κυριαρχίας του κεφαλαίου και την πάλη για την ανατροπή της).

Η «Ευρώπη των Λαών» - Νεοφιλελευθερισμός και Ε.Ε.

Η θέση ότι είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί μια «Ευρώπη των λαών», χωρίς απαραίτητα το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό των χωρών της Ε.Ε., συσκοτίζει την ταξική επίθεση του κεφαλαίου, που διαρκεί ήδη, δυο δεκαετίες, σε παγκόσμια κλίμακα. Ο νεοφιλελευθερισμός δεν αποτελεί επιλογή «κάποιων» στην Ε.Ε., αλλά αποτελεί μονόδρομο για το κεφάλαιο παγκόσμια. Η περικοπή των δημόσιων ελλειμμάτων, η κατεδάφιση του «κράτους πρόνοιας», ο περιορισμός του κρατικού τομέα και οι ιδιωτικοποιήσεις, έλαβαν το χαρακτήρα αναγκαιότητας για το κεφάλαιο μετά το τέλος των «χρυσών χρόνων» του καπιταλισμού (της αδιάλειπτης οικονομικής επέκτασης από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970). Ο νεοφιλελευθερισμός αποτέλεσε επιλογή του κεφαλαίου, ως ο μοναδικός δρόμος για να αυξηθεί η κερδοφορία των επιχειρήσεων, μέσω της λεηλασίας της δημόσιας περιουσίας και της συμπίεσης των μισθών και των κοινωνικών δαπανών.

Την κρίση του 1973-74, έχουν ακολουθήσει τρεις υφέσεις: στις αρχές των δεκαετιών του 1980 και του 1990, και η ύφεση που ξεκίνησε από το 2001. Η ασταθής πορεία της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας, είχε ως αποτέλεσμα τη δραματική μείωση των κρατικών εσόδων (μείωση των φόρων, λόγω της μειούμενης οικονομικής ανάπτυξης) ενώ αυξήθηκαν δραστικά οι κρατικές δαπάνες τόσο για τη στήριξη της οικονομίας (διάβαζε των καπιταλιστών που κινδύνευαν να «βάλουν λουκέτο» λόγω της κρίσης), όσο και οι κοινωνικές δαπάνες για τη στήριξη των ανέργων και των αγροτικών εισοδημάτων. Οι δαπάνες αυξάνονταν, ενώ τα έσοδα έβαιναν μειούμενα.

Ήταν η κρίση της καπιταλιστικής οικονομίας που διόγκωνε τα δημοσιονομικά ελλείμματα και όχι το όποιο «σπάταλο κράτος». Το βάθος της κρίσης ήταν τέτοιου μεγέθους, ώστε οι κεϋνσιανές πολιτικές (αύξηση των κρατικών δαπανών για την τόνωση της οικονομίας μέσω κρατικών ελλειμμάτων) το μόνο αποτέλεσμα που είχαν ήταν το κράτος να συσσωρεύει ελλείμματα και ο πληθωρισμός να... υπερίπταται. Αποτέλεσμα της κρίσης ήταν να καταχρεωθεί το κράτος. Με αυτόν τον τρόπο έγινε εύκολη λεία στα νύχια του χρηματιστικού κεφαλαίου. Ο πληθωρισμός, που έπληττε τις δυτικές οικονο- μίες ολόκληρη τη δεκαετία του 1970 και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, είχε σαν αποτέλεσμα πολλοί καπιταλιστές, που είχαν επενδύσει σε κρατικά ομόλογα, να δουν τα κεφάλαιά τους να εξανεμίζονται λόγω του πληθωρισμού. Μετά από αυτήν την εμπειρία, οι χρηματιστηριακές αγορές και οι τράπεζες, επέβαλαν στις κυβερνήσεις αυστηρές αντιπληθωριστικές πολιτικές, για να μην διακινδυνεύουν οι επενδύσεις και τα κέρδη τους:

«Από τη δεκαετία του 1970 και μετά ο αναπτυγμένος κόσμος είδε επιμένοντα δομικά ελλείμματα και μια συνακόλουθη αύξηση του δημόσιου χρέους σε επίπεδα που προηγούμενα υπήρχαν μόνο μετά από πολέμους. Την ίδια στιγμή οι επενδυτές σε ομόλογα που είχαν καεί από τον υψηλό πληθωρισμό, τώρα τιμωρούσαν τις κυβερνήσεις με το να επιβάλουν υψηλά ασφάλιστρα κινδύνου. Αυτός ο συνδυασμός μείωσε την δυνατότητα της νομισματικής πολιτικής σαν όπλο αναθέρμανσης της οικονομίας. Από αυτό και η αργή ανάκαμψη από την ύφεση της δεκαετίας του 1990, που διέψευσε πολλούς αναλυτές. [...] Όπως και στον 19^ο αιώνα, οι κυκλικές

διακυμάνσεις τώρα καθορίζονται από τραπεζικές κρίσεις και καταρρεύσεις αγορών».²⁵⁶

Μέσα σε συνθήκες οικονομικής επιβράδυνσης (ή αναιμικών ρυθμών ανάπτυξης), οι επιλογές των καπιταλιστών οδηγούσαν σε μονόδρομο. Έπρεπε να μειωθούν τα δημόσια ελλείμματα, να ανακάμψει το ποσοστό κέρδους, να εκσυγχρονιστεί το παραγωγικό δυναμικό, είτε μέσω συγχωνεύσεων επιχειρήσεων, είτε με το να κλείσουν οι επιχειρήσεις που είχαν μείνει πίσω στην ανταγωνιστική κούρσα, αφήνοντας έτσι χώρο στις «υγιείς» επιχειρήσεις.

Ο νεοφιλελευθερισμός ως μονόδρομος, εμφανίζεται στην όλη πορεία της Ε.Ε., πολύ περισσότερο, που το όλο «εγχείρημα» Ευρωπαϊκή Ένωση, όχι απλώς στηρίχθηκε στο νεοφιλελευθερισμό, αλλά και χωρίς το νεοφιλελευθερισμό δεν θα υπήρχε η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η εναρκτήρια πράξη προς την Ε.Ε. ήταν η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986) που αιχμή της ήταν, το άνοιγμα των αγορών, η μείωση της κρατικής παρέμβασης, οι ιδιωτικοποιήσεις. Η συνθήκη του Μάαστριχτ (Δεκέμβριος 1991) οριστικοποίησε ότι ο θεμέλιος λίθος για την Ε.Ε. ήταν ο νεοφιλελευθερισμός στην πιο σκληρή του εκδοχή.

Το όλο «σχέδιο» είχε ως εξής: Η «ευρωπαϊκή ενοποίηση» θα πραγματοποιηθεί από την αγορά και δια μέσου της αγοράς. Η ισορροπία ανάμεσα σε «αγορά» και «κράτος» τροποποιήθηκε σε βάρος του «κράτους», με την λογική ότι η «αγορά» θα επιβάλλει την οικονομική ολοκλήρωση, πράγμα που στο τέλος, αργά και σταδιακά, θα επιφέρει και την πολιτική «εμβάθυνση».

Αποτέλεσμα αυτής της λογικής (η αγορά θα πραγματοποιήσει το «ευρωπαϊκό όραμα»), ήταν αφ' ενός, η πλήρης α-

πελευθέρωση της αγοράς (ιδιωτικοποιήσεις) και αφ' εταίρου, η άγρια επίθεση ενάντια στους εργαζόμενους (κατεδάφιση [και ιδιωτικοποίηση] του κοινωνικού κράτους).

Οι πολιτικοί θεσμοί της «ευρωπαϊκής ενοποίησης» σκόπιμα υποβαθμίσθηκαν. Αφέθηκαν στις αργές, δαιδαλώδεις και εντελώς αντιδημοκρατικές μεθόδους των κρατικών γραφειοκρατιών των κρατών-μελών. Παράλληλα δημιουργήθηκαν ψευδεπίγραφοι «υπερεθνικοί» οικονομικοί μηχανισμοί, διοικούμενοι από μη εκλεγμένους τεχνοκράτες, που υποτίθεται ότι έχουν τη δύναμη να «επιβάλουν» τη θέληση των καπιταλιστών (και τις νεοφιλελεύθερες επιλογές τους) στις «άβουλες και άμοιρες» εκλεγμένες κυβερνήσεις των κρατών-μελών.

Περισσότερο απ' όλα, ο νεοφιλελευθερισμός ως αναγκαιότητα, σήμαινε επίθεση στα εργατικά δικαιώματα. Σήμαινε, κλεισίματα επιχειρήσεων και κατακόρυφη άνοδο της ανεργίας (και μάλιστα σε μακροχρόνια βάση), μείωση των πραγματικών μισθών, «κουτσούρεμα» του «κράτους πρόνοιας» (μειώσεις των επιδομάτων ανεργίας, αύξηση του χρόνου για συνταξιοδότηση κ.λπ.).

Η επίθεση στα κοινωνικά δικαιώματα των εργαζομένων εμφανίζεται σαν αναπότρεπτη αναγκαιότητα για τους ευρωπαϊούς καπιταλιστές. Οι κοινωνικές δαπάνες τη δεκαετία του 1960 (χρόνια διαρκούς οικονομικής επέκτασης) αντιπροσώπευαν για τις χώρες της σημερινής Ε.Ε. το 5% έως 15% περίπου του ΑΕΠ (τα υψηλότερα ποσοστά τα είχαν [και τα έχουν] ορισμένες χώρες της βόρειας Ευρώπης). Η εμφάνιση της οικονομικής κρίσης τη δεκαετία του 1970 αύξησε αυτές τις δαπάνες στο 8% έως 22% του ΑΕΠ. Η καχεκτική οικονομική

πορεία τη δεκαετία του 1990 τις ανέβασαν στο 19% έως 33% του ΑΕΠ*.²⁵⁷

Κάτω από την πίεση της οικονομικής επιβράδυνσης, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η προσοχή των καπιταλιστών και των κυβερνήσεων το ιε μεταφέρθηκε στην «ακαμψία της αγοράς εργασίας και στις υπερβολές του κράτους πρόνοιας».²⁵⁸ Επιπλέον, τονιζόταν ο φόβος του «κοινωνικού ντάμπινγκ», δηλαδή ο «αθέμιτος» ανταγωνισμός από κράτη-μέλη που έχουν χαμηλές κοινωνικές δαπάνες, και τα οποία βασίζουν την οικονομική τους ανταγωνιστικότητα στους χαμηλούς μισθούς και στις κακές συνθήκες εργασίας. Η Γαλλία κατέβαλε προσπάθειες για εναρμόνιση της κοινωνικής ασφάλειας «επειδή φοβόταν ότι οι δικές της υψηλές ασφαλιστικές εισφορές θα μειώναν την ανταγωνιστικότητα των γαλλικών προϊόντων».²⁵⁹

Το Δεκέμβριο του 1989 ψηφίστηκε στο Στρασβούργο από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ο «Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιακών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων» (η Βρετανία ήταν η μοναδική χώρα που δεν ψήφισε το Χάρτη). Στο Χάρτη περιλαμβάνονταν κεφάλαια που αφορούσαν στην ελευθερία διακίνησης, απασχόλησης, στις συνθήκες εργασίας, τα ίσα δικαιώματα ανδρών και γυναικών, το συμβουλευτικό

* Οι κοινωνικές δαπάνες αυξάνονται, παρά το νεοφιλελευθερισμό, γιατί αυξάνεται και η μακροχρόνια ανεργία και η γενικότερη κοινωνική φτώχεια. Επιπλέον, το ευρωπαϊκό εργατικό κίνημα έχει κατορθώσει να επιτύχει μεγάλες κοινωνικές κατακτήσεις που η κατάργησή τους είναι δύσκολη και πυροδοτεί κοινωνική ένταση. Μια σύγκριση είναι αποκαλυπτική: Οι δημόσιες δαπάνες για κοινωνική πρόνοια στην Ε.Ε. ήταν το 1990 κατά μέσο όρο στο 22% του ΑΕΠ. Στις ΗΠΑ ήταν μόλις 15% και λιγότερο από 12% στην Ιαπωνία (Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 182).

ρόλο των εργαζομένων και τη συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων.

Ωστόσο, επρόκειτο για πολιτική διακήρυξη μη δεσμευτικού χαρακτήρα. Ο ισχνός κοινοτικός προϋπολογισμός δεν επιτρέπει οποιαδήποτε απόπειρα κοινής κοινωνικής πολιτικής. Έτσι και στο ζήτημα αυτό ισχύει η «αρχή της επικουρικότητας». Η εθνική νομοθεσία των κρατών-μελών είναι αυτή που υπερισχύει και ο ρόλος της Ένωσης είναι δευτερεύον και μη δεσμευτικός.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμιστεί, ότι τα κράτη-μέλη δεν ήσαν διατεθειμένα να παραχωρήσουν, σε οποιονδήποτε βαθμό, την κοινωνική πολιτική στις Βρυξέλλες για δυο βασικούς λόγους: Πρώτον, μέσω της κοινωνικής πολιτικής οργανώνεται η κοινωνική συναίνεση προς το κράτος και την άρχουσα τάξη, και αυτήν τα έθνη κράτη που αποτελούν την Ε.Ε. ήθελαν να την κρατήσουν κάτω από τον έλεγχό τους. Οι μηχανισμοί της κοινωνικής συναίνεσης αποτελούν βασικό στοιχείο της εθνικής ιδεολογίας και των πελατειακών σχέσεων των κομμάτων με τους ψηφοφόρους τους. Δεύτερον, καμιά άρχουσα τάξη της Ε.Ε. δεν ήθελε την εναρμόνιση της κοινωνικής πολιτικής προς τα πάνω, δηλαδή προς το μέσο όρο των χωρών με τις υψηλότερες κοινωνικές δαπάνες. Ακόμα και οι χώρες του νότου με σοσιαλιστικές τότε κυβερνήσεις, που πρωτοστάτησαν στην ψήφιση του Χάρτη (Ισπανία, Ελλάδα), δεν ήθελαν με κανένα τρόπο αυτό να σημαίνει την αύξηση των κοινωνικών τους δαπανών, γιατί αυτό θα σήμαινε τη «μείωση της εθνικής οικονομικής ανταγωνιστικότητας». Οι χώρες του βορρά, με υψηλές κοινωνικές δαπάνες, ήθελαν, προβάλλοντας το φόβητρο του «κοινωνικού ντάμπινγκ», να το χρησιμοποιήσουν για κοινωνικές περικοπές και σύγκληση προς τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Αυτές οι αναγκαιότητες καθόρισαν τις εξελίξεις στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990. Η κοινωνική διάσταση της Ε.Ε. υποβαθμίστηκε, αφέθηκε εντελώς στις κυβερνήσεις των κρατών-μελών. Ωστόσο, υπήρξε μια πραγματική εναρμόνιση μεταξύ όλων των κρατών της Ε.Ε.: αυτή ήταν η αυξανόμενη επίθεση στα εργατικά δικαιώματα. Το έναυσμα για την πιο σκληρή επίθεση στους εργαζόμενους το έδωσε η νέα οικονομική ύφεση που έπληξε την Ε.Ε.

Από το 2001 η Ε.Ε. (και επίσημα) μαστίζεται από ύφεση. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) διατηρεί «παράλογα» υψηλά τα επιτόκιά της, αρνούμενη να δημιουργήσει την αναγκαία ρευστότητα για το «λάδωμα» της οικονομικής δραστηριότητας. Ο πρώην πρόεδρος της ΕΚΤ, Βιμ Ντούιζενμπεργκ, δήλωνε με θράσος:

«Οι κυβερνήσεις δεν μπορούν να κρύβονται πλέον πίσω από την ΕΚΤ, προκειμένου να καλύπτουν την αποτυχία τους να εφαρμόσουν διαρθρωτικές αλλαγές».²⁶⁰

«Διαρθρωτικές αλλαγές»- διάβαζε: αύξηση του ορίου μαζικών απολύσεων, «ελαστικές σχέσεις εργασίας», αύξηση της ηλικίας για συνταξιοδότηση κ.λπ.

Γιατί, αλήθεια, αυτή η «παράλογη» σκληρότητα;:

«Η ΕΚΤ δεν κάνει λάθος. Στην πραγματικότητα, λειτουργεί ως εκπρόσωπος των ευκατάστατων πιστωτών, προσφέροντάς τους ακόπως υψηλή απόδοση, αλλά και των πιο αντιδραστικών κύκλων που επιθυμούν την πλήρη απορύθμιση των αγορών εργασίας και την ελαχιστοποίηση του κράτους πρόνοιας. Είναι η πιο αντιδραστική και δογματική μονεταριστική άποψη, που όμως υπο-

κρύπτει πολιτική σκοπιμότητα. Η ΕΚΤ φαίνεται να μας λέει ότι για την ανεργία στη Γερμανία και στη Γαλλία φταίνε αποκλειστικά οι αγορές εργασίας τους και γι' αυτό θα κάνει ότι περνά από το χέρι της για να τις αναγκάσει να περιορίσουν το κοινωνικό τους κράτος». ²⁶¹

Ήταν, ασφαλώς, απολύτως ειλικρινής ο Βιμ Ντούιζενμπεργκ όταν δήλωνε ότι οι κυβερνήσεις «δεν μπορούν να κρύβονται πλέον πίσω από την ΕΚΤ». Όπως ήδη έχουμε περιγράψει, δεν υπάρχει κανενός είδους «υπερεθνικός» μηχανισμός στην Ε.Ε. που να αποφασίζει ανεξάρτητα από τα κράτη-μέλη. Όλες οι αποφάσεις είναι διακυβερνητικές, νομοθετεί μόνο το Συμβούλιο των Υπουργών των κρατών-μελών. Τα νεοφιλελεύθερα μέτρα και η σκληρή λιτότητα που επιβάλει το Σύμφωνο Σταθερότητας τα έχουν συναποφασίσει οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών. Κυβερνήσεις που εκφράζουν τα συμφέροντα των «εθνικών» τους καπιταλιστών. Είναι οι κυβερνήσεις που επιβάλουν τα σκληρά νεοφιλελεύθερα μέτρα, που λειτουργούν σαν εκπρόσωποι του χρηματιστικού κεφαλαίου και δεν τους τα επιβάλει ο Ντούιζενμπεργκ (ή ο σημερινός πρόεδρος Τρισέ) και η ΕΚΤ.

Αυτό είναι ξεκάθαρο σήμερα, που στο σύνολό τους, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις ηγούνται της νεοφιλελεύθερης λαίλαπας. Οι εργαζόμενοι όλης της Ευρώπης, βρίσκονται αντιμέτωποι με τη μεγαλύτερη επίθεση στα δικαιώματά τους, εδώ και είκοσι χρόνια (από την εποχή της Θάτσερ και του Ρέιγκαν):

- Οι καπιταλιστές ζητούν (και οι κυβερνήσεις καταβάλλουν κάθε προσπάθεια να το επιτύχουν) το όριο συνταξιοδότησης να αυξηθεί στα 65 ή και στα 70 χρόνια.
- Μείωση των συντάξεων κατά 20-40%.

- Δραματική μείωση των επιδομάτων ανεργίας, δραστηκή περικοπή της αποζημίωσης που καταβάλουν τα αφεντικά όταν κάνουν απολύσεις, ελαχιστοποίηση του χρόνου προειδοποίησης που απαιτείται πριν την απόλυση, αύξηση των «επιτρεπόμενων» ομαδικών απολύσεων (διάβαζε χωρίς όριο απολύσεις).

- Κατεδάφιση των συστημάτων υγείας. Συντάξεις και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη να ιδιωτικοποιηθούν και τα κεφάλαια των ταμείων ουσιαστικά να τα διαχειρίζονται ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρείες!

Πρόκειται για ξεδιάντροπη ταξική πολιτική- πλουσιοπάροχα δώρα προς τα αφεντικά. Στις 13 Μαΐου 2003 το Ecofin (το συμβούλιο των υπουργών οικονομικών της Ε.Ε.) αποφάσισε τη νομιμοποίηση της πανευρωπαϊκής δράσης των ιδιωτικών ταμείων. Στο εξής πολυεθνικές ασφαλιστικές εταιρίες θα μπορούν να διαχειρίζονται τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Προσφέρονται έτσι στα χρηματιστήρια και την κερδοσκοπία συνταξιοδοτικά δικαιώματα ύψους 2,5 τρισ. ευρώ, που ισοδυναμούν με το 30% του ευρωπαϊκού ΑΕΠ!²⁶² Τι σημαίνουν αυτά στην πράξη: Τα χρήματα των ταμείων, που σχηματίστηκαν από το αίμα και τον ιδρώτα των εργαζομένων τους, παίζονται στο χρηματιστήριο και ακολουθούν την άνοδο ή την πτώση τους. Με δεδομένη την πτώση των χρηματιστηρίων από το 2001, τα ταμεία στις ΗΠΑ (που το σύστημα εφαρμόζεται εδώ και χρόνια) ήδη μετρούν απώλειες εκατοντάδων δισεκατομμυρίων δολαρίων! Εκατομμύρια άνθρωποι έχουν μείνει χωρίς συντάξεις και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη...

Η «λύση» στο πρόβλημα της ανεργίας κατά τη νεοφλελεύθερη Ε.Ε., είναι οι «ελαστικές» σχέσεις εργασίας. Ως πρότυπο προβάλλονται οι ΗΠΑ. Όσοι στις ΗΠΑ εργάζονται σε

μερική ή προσωρινή απασχόληση, δεν συμπεριλαμβάνονται μεν στους καταλόγους των ανέργων (πράγμα που εμφανίζει μειωμένη την επίσημη ανεργία), ωστόσο ο μισθός που λαμβάνουν τους κατατάσσει σε όσους διαβιούν στο (κατώτατο) όριο της φτώχειας. Ένας στους οκτώ Αμερικανούς ζει κάτω από το «όριο της φτώχειας» (κάτω από το 60% του μέσου μισθού) ενώ 45 εκατομμύρια είναι ανασφάλιστοι. Ένας στους δέκα Αμερικανούς (26 εκατομμύρια) αναγκάζονται κάθε χρόνο να καταφύγουν στα λαϊκά συσσίτια και τα κέντρα διανομής επισιτιστικής βοήθειας. Αλλά και όσους εργάζονται οι καπιταλιστές τους ξεζουμίζουν. Ο μέσος Αμερικανός εργαζόμενος εργάζεται 40% περισσότερο από το Γάλλο, 29% περισσότερο από το Γερμανό και 13% από το Βρετανό.²⁶³

Αλλά και στον... «παράδεισο» της Ευρωλάνδης τα πράγματα πλησιάζουν το αμερικανικό «πρότυπο». Ήδη η ανεργία και οι δυο κύριες εκφράσεις των «ευέλκτων» μορφών απασχόλησης (προσωρινή και μερική) αντιπροσωπεύουν το 40% του εργατικού δυναμικού στην Ε.Ε.! Το 80% των νέων προσλήψεων στις Γαλλία, Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, αναφέρονται σε «ευέλκτου» περιεχομένου ατομικές συμβάσεις. Κατά την περίοδο 1994-2000 οι μερικώς απασχολούμενοι άνδρες στην Ε.Ε. αυξήθηκαν κατά 830.000 ενώ οι πλήρως απασχολούμενοι μόλις κατά 260.000. Αντιστοίχως οι μερικώς απασχολούμενες γυναίκες αυξήθηκαν κατά ένα εκατομμύριο, ενώ οι πλήρως απασχολούμενες κατά 140.000.²⁶⁴ Το τελικό αποτέλεσμα είναι η δραματική αύξηση όσων διαβιούν κάτω από το «όριο της φτώχειας» στην Ε.Ε. (στην Ευρώπη των 15 το ποσοστό αυτό κυμαίνεται από 15% έως 25%!).

Οι «ευέλκτες» εργασιακές σχέσεις είναι μια άθλια μορφή στυνγής εκμετάλλευσης και προκαλούν μεταξύ άλλων:

- Αισθήματα ανασφάλειας και διαρκούς άγχους.

- Περιορισμένη αμοιβή σε σχέση με την πλήρη απασχόληση.

- Περιορισμένα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα ανάλογα με το χρόνο απασχόλησης (π.χ. άδειες, κοινωνική ασφάλιση).

- Έλλειψη συμπλήρωσης προϋποθέσεων για πλήρη συνταξιοδότηση και αξιοπρεπές επίπεδο σύνταξης.

- Κακές συνθήκες εργασίας.

Δεν είναι τυχαίο ότι στη Γαλλία έρευνα κατέδειξε ότι το 50% όσων απασχολούνται μερικώς, επιζητεί θέση πλήρους απασχόλησης.²⁶⁵ Επιπλέον, το χαμηλό επίπεδο μισθών στις «ευέλικτες» εργασίες πιέζει προς τα κάτω τους μισθούς της πλήρους απασχόλησης. Στην Ολλανδία, που υπάρχει υψηλό επίπεδο μερικής απασχόλησης, την τελευταία 20ετία μειώθηκαν κατά 20% οι κατώτατοι μισθοί πλήρους απασχόλησης, ενώ αυξήθηκε κατά 11% η ανισότητα στους μισθούς των πλήρως απασχολούμενων.²⁶⁶

Αλλά τα παραπάνω ισχύουν ήδη και για την Ελλάδα. Στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας κατέδειξαν ότι το 2001 περίπου το 30% των μισθωτών (μαζί με την ανεργία και την πολυαπασχόληση) εργάζεται σε «ευέλικτες» μορφές απασχόλησης.²⁶⁷ Οι υπερωρίες έχουν εκτοξευθεί στα ύψη (15%-35% των μισθωτών απασχολείται «υπερωρικά») ενώ ένα μεγάλο ποσοστό εργαζομένων εργάζεται σε δυο εργασίες «για να τα φέρει βόλτα» (το 20% του εργατικού δυναμικού πολυαπασχολείται).²⁶⁸

Συνοψίζοντας:

Η νεοφιλελεύθερη πολιτική με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να ανατραπεί με σταδιακές «εκ των έσω μεταρρυθμίσεις», τη στιγμή που αποτελεί αναγκαιότητα για το κεφάλαιο. Αυτή η

πολιτική μπορεί μόνο να ανατραπεί με σκληρούς ταξικούς αγώνες από τους εργαζόμενους, που «αναγκαστικά» θα θέτουν το ζήτημα μιας άλλης κοινωνικής προοπτικής, που πρακτικά σημαίνει του σοσιαλισμού. Δεν μπορείς να κάνεις ομελέτα, χωρίς να σπάσεις αυγά! Η Ε.Ε. με κανένα τρόπο δεν μπορεί να μετατραπεί σε «Ευρώπη των λαών». Η Ευρώπη της Ε.Ε. σημαίνει Ευρώπη του κεφαλαίου, που στις σημερινές συνθήκες, συγκεκριμενοποιείται σε Ευρώπη του νεοφιλελευθερισμού.

Η ρεφορμιστική Αριστερά που αναφέρεται στην προοπτική της «Ευρώπης των λαών», στην πραγματικότητα, έχει αποδεχθεί (τα αστικά) ιδεολογήματα που συνοδεύουν την οικοδόμηση της Ε.Ε. Προσπαθεί να ισορροπήσει ανάμεσα στη νεοφιλελεύθερη πορεία της Ε.Ε. και την υποτιθέμενη («αντικειμενικά προοδευτική») διαδικασία που οδηγεί στο «ξεπέραςμα των εθνικών αντιθέσεων» στην ευρωπαϊκή ήπειρο, προς την «ευρωπαϊκή ενοποίηση». Η Ε.Ε., υποτίθεται, ότι καταργεί τις καταστροφικές αντιπαλότητες του παρελθόντος (τους δυο Παγκόσμιους Πολέμους, τον Ψυχρό Πόλεμο), και ως εκ τούτου «αντικειμενικά» αποτελεί «προοδευτική» εξέλιξη.

Δυστυχώς όμως, σ' αυτόν τον κόσμο, τίποτα δεν είναι καλό ή κακό αυτό καθαυτό. Το ζήτημα της οικοδόμησης της ενιαίας Ευρώπης δεν είναι άσχετο από το ταξικό της περιεχόμενο. Ακριβώς επειδή η Ε.Ε. που οικοδομείται είναι η Ε.Ε. του κεφαλαίου, γι' αυτό οι εθνικές αντιπαλότητες δεν έχουν ξεπεραστεί (αν και ασφαλώς δεν έχουν πάρει ακόμα τις διαστάσεις του παρελθόντος). Βρισκόμαστε σε απόσταση ετών φωτός ακόμα και από τη δημιουργία ενός (αστικού) «ευρωπαϊκού κοσμοπολιτισμού». Όπως κατέδειξε η κρίση που ξέσπασε μετά την εισβολή στο Ιράκ, με τη διχοτόμηση της Ε.Ε.-15

ανάμεσα στις χώρες που ήσαν υπέρ η κατά της εισβολής, η εθνικιστική ρατσιστική προπαγάνδα εξακολουθεί να βρίσκεται στο οπλοστάσιο των ευρωπαϊκών αρχουσών τάξεων όταν αναφέρονται σε άλλους ευρωπαίους «συναδέλφους». Στη διάρκεια της εισβολής, η Daily Mail αποκαλούσε το Γάλλο πρόεδρο Σιράκ «σωματέμπορα του Παρισιού», ενώ σε άρθρο της η Guardian έγραφε ότι «η Γαλλία είναι η υστερική πριμα-ντόνα της ρεαλπολιτικής [...] η Γερμανία έχει συνεταιριστεί με την Κούβα και τη Λιβύη. Παρίσι και Βερολίνο καθοδηγούν τον άξονα των δειλών και των κλαυιάρηδων». Η άλλη πλευρά ανταπέδιδε τα δέοντα, θέτοντας ζήτημα κατά πόσον η Βρετανία ανήκει στην «Ευρώπη», υπενθυμίζοντας τη ρήση του Ντε Γκολ: «Όλη η ουσία, όλη η δομή και όλη η οικονομική πολιτική της Αγγλίας διαφέρουν ριζικά από εκείνες της ηπείρου μας, είναι νησί στραμμένο προς τους ωκεανούς»!²⁶⁹

Η μετατροπή των Χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης σε υποβαθμισμένη «ζώνη» για οικονομική εκμετάλλευση, αποδεικνύει ότι όχι μόνο οι εθνικές διαφορές δεν έχουν υποχωρήσει στην Ε.Ε., αλλά θα ενταθούν την επόμενη περίοδο.

Χειρότερα και από τα παραπάνω, η προσπάθεια μετατροπής της Ε.Ε. σε παγκόσμια υπερδύναμη (ακόμα και αν είναι αντιφατική και αδύναμη, όπως περιγράψαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο), είναι το ίδιο απειλητική προοπτική για την ανθρωπότητα, όπως και κάθε καπιταλιστικής υπερδύναμης. Η Αριστερά παλεύει για έναν άλλο κόσμο, ο οποίος όχι μόνο είναι εφικτός, αλλά σίγουρα δεν είναι στενά ευρωπαϊκός, αλλά παγκόσμιος. Η Αριστερά δεν παλεύει για νέες διαιρέσεις, αλλά μαζί με τους εργαζόμενους και τις «λθαϊκές» τάξεις των χωρών του Τρίτου Κόσμου η παλεύει για έναν ενοποιημένο πλανήτη, για τον παγκόσμιο σοσιαλισμό. Παλεύει μαζί με

τους εργαζόμενους και τις αντιστάσεις μέσα στην «καρδιά του κτήνους», τις ΗΠΑ, ενάντια στη μετατροπή του πλανήτη σε αντιμαχόμενα ιμπεριαλιστικά στρατόπεδα (Ε.Ε. εναντίον ΗΠΑ), εξοπλισμένα μέχρι τα δόντια (και με πυρηνικά όπλα), που θα απειλούσαν την ίδια την ύπαρξη του πλανήτη.

Επομένως, το ζήτημα της ταξικής κυριαρχίας του κεφαλαίου στην Ε.Ε. ούτε μπορεί να αποσιωπηθεί, ούτε (το ζήτημα της ανατροπής αυτής της κυριαρχίας από τους εργαζόμενους) να μεταφερθεί στο απόμακρο μέλλον.

Επιστροφή στην «αυτοδύναμη εθνική ανάπτυξη»;

Η ανάλυσή μας, μέχρι το σημείο αυτό, μας έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η Ε.Ε. είναι ένας νεοφιλελεύθερος, ιμπεριαλιστικός συνασπισμός, που απειλεί τους λαούς του πλανήτη με τον ίδιο τρόπο όπως και οι ΗΠΑ.

Μ' αυτό το δεδομένο, τίθεται το ερώτημα: η Αριστερά δεν θα έπρεπε να έχει σαν έναν από τους κύριους στόχους της, την πάλη για τη διάλυση της Ε.Ε.; Όπως ακριβώς (και σωστά) η Αριστερά παλεύει για την άμεση διάλυση του ΝΑΤΟ, δεν θα έπρεπε να έχει παρόμοια θέση και για την Ε.Ε.;

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία, ότι η Αριστερά πρέπει να είναι ενάντια στην Ε.Ε. και να έχει σαν προγραμματικό της στόχο την διάλυσή της. Η Ε.Ε. δεν μεταρρυθμίζεται, μόνο ανατρέπεται. Το μέγα θέμα, ωστόσο, είναι πως συγκεκριμενοποιείται αυτή η πάλη στη σημερινή συγκυρία. Αν η συγκεκριμενοποίηση σημαίνει, την πάλη για άμεση έξοδο, «εδώ και τώρα», από την Ε.Ε.

Η θέση αυτή ενέχει ένα διπλό κίνδυνο:

Πρώτον, οδηγεί στην ουτοπία της «αυτοδύναμης εθνικής ανάπτυξης». Και δεύτερον, καθιστά δύσκολη τη διαφοροποίηση από εθνικιστικές θέσεις σε σχέση με την Ε.Ε.

Οι θέσεις του ΚΚΕ είναι πολύ ενδεικτικές αυτών των αδυναμιών. Διαβάζουμε στις θέσεις του κόμματος:

«Πολλές φορές έχουμε ακούσει ότι αν η Ελλάδα δεν είχε ενταχθεί στην Ε.Ε. θα ήταν σήμερα χειρότερα. [Αν η Ελλάδα δεν ήταν στην Ε.Ε.] σίγουρα η κατάσταση δεν θα ήταν ιδανική, αλλά θα ήταν καλύτερη. Η Ελληνική οικονομία έχει δυνατότητες για καλύτερη θέση στο διεθνή καταμερισμό, με προϋπόθεση ότι είναι χώρα που κινείται σε ένα δρόμο εξέλιξης αυτοδύναμο, που δίνει στον λαό δικαίωμα ελεύθερης πολιτικής. [...] Η Ελλάδα διαθέτει πλούτο, έμπειρο εργατικό δυναμικό, πολυάριθμο και ικανό το επιστημονικό δυναμικό. Διαθέτει καλή γεωγραφική θέση, έχει δηλαδή ένα μίνιμουμ, έστω, δυνατοτήτων να διεκδικήσει να μετάσχει υπό καλύτερους όρους στο διεθνή καταμερισμό».²⁷⁰

Η «αυτοδύναμη εθνική ανάπτυξη» δεν είναι απλώς μια ουτοπία – είναι, για την ακρίβεια, μια αντιδραστική ουτοπία. Το ΠΑΣΟΚ παλιότερα (τη δεκαετία του 1980), επεδίωξε την «πολύπλευρη εξωτερική πολιτική», αναπτύσσοντας οικονομικές σχέσεις τόσο με τις τότε χώρες του κρατικού καπιταλισμού («κυπαρκτού σοσιαλισμού»), όσο και με τα διάφορα δικτατορικά αραβικά καθεστώτα. Αυτή η πολιτική, δεν κατόρθωσε να βγάλει τον ελληνικό καπιταλισμό από την κρίση που τον μάστιζε εκείνη την περίοδο.

Στις σημερινές συνθήκες τα πράγματα είναι ακόμα χειρότερα. Βρισκόμαστε σε μια εποχή «περιφερειακών ολοκληρώ-

σεων», όπως η Ε.Ε., η NAFTA στην αμερικανική ήπειρο γύρω από τις ΗΠΑ, η ζώνη του γιεν γύρω από την Ιαπωνία. Πράγμα που σημαίνει, ότι οι υπαρκτές πιθανότητες εξάσκησης «πολύπλευρης οικονομικής και εξωτερικής» πολιτικής είναι όντως ελαχιστοποιημένες.

Επιπλέον, αν υπήρχε (σαν υπόθεση εργασίας) η πιθανότητα να γίνει κατορθωτή μια πολιτική αυτοδύναμης ανάπτυξης, θα οδηγούσε σε χειροτέρευση των συνθηκών διαβίωσης των εργαζομένων. Αν εξακολουθούσε να υπάρχει καπιταλισμός, η νεοφιλελεύθερη πολιτική θα επιβαλλόταν ακόμα και αν δεν υπήρχε η Ε.Ε.(από τη στιγμή που αποτελεί αναγκαιότητα για το κεφάλαιο, όπως έχουμε αποδείξει στην ανάλυσή μας). Και μάλιστα, ο νεοφιλελευθερισμός, θα επιβαλλόταν ακόμα πιο εύκολα! Εν ονόματι της «εθνικής οικονομίας και ανεξαρτησίας», οι εργαζόμενοι θα καλούνταν να υποστούν δραματικές θυσίες. Αν υπήρχε σοσιαλισμός (πολύ περισσότερο ο «σοσιαλισμός» που επαγγέλλεται το ΚΚΕ), και έμενε απομονωμένος, και πάλι οι εργαζόμενοι θα αντιμετώπιζαν τεράστιες δυσκολίες και στερήσεις. Άλλωστε το ΚΚΕ δεν αφήνει καθόλου αμφιβολίες περί αυτού:

«[...για την «αυτοδύναμη ανάπτυξη και ανεξαρτησία-
α»] αυτός ο αγώνας αξίζει κόπους και θυσίες»!!²⁷¹

Το ΚΚΕ ακολουθώντας την πολιτική του «εδώ και τώρα έξοδος από την Ε.Ε.», κινδυνεύει διαρκώς να συγκλίνει με εθνικιστικές θέσεις. Το ΚΚΕ ήταν κατά της εισόδου της νότιας Κύπρου στην Ε.Ε. Η αντίθεσή του δεν ήταν στη βάση του διεθνισμού. Δεν πήγαζε, δηλαδή, από το γεγονός ότι ο αποκλεισμός της βόρειας Κύπρου από την Ε.Ε. ήταν σε βάρος των Τουρκοκυπρίων εργαζομένων, πράγμα που είχε σαν απο-

τέλεσμα την ενίσχυση του Ελληνοκυπριακού εθνικισμού. Η αντίθεση του ΚΚΕ, είχε σαν αφετηρία τη θέση του κόμματος, ότι η ένταξη ήταν σε «βάρος της ενιαίας και ανεξάρτητης κρατικής υπόστασης της Κύπρου».²⁷² Πράγμα που στις σημερινές συνθήκες, σημαίνει ουσιαστικά ταύτιση με τις θέσεις της Ελληνοκυπριακής άρχουσας τάξης, που επιζητά μια «ενιαία Κύπρο» με ισχυρή κεντρική κυβέρνηση, υπό τον έλεγχο της «Ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας», δηλαδή των Ελληνοκύπριων καπιταλιστών.

Το ΚΚΕ ήταν ενάντια στην είσοδο των Χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ), με τη λογική ότι αυτό ενδυναμώνει τους ιμπεριαλιστές της δυτικής Ευρώπης (πράγμα που ασφαλώς είναι σωστό). Ωστόσο, αδιαφορούσε για τη γνώμη των ίδιων των λαών των ΧΚΑΕ, που στη μεγάλη τους πλειοψηφία ήσαν υπέρ της εισόδου στην Ε.Ε. Επιπλέον, αυτή η στάση διευκόλυνε όσους δεν ήθελαν την είσοδο των ΧΚΑΕ (ή την ήθελαν με τους χειρότερους δυνατούς όρους, όπως άλλωστε και έγινε), για να μην αντιμετωπίσει ο ελληνικός καπιταλισμός οικονομικό ανταγωνισμό απ' αυτές τις χώρες.

Σε κάθε περίπτωση, η «αυτοδύναμη οικονομική ανάπτυξη», πηγαίνει χέρι-χέρι με τον οικονομικό εθνικισμό, τα δασμολογικά τείχη, την παρεμπόδιση της εισόδου «ξένων» εμπορευμάτων σε μια χώρα. Αν η χώρα αυτή είναι ανεπτυγμένη (όπως η Ελλάδα και οι άλλες χώρες της Ε.Ε.), ο οικονομικός εθνικισμός στρέφεται ευθέως κατά των πιο αδύναμων χωρών του Τρίτου Κόσμου (όπως και συμβαίνει με τους δασμούς της Ε.Ε. έναντι των υπό ανάπτυξη κρατών).

Τη γενικότερη επικέντρωση σε «εθνικά θέματα» της κριτικής του ΚΚΕ για την Ε.Ε., την ανιχνεύουμε συνολικά στις θέσεις του κόμματος. Κεντρική θέση στην αντίθεση του ΚΚΕ

προς την Ε.Ε., έχει η εκτίμηση του κόμματος, ότι η Ελλάδα εντός της Ε.Ε., εκχωρεί «κυριαρχικά δικαιώματά της», και ακόμα ότι η «Ελλάδα δεν έχει βρει το δίκιο της [sic] από τους εταίρους της όσον αφορά τα σύνορα στο Αιγαίο».²⁷³

Θεωρίες «Οικονομικής καταστροφής» και αναδιάρθρωση του ελληνικού καπιταλισμού

Οι «εθνικές» θέσεις του ΚΚΕ αποτελούν συνέχεια μιας μακράς «παράδοσης» της ρεφορμιστικής Αριστεράς στην Ελλάδα. Όταν η Ελλάδα υπέβαλε αίτηση για ένταξη στην ΕΟΚ, η ρεφορμιστική Αριστερά προέβλεπε τον αφανισμό της «εθνικής οικονομίας», την απορρόφηση «όλων των ελληνικών επιχειρήσεων» από τα δυτικοευρωπαϊκά μονοπώλια.* Ο ελληνικός καπιταλισμός παρουσιαζόταν έτοιμος να... αυτοκτονήσει ενώ η ταξική πάλη μετατρέποταν σε αντίθεση ανάμεσα σε «εθνική αστική τάξη» και σε «ερωπαιόδουλους».

Η ΕΔΑ χαρακτήριζε τη σύνδεση με την ΕΟΚ «αλέθριον γεγονός» και «πελώριον κίνδυνον».²⁷⁴ Η σύνταξη της *Αυγής* (29.7.1959) είχε προδιαγράψει ένα εξαιρετικά δυσοίωνα μέλλον:

«Από τον ανηλεή ανταγωνισμό δεν πρόκειται να επιζήσει καμιά επιχείρηση. Όσες δεν απορροφηθούν από

* Οι διαπραγματεύσεις για τη Σύνδεση Ελλάδας – ΕΟΚ, άρχισαν τον Ιούλιο του 1959 και ολοκληρώθηκαν μετά από δυο περίπου χρόνια, στις 30 Μαρτίου 1961. Η επίσημη υπογραφή έγινε στην Αθήνα στις 9 Ιουλίου 1961, η επικύρωσή της από την ελληνική Βουλή το Φεβρουάριο του 1962 και η συμφωνία άρχισε να ισχύει από την 1^η Νοεμβρίου 1962.

τα τραστ θα μετατραπούν σε εξαρτήματά των, θα εξο-
ντωθούν».

Σε ανακοίνωση της Διοικούσας Επιτροπής της ΕΔΑ, όταν έγινε δεκτή η αίτηση της Ελλάδας για Σύνδεση με την ΕΟΚ, διαβάζουμε:

«Επιθυμία και επιδίωξη των συνεταιρίων μας στην Αγορά είναι να παραμείνει η Ελλάδα χώρα καθυστερημένη αγροτική, πηγή πρώτων υλών και αγορά για τα βιομηχανικά τους προϊόντα (...) Για την καθυστερημένη και δασμοβίωτη βιομηχανία μας (...) σημαίνει αδυναμία επιβίωσης κατά 75% περίπου» (*Η Αυγή* 1.8.1959).
²⁷⁵

Το Μάρτιο 1962 το Πολιτικό Γραφείο της ΚΕ του ΚΚΕ ανακοίνωνε:

«Η σύνδεση της Ελλάδας με την Κοινή Αγορά είναι αντίθετη προς το εθνικό συμφέρον και αποτελεί ένα ολέθριο βήμα [...] θα οδηγήσει στη μονόπλευρη ανάπτυξη ορισμένων κλάδων της βιομηχανίας, στην παρεμπόδιση της ολόπλευρης ανάπτυξής της, ιδιαίτερα της βαριάς βιομηχανίας [...] Συνέπεια της επιδρομής των ξένων μονοπωλίων θα είναι επίσης η καταστροφή ή υποταγή σ' αυτά των μικρών, μεσαίων ακόμα και ορισμένων μεγάλων επιχειρήσεων».
²⁷⁶

Η προφανής και κατηγορηματική διάψευση όλων αυτών των εκτιμήσεων της σταλινικής ρεφορμιστικής Αριστεράς

από την ίδια την ιστορική πορεία, είναι τόσο απόλυτη, που σχεδόν κάνει μάταιη την προσπάθεια ανασκευής τους.

Η πρόσδεση του ελληνικού καπιταλισμού στην «ευρωπαϊκή πορεία» υπήρξε γι' αυτόν (εξεταζόμενη συνολικά), εξαιρετικά κερδοφόρα. Κατά την περίοδο 1960-1975 το ΑΕΠ της Ελλάδας αυξάνεται κατά 8,5% ετησίως (έναντι 3,8% της τότε ΕΟΚ), διατηρείται αλλά εξασθενίζει την επόμενη δεκαετία, υπολείπεται του μέσου όρου της ΕΟΚ την περίοδο 1985-94, αλλά αμέσως μετά και μέχρι σήμερα η ανάπτυξη του ελληνικού ΑΕΠ είναι υψηλότερη από το μέσο όρο της Ε.Ε. (4,1% το 2001 έναντι 1,7% της Ε.Ε. και 3,8% το 2003 έναντι λιγότερο από 1% για την Ε.Ε.).*

Με τη συμμετοχή του στην «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» ο ελληνικός καπιταλισμός κατόρθωσε:

- Να εκσυγχρονίσει και να κάνει πιο αποτελεσματικό το παραγωγικό του δυναμικό.
- Να χρησιμοποιήσει τα οφέλη της συμμετοχής του στην Ε.Ε. στις γενικότερες εξορμήσεις του στα Βαλκάνια και στην αναβάθμιση της γεωπολιτικής του θέσης.
- Διευκόλυνε την ταξική κυριαρχία του κεφαλαίου στο εσωτερικό της χώρας. Τα σκληρά μέτρα λιτότητας και τις ιδιωτικοποιήσεις, να τις παρουσιάσει η ελληνική άρχουσα τάξη σαν «αναγκαιότητα» για να μην χάσει «η χώρα το ευρωπαϊκό τρένο».

* Για την περίοδο 1974-1979 ρυθμοί ανάπτυξης ΑΕΠ: Ελλάδα 3,7%, Ε.Ε.-12: 2,6%. 1980-1985: Ελλάδα 1,4%, Ε.Ε.-12: -1,5%. 1986-1990: Ελλάδα 1,7%, Ε.Ε.-12: 3,1%. 1991-1994: Ελλάδα 1,1%, Ε.Ε.-12: 1,2%. 1994-2001: Ελλάδα 3,2%, Ε.Ε.-15: 2,5% (Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 45, και Eurostat, yearbook 2002 και 2003).

Ωστόσο, τα προβλήματα του ελληνικού καπιταλισμού, όπως η χαμηλότερη παραγωγικότητα σε σχέση με τις ισχυρές οικονομίες της βόρειας Ευρώπης ή τα (αυξανόμενα) εμπορικά ελλείμματα, επαναφέρουν τον προβληματισμό για τη θέση του στην Ε.Ε. Το ΚΚΕ, χωρίς να έχει διδαχθεί οτιδήποτε από τη διάψευση των προηγούμενων προβλέψεών του, επιμένει στην καταστροφολογία: η «θέση της χώρας» υποβαθμίζεται μετατρέπεται σε «αποβιομηχανοποιημένη ζώνη», σε επαρχία των ανεπτυγμένων χωρών του βορρά.

Στην πραγματικότητα, η συνολική πορεία του ελληνικού καπιταλισμού στην «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» εξακολουθεί να είναι θετική (για τον ίδιο και τα ταξικά του συμφέροντα), πράγμα που δεν μπορεί να αναιρεθεί από τις δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει.

Το εμπορικό έλλειμμα αυξάνει μεν, αλλά μια επιπόλαιη «ανάγνωσή» του, δεν μπορεί να αναιρέσει το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει τα υψηλότερα επίπεδα επενδύσεων παγκοσμίως, και μάλιστα ιδιωτικών, όχι απλώς δημοσίων. Ένα μεγάλο μέρος του εμπορικού ελλείμματος οφείλεται στο γεγονός ότι η ελληνική οικονομία αναπτύσσεται ταχύτατα (σε σχέση με το μέσο όρο της Ε.Ε.), ενώ το μεγαλύτερο τμήμα του μηχανολογικού εξοπλισμού των επιχειρήσεων εισάγεται (γιατί δεν παράγεται στην Ελλάδα). Επομένως, το εμπορικό έλλειμμα δεν είναι εξ' ολοκλήρου ένας αρνητικός δείκτης για την ελληνική οικονομία. Αντίθετα, ο μηχανικός και τεχνολογικός εκσυγχρονισμός του παραγωγικού δυναμικού του ελληνικού καπιταλισμού αποτελεί όρο για να παραμείνει η Ελλάδα ανάμεσα στις πιο αναπτυγμένες χώρες του πλανήτη. Η Ελλάδα έρχεται δεύτερη (μετά την Ιρλανδία) στο ρυθμό αύξησης των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό (12,4% ετησίως κατά την επταετία 1996-2002).²⁷⁷ Το 2002η αξία της βιομηχανικής παρα-

γωγής αυξήθηκε κατά 5,5%, τον ενδέκατο ταχύτερο ρυθμό παγκοσμίως. Κατά 4,9% αυξήθηκε και η αξία του κλάδου των υπηρεσιών (δέκατη υψηλότερη επίδοση παγκοσμίως).²⁷⁸

Η σαφής, διαρκής βελτίωση του μηχανολογικού εξοπλισμού, αποτελεί τη βάση για την αντιμετώπιση του ανταγωνιστικού ελλείμματος του ελληνικού καπιταλισμού. Πάνω σ' αυτή στηρίχθηκε η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα. Είναι η δεύτερη μεγαλύτερη (μετά την Ιρλανδία) κατά την επταετία 1996-2002 με ετήσιο ρυθμό 2,8%. Η παραγωγικότητα της εργασίας από το επίπεδο του 65% του μέσου όρου της Ε.Ε. το 1990, ανήλθε στο 85% περίπου το 2002 (το 2010 αναμένεται [αν συνεχιστούν οι ίδιοι ρυθμοί] να φτάσει το 91%).²⁷⁹

Υπάρχουν ήδη τομείς του ελληνικού καπιταλισμού που μπορούν με άνεση να αντιμετωπίσουν τις πιο ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Ένας ολόκληρος τομέας της οικονομίας, οι υπηρεσίες, συγκαταλέγονται στους πιο ανταγωνιστικούς και αποτελεσματικούς τομείς παγκοσμίως. Η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση μεταξύ των μικρότερων χωρών της Ε.Ε., με ισοζύγιο που ανέρχεται σε 5 δισ. δολάρια περίπου, ποσό που υπερβαίνει ακόμα και το αντίστοιχο της Ολλανδίας, η οποία έχει πολύ καλές επιδόσεις στο διεθνές εμπόριο υπηρεσιών.²⁸⁰

Ασφαλώς, όλα τα παραπάνω δεν ανατρέπουν άμεσα, εδώ και τώρα, το ανταγωνιστικό έλλειμμα ανάμεσα στον ελληνικό καπιταλισμό και των ανταγωνιστών του στο εσωτερικό της Ε.Ε. (της δυτικής Ευρώπης). Ο ελληνικός καπιταλισμός βρίσκεται σε μια περίοδο αναδιάρθρωσης του παραγωγικού του δυναμικού, και πράγματι την τελευταία επταετία οι επιδόσεις του είναι πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Ωστόσο, δεν

υπάρχει καμιά εγγύηση ότι τα πράγματα θα εξελιχθούν σίγουρα με ευνοϊκό τρόπο.

Η εισαγωγή του ευρώ εκθέτει άμεσα τον ελληνικό καπιταλισμό στον ευρωπαϊκό ανταγωνισμό, πράγμα που τον εξαναγκάζει να εκσυγχρονίσει το παραγωγικό του δυναμικό. Ωστόσο, για να λειτουργήσει προς αυτήν την κατεύθυνση η όξυνση του ανταγωνισμού, προϋπόθεση είναι να οδηγήσει σε μαζικές επενδύσεις στην παραγωγική δομή και σε δραστική βελτίωση της παραγωγικότητας (και αυτό μακροχρόνια). Πράγμα που είναι πολύ αμφίβολο σε συνθήκες παγκόσμιας αστάθειας στην οικονομία. Εάν αυτό δεν συμβεί, τότε τα πράγματα γίνονται χειρότερα. Η πρόσδεση σε ισχυρά νομίσματα, κάνει ουσιαστικά τα προϊόντα μιας χώρας ακριβότερα στη διεθνή αγορά και τις εισαγωγές φθηνότερες. Αυτό ακριβώς συνέβη και στην Αργεντινή (η αναφορά στην περίπτωση της, δεν σημαίνει ότι «αναπόφευκτα» το ίδιο θα συμβεί και στην Ελλάδα, οι συνθήκες στις δυο χώρες είναι πολύ διαφορετικές). Ενώ το 1990 η Αργεντινή, πριν «δέσει» το νόμισμά της στο δολάριο, είχε πλεόνασμα σχεδόν 8 δισ. δολάρια, το 1998 είχε έλλειμμα περίπου 9 δισ. δολάρια, λόγω της πολλαπλάσιας αύξησης των εισαγωγών σε σχέση με τις εξαγωγές.²⁸¹

Επομένως, η πορεία της παγκόσμιας οικονομίας θα παίξει καθοριστικό ρόλο στις μελλοντικές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας. Μια επιδείνωση του διεθνούς οικονομικού περιβάλλοντος, θα «φρενάρει» τον παραγωγικό εκσυγχρονισμό του ελληνικού καπιταλισμού, ενώ παράλληλα θα επιδεινώσει τα προβλήματά του. Επιπλέον, οι εξελίξεις εντός της Ε.Ε. θα παίξουν κρίσιμο ρόλο. Το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης λήγει το 2006, και αναπόφευκτα η κάλυψη του εμπορικού ελλείμματος θα γίνει εξαιρετικά πιο δύσκολη, αλλά και οι δη-

μόσιες επενδύσεις (που παίζουν κρίσιμο ρόλο στην οικονομική μεγέθυνση) θα μειωθούν.

Ωστόσο, το πως θα εξελιχθούν τα πράγματα εντός της Ε.Ε. δεν είναι δεδομένο. Μπορεί κάτω από την πίεση χωρών όπως η Ελλάδα (αλλά και του συνόλου των μεσογειακών χωρών και της ανατολικής Ευρώπης) να υπάρξει μια νέα διαπραγμάτευση που να μεταφέρει (κάποιους...) κοινοτικούς πόρους προς τους πιο αδύναμους καπιταλισμούς.

Υπάρχει, λοιπόν, ένα στοιχείο αβεβαιότητας ως προς τη μελλοντική πορεία του ελληνικού καπιταλισμού (υπάρχουν πολλοί και αστάθμιστοι παράγοντες που δεν επιτρέπουν μια ασφαλή πρόβλεψη). Αλλά αυτή η αβεβαιότητα, δεν αφορά μόνο τον ελληνικό καπιταλισμό. Ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα ανταγωνιστικό, οι συσχετισμοί δύναμης ανάμεσα στους διάφορους καπιταλισμούς είναι διαρκώς μια μετακινούμενη άμμος με αβέβαια κατάληξη. Η Βρετανία ήταν η πρώτη οικονομική δύναμη του πλανήτη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Την τελευταία εικοσαετία ανεβοκατεβαίνει διαρκώς ανάμεσα στην έβδομη και την τέταρτη θέση. Η Γερμανία και η Ιαπωνία ήσαν κατεστραμμένοι και ηττημένοι καπιταλισμοί στο τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Σήμερα είναι οι μεγαλύτεροι ανταγωνιστές των ΗΠΑ.

Θα πρέπει να είναι κανείς εξαιρετικά καχύποπτος στα εύκολα καταστροφικά σενάρια. Για τον απλό λόγο ότι δεν είναι καθόλου «αθώα» αλλά ταξικά κατευθυνόμενα. Στη Γερμανία, για παράδειγμα, οι επιθέσεις ενάντια στο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας (οι περικοπές στα επιδόματα ανεργίας, η αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης κ.λπ.) πραγματοποιούνται, δήθεν, για να μην «υποσκελισθεί η γερμανική οικονομία από τους ανταγωνιστές της». Αντίστοιχα, στην Ελλάδα ο ΣΕΒ και η Νέα Δημοκρατία κινδυνολογούν προβάλλοντας την προοπτι-

κή της «αποβιομηχανοποίησης της χώρας», τη μειούμενη ανταγωνιστικότητα της «εθνικής οικονομίας», που οδηγεί αφ' ενός στο κλείσιμο των επιχειρήσεων και αφ' ετέρου στην αύξηση της ανεργίας (ο ΣΕΒ μάλιστα «πρόβλεψε» ότι το ποσοστό ανεργίας ενδέχεται στο επόμενο διάστημα να φτάσει το 18%). Οι «λύσεις» που (προφανώς) προτείνουν είναι οι γνωστές νεοφιλελεύθερες πολιτικές: (νέες) φοροελαφρύνσεις για τους καπιταλιστές, παραπέρα συμπίεση των εργατικών μισθών, ελαστικές σχέσεις εργασίας (αύξηση της μερικής απασχόλησης- διάβαζε μαύρη εργασία), «μεταρρύθμιση» του ασφαλιστικού κ.λπ.

Εν κατακλείδι, ο ελληνικός καπιταλισμός βρίσκεται σε κρίσιμη φάση αναδιάρθρωσης, όπου οι κίνδυνοι είναι πολλοί και μεγάλοι, αλλά εξ' ίσου μεγάλες είναι και οι ευκαιρίες για τα ταξικά του συμφέροντα. Είναι εντελώς διαφορετική λογική, το να αμφισβητεί κανείς την προοπτική της «ισχυρής Ελλάδας» στην Ε.Ε. (ιδεολόγημα που χρησιμοποιείται από τους εκπροσώπους του ελληνικού καπιταλισμού για την επιβολή νεοφιλελεύθερων μέτρων), να αμφισβητεί την υποτιθέμενη «σύγκληση» με τους ισχυρούς καπιταλισμούς της δυτικής Ευρώπης (όπως δείξαμε στην ενότητα «Σύγκληση ή απόκλιση»). Και είναι εντελώς διαφορετική λογική το να κλαουουρίζει κάποιος για την «καταστροφή και υποταγή» της «εθνικής οικονομίας» (δηλαδή των ελλήνων καπιταλιστών!) στους «ξένους». Η ελληνική εργατική τάξη δεν έχει ανάγκη από αυτού του είδους τις πολιτικές δυνάμεις, αλλά ούτε και οι έλληνες καπιταλιστές! Έχουν το εθνικό τους κράτος να τους προστατεύει από τους ανταγωνιστές, και τους προστατεύει αποτελεσματικά.

Σε τελευταία ανάλυση, αν επέλθει οικονομική καταστροφή, αυτή μάλλον θα είναι το αποτέλεσμα μιας γενικευμένης

κρίσης που θα πλήξει ολόκληρο τον πλανήτη, όπως φυσικά και την Ε.Ε. Ωστόσο, οι προβλέψεις για μια επερχόμενη κρίση της έκτασης της δεκαετίας του 1930 έχουν ως σήμερα διαψευσθεί, χωρίς αυτό, φυσικά, να σημαίνει ότι είναι βέβαιο ότι δεν πρόκειται ποτέ να συμβεί κάτι αντίστοιχο (αν και η ιστορία ποτέ δεν επαναλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο). Επιπλέον, η ιστορία του παγκόσμιου καπιταλισμού μέχρι σήμερα δεν έχει να επιδείξει αναπτυγμένες χώρες, σαν την Ελλάδα, που να μεταβλήθηκαν σε υπανάπτυκτες, αποβιομηχανοποιημένες χώρες.

Οι πολιτικές συνέπειες των θέσεων της ρεφορμιστικής Αριστεράς

Η σταλινική και ρεφορμιστική Αριστερά στην Ελλάδα προέβλεπε την τελική καταστροφή (αποβιομηχάνιση) της «εθνικής οικονομίας», βέβαιη ότι η «επιδίωξη και επιθυμία» των καπιταλιστών της δυτικής Ευρώπης ήταν η Ελλάδα να παραμείνει χώρα «καθυστερημένη, αγροτική, πηγή πρώτων υλών και αγορά για τα βιομηχανικά τους προϊόντα».

Το πρόβλημα δεν είναι απλώς ότι οι προβλέψεις της Αριστεράς αποδείχθηκαν παντελώς λανθασμένες. Το κύριο πρόβλημα βρίσκεται στο ότι οι αναλύσεις της, έχοντας πάρει οριστικό διαζύγιο με την ταξική ανάλυση, οδηγούσαν στην εξάλειψη των ταξικών αντιθέσεων από τις θεωρήσεις τους για την Ελλάδα, και ενέτασσαν την πορεία του ελληνικού καπιταλισμού στο δίπολο: «εθνική οικονομία και κοινωνία» ενάντια στα «ξένα συμφέροντα και τα ντόπια ανδρείκελά τους».

Το αποτέλεσμα αυτής της στρέβλωσης της πραγματικότητας ήταν διπλό:

Αφ' ενός οδήγησε στο φανταστικό διαχωρισμό της ελληνικής άρχουσας τάξης σε δυο (υποτίθεται) αντιμαχόμενες μερίδες: τους «ευρωπαϊόδουλους» και τους «αμερικανόδουλους». Κατά περίπτωση, αυτή η «ανάλυση» οδηγούσε να θεωρείται ως «προοδευτική» πολιτική η υποστήριξη της μιας μερίδας ενάντια στην άλλη (προφανώς πάντα στη φαντασία των «αναλυτών»). Έτσι, σύντομα η ΕΔΑ (ήδη πριν τη δικτατορία του 1967) αποφάσισε ότι η πορεία προς την (τότε) ΕΟΚ ενδεχομένως να ήταν επωφέλης για το... «λαϊκό κίνημα» αφού ήταν, «αντικειμενικά», «αντιαμερικανική». Σαν σε αντικατοπτρισμό, μαοϊκές οργανώσεις ανακάλυπταν ότι η πάλη ενάντια στο «ρωσικό επεκτατισμό» ενέτασσε στο «προοδευτικό» στρατόπεδο «ευρωπαϊόδουλους» και «αμερικανόδουλους»!

Αφ' εταίρου (και με πιο διαρκείς συνέπειες): μετέτρεπε την Αριστερά από δύναμη ανατροπής και σύγκρουσης με τον καπιταλισμό, σε δύναμη του «αστικού εκσυγχρονισμού». Η Αριστερά «ήταν η μόνη συνεπής» δύναμη, που μαζί με «μερίδες της αστικής τάξης» (την «εθνική αστική τάξη» και τους «μικρομεσαίους» καπιταλιστές) θα ανέπτυσσε την «εθνική οικονομία» και θα έφερνε την «πραγματική δημοκρατία» (ότι και αν αυτό σημαίνει, σίγουρα όχι το σοσιαλισμό). Αυτή η πολιτική «ανάλυση» οδήγησε την ΕΔΑ στο να μετατραπεί σε ουρά της Ένωσης Κέντρου, πράγμα (που μεταξύ άλλων) καθόλου δεν εμπόδισε την πορεία προς τη δικτατορία του 1967. Η ίδια πολιτική οδήγησε το ΚΚΕ, περνώντας μέσα από τους δαίδαλους των «αντι-ιμπεριαλιστικών, δημοκρατικών σταδίων», στη συνεργασία με την Νέα Δημοκρατία το 1989, στο όνομα του «δημοκρατικού εκσυγχρονισμού»! Και αυτή η πολιτική επέτρεψε βέβαια (γιατί ήταν από τη φύση της ενσωματώσιμη) στη «ληηλασία» των ιδεολογημάτων της Αριστεράς από το ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου.

Το τελικό αποτέλεσμα όλων των φαντασιακών ιδεολογημάτων είναι ότι πάντοτε φτάνει η «ώρα της αλήθειας», η πραγματικότητα αποδεικνύει την πλασματικότητά τους. Σήμερα πλέον, το ένα τμήμα της Αριστεράς, ανακαλύπτοντας το «ρεαλισμό», προσβλέπει στην «Ε.Ε. των λαών» (Συνασπισμός). Αυτό οδήγησε το κόμμα στο να ψηφίσει υπέρ της νεοφιλελεύθερης συνθήκης του Μάαστριχτ στην ελληνική Βουλή το 1992. Το άλλο της τμήμα (ΚΚΕ), παρ' ότι εμμένει στο ιδεολόγημα της «εθνικής οικονομίας», έχει πλέον δώσει δόγματα γραφής του ιδιότυπου «ρεαλισμού» του: μετά την πολιτική καταστροφή του «βρόμικου '89» (τη συνεργασία με την Νέα Δημοκρατία), το ΚΚΕ περιχαράκώθηκε σεκταριστικά στο εσωτερικό του. Αυτό ωστόσο, δεν το εμπόδισε να επιδεικνύει «υπευθυνότητα» έναντι της «εθνικής οικονομίας». Το ΚΚΕ, πέρα από ρητορικές διακηρύξεις, σπάνια διοργανώνει μαζικές απεργιακές κινητοποιήσεις. Το αντίθετο μάλιστα, η σεκταριστική περιχαράκωση του επιτρέπει να αποφεύγει τις «κακοτοπιές» της οικοδόμησης συνθηκών πραγματικών μαζικών αγώνων. Στο τέλος, το ΚΚΕ θα αναγκαστεί να επιλέξει ανάμεσα είτε στην επιστροφή στις συνεργασίες με τις «προοδευτικές αστικές δυνάμεις» είτε να παραμείνει προσκολλημένο στη σεκταριστική ακινησία, η οποία οδηγεί στην, αναπόφευκτη, αργή φθορά και παρακμή της πολιτικής του επιρροής.

Παίρνοντας διαζύγιο η ρεφορμιστική Αριστερά με την ταξική ανάλυση, διευκόλυνε τους καπιταλιστές (η Ελλάδα παρουνσιάζει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά αποδοχής της Ε.Ε. στον πληθυσμό σ' ολόκληρη την Ευρώπη).

Η πραγματικότητα είναι ότι η Ευρώπη που χτίζεται μέσω της Ε.Ε., είναι η Ευρώπη του κεφαλαίου και γι' αυτό εξυπηρετεί όλους τους καπιταλιστές ανεξάρτητα από την «εθνική» τους ταυτότητα. Οι ενδο-αστικές αντιθέσεις, που ανέκυψαν

στην πορεία του ελληνικού καπιταλισμού προς την «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», δεν διχотоμούσαν την άρχουσα τάξη σε αντιτιθέμενες μερίδες με πολεμικές διαθέσεις η μία απέναντι στην άλλη. Οι αντιθέσεις αυτές ανέκυπταν είτε σε σχέση με το ρυθμό της ενσωμάτωσης στην «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», είτε από τους φόβους, των πιο αδύνατων τμημάτων της άρχουσας τάξης, ότι δεν θα μπορούσαν να αντεπεξέλθουν στον ανταγωνισμό με τους πιο ισχυρούς καπιταλισμούς της δυτικής Ευρώπης. Ωστόσο στον καπιταλισμό, είναι τα πιο ισχυρά κομμάτια της άρχουσας τάξης αυτά που οδηγούν συνολικά τους καπιταλιστές, που τελικά ενοποιούν την τάξη τους, προς τις συγκεκριμένες ιστορικές της επιλογές. Και η επιλογή αυτή (της πρόσδεσης στην «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση») αποδείχθηκε, όπως είδαμε, πράγματι επωφελής συνολικά για την άρχουσα τάξη. Και την οικονομική ανάπτυξη του ελληνικού καπιταλισμού διασφάλισε και του άνοιξε νέες προοπτικές επέκτασης.

Αυτοί που πλήττονται από τις διαδικασίες της «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» είναι οι εργαζόμενοι, με την επιβολή του νεοφιλελευθερισμού και της λιτότητας στο όνομα του «ευρωπαϊκού οράματος». Οι έλληνες εργαζόμενοι, *στο όνομα αυτής της Ευρώπης*, βρίσκονται υπό συνεχή προγράμματα λιτότητας και ιδιωτικοποιήσεων από το 1985! Η επιστροφή στην ταξική ανάλυση, αποτελεί όρο για μια Αριστερά που θέλει και να παλέψει αποτελεσματικά εντός των εθνικών συνόρων, αλλά και να συνδεθεί με την Ευρωπαϊκή Αντικαπιταλιστική Αριστερά της Γένοβας και της Φλωρεντίας.

Αντικαπιταλιστική Αριστερά

Η διάλυση της καπιταλιστικής Ε.Ε. είναι καθήκον συνολικά του εργατικού και Αριστερού κινήματος της Ευρώπης. Η Ευρωπαϊκή Αντικαπιταλιστική Αριστερά, έθεσε ένα πλαίσιο αρχών, που πράγματι είναι η βάση για μια συνεπή πάλη ενάντια στην Ε.Ε. που ευαγγελίζονται (και πραγματοποιούν) οι καπιταλιστές*.²⁸²

Α) Πάλη ενάντια στον ιμπεριαλισμό τόσο των ΗΠΑ, όσο και της Ε.Ε. Πάλη ενάντια σε κάθε προσπάθεια μετατροπής της Ε.Ε. σε «μεγάλη δύναμη». Καμιά αύξηση στις στρατιωτικές δαπάνες των κρατών-μελών. Διάλυση των ευρωστρατών (των μονάδων ταχείας επέμβασης που έχουν δημιουργηθεί). Πάλη για άμεση έξοδο των χωρών της Ε.Ε. από το ΝΑΤΟ και πάλη για τη διάλυσή του.

Β) Ενάντια σε μια «Ευρώπη φρούριο», που θα κυριαρχείται από τα συμφέροντα του μεγάλου κεφαλαίου της δυτικής

* Η 4^η Διάσκεψη της Ευρωπαϊκής Αντικαπιταλιστικής Αριστεράς διεξήχθη στη Μαδρίτη στις 18-19 Ιουνίου 2002. Ήταν παρούσες οι εξής οργανώσεις και κόμματα: Κοκκινο-πράσινη Συμμαχία (RGA – Δανία), Σκοτσέζικο Σοσιαλιστικό Κόμμα (SSP – Σκοτία), Σοσιαλιστική Συμμαχία (SA – Αγγλία), Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα (SWP – Μεγάλη Βρετανία), Η Αριστερά (Dei Linke - Λουξεμβούργο), Κομμουνιστικός Επαναστατικός Σύνδεσμος (LCR – Γαλλία), Μπλοκ της Αριστεράς (BE – Πορτογαλία), Κόμμα της Κομμουνιστικής Επανάστασης (PrC – Ιταλία), Solidarites (Ελβετία), Κόμμα της Αλληλεγγύης και της Ελευθερίας (ODP – Τουρκία), Espacio Alternativo (ΕΑ – Ισπανία), Zutik (Χώρα των Βάσκων). Και ως παρατηρητές: Corriente Roja (πρώην Plataforma de Izquierda στην Izquierda Unida – Ισπανία), και Ενωμένη Αριστερά (Izquierda Unida – Ισπανία). Το Γερμανικό Κομμουνιστικό Κόμμα (DKP) παραβρέθηκε στη συνάντηση, χωρίς όμως να μετέχει στη Διάσκεψη. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα (SP – Ολλανδία) έστειλε μήνυμα, εξηγώντας το ενδιαφέρον του για τη Διάσκεψη και τη συνέχιση της εργασίας του.

Ευρώπης, με άμεσα θύματα τους μετανάστες και τη μετατροπή των Χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ) σε υποβαθμισμένη «περιφέρεια» προς εκμετάλλευση.

Η Αντικαπιταλιστική Αριστερά παλεύει για τη νομιμοποίηση όλων των μεταναστών, ενάντια στην ποινικοποίηση της μετανάστευσης. Είναι απαράδεκτο την ίδια ώρα που μειώνονται οι συντάξεις και αυξάνουν τα όρια συνταξιοδότησης (με δικαιολογία τη «γήρανση» του πληθυσμού), να ποινικοποιείται η μετανάστευση που αυξάνει τον πλούτο, μέσω της εργασίας των μεταναστών, και η οποία μπορεί να στηρίξει τις κοινωνικές δαπάνες. Η Ευρωπαϊκή Αντικαπιταλιστική Αριστερά παλεύει για το δικαίωμα της ελεύθερης διακίνησης και εγκατάστασης των μεταναστών, για το δικαίωμα του ασύλου, το δικαίωμα να ζουν και να εργάζονται οι μετανάστες με τα ίδια δικαιώματα με τους άλλους πολίτες της Ε.Ε.: «με λίγα λόγια, ανοικτά σύνορα και πλήρη πολιτικά δικαιώματα για όλους».

Όσον αφορά τις ΧΚΑΕ, τονίζεται ότι η Αντικαπιταλιστική Αριστερά δεν θα αποδεχθεί την «αγοραία προσάρτηση των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, μιας αληθινής «περιφέρειας» που κυριαρχείται από την ιμπεριαλιστική Ε.Ε.»:

«Η Ε.Ε. θα τους επιβάλει τα νεοφιλελεύθερα γιατρικά της, χωρίς να εξασφαλίσει τις μεταβιβάσεις πόρων που υποσχέθηκε και που είναι απαραίτητες για να ανακάμψουν αυτές οι οικονομίες (την αγροτική πολιτική της Ε.Ε., διαρθρωτικά ταμεία και μεταβιβάσεις πόρων). Εναπόκειται στους πληθυσμούς των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης να αποφασίσουν αν θέλουν να ενταχθούν με τέτοιες συνθήκες σε αυτή την Ε.Ε.

Εμείς, μέσα στην Ε.Ε., θα παλέψουμε ώστε αυτοί οι πληθυσμοί να υπάγονται στους ίδιους κανόνες και να διαθέτουν τα ίδια κοινωνικά, οικολογικά, πολιτικά και δημοκρατικά δικαιώματα. Προτείνουμε στον κόσμο της εργασίας, στις γυναίκες και στους νέους να ενωθούν στον ίδιο αγώνα για μια άλλη Ευρώπη».

Γ) Πάλι ενάντια στο δεσποτισμό (τις αντιδημοκρατικές μεθόδους λήψης των αποφάσεων) που χαρακτηρίζει τη λειτουργία της Ε.Ε. Όπως σωστά περιγράφεται στο κείμενο, η αντιδημοκρατική λειτουργία της Ε.Ε., που παραδίδει στις κρατικές γραφειοκρατίες τον πλήρη έλεγχο της Ε.Ε. αποτελεί οπισθοδρόμηση ακόμα και σε σχέση με την αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία:

«Με αυτόν τον τρόπο η νεοφιλελεύθερη Ευρώπη διαφεύγει από την πίεση των εργατικών τάξεων, που τίθενται σε ανταγωνισμό μεταξύ τους, από χώρα σε χώρα, μέσω της ανισότητας των συνθηκών εργασίας και της κοινωνικής νομοθεσίας. Είναι με αυτό τον τρόπο που προσπαθεί να ελέγξει –πίσω από και πάνω στην πλάτη των λαών- τις πολυάριθμες συγκρούσεις συμφερόντων ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις. [...] Αυτός ο κρατικός μηχανισμός ούτε μπορεί να χρησιμοποιηθεί ούτε μπορεί να μεταρρυθμιστεί προς όφελος των λαών ή του κόσμου της εργασίας. Πρέπει να ανατραπεί ώστε να ανοίξει μια ριζικά δημοκρατική και από τα κάτω συντακτική διαδικασία. Εναπόκειται στους λαούς και στον κόσμο της εργασίας να αποφασίσουν σε ποια Ευρώπη θέλουν να ζήσουν, με ποιες θεσμοθετημένες σχέσεις ανάμεσα στα κράτη-μέλη και πάνω σε ποιες κοινωνικές και οικονο-

μικές βάσεις. [...] το ελάχιστο που πρέπει να απαιτήσουμε είναι οποιαδήποτε «νέα συνθήκη» ή «Σύνταγμα» να υποβληθεί προς έγκριση, σ' ένα δημοψήφισμα που θα οργανωθεί ταυτόχρονα σε όλα τα κράτη-μέλη και τις υποψήφιες χώρες».

Δ) Πάλι ενάντια στο νεοφιλελευθερισμό- οι άνθρωποι πάνω από τα κέρδη.

Ασυμβίβαστη πάλι ενάντια στη διάλυση των δημόσιων υπηρεσιών και την ιδιωτικοποίησή τους (μεταφορές, ενέργεια, νερό), με τις καταστρεπτικές συνέπειές τους: αύξηση των τιμών, αυξανόμενη κοινωνική ανισότητα και κοινωνική ανασφάλεια:

«Επειδή πρόκειται πια για ένα σύστημα, δεν μπορούμε να αλλάξουμε αυτή τη νεοφιλελεύθερη δυναμική με ημίμετρα. Πρέπει να αλλάξουμε ριζικά τις προτεραιότητες: οι κοινωνικές ανάγκες της μάζας του πληθυσμού πάνω από τα κέρδη του μεγάλου κεφαλαίου.

Το εναλλακτικό μας πρόγραμμα είναι τόσο απλό, εύκολο και καθαρό όσο και το νεοφιλελεύθερο των αφεντικών: μια θέση εργασίας πλήρης και σταθερή, ένας αξιοπρεπής μισθός, ένα εισόδημα αναπλήρωσης που επιτρέπει να ζεις (σε περίπτωση ανεργίας, ασθένειας, αναπηρίας, συνταξιοδότησης). Δραστική μείωση του χρόνου εργασίας χωρίς μισθολογική απώλεια, χωρίς αύξηση των ρυθμών εργασίας, με αντισταθμιστικές προσλήψεις. Δικαίωμα στη στέγη, στην παιδεία και στην επαγγελματική εκπαίδευση, στην περίθαλψη, όλα αυτά σε καλή ποιότητα. Πρόσβαση στα δημόσια μεταφορικά μέσα. Αυτά τα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώ-

ματα θα ισχύουν για όλους τους εργαζόμενους, αυτόχθονες και μετανάστες, άνδρες και γυναίκες.

Η εφαρμογή τους απαιτεί: Τη ριζική επέκταση των δημόσιων υπηρεσιών – την αναδιάρθρωση του κρατικού προϋπολογισμού (και κατά συνέπεια, της φορολογίας) που θα αυξάνει δραστικά τις κοινωνικές δαπάνες, τη δραστική αναδιανομή των εισοδημάτων του κεφαλαίου προς όφελος της εργασίας. Για να γίνει αυτό, θα πρέπει να ληφθούν όλα τα αντικαπιταλιστικά μέτρα που απαιτούνται, ώστε η ιδιωτική ιδιοκτησία να ελεγχθεί και, αν χρειάζεται, να απαλλοτριωθεί και να αντικατασταθεί από τη δημόσια και κοινωνική ιδιοκτησία».

Ε) Πάλι για τη δημιουργία μιας άλλης ευρωπαϊκής Αριστεράς, απαλλαγμένης από τη νεοφιλελεύθερη στροφή της σοσιαλδημοκρατίας και του ρεφορμισμού των Κ.Κ. Πάλι για να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για μια σοσιαλιστική Ευρώπη, δημοκρατική, ειρηνική και με αλληλεγγύη στα παγκόσμια απελευθερωτικά κινήματα:

«Εμείς, τα αντικαπιταλιστικά κόμματα και κινήματα της Ευρώπης, παλεύουμε ενάντια στην Ε.Ε., στους θεσμούς και στις πολιτικές της, όχι με στόχο την υπεράσπιση του εθνικού μας καπιταλιστικού κράτους, αλλά στο όνομα μιας Ευρώπης διαφορετικής: κοινωνικής, δημοκρατικής, ειρηνικής και αλληλέγγυας. Παλεύουμε για μια ριζοσπαστική ανατροπή της υπάρχουσας πολιτικής, για την προοπτική μιας δημοκρατικής σοσιαλιστικής κοινωνίας, χωρίς την εκμετάλλευση της εργασίας ή την καταπίεση των γυναικών, που θα βασίζεται στη

βιώσιμη ανάπτυξη- για ένα αυτοδιαχειριζόμενο σοσιαλισμό από τα κάτω».

Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι η ύπαρξη της Ε.Ε. διευρύνει τις δυνατότητες συνεργασίας και κοινών αγώνων ολόκληρης της ευρωπαϊκής Αριστεράς. Η κατάργηση των διασυνοριακών ελέγχων, αλλά και πολύ περισσότερο, η ύπαρξη ενός ορατού, κοινού αντιπάλου (των ιδίων των θεσμών της Ε.Ε.) που απλώνει το νεοφιλελευθερισμό, εξαναγκάζει το εργατικό κίνημα και την Αριστερά της Ευρώπης σε κοινή δράση.

Ωστόσο, τα παραπάνω θέτουν ένα βασικό ερώτημα: Η σοσιαλιστική προοπτική είναι πλέον εφικτή μόνο σε πανευρωπαϊκό επίπεδο; Η σοσιαλιστική επανάσταση θα προέλθει από ένα κόμμα (ή συνασπισμό κομμάτων) της αντικαπιταλιστικής Αριστεράς, που θα είναι πανευρωπαϊκό και θα αφορά μια πανευρωπαϊκή σοσιαλιστική επανάσταση; Με άλλα λόγια, η «εθνική» σοσιαλιστική επανάσταση, είναι ανέφικτη σε μια μόνο ευρωπαϊκή χώρα;

Το ζήτημα είναι πρωταρχικής σημασίας, γιατί η αποδοχή μιας τέτοιας θέσης από την Αριστερά, θα οδηγούσε στο εσωτερικό κάθε κράτους-μέλους σε μια μεταρρυθμιστική πολιτική αναμονής της... πανευρωπαϊκής επανάστασης.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία, ότι η σοσιαλιστική κοινωνία δεν είναι εφικτή εντός των εθνικών συνόρων. Ο καπιταλισμός είναι ένα παγκόσμιο, «οικουμενικό» σύστημα. Καμιά οικονομία, όχι μόνο δεν είναι δυνατόν να επιβιώσει στην απομόνωση, αλλά και ο πλούτος κάθε κοινωνίας εξαρτάται από την παραγωγή σ' όλες τις γωνιές του πλανήτη. Αυτό σημαίνει, ότι καμιά κοινωνία δεν μπορεί να αναπτύξει μια «αυτόνομη» σοσιαλιστική οικονομία, αν οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις κυριαρχούνται από τις καπιταλιστικές σχέσεις παρα-

γωγής. Αναπόφευκτα αυτές θα διεισδύσουν στο εσωτερικό της χώρας, θα αλλοιώσουν το χαρακτήρα του απομονωμένου εργατικού κράτους και στο τέλος θα το καταστρέψουν. Αυτό ακριβώς συνέβη και με τη Ρωσική Επανάσταση του 1917, από τη στιγμή που απέτυχε η παγκόσμια επανάσταση (αρχικά, απέτυχε η πανευρωπαϊκή επανάσταση, που βρισκόταν σε εξέλιξη μέχρι τα τέλη του 1923). Η οικονομική απομόνωση έφερε την πείνα, την εξαθλίωση και την οικονομική καταστροφή. Αυτά με τη σειρά τους οδήγησαν στο συγκεντρωτισμό της κομματικής και κρατικής δομής στη Ρωσία, στο μονοκομματισμό, και τελικά επέβαλαν τη δικτατορία του Στάλιν (1927). Από το σημείο αυτό και μετά, η προσπάθεια να φτάσει η Ρωσία και να ξεπεράσει τις καπιταλιστικές χώρες της δυτικής Ευρώπης (ιδιαίτερα μπροστά στον κίνδυνο μιας στρατιωτικής αντιπαράθεσης, που πήρε σάρκα και οστά με την άνοδο του Χίτλερ στη Γερμανία), οδήγησε στην κατάργηση όλων των εργατικών δικαιωμάτων, την άγρια καταπίεση (και καταλήστευση) των αγροτών και τη δολοφονία όλων των ιστορικών ηγετών του Μπολσεβίκικου κόμματος. Στο εσωτερικό της Ρωσίας, ο σταλινισμός «έντυνε» την αντεπαναστατική πολιτική του με σοσιαλιστικά σύμβολα, ενώ ταυτόχρονα διαστρέβλωνε τον επαναστατικό μαρξισμό, «καλύπτοντας» το μεγαλορώσικο σωβινισμό του, με τη θεωρία του «σοσιαλισμού σε μια μόνο χώρα».

Τόσο για τον Μαρξ όσο και για τον Λένιν, ο σοσιαλιστικός μετασχηματισμός δεν είναι εφικτός σε απομόνωση, σε μια μόνο χώρα. Επειδή ο ίδιος ο καπιταλισμός δημιούργησε μια οικουμενική οικονομία, γι' αυτό τόνιζαν το διεθνισμό, την ανάγκη της παγκόσμιας επανάστασης. Ο σοσιαλισμός θα εκκινήσει (αναγκαστικά) από το σημείο παγκοσμιοποίησης του καπιταλισμού, ενώ θα το απλώσει πολύ περισσότερο. Η οικο-

νομική του βάση θα είναι πραγματικά οικουμενική, απελευθερωτική και όχι καταστροφική και ιμπεριαλιστική, όπως συμβαίνει σήμερα.

Παράδοξα (αλλά όχι ανεξήγητα) κόμματα, που μέχρι πριν λίγα χρόνια ήταν υπέρ του σταλινικού μοντέλου του «σοσιαλισμού σε μια μόνο χώρα», τώρα «αποδέχονται» τη θέση του επαναστατικού μαρξισμού, ότι δηλαδή σοσιαλισμός σε μία μόνον χώρα δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί. Αλλά το κάνουν αυτό, για να καταλήξουν στο αντεπαναστατικό συμπέρασμα ότι η σοσιαλιστική επανάσταση δεν είναι εφικτή ουσιαστικά σε καμιά χώρα, αν δεν πραγματοποιηθεί πανευρωπαϊκά! Διαβάζουμε στις θέσεις του Προγραμματικού Συνεδρίου του Συνασπισμού (Μάιος – Ιούνιος 2003):

«Η ευρωπαϊκή Αριστερά έχει αποδεχθεί τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης γιατί θεωρεί πως αυτή ευνοεί τους δικούς της στόχους. Αφού η ιστορική εμπειρία διδάσκει πως σοσιαλισμός δεν μπορεί να εγκαθιδρυθεί σε μια μόνη χώρα, πόσο μάλλον όταν η χώρα είναι μικρή και οικονομικά αδύναμη, το πεδίο ταξικών, κοινωνικών, πολιτικών και ιδεολογικών αγώνων που ανοίγει η πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης συνιστά το πραγματικό έδαφος όπου ο καταστατικός της στόχος μπορεί να αποβεί ρεαλιστικά εφικτός».²⁸³

Αντίθετα με αυτή τη θέση, ο Λένιν και ο Τρότσκι (που πίστευαν, ακράδαντα, ότι σοσιαλισμός σε μια χώρα δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί), δεν κατέληγαν στο συμπέρασμα ότι η σοσιαλιστική επανάσταση θα ήταν, ταυτόχρονα, παγκόσμια (ή, σε πρώτη φάση, ταυτόχρονη σ' ολόκληρη την Ευρώπη). Η ανισόμετρη ανάπτυξη του καπιταλισμού, οδηγεί

σε διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης την κάθε χώρα, με αποτέλεσμα μια οικονομική ή κοινωνική κρίση, να έχει διαφορετικά αποτελέσματα σε κάθε χώρα. Το γεγονός αυτό οδήγησε τον Λένιν και τον Τρότσκι στο συμπέρασμα, ότι η σοσιαλιστική επανάσταση θα ξεκινούσε αναπόφευκτα από κάποια χώρα μεμονωμένα (από τον «αδύναμο κρίκο»):

«Το ότι καμιά χώρα δεν πρέπει να «περιμένει» τις άλλες στην πάλη της, αυτό είναι μια στοιχειώδεις σκέψη, που είναι χρήσιμο και αναγκαίο να την επαναλαμβάνουμε, για να μην μπορεί κανείς να αντικαταστήσει την ιδέα της παράλληλης διεθνιστικής δράσης με την ιδέα της διεθνιστικής αδράνειας μέσα στη συμμαχία. Χωρίς να περιμένουμε τους άλλους, αρχίζουμε και συνεχίζουμε την πάλη πάνω στο εθνικό έδαφος έχοντας την πλήρη βεβαιότητα ότι η πρωτοβουλία μας θα δώσει μιαν έξαρση στην πάλη των άλλων λαών».²⁸⁴

Πιστεύουμε ότι αυτή η τοποθέτηση διατηρεί την επικαιρότητά της και σήμερα.

Ειδικότερα, στις σημερινές συνθήκες της Ε.Ε., είναι απολύτως βέβαιο ότι η σοσιαλιστική επανάσταση θα ξεκινήσει αρχικά από κάποιο κράτος-μέλος, δεν θα είναι ταυτόχρονη σε ολόκληρη την Ευρώπη. Όπως δείξαμε στην παρούσα ανάλυσή μας, η Ε.Ε. είναι συνασπισμός κυρίαρχων, ανεξάρτητων κρατών. Πράγμα που σημαίνει τρία βασικά πράγματα:

Πρώτον, η ανισόμετρη οικονομική ανάπτυξη εξακολουθεί να έχει πολύ διαφορετικά αποτελέσματα σε κάθε κράτος – μέλος (τα «μη συμμετρικά σοκ» που περιγράψαμε στην ενότητα «Η πορεία της οικονομικής ολοκλήρωσης»).

Δεύτερον, η οικονομία εξακολουθεί να βρίσκεται κάτω από τον έλεγχο του εθνικού κράτους (και των καπιταλιστών του), συνεπώς είναι το εθνικό κράτος αυτό που οργανώνει την οικονομική, κοινωνική και ταξική κυριαρχία στο εσωτερικό κάθε κράτους-μέλους.

Τρίτον, η «κοινωνική συναίνεση», ο τρόπος με τον οποίο οι υποτελείς κοινωνικά τάξεις (οι εργαζόμενοι και οι αγρότες) ενσωματώνονται στην πολιτική της άρχουσας τάξης, οργανώνεται σε εθνικό επίπεδο. Οι εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, διεξάγονται από τα κόμματα (σ' ολόκληρη την Ευρώπη) όχι εν ονόματι κάποιου «ευρωπαϊκού οράματος», αλλά για την υπεράσπιση του «εθνικού συμφέροντος», ότι δηλαδή οι εκπρόσωποι που θα εκλεγούν θα εκφράσουν το «εθνικό συμφέρον» στην «Ευρώπη». Επιπλέον, η συνδικαλιστική γραφειοκρατία κάθε χώρας, συμβιβάζεται (ή ξεπουλάει) τους εργαζόμενους όχι στο όνομα της «Ευρώπης», αλλά «για το συμφέρον της εθνικής οικονομίας».

Επομένως, είναι η εξέλιξη της αυτόνομης δυναμικής κάθε χώρας, που καθορίζει τους ρυθμούς της συναίνεσης ή της ρήξης με τους ιδεολογικούς και πολιτικούς μηχανισμούς χειραγώγησης των υποτελών τάξεων.

κεφάλαιο 7

Ο Λένιν και ο Τρότσκι για την... Ευρωπαϊκή Ένωση!

Ο προβληματισμός (αλλά και οι προσπάθειες) για την πιθανότητα δημιουργίας μιας ενωμένης Ευρώπης δεν είναι σημερινή. Τόσο από τα Δεξιά όσο και από τα Αριστερά, η όλη προβληματική κορυφώθηκε στη διάρκεια του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, ενώ κατείχε σημαντική θέση στις δεκαετίες του 1920 και του 1930. Παρ' ότι έχουν περάσει αρκετές δεκαετίες έκτοτε, επειδή οι αιτίες που δημιουργούσαν την όλη συζήτηση έχουν ομοιότητα με τις σημερινές, οι τότε αντιπαραθέσεις έχουν εξαιρετική επικαιρότητα σήμερα. Το ζήτημα για την Αριστερά ετίθετο ως εξής: μπορούσαν οι άρχουσες τάξεις των διαφόρων χωρών της Ευρώπης να ξεπεράσουν «ειρηνικά» τις μεταξύ τους διαφορές, για να υπάρξει μια ενιαία ευρωπαϊκή οικονομία και σταδιακά ένα ευρωπαϊκό υπερκράτος ή χρειαζόταν γι' αυτό ανατροπή του καπιταλισμού; Στις δεκαετίες του 1920 και 1930, η βάση της συζήτησης, από τα Δεξιά, ήταν πως η Ευρώπη θα ξεπεράσει τη «βαλκανοποίησή» της για να μπορέσει να ανταγωνιστεί σε ισότιμη βάση τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία (!) χωρίς να κατακυλλήσει, ξανά, σε καταστροφικούς οικονομικούς ανταγωνισμούς και πολέμους μεταξύ ευρωπαϊκών κρατών. Όπως αντι-

λαμβάνομαστε, στη βάση του, το πρόβλημα είναι το ίδιο και σήμερα. Στην πραγματικότητα, αν «κρύβαμε» τα ονόματα Λένιν, Τρότσκι, Μπριάν, Μακντόναλντ, Στρέζεμαν κ.λπ., και εκσυγχρονίζαμε μέτρια τα κείμενα, θα είχαμε την αίσθηση ότι η συζήτηση διεξάγεται στο παρόν.

Στα μέσα του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου η αριστερά των σοσιαλιστικών κομμάτων (και αρχικά και οι Μπολσεβίκοι) είχαν υιοθετήσει το σύνθημα των Ενωμένων Σοσιαλιστικών Πολιτειών της Ευρώπης. Στη συνέχεια ο Λένιν το απέρριψε. Ο λόγος που το απέρριψε, δεν ήταν λόγοι αρχής, αλλά τακτικοί λόγοι. Θεωρούσε ότι δεν υπήρχε η αναγκαία θεωρητική σαφήνεια, ενώ επιπλέον, «το σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης μπορούσε να οδηγήσει σε μια αντίληψη σύμφωνα με την οποία η προλεταριακή επανάσταση θα έπρεπε να αρχίσει ταυτόχρονα το λιγότερο σ' ολόκληρη την ευρωπαϊκή ήπειρο».²⁸⁵

Ο Λένιν θεωρούσε ότι οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθούν από τους καπιταλιστές. Η βάση της επιχειρηματολογίας του ήταν ότι σε συνθήκες καπιταλισμού, είναι αδύνατη η ισόμετρη οικονομική ανάπτυξη μεταξύ των διαφόρων κρατών. Αυτό συνεπάγεται ότι κάθε χώρα έχει διαφορετικά επίπεδα οικονομικής δύναμης και «σφαιρών επιρροής», κάθε χώρα εντάσσεται στο διεθνή καταμερισμό εργασίας με διαφορετικό τρόπο. Καμία άρχουσα τάξη δεν θα παραιτηθεί ποτέ «οικειοθελώς» από το μερίδιο που της αντιστοιχεί και να το «μοιραστεί» ισότιμα με άλλες άρχουσες τάξεις, ενώ αντίθετα, θα προσπαθεί να το επεκτείνει σε βάρος των άλλων.

Για τον Λένιν, η οποιαδήποτε προσπάθεια συνύπαρξης των καπιταλιστών σε Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, θα πρέπει να γίνει στη βάση μιας «μοιρασιάς» σε σχέση με τη δύναμη

της κάθε άρχουσας τάξης. Ωστόσο, η μοιρασιά «σύμφωνα με τη δύναμη» είναι αδύνατη, γιατί η «δύναμη» είναι διαρκώς μεταβαλλόμενη. Ο Λένιν αναφέρει ότι η Γερμανία και η Ιαπωνία δυνάμωσαν πολλές φορές περισσότερο απ' ότι η Αγγλία και η Γαλλία στα χρόνια που μεσολάβησαν μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Επομένως, σε μια προσπάθεια οικοδόμησης μιας Ενωμένης Ευρώπης από τα πάνω, το ζήτημα της ιεραρχικής θέσης της κάθε άρχουσας τάξης θα αποτελούσε πηγή μόνιμων διαφωνιών και αντιπαραθέσεων που θα έθεταν διαρκώς το όλο οικοδόμημα σε αμφισβήτηση.

Κατά τον Λένιν, τα παραπάνω δεν αναιρούσαν την πιθανότητα να υπάρξει μια «προσωρινή συμφωνία» ανάμεσα στα ευρωπαϊκά καπιταλιστικά κράτη. Ωστόσο, αυτή θα ήταν εξ' αρχής επισφαλής (αυτό που εμείς ονομάσαμε στην ανάλυση που προηγήθηκε «ασταθείς ισορροπία»), ενώ θα ήταν αντιδραστική στο περιεχόμενό της. Θα ήταν μια ιμπεριαλιστική συμμαχία που θα απειλούσε την ανθρωπότητα, θα είχε σαν στόχο τη μεγαλύτερη εκμετάλλευση των εργαζομένων της Ευρώπης, την κατάπνιξη της σοσιαλιστικής επανάστασης σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα, ενώ ο Λένιν κάνει την εκπληκτική πρόβλεψη ότι θα «σήμαινε οικονομική στασιμότητα» (συγκρίνεται τη μετα-Μάαστριχτ Ε.Ε. με αυτή την πρόβλεψη). Το πλήρες κείμενο του Λένιν το παραθέτουμε στο τέλος αυτού του κεφαλαίου.

Με τη συλλογιστική του Λένιν, ο Τρότσκι συμφωνούσε απολύτως:

«Η σχετικά πλήρης οικονομική ένωση της Ευρώπης από τα πάνω, που θα ήταν το αποτέλεσμα μιας συμμαχίας ανάμεσα στις καπιταλιστικές κυβερνήσεις, είναι μια ουτοπία. Έτσι τα πράγματα δεν μπορούν να πάνε

πιο μακριά από επιμέρους συμβιβασμούς και ημίμετρα. Κατά συνέπεια η ίδια η οικονομική ένωση της Ευρώπης, που υπόσχεται τεράστια πλεονεκτήματα στους παραγωγούς και τους καταναλωτές, όπως και στην ανάπτυξη γενικά της κουλτούρας, γίνεται το επαναστατικό καθήκον του ευρωπαϊκού προλεταριάτου που παλεύει ενάντια στον ιμπεριαλιστικό προστατευτισμό και το όργανό του το μιλιταρισμό».²⁸⁶

Τώρα, διαβάστε προσεκτικά το παρακάτω κείμενο του Τρότσκι (που αναφέρεται στην πιθανότητα ειρηνικής ενοποίησης της Ευρώπης από τους καπιταλιστές), θαυμάστε την κρυστάλλινη λογική του, και συγκρίνετε τις θέσεις και απόψεις του με τα σημερινά προβλήματα της Ε.Ε.(εβδομήντα ολόκληρα χρόνια μετά!):

«Πως μπορεί να ενωθεί η Ευρώπη; (4 Οκτώβρη 1929)

Ο Μπριάν* νιώθει την ανάγκη να βελτιώσει την ιστορική μοίρα 350 εκατομμυρίων Ευρωπαίων, που είναι οι φορείς του

* Αριστείδης Μπριάν (1862-1932), Γάλλος πολιτικός, ίδρυσε τη σοσιαλιστική εφημερίδα L' Humanite. Εκλέχτηκε βουλευτής των Σοσιαλιστών το 1902, ωστόσο ήδη από το 1906 άλλαξε τόσο πολύ τις πολιτικές του απόψεις ώστε διαγράφηκε από το Σοσιαλιστικό κόμμα. Διετέλεσε 11 φορές πρωθυπουργός, και το 1909 με τη χρήση βίας σταμάτησε την απεργία των σιδηροδρομικών. Από το 1915 μέχρι το 1917, στη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, ήταν επικεφαλής κυβέρνησης συνασπισμού. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, ως υπουργός εξωτερικών, εργάστηκε με τον Γουστάβο Στρέζεμαν, υπουργό εξωτερικών της Γερμανίας, για τη γαλλογερμανική επαναπροσέγγιση. Πήραν και οι δυο το βραβείο Νόμπελ για την ειρήνη το 1926. Το 1927 σε ομιλία του στην Κοινωνία των Εθνών

υψηλότερου πολιτισμού, αλλά δεν καταφέρνουν να ζήσουν έστω κι ένα μόνο αιώνα χωρίς μια δωδεκάδα πολέμους και επαναστάσεις. Για χάρη της ειρήνευσης του πλανήτη μας, ο κ. Μακντόναλντ** διέσχισε τον Ατλαντικό ωκεανό. Στην ημερήσια διάταξη βρίσκονται οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, ο αφοπλισμός, η ελευθερία του εμπορίου, η ειρήνη. Παντού, οι διπλωμάτες των κεφαλαιοκρατών μαγειρεύουν μια φιλειρηνική σούπα. Λαοί της Ευρώπης, λαοί όλου του κόσμου, πάρτε όλοι τις κουτάλες κι ετοιμαστείτε να φάτε.

Γιατί όλη αυτή η φασαρία; Στο τέλος-τέλος, οι σοσιαλιστές δεν είναι αυτοί που βρίσκονται στις κυβερνήσεις των πιο σημαντικών χωρών της Ευρώπης κι, αν δεν είναι εκεί κιόλας, δεν είναι αυτοί που ετοιμάζονται ν' ανέβουν; Ναι, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο! Είναι κιόλας φανερό ότι το σχέδιο του Μπριάν και το σχέδιο του Μακντόναλντ επιδιώκουν την «ειρήνευση» της ανθρωπότητας από διαμετρικά αντίθετες κατευθύνσεις. Ο

στη Γενεύη κάλεσε τις χώρες της Ευρώπης να προχωρήσουν σε ένα «είδους ομοσπονδιακού δεσμού».

** Μακντόναλντ (1866-1937), ο πρώτος Βρετανός πρωθυπουργός από το Εργατικό κόμμα. Από τους ιδρυτές του Εργατικού κόμματος με το οποίο εκλέχθηκε βουλευτής το 1906. Έγινε πρόεδρος του κόμματος το 1911 αλλά εξαναγκάστηκε, τρία χρόνια αργότερα, σε παραίτηση όταν αρνήθηκε να υποστηρίξει την είσοδο της Βρετανίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Το 1922 ξανάγινε πρόεδρος του κόμματος. Το 1924 έγινε πρωθυπουργός, ωστόσο η κυβέρνησή του κατέρρευσε από κατηγορίες ότι ήταν πολύ φιλική προς την Σοβιετική Ένωση. Το 1925, στο συνέδριο του Εργατικού κόμματος, συνέβαλε αποφασιστικά στο να αποκηρύξει το κόμμα τον κομμουνισμό. Το 1929 ξανάγινε πρωθυπουργός. Το 1931(ενώ είχε ξεσπάσει η Μεγάλη Ύφεση) παραιτήθηκε όταν αρνήθηκε να εφαρμόσει το οικονομικό πρόγραμμα του κόμματος. Ξανασημάτισε, αμέσως, κυβέρνηση με την υποστήριξη του Συντηρητικού κόμματος και των Φιλελευθέρων. Το Εργατικό κόμμα τον καθαίρεσε από πρόεδρο του κόμματος.

Μπριάν θέλει να ενοποιήσει την Ευρώπη σαν μέτρο άμυνας απέναντι στην Αμερική. Ο Μακντόναλντ θέλει να κερδίσει την ευγνωμοσύνη της Αμερικής δίνοντάς της τη βοήθειά του για να καταπιέσει την Ευρώπη. Δυο τραίνα που τρέχουν με ιλιγγιώδη ταχύτητα το ένα καταπάνω στο άλλο με σκοπό να σώσουν τους επιβάτες από τη... σύγκρουση.

Έφτασε να σουφρώσουν οι Ηνωμένες πολιτείες τα φρύδια τους για να ακυρωθεί η αγγλογαλλική ναυτική συμφωνία της 28 Ιούλη. Το επεισόδιο αυτό μας δείχνει πεντακάθαρα ποιος ακριβώς είναι ο συσχετισμός δυνάμεων στο σημερινό κόσμο. «Μην σας πέρασε από το μυαλό ότι είμαι διατεθειμένη να συμμορφωθώ με οποιεσδήποτε διαπραγματεύσεις διεξάγετε εσείς στις όχθες της Μάχης;» έστειλε το μήνυμα η Αμερική. «Αν σκοπεύετε να συζητήσετε σοβαρά, τότε να μπειτε στον κόπο να' ρθείτε από τη δική μας μεριά του Ατλαντικού». Κι ο Μακντόναλντ τσακίστηκε να κλείσει δωμάτιο σε αμερικανικό ξενοδοχείο. Αυτό αποδείχθηκε σαν το πιο πραγματοποιήσιμο μέρος του προγράμματος της ειρήνευσης.

Στη Γενεύη, οι επίδοξοι «ενοποιητές» της ευρωπαϊκής ηπείρου δεν αισθάνθηκαν πιο άνετα από τους λούστρους των αμερικανικών στιβανιών στην αντίπερα όχθη του ωκεανού. Τα μάτια τους αλληθώρισαν καθώς δεν τολμούσαν να τα πάρουν από τον Αμερικάνο χωροφύλακα. Ο Μπριάν άρχισε και τέλειωνε τους λόγους του με διακηρύξεις ότι η ενοποίηση της Ευρώπης δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση και για κανένα λόγο να στραφεί ενάντια στην Αμερική. Θεός φυλάξει! Διαβάζοντας αυτούς τους όρκους πίστης, οι Αμερικανοί πολίτικοί θα πρέπει να ένιωσαν δυο λογίων ικανοποιήσεις:

Ο Μπριάν μας φοβάται... αλλά δεν τολμάει ούτε να μας το πει».

Επαναλαμβάνοντας τα λόγια του Μπριάν σε σχέση με την Αμερική, ο Στρέζεμαν* εξαπόλυσε ταυτόχρονα μια καλυμμένη πολεμική εναντίον του. Ο Χέντερσον έκανε πολεμική ενάντια και στους δυο και περισσότερο στο Γάλλο πρωθυπουργό. Να, σε τι εξελίχθηκε η Γενεύη:

Μπριάν: «Σε καμιά περίπτωση ενάντια στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής».

Στρέζεμαν: «Σε καμιά, απολύτως. Μερικοί, όμως, έχουν στο μυαλό τους κι άλλα που δεν τα λένε ανοικτά. Μόνο στη Γερμανία μπορεί να έχει εμπιστοσύνη η Αμερική».

Μακντόναλντ: «Ορκίζομαι στη Βίβλο ότι η νομιμοφροσύνη μεταξύ φίλων είναι αποκλειστικό χάρισμα των Βρετανών και μάλιστα των Σκωτσέζων».

Να, πως δημιουργήθηκε το «νέο διεθνές κλίμα» της Γενεύης.

Η αδυναμία της Ευρώπης των ημερών μας απορρέει πρώτα και κύρια από τον οικονομικό της διαμελισμό. Η δύναμη των Ηνωμένων Πολιτειών απορρέει, αντίθετα, από την οικονομική της ενότητα. Το ζήτημα είναι: Πως θα ρυθμιστούν τα πράγματα έτσι που να μη στραφεί η ενοποίηση της Ευρώπης ενάντια στην Αμερική, χωρίς,

* Γουστάβος Στρέζεμαν (1878-1929), Γερμανός πολιτικός, έγινε βουλευτής το 1907 και στη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου υποστήριξε το γερμανικό ιμπεριαλισμό. Έγινε καγκελάριος μιας βραχύβιας κυβέρνησης το 1923. Από το 1923 έως το 1929 υπήρξε υπουργός των εξωτερικών και μαζί με τον Μπριάν άνοιξαν το δρόμο της (βραχύβιας) γαλλογερμανικής επαναπροσέγγισης.

δηλαδή, να αλλάξει το συσχετισμό των δυνάμεων σε βάρος της Αμερικής.

Η εφημερίδα «Νταϊηλι Χέραλντ», το μισοεπίσημο όργανο του Μακντόναλντ, στο φύλλο της 10 Σεπτεμβρίου 1929, χαρακτήρισε την ιδέα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης σα «χοντροκομμένη», ακόμα και προκλητική. Αν αυτή η φαντασίωση τύχαινε να πάρει σάρκα και οστά, ωστόσο, οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης θα ύψωναν ένα τερατώδες δασμολογικό τείχος απέναντι στις ΗΠΑ, έτσι έγραφε το μισοεπίσημο όργανο του Μακντόναλντ, μ' αποτέλεσμα να στριμωχθεί η Μ. Βρετανία ανάμεσα σε δυο ηπείρους σαν σάντουιτς. Κι η «Νταϊηλι Χέραλντ» συνέχιζε παραπέρα: Πως να περιμένουμε από την Αμερική να μας βοηθήσει, αφού εμείς οι ίδιοι ακολουθούμε τέτοια πορεία προς την ενοποίηση της Ευρώπης; «Η ενέργεια αυτή είναι καθρή παραφροσύνη και ακόμα χειρότερη».

Αδύνατον να ειπωθεί σαφέστερα.

Κανείς δεν ξέρει τι ακριβώς υποτίθεται ότι σημαίνει η δημιουργία Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης στην πράξη. Ο Στρέζεμαν μίκρυνε όλο το ζήτημα, καταντώντας το μια απλή νομισματική μονάδα και ...κοινά γραμματόσημα. Σα να παραπέφτει λίγο. Ο Μπριάν πρότεινε τη «μελέτη» του ζητήματος, που το περιεχόμενο του κανείς δεν γνωρίζει.

Το βασικό καθήκον της ενοποίησης πρέπει να έχει οικονομικό χαρακτήρα, όχι μόνο με την εμπορική, αλλά και με την παραγωγική έννοια. Είναι απαραίτητη η δημιουργία ενός καθεστώτος που θα καταργήσει τα τεχνητά σύνορα ανάμεσα στο ευρωπαϊκό κάρβουνο και το ευρωπαϊκό σίδηρο. Είναι απαραίτητο να δοθεί η δυνα-

τότητα στο σύστημα ηλεκτροδότησης να επεκταθεί όσο το επιτρέπουν οι φυσικές και οικονομικές συνθήκες κι όχι όσο το επιτρέπουν τα σύνορα που καθόρισε η Συνθήκη των Βερσαλλιών. Όλοι οι σιδηρόδρομοι της Ευρώπης πρέπει να ενωθούν και ν' αποτελέσουν ένα μοναδικό δίκτυο και το ίδιο πρέπει να συμβεί μ' όλα τα πράγματα και να συνεχίζεται το ίδιο μοτίβο εσαεί. Όλα αυτά, είναι αδιανόητα χωρίς την καταστροφή του συστήματος της αρχαίας Κίνας που σήμερα στήνει δασμολογικά σύνορα κομματιάζοντας την Ευρώπη. Αυτό, με τη σειρά του, σημαίνει μια μοναδική πανευρωπαϊκή έωση ενάντια στην Αμερική.

Δεν μπορεί να υπάρξει η παραμικρή αμφιβολία ότι αν σαρωθούν τα εσωτερικά δασμολογικά τείχη, η καπιταλιστική Ευρώπη θα έφτανε, μετά από μια περίοδο κρίσεων αναδίπλωσης και αναπροσαρμογής, σε υψηλό επίπεδο στη βάση της καινούργιας κατανομής των παραγωγικών δυνάμεων. Αυτό είναι τόσο αδιαμφισβήτητο όσο και το ότι, μέσα στις κατάλληλες οικονομικές συνθήκες, οι μεγάλες επιχειρήσεις υπερέχουν αποφασιστικά πάνω στις μικρές. Αλλά ποτέ μας δεν ακούσαμε κανένα μικροεργολάβο να παραιτηθεί θεληματικά από τη δουλειά του για χάρη αυτής της αλήθειας. Για να φτάσουν να εξαντλήσουν τα όρια, οι μεγάλοι καπιταλιστές είναι υποχρεωμένοι να καταστρέψουν πρώτα τους μικρούς. Το ίδιο συμβαίνει και με τα κράτη. Τα δασμολογικά τείχη υψώνονται ακριβώς χάρη στα κέρδη που φέρνουν και γι' αυτό είναι απαραίτητα στην κάθε αστική τάξη σε βάρος κάποιας άλλης, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι τα τείχη αυτά καθυστερούν την ανάπτυξη της οικονομίας συνολικά. [...] Αν ο μεγάλος καπιταλι-

στής είναι υποχρεωμένος να καταστρέψει τον μικρό, το ίδιο υποχρεωμένο είναι ένα ισχυρό κράτος να καταλάβει τα ασθενέστερα, προκειμένου να καταργήσει τα δασμολογικά τους τείχη.

Συγκρίνοντας την Ευρώπη του σήμερα με την Γερμανία του παλιού καιρού, όπου υπήρχαν δεκάδες από μικρές γερμανικές πατρίδες και κάθε μια είχε το δικό της τελωνείο, ο Στρέζεμαν προσπάθησε να ανακαλύψει στην οικονομική ενοποίηση της Γερμανίας τον προάγελο της οικονομικής ομοσπονδοποίησης της Ευρώπης και του κόσμου. Ο παραλληλισμός δεν είναι καθόλου κακός. Αλλά ο Στρέζεμαν παρέλειψε να πει ότι, για να επιτευχθεί αυτή η ενοποίηση - και, μάλιστα, αποκλειστικά σε εθνική βάση μόνο - η Γερμανία υποχρεώθηκε να περάσει από μια επανάσταση (1848) και τρεις πολέμους (1864, 1866 και 1870) - για να μη μιλήσουμε για τους πολέμους της Μεταρρύθμισης. Και, στο μεταξύ, μέχρι και τις ημέρες μας, μετά τη «δημοκρατική επανάσταση» (1918), η γερμανική Αυστρία παραμένει ακόμα εκτός Γερμανίας*. [...].²⁸⁷

* Μετά την ήττα του Ναπολέοντα, το Συνέδριο της Βιέννης (1814-1815) επαναχάραξε το χάρτη της Ευρώπης. Ένα από τα αποτελέσματα της συνθήκης ήταν η αντικατάσταση της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (στην οποία υπήρχαν περισσότερα από 240 κρατίδια!) από τη (χαλαρή) Γερμανική Συνομοσπονδία των 39 κρατών τα οποία εκπροσωπούνταν σε μια ανίσχυρη Συνέλευση. Η Πρωσία ηγήθηκε της τελωνιακής ένωσης των περισσότερων γερμανικών κρατών, εκτός της Αυστρίας. Οι επαναστάσεις του 1848, που συντάραξαν τις Ευρωπαϊκές χώρες, επεκτάθηκαν και στη Γερμανία. Εξεγέρσεις έγιναν στη Βαυαρία, την Πρωσία και τη νοτιοδυτική Γερμανία. Η τρομοκρατημένη αριστοκρατία συμφώνησε να αποσταλούν αντιπρόσωποι σε μια συνέλευση στη Φρανκφούρτη στην οποία ψηφίστηκε ένα φιλελεύθερο σύνταγμα για μια ενοποιημένη Γερμανία υπό συνταγματική μοναρχία. Ωστόσο η εξέγερση κατεστάλη

Από την αρχή το κείμενο του Τρότσκι μας ...παραπέμπει στο παρόν. Η συζήτηση μεταξύ Μπριάν, Στρέζεμαν, και Μακντόναλντ θυμίζουν έντονα τις δηλώσεις των Μπλερ, Σρέντερ, Σιράκ και Φίσερ, ότι η Ε.Ε. δεν θα μετατραπεί σε ανταγωνιστή των ΗΠΑ. Και τότε, όπως και σήμερα, ήταν η Γαλλία η πλέον ...«αντιαμερικανική». Και τότε, όπως και σήμερα, η Βρετανία φοβόταν ότι η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», ενδεχομένως, θα την απομόνωνε από τον «αμερικάνο φίλο», με τον οποίο έχει πολλά και κοινά συμφέροντα.

Η ουσία της σκέψης του Τρότσκι, είναι ότι μια ενοποιημένη καπιταλιστική Ευρώπη προϋποθέτει τη δημιουργία μιας ενιαίας οικονομίας, χωρίς άτυπους ή τυπικούς δασμούς, χωρίς τα εθνικά κράτη να μπορούν να παρεμποδίζουν την πανευρω-

στην Αυστρία, η οποία αρνήθηκε τη συμμετοχή της στη γερμανική ενοποίηση. Η εξέγερση τελικά κατεστάλη και στη Γερμανία. Η ενοποίηση της Γερμανίας έγινε υπό τον «σιδηρό» καγκελάριο Μπίσμαρκ και τη στρατιωτική δύναμη της Πρωσίας υπό τον Γουλιέλμος Α' (ενοποίηση με «αίμα και σίδηρο»). Ο πρώτος πόλεμος έγινε το 1864- η Πρωσία μαζί με την Αυστρία, ενάντια στη Δανία και τα εδάφη που κατείχε σε γερμανικά κράτη. Οι διαφωνίες Πρωσίας και Αυστρίας για το μοίρασμα των κατεχόμενων εδαφών, οδήγησε στο δεύτερο πόλεμο, μεταξύ Πρωσίας-Αυστρίας το 1866, στον οποίο ηττήθηκε η Αυστρία (ο Πόλεμος των Επτά Εβδομάδων). Για να υπερνικηθούν οι φόβοι των νότιων γερμανικών κρατών μιας πρωσικής ηγεμονίας, ο Μπίσμαρκ ανέλαβε το τρίτο βήμα, τον πόλεμο ενάντια στην Γαλλία το 1870. Ο τότε Γάλλος αυτοκράτορας Ναπολέον Γ' πίεζε τον Πρώσο ηγεμόνα Γουλιέλμος Α' να «υποσχεθεί» ότι δεν θα διεκδικούσε τον (τότε) χηρεύοντα θρόνο της Ισπανίας. Τελικά η Γαλλία κήρυξε τον πόλεμο στην Πρωσία. Ο Μπίσμαρκ εκμεταλλεύτηκε την κήρυξη του πολέμου από τη Γαλλία για να προκαλέσει γερμανικό «εθνικό» ξεσηκωμό. Η ενωμένη Γερμανία υπό την Πρωσία κατανίκησε τους Γάλλους- το Παρίσι κατελήφθη το 1871. Στις Βερσαλλίες το 1871 ο Γουλιέλμος Α' στέφθηκε αυτοκράτορας της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, του Δεύτερου Ράιχ.

παϊκή επέκταση του κεφαλαίου. Η επέκταση του κεφαλαίου να μπορεί να δημιουργήσει έναν πανευρωπαϊκό καπιταλισμό χωρίς συγκεκριμένη εθνική βάση- «όσο το επιτρέπουν οι φυσικές και οικονομικές συνθήκες κι όχι όσο το επιτρέπουν τα σύνορα». Μπορεί σήμερα να μην υπάρχουν τα δασμολογικά τείχη, ωστόσο, όπως είδαμε, υπάρχει ένα σύνολο άτυπων εμποδίων, όσο και ο κυριαρχικός ρόλος του εθνικού κράτους, που παρεμποδίζουν τη διαμόρφωση μιας πραγματικά πανευρωπαϊκής οικονομίας.

Κατά τον Τρότσκι, αν επιτυγχάνονταν σ' ολόκληρη την Ευρώπη συνθήκες «τέλειου ανταγωνισμού», τότε αναπόφευκτα όπως το μεγάλο κεφάλαιο κυριαρχεί στο μικρό, το ίδιο θα συνέβαινε και με τα εθνικά κράτη που αποτελούν την καπιταλιστική Ευρώπη. Τα ισχυρότερα κεφάλαια, των μεγαλύτερων και ισχυρότερων κρατών, θα κυριαρχούσαν επί των μικρότερων. Αυτή η αναδιάρθρωση του κεφαλαίου, σε μια ενιαία καπιταλιστική Ευρώπη, δεν μπορεί να γίνει ειρηνικά, αυτό είναι το νόημα της τελευταίας παραγράφου, με το παράδειγμα της γερμανικής ενοποίησης. Η διαδικασία αυτή καθαυτή (της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»), θα απαιτούσε πολέμους (είτε στρατιωτικούς είτε οικονομικούς) και επαναστάσεις. Θα προκάλούσε αναπόφευκτα, στην ίδια της την εξέλιξη, τεράστιες αναταράξεις, που κάθε στιγμή, θα έθεταν το όλο εγχείρημα υπό αμφισβήτηση (και προ του «κινδύνου» της εργατικής επανάστασης).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί, ότι η Κομμουνιστική Διεθνής το 1923 υιοθέτησε το σύνθημα των Ενωμένων Σοσιαλιστικών Πολιτειών της Ευρώπης, με βασικό υποστηρικτή τον Τρότσκι. Ακόμα και το 1926 (παρ' ότι ήδη είχαν αρχίσει οι διώξεις των «τροτσκιστών») η Κομμουνιστική Διεθνής υποστήριζε:

«Είναι πολύ σημαντικό όχι μόνο να έχουμε μια κριτική στάση απέναντι στο αστικό – σοσιαλιστικό σύνθημα («Παν-Ευρώπη») συντρίβοντας το απατηλό ειρηνιστικό του περιεχόμενο, αλλά και να του αντιτάξουμε, ταυτόχρονα, ένα ενεργητικό σύνθημα που να μπορεί πραγματικά να είναι ένα περιεχτικό πολιτικό σύνθημα, για τα μεταβατικά μας αιτήματα. Την επόμενη περίοδο, το σύνθημα των Ενωμένων Σοσιαλιστικών Πολιτειών της Ευρώπης, πρέπει να χρησιμεύσει στα ευρωπαϊκά Κομμουνιστικά Κόμματα, σαν περιεχτικό πολιτικό σύνθημα».²⁸⁸

Η επιχειρηματολογία του Τρότσκι (υπέρ αυτού του συνθήματος) ήταν η ακόλουθη:

«Για να υπερασπίσουμε το σύνθημα των Ενωμένων Σοβιετικών Πολιτειών της Ευρώπης σημειώναμε στα 1915 πως ο νόμος της ανισόμερης εξέλιξης δεν αποτελεί από μόως του ένα επιχείρημα ενάντια σε αυτό το σύνθημα. Πραγματικά, η ανισότητα της ιστορικής ανάπτυξης είναι με τη σειρά της άνιση σε σχέση με τα διάφορα κράτη και ηπείρους: οι ευρωπαϊκές χώρες αναπτύσσονται συγκριτικά άνισα η μια με την άλλη, ωστόσο, μπορεί κανείς να πει με απόλυτη βεβαιότητα πως από ιστορική άποψη δεν υπάρχει προηγούμενο, τουλάχιστο στη διάρκεια της ιστορικής εποχής που μπορεί κανείς να εξετάσει, που μια απ' αυτές τις χώρες να ξεπέρασε τις άλλες τόσο όσο η Αμερική ξεπέρασε την Ευρώπη. Υπάρχει μια κλίμακα ανισότητας για την Αμερική και μια άλλη για την Ευρώπη. Οι ιστορικές και γεωγραφικές συνθήκες καθόρισαν από τα πριν ανάμεσα

στις χώρες της Ευρώπης μια οργανική συνάφεια τόσο ουσιώδη ώστε δεν μπορούν με κανένα τρόπο να ξεφύγουν απ' αυτή. Οι σημερινές αστικές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις μοιάζουν με δολοφόνους δεμένους στο ίδιο άρμα. Όπως έχουμε κιόλας πει η επανάσταση στην Ευρώπη θα έχει σε τελευταία ανάλυση μια αποφασιστική σπουδαιότητα για την Αμερική. Μα άμεσα, με τον πιο κοντινό ιστορικό υπολογισμό, η επανάσταση στη Γερμανία, θα έχει πολύ πιο μεγάλη σπουδαιότητα για τη Γαλλία παρά για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Βόρειας Αμερικής. Από αυτή τη σχέση που δημιουργήσε η Ιστορία, βγαίνει η πολιτική ζωτικότητα του συνθήματος της Ομοσπονδίας των Σοβιέτ της Ευρώπης».²⁸⁹

Το σύνθημα της Ομοσπονδίας των Σοβιέτ της Ευρώπης μετά το 1925 άρχισε σιγά-σιγά να εγκαταλείπεται. Εγκαταλείφθηκε σαν «τροτσκιστικό» από τους σταλινικούς, αλλά και δεν μπόρεσε να «ριζώσει» στο τότε εργατικό κίνημα. Ο λόγος ήταν η υποχώρηση του εργατικού και επαναστατικού κύματος που κατέκλυζε μέχρι τότε την Ευρώπη. Υποχώρηση, που έφερε επιπλέον, και την εγκατάλειψη των συνθημάτων «που πρέπει να προηγούνται άμεσα της επανάστασης».²⁹⁰

Ακολουθεί το αριστουργηματικό κείμενο του Λένιν:

«Για το σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης (23 Αυγούστου 1915)

Στη «Σοτσιάλ-Ντεμοκράτ», αρ. φυλ. 40, ανακοινώσαμε ότι η Συνδιάσκεψη των τμημάτων εξωτερικού του κόμματός μας αποφάσισε να αναβάλει το ζήτημα του

συνθήματος «Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης», ωστόσο συζητηθεί στον τύπο η οικονομική πλευρά του.

Η συζήτηση που έγινε πάνω σ' αυτό το ζήτημα στη συνδιάσκεψή μας πήρε μονόπλευρα πολιτικό χαρακτήρα. Αυτό εν μέρει ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι στη διακήρυξη της Κεντρικής Επιτροπής το σύνθημα αυτό διατυπώνεται καθαρά σαν πολιτικό («το άμεσο πολιτικό σύνθημα»-λέει η διακήρυξη) και ταυτόχρονα δεν διατυπώνεται μόνο το σύνθημα των δημοκρατικών Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης, μα και υπογραμμίζεται ειδικά ότι «χωρίς την επαναστατική ανατροπή της γερμανικής, της αυστριακής και της ρωσικής μοναρχίας» το σύνθημα αυτό είναι παράλογο και απατηλό.

Δεν θα ήταν καθόλου σωστό να φέρει κανείς αντιρρήσεις στην τέτοια τοποθέτηση του ζητήματος μέσα στα πλαίσια της πολιτικής εκτίμησης του συνθήματος αυτού - λογουχάρη από την άποψη ότι επισκιάζει ή αδυνατίζει κ.λπ. το σύνθημα της σοσιαλιστικής επανάστασης. Οι πολιτικοί μετασχηματισμοί προς μια πραγματικά δημοκρατική κατεύθυνση κι ακόμα περισσότερο οι πολιτικές επαναστάσεις δεν μπορούν σε καμιά περίπτωση ποτέ και κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες ούτε να επισκιάσουν, ούτε ν' αδυνατίσουν το σύνθημα της σοσιαλιστικής επανάστασης. Αντίθετα, τη φέρνουν πάντα πιο κοντά, πλαταίνουν τη βάση της, εντάσσουν στο σοσιαλιστικό αγώνα νέα στρώματα μικροαστών και μισοπρολεταριακών μαζών. Και από το άλλο μέρος οι πολιτικές επαναστάσεις είναι αναπόφευκτες στην πορεία της σοσιαλιστικής επανάστασης, που δεν μπορούμε να τη βλέπουμε σαν μια μόνο πράξη, μα πρέπει να τη βλέπουμε σαν εποχή θυελλωδών πολιτικών και οικονομι-

κών κλονισμών, σαν εποχή της πιο οξυμένης ταξικής πάλης, εμφυλίου πολέμου, επαναστάσεων και αντεπαναστάσεων.

Αν όμως το σύνθημα των δημοκρατικών Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης, σε συνδυασμό με την επαναστατική ανατροπή των τριών αντιδραστικότητας μοναρχιών της Ευρώπης, μ' επικεφαλής τη ρωσική μοναρχία, είναι τελείως άψογο σαν πολιτικό σύνθημα, ωστόσο μένει ακόμη ένα σπουδαιότατο ζήτημα, το ζήτημα του οικονομικού περιεχομένου και της οικονομικής σημασίας αυτού του συνθήματος. Από την άποψη των οικονομικών όρων το υμπεριαλισμού, δηλαδή της εξαγωγής κεφαλαίων και του μοιράσματος του κόσμου από τις «προηγμένες» και «πολιτισμένες» αποικιακές δυνάμεις, οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης μέσα σε καπιταλιστικό καθεστώς είτε είναι απραγματοποίητες, είτε είναι αντιδραστικές.

Το κεφάλαιο έγινε διεθνές και μονοπωλιακό. Ο κόσμος είναι μοιρασμένος ανάμεσα σε μια χούφτα μεγάλες Δυνάμεις, δηλαδή Δυνάμεις που έχουν επιτυχίες στη μεγάλη καταλήστευση και καταπίεση των εθνών. Τέσσερις μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης: η Αγγλία, η Γαλλία, η Ρωσία και η Γερμανία, με πληθυσμό 250-300 εκατομμύρια και με έκταση περίπου 7 εκατομμύρια τετρ. χιλιόμετρα, έχουν αποικίες με πληθυσμό σχεδόν μισό δισεκατομμύριο (495,5 εκατομμύρια) και με έκταση 64,6 εκατομμύρια τετρ. χιλιόμετρα, δηλαδή σχεδόν τη μισή υδρόγειο σφαίρα (133 εκατομμύρια τετρ. χιλιόμετρα, χωρίς τις πολικές περιοχές). Προσθέστε σ' αυτά τα τρία ασιατικά κράτη: την Κίνα, την Τουρκία και την Περσία, που τώρα τα διαμελίζουν οι ληστές που διεξά-

γουν «απελευθερωτικό» πόλεμο, δηλαδή: η Ιαπωνία, η Ρωσία, η Αγγλία και η Γαλλία. Αυτά τα τρία ασιατικά κράτη, που μπορούμε να τα ονομάσουμε μισοαποικίες (στην πραγματικότητα είναι τώρα κατά τα 9/10 αποικίες) έχουν 360 εκατομμύρια πληθυσμό και έκταση 14,5 εκατομμύρια τετρ. χιλιόμετρα (δηλαδή σχεδόν 1 ½ φορά μεγαλύτερη έκταση από την έκταση όλης της Ευρώπης).

Σε συνέχεια: η Αγγλία, η Γαλλία και η Γερμανία έχουν τοποθετήσει στο εξωτερικό όχι μικρότερες από 70 δισεκατομμύρια ρούβλια. Για να εισπράξουν το «θεμιτό» εισοδημά τους από το στρογγυλούτσικο αυτό ποσό – ένα εισοδημάκι που ξεπερνάει τα τρία δισεκατομμύρια ρούβλια το χρόνο – υπάρχουν οι εθνικές επιτροπές των εκατομμυριούχων, που ονομάζονται κυβερνήσεις, που διαθέτουν στρατό και πολεμικό στόλο και «τοποθετούν» στις αποικίες και στις μισοαποικίες τα χαϊδεμένα παιδιά και τα αδέλφια του «κυρίου δισεκατομμυρίου» σαν αντιβασιλείς, προξένους, πρεσβευτές, κάθε λογής υπαλλήλους, παπάδες και άλλες βδέλλες.

Έτσι είναι οργανωμένη στην εποχή της ανώτατης ανάπτυξης του καπιταλισμού η καταλήστευση ενός περίπου δισεκατομμυρίου υ πληθυσμού της γης από μια χούφτα μεγάλες Δυνάμεις. Και είναι αδύνατο μέσα στον καπιταλισμό να υπάρξει διαφορετική οργάνωση. Να παραιτηθούν από τις αποικίες, από «τις σφαίρες επιρροής», από την εξαγωγή κεφαλαίων; Το να σκέφτεται κανείς έτσι, σημαίνει ότι κατεβαίνει στο επίπεδο ενός παπά, που κάθε Κυριακή κηρύσσει στους πλούσιους το μεγαλείο του χριστιανισμού και τους συμβουλεύει να δωρίζουν στους φτωχούς... αν όχι μερικά δισεκατομμύ-

ρια, τουλάχιστο μερικές εκατοντάδες ρούβλια το χρόνο.

Οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης στις συνθήκες του καπιταλισμού θα ισοδυναμούσαν με συμφωνία για το μοίρασμα των αποικιών. Στον καπιταλισμό όμως δεν μπορεί να υπάρξει άλλη βάση, άλλη αρχή μοιρασιάς εκτός από τη δύναμη. Ο δισεκατομμυριούχος δεν μπορεί να μοιράσει με οποιονδήποτε άλλον «το εθνικό εισόδημα» μιας καπιταλιστικής χώρας παρά μόνο: «ανάλογα με το κεφάλαιο» (κι ακόμη πρέπει να προσθέσουμε ότι το μεγαλύτερο κεφάλαιο θα πάρει περισσότερα απ' όσα του αναλογούν). Ο καπιταλισμός σημαίνει ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και αναρχία στην παραγωγή. Το να κηρύσσει κανείς μια «δίκαιη» μοιρασιά του εισοδήματος σε μια τέτοια βάση είναι προυντονισμός, στενοκεφαλιά μικροαστού και φιλισταίου. Το μοίρασμα δεν μπορεί να γίνει διαφορετικά παρά «σύμφωνα με τη δύναμη». Η δύναμη όμως αλλάζει με την πορεία της οικονομικής εξέλιξης. Ύστερα από το 1871 η Γερμανία δυνάμωσε 3-4 φορές πιο γρήγορα από την Αγγλία και τη Γαλλία. Η Ιαπωνία δυνάμωσε δέκα φορές πιο γρήγορα από τη Ρωσία. Για να ελεγχθεί η πραγματική δύναμη ενός καπιταλιστικού κράτους, δεν υπάρχει και δεν μπορεί να υπάρξει άλλο μέσο εκτός από τον πόλεμο. Ο πόλεμος δεν αντιφάσκει στις βάσεις της ατομικής ιδιοκτησίας, αλλά είναι η άμεση και αναπόφευκτη ανάπτυξη αυτών των βάσεων. Στις συνθήκες του καπιταλισμού είναι αδύνατη μια ισόμετρη οικονομική ανάπτυξη των διαφόρων οικονομιών και των διαφόρων κρατών. Στις συνθήκες του καπιταλισμού δεν μπορεί να υπάρχουν άλλα μέσα για την αποκατάσταση από καιρό

σε καιρό της παραβιασμένης ισορροπίας, εκτός από τις κρίσεις στη βιομηχανία και τους πολέμους στην πολιτική.

Φυσικά είναι δυνατές προσωρινές συμφωνίες ανάμεσα σε καπιταλιστές και ανάμεσα σε κράτη. Μ' αυτή την έννοια μπορεί να δημιουργηθούν και οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, σαν συμφωνία των ευρωπαϊών καπιταλιστών... με ποιο σκοπό; Μόνο με το σκοπό να πνίξουν από κοινού το σοσιαλισμό στην Ευρώπη, να περιφρουρήσουν από κοινού τις ληστεμένες αποικίες ενάντια στην Ιαπωνία και στην Αμερική, που θεωρούν τον εαυτό τους στο έπακρο αδικημένο με τη σημερινή μοιρασιά των αποικιών και που τον τελευταίο μισό αιώνα δυνάμωσαν ασύγκριτα πιο γρήγορα απ' ότι η καθυστερημένη μοναρχική Ευρώπη, που άρχισε να σαπίζει από τα γεράματα. Η δημιουργία των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης με τη σημερινή οικονομική βάση, δηλαδή στις συνθήκες του καπιταλισμού, θα σήμαινε οργάνωση της αντίδρασης, για να παρεμποδιστεί η πιο γρήγορη ανάπτυξη της Αμερικής. Πέρασαν για πάντα οι καιροί που η υπόθεση της δημοκρατίας και η υπόθεση του σοσιαλισμού συνδεόταν μόνο με την Ευρώπη.

Οι Ενωμένες Πολιτείες του κόσμου (και όχι της Ευρώπης) είναι η κρατική εκείνη μορφή ένωσης και ελευθερίας των εθνών, που εμείς τη συνδέουμε με το σοσιαλισμό - ως τότε που η πλήρης νίκη του κομμουνισμού θα οδηγήσει στην οριστική εξαφάνιση κάθε κράτους, μαζί και του δημοκρατικού. Ωστόσο το σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών του κόσμου, σαν αυτοτελές σύνθημα, είναι αμφίβολο αν θα ήταν σωστό, πρώτο γιατί συγχωνεύεται με το σοσιαλισμό και, δεύτερο, γιατί θα

μπορούσε να προκαλέσει τη λαθεμένη ερμηνεία ότι είναι αδύνατη η νίκη του σοσιαλισμού σε μια μόνη χώρα, τη λαθεμένη ερμηνεία για τη στάση αυτής της χώρας απέναντι στις υπόλοιπες.

Η ανισόμετρη οικονομική και πολιτική ανάπτυξη είναι απόλυτος νόμος του καπιταλισμού. Από δω βγαίνει πως είναι δυνατή η νίκη του σοσιαλισμού στην αρχή σε λίγες ή ακόμη και σε μια μονάχα, χωριστά παρμένη καπιταλιστική χώρα. Το νικηφόρο προλεταριάτο αυτής της χώρας, απαλλοτριώνοντας τους καπιταλιστές και οργανώνοντας στη χώρα του τη σοσιαλιστική παραγωγή, θα ορθωνόταν ενάντια στον υπόλοιπο κόσμο, παίρνοντας μαζί του τις καταπιεσμένες τάξεις των άλλων χωρών, ξεσηκώνοντας στις χώρες αυτές εξεγέρσεις ενάντια στους καπιταλιστές, δρώντας σε περίπτωση ανάγκης ακόμη και με στρατιωτική δύναμη ενάντια στις εκμεταλλεύτριες τάξεις και τα κράτη τους. Πολιτική μορφή της κοινωνίας, όπου νικάει το προλεταριάτο, ανατρέποντας την αστική τάξη, θα είναι η λαοκρατική δημοκρατία, που θα συγκεντρώσει όλο και περισσότερο τις δυνάμεις του προλεταριάτου του δοσμένου έθνους ή των δοσμένων εθνών στην πάλη ενάντια στα κράτη που δεν θα έχουν ακόμη περάσει στο σοσιαλισμό. Δεν είναι δυνατή η εξάλειψη των τάξεων χωρίς τη δικτατορία της καταπιεζόμενης τάξης, του προλεταριάτου. Δεν είναι δυνατή η ελεύθερη ένωση των εθνών στο σοσιαλισμό χωρίς λίγο-πολύ μακρόχρονη, επίμονη πάλη των σοσιαλιστικών δημοκρατιών ενάντια στα οπισθοδρομικά κράτη.

Να για ποιους λόγους ύστερα από επανειλημμένες συζητήσεις του ζητήματος στη Συνδιάσκεψη των τμη-

μάτων εξωτερικού του ΣΔΕΚΡ και μετά τη Συνδιάσκεψη, η Σύνταξη του Κεντρικού Οργάνου κατάληξε στο συμπέρασμα ότι είναι λαθεμένο το σύνθημα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης». ²⁹¹

Παράρτημα: Οικονομικά και στατιστικά στοιχεία

Ακολουθεί παράθεση κάποιων οικονομικών στοιχείων για όλες τις χώρες της Ε.Ε.-15 για συγκριτικούς λόγους (τα ποσά είναι σε δολάρια του 2002).²⁹²

Γερμανία

Πληθυσμός: 82,398,326.

ΑΕΠ: 2 τρισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 1%

Βιομηχανία: 31%

Υπηρεσίες: 68%

Πληθωρισμός: 1.3%

Ανεργία: 9.8%

Εξαγωγές: 608 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 487.3 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Γαλλία 11.1%, ΗΠΑ 10.6%, Βρετανία 8.4%, Ολλανδία 6.2%, Αυστρία 5.1%; Βέλγιο 4.9%, Ισπανία 4.5%, Ελβετία 4.3%.

Εισαγωγές από: Γαλλία 9.4%, Ολλανδία 8.4%, ΗΠΑ 8.3%, Βρετανία 6.9%, Ιταλία 6.5%, Βέλγιο 5.2%, Ιαπωνία 4.1%, Αυστρία 3.8%.

Βρετανία

Πληθυσμός: 60,094,648.

ΑΕΠ: 1.6 τρισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 1.4% %
Βιομηχανία: 24.9%
Υπηρεσίες: 73.7%
Πληθωρισμός: 2.1%
Ανεργία: 5.2%
Εξαγωγές: 286.3 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 330.1 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 58.1% (Γερμανία 12.5%, Γαλλία 10.2%, Ολλανδία 7.7%, Ιρλανδία 7.3%), ΗΠΑ 15.4%.
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 51.7% (Γερμανία 12.7%, Γαλλία 8.6%, Ολλανδία 6.7%, Μπενελούξ 5.1%), ΗΠΑ 13.2%.

Γαλλία

Πληθυσμός: 60,180,529.
ΑΕΠ: 1.4 τρισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:
Γεωργία: 3%
Βιομηχανία: 26%
Υπηρεσίες: 71%
Πληθωρισμός: 1.8%
Ανεργία: 9.1%
Εξαγωγές: 307.8 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 303.7 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 61.3% (Γερμανία 14.7%, Βρετανία 9.8%, Ισπανία 9.6%, Ιταλία 8.8%), ΗΠΑ 8.7%.
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 58.6% (Γερμανία 16.7%, Μπενελούξ 7.0%, Ιταλία 9.1%, Βρετανία 7.5%), ΗΠΑ 8.9%.

Ιταλία

Πληθυσμός: 57,998,353.
ΑΕΠ: 1.2 τρισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 2.4%

Βιομηχανία: 30%

Υπηρεσίες: 67.6%

Πληθωρισμός: 2.4%

Ανεργία: 9.1%

Εξαγωγές: 259.2 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 238.2 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 53.8% (Γερμανία 14.5%, Γαλλία 12.2%, Βρετανία 6.7%, Ισπανία 6.1%), ΗΠΑ 9.7%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 56.5% (Γερμανία 17.7%, Γαλλία 11.1%, Ολλανδία 6.2%, Βρετανία 5.1%), ΗΠΑ 4.9%.

Ισπανία

Πληθωρισμός: 40,217,413.

ΑΕΠ: 649.8 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 4%

Βιομηχανία: 31%

Υπηρεσίες: 65%

Πληθωρισμός: 3%

Ανεργία: 11.3%

Εξαγωγές: 122.2 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 156.6 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 71.3% (Γαλλία 19.5%, Γερμανία 11.8%, Πορτογαλία 10.0%, Ιταλία 9.0%, Βρετανία 8.9%), Λατινική Αμερική 6.1%, ΗΠΑ 4.4%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 56.5% (Γερμανία 17.7%, Γαλλία 11.1%, Ολλανδία 6.2%, Βρετανία 5.1%), ΗΠΑ 4.9%.

Ολλανδία

Πληθυσμός: 16,150,511.
ΑΕΠ: 413.7 δισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:
Γεωργία: 3.1%
Βιομηχανία: 25.7%
Υπηρεσίες: 71.2%
Πληθωρισμός: 3.4%
Ανεργία: 3%
Εξαγωγές: 243.3 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 201.1 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 77.1% (Γερμανία 25.7%, Μπενελούξ 12.5%, Βρετανία 10.5%, Γαλλία 10.0%, Ιταλία 5.9%).
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 53.1% (Γερμανία 17.6%, Μπενελούξ 9.6%, Βρετανία 6.7%, Γαλλία 5.5%), ΗΠΑ 8.7%.

Βέλγιο

Πληθυσμός: 10,289,088.
ΑΕΠ: 247.6 δισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:
Γεωργία: 1.3%
Βιομηχανία: 24.4%
Υπηρεσίες: 74.3%
Πληθωρισμός: 1.7%
Ανεργία: 7.2%
Εξαγωγές: 162 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 152 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 73.3% (Γερμανία 18.9%, Γαλλία 16.3%, Ολλανδία 11.7%, Βρετανία 9.8%), ΗΠΑ 7.7%.
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 71.4% (Γερμανία 17.4%, Ολλανδία 15.6%, Γαλλία 12.6%, Βρετανία 7.2%), ΗΠΑ 6.3%.

Σουηδία

Πληθυσμός: 8,878,085.

ΑΕΠ: 229.8 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 2%

Βιομηχανία: 29%

Υπηρεσίες: 69%

Πληθωρισμός: 2.2%

Ανεργία: 4%

Εξαγωγές: 80.6 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 68.6 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 54.6% (Γερμανία 10.6%, Βρετανία 8.8%, Δανία 6.1%, Φινλανδία 5.7%), ΗΠΑ 10.5%, Νορβηγία 8.6%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 66.3% (Γερμανία 17.8%, Βρετανία 8.7%, Δανία 8.2%, Ολλανδία 6.9%, Γαλλία 6.5%), Νορβηγία 8.5%, ΗΠΑ 6.7%.

Αυστρία

Πληθυσμός: 8,188,207.

ΑΕΠ: 203 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 2%

Βιομηχανία: 33%

Υπηρεσίες: 65%

Πληθωρισμός: 1.8%

Ανεργία: 4.8%

Εξαγωγές: 70 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 74 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 63% (Γερμανία 35%, Ιταλία 9%, Γαλλία 5%), Ελβετία 5%, ΗΠΑ 5%, Ουγγαρία 4%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 68% (Γερμανία 42%, Ιταλία 7%, Γαλλία 5%), ΗΠΑ 6%, Ελβετία 3%, Ουγγαρία 2%.

Δανία

Πληθυσμός: 5,384,384.

ΑΕΠ: 174.8 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 3%

Βιομηχανία: 26%

Υπηρεσίες: 71%

Πληθωρισμός: 2.3%

Ανεργία: 5.1%

Εξαγωγές: 56.3 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 47.9 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 64.7% (Γερμανία 19.6%, Σουηδία 11.8%, Βρετανία 9.5%, Γαλλία 5.1%, Ολλανδία 4.5%), ΗΠΑ 6.9%, Νορβηγία 5.5%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 69.9% (Γερμανία 21.9%, Σουηδία 12.1%, Βρετανία 7.5%, Ολλανδία 7.1%, Γαλλία 5.7%, Ιταλία 4.5%), ΗΠΑ 4.2%.

Ελλάδα

Πληθυσμός: 10,665,989.

ΑΕΠ: 132.8 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 8%

Βιομηχανία: 23%

Υπηρεσίες: 69%

Πληθωρισμός: 3.6%

Ανεργία: 10.3%
Εξαγωγές: 12.6 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 31.4 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 51.6% (Γερμανία 15.9%, Ιταλία 13.5%,
Βρετανία 6.4%), ΗΠΑ 5.7%.
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 66.2% (Ιταλία 15.6%, Γερμανία 15%,
Γαλλία 9.2%, Ολλανδία 6.4%).

Φινλανδία

Πληθυσμός: 5,190,785.
ΑΕΠ: 130.8 δισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:
Γεωργία: 4%
Βιομηχανία: 34%
Υπηρεσίες: 62%
Πληθωρισμός: 1.9%
Ανεργία: 8.5%
Εξαγωγές: 40.1 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 31.8 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Γερμανία 12.4%, ΗΠΑ 9.7%, Βρετανία
9.6%, Σουηδία 8.4%, Ρωσία 5.9%, Γαλλία 4.6%.
Εισαγωγές από: Γερμανία 14.5%, Σουηδία 10.2%, Ρωσία
9.4%, Βρετανία 6.4%, Γαλλία 4.5%, ΗΠΑ 4.2%.

Πορτογαλία

Πληθυσμός: 10,102,022.
ΑΕΠ: 121.3 δισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 3.6%
Βιομηχανία: 28.7%
Υπηρεσίες: 67.7%
Πληθωρισμός: 3.7%
Ανεργία: 4.7%
Εξαγωγές: 25.9 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 39 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 79.7% (Γερμανία 19.2%, Ισπανία 18.6%, Γαλλία 12.6%, Βρετανία 10.3%, Μπενελούξ 5.4%), ΗΠΑ 5.8%.
Εισαγωγές από: Ε.Ε. 74.2% (Ισπανία 26.5%, Γερμανία 13.9%, Γαλλία 10.3%, Ιταλία 6.7%, Βρετανία 5.0%), ΗΠΑ 3.8%, Ιαπωνία 1.9%.

Ιρλανδία

Πληθυσμός: 3,924,140.
ΑΕΠ: 119.9 δισ. δολάρια.
Σύνθεση ΑΕΠ:
Γεωργία: 5%
Βιομηχανία: 46%
Υπηρεσίες: 49%
Πληθωρισμός: 4.6%
Ανεργία: 4.3%
Εξαγωγές: 86.6 δισ. δολάρια.
Εισαγωγές: 48.6 δισ. δολάρια.
Εξαγωγές σε: Βρετανία 23.9%, ΗΠΑ 18.1%, Γερμανία 7.2%, Γαλλία 5.0%, Ιαπωνία 3.6%, Ολλανδία 3.3%.
Εισαγωγές από: Βρετανία 35.9%, ΗΠΑ 15.8%, Βέλγιο 14.4%, Γερμανία 6.4%, Γαλλία 4.1%, Ιταλία 3.8%.

Λουξεμβούργο

Πληθυσμός: 454,157.

ΑΕΠ: 20.1 δισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 1%

Βιομηχανία: 30%

Υπηρεσίες: 69%

Πληθωρισμός: 1.6%

Ανεργία: 4.1%

Εξαγωγές: 10.1 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 13.25 δισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Ε.Ε. 85.6% (Γερμανία 23.3%, Γαλλία 20.1%, Βέλγιο 10.5%), ΗΠΑ 2.6%.

Εισαγωγές από: Ε.Ε. 78.6% (Βέλγιο 28.5%, Γερμανία 22.0%, Γαλλία 13.2%), ΗΠΑ 3.9%.

Για λόγους σύγκρισης:

ΗΠΑ

Πληθυσμός: 290,342,554.

ΑΕΠ: 10.4 τρισ. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 2%

Βιομηχανία: 18%

Υπηρεσίες: 80%

Πληθωρισμός: 1.6%

Ανεργία: 5.8%

Εξαγωγές: 687 δισ. δολάρια.

Εισαγωγές: 1.165 τρισ. δολάρια.

Εξαγωγές σε: Καναδάς 22.4%, Μεξικό 13.9%, Ιαπωνία 7.9%, Βρετανία 5.6%, Γερμανία 4.1%, Γαλλία, Ολλανδία.

Εισαγωγές από: Καναδάς 19%, Μεξικό 11.5%, Ιαπωνία 11.1%, Κίνα 8.9%, Γερμανία 5.2%, Βρετανία, Ταϊβάν.

Ιαπωνία

Πληθυσμός: 127,214,499.

ΑΕΠ: 4 τρις. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 1.4%

Βιομηχανία: 30.9%

Υπηρεσίες: 67.7%

Πληθωρισμός: -0.9%

Ανεργία: 5.4%

Εξαγωγές: 383.8 δις. δολάρια.

Εισαγωγές: 292.1 δις. δολάρια.

Εξαγωγές σε: ΗΠΑ 28.5%, Κίνα 9.6%, Νότια Κορέα 6.9%, Ταϊβάν 6.3%, Χονγκ-Κονγκ 6.1%.

Εισαγωγές από: ΗΠΑ 18.3%, Κίνα 17.1%, Νότια Κορέα 4.6%, Ινδονησία 4.2%, Αυστραλία 4.2%, Ταϊβάν 4.0%.

Κίνα

Πληθυσμός: 1,286,975,468.

ΑΕΠ: 1.2 τρις. δολάρια.

Σύνθεση ΑΕΠ:

Γεωργία: 15.2%

Βιομηχανία: 51.2%

Υπηρεσίες: 33.6%

Πληθωρισμός: -0.8%

Ανεργία: 10%

Εξαγωγές: 325.6 δις. δολάρια.

Εισαγωγές: 295.3 δις. δολάρια.

Εξαγωγές σε: ΗΠΑ 21.5%, Χονγκ-Κονγκ 18%, Ιαπωνία 14.9%, Νότια Κορέα 4.8%.

Εισαγωγές από: Ιαπωνία 18.1%, Ταϊβάν 10.5%, Νότια Κορέα 9.7%, ΗΠΑ 9.2%, Γερμανία 5.6%.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εισηγείται νεοφιλελεύθερα μέτρα περικοπών κοινωνικών δαπανών γιατί, υποτίθεται, ότι η Ε.Ε. έχει μείνει πίσω από τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία σε ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας (και άρα η Ε.Ε. γίνεται λιγότερο ανταγωνιστική). Υποτίθεται ότι οι ΗΠΑ είναι η πλέον ανταγωνιστική οικονομία του κόσμου. Ωστόσο, σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (και αυτό καταδεικνύει πόσο οι δείκτες ανταγωνιστικότητας είναι τεχνικά κατασκευάσματα που περισσότερο εξυπηρετούν ιδεολογικούς σκοπούς) οι ΗΠΑ έχουν ένα τρομακτικό εμπορικό έλλειμμα που το 2002 έφτασε το αστρονομικό ποσό των 503 δις. δολαρίων ενώ αντίθετα η Ε.Ε.-15 παρουσίασε πλεόνασμα 58 δις. δολαρίων.²⁹³ Σημειωτέον, η Ε.Ε. είναι πιο «ανοιχτή - παγκοσμιοποιημένη» οικονομία από τις ΗΠΑ. Στην Ε.Ε. οι εξαγωγές αντιπροσωπεύουν το 17% του ΑΕΠ ενώ για τις ΗΠΑ το ποσοστό είναι 11%.

Οι εξαγωγές της Ε.Ε.-15 (1999) έχουν ως εξής:²⁹⁴

Ενδοκοινοτικές ανταλλαγές	62,1
Εξωκοινοτικές ανταλλαγές	37,6
Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερου Εμπορίου (Ελβετία, Ισλανδία, Λιχτενστάιν, Νορβηγία)	4,7
Άλλες ευρωπαϊκές χώρες	5,7
Αφρική	2,3

Αμερικανική ήπειρος	15,2
ΗΠΑ	11,5
Ασία	8,2
Ιαπωνία	2,0
Χώρες ΟΟΣΑ	85,9
ΟΠΕΚ	2,7
Ρωσία	0,6

Το 1991 το δολάριο αποτελούσε το 70% των συναλλαγματικών αποθεμάτων παγκοσμίως και το ευρώ (ECU) το 10%, ενώ σήμερα το δολάριο είναι στο 61% και το ευρώ στο 15%. Κανείς δεν ισχυρίζεται ότι το ευρώ θα πάρει την πρωτοκαθεδρία από το δολάριο, αλλά η σπουδαιότητά του αυξάνεται. Το γερμανικό μάρκο και τα υπόλοιπα νομίσματα που αντικαταστάθηκαν από το ευρώ δεν είχαν φτάσει, ως σύνολο, πάνω από 13% των παγκόσμιων συναλλαγματικών αποθεμάτων. Προβλέπεται ότι σύντομα το ευρώ θα φτάσει το 20%.²⁹⁵

Η ευρωπαϊκή κοινωνία

Η μετανάστευση (από τρίτες χώρες) συμβάλει τα τελευταία δέκα χρόνια κατά 2/3 ή ακόμα και κατά 3/4 στην αύξηση του πληθυσμού της Ε.Ε. Χωρίς τη μετανάστευση θα παρουσιαζόταν μείωση του πληθυσμού στις Γερμανία, Ελλάδα, Ιταλία και Σουηδία ενώ ο πληθυσμός της Αυστρίας θα έμενε στάσιμος.

Η μέση διάρκεια ζωής στην Ε.Ε. είναι 81 2 χρόνια για τις γυναίκες και 74,9 για τους άνδρες (γίνεται αμέσως καθαρό τι σημαίνει η [επιδιωκόμενη από τη νεοφιλελεύθερη πολιτική] αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης στα 65 ή και τα 70 χρόνια).

Το 2000 τα οικονομικά ενεργά άτομα μεταξύ 15 και 64 χρονών ήσαν το 63 % του πληθυσμού (ΗΠΑ 74 % Ιαπωνία 69%). Η απασχόληση στις υπηρεσίες αντιπροσωπεύει τα 2/3 της συνολικής απασχόλησης (για τις γυναίκες τα 4/5). Η ανάπτυξη της μερικής απασχόλησης υπήρξε ραγδαία την τελευταία δεκαετία. Ενώ οι γυναίκες έχουν 1 στις 3 εργασίες, έχουν 8 στις 10 της μερικής απασχόλησης. Η Ολλανδία είναι η χώρα με τη μεγαλύτερη αναλογία μερικής απασχόλησης. Η ανεργία και οι δυο κύριες εκφράσεις των «ευέλικτων» μορφών απασχόλησης (προσωρινή και μερική) αντιπροσωπεύουν το 40% του εργατικού δυναμικού στην Ε.Ε. των 15.²⁹⁶ Η σταθερή και πλήρης απασχόληση, παρ' όλα αυτά, εξακολουθεί να αποτελεί την κύρια μορφή απασχόλησης. Απασχολεί το 55% «που επιμερίζεται στο 68,3% των απασχολούμενων ανδρών και μόλις στο 50,5% των γυναικών, γεγονός που καταδεικνύει τη στενή σχέση μεταξύ γυναικείας απασχόλησης και ευελιξίας».²⁹⁷

Η ανεργία από το 1993 μέχρι το 1997 ήταν μόνιμα διηγήφια, παρουσιάζει δηλαδή σταθερά υψηλό ποσοστό. Οι χώρες με την υψηλότερη ανεργία το 2000 ήσαν: Ισπανία (14,1%), Ελλάδα (11,1%), Ιταλία (10,5%) Φινλανδία (9,8%), Γαλλία (9,5%). Μετά το 1998 η ανεργία παρουσίασε μικρή κάμψη για το σύνολο της Ε.Ε.-15 (το 2000 βρισκόταν στο 8,2%²⁹⁸) αλλά από το 2003 παρουσιάζει αυξητική τάση πάλι (8,8%).

Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat (της ευρωπαϊκής στατιστικής υπηρεσίας) που δημοσιοποίησε στις 12/4/2003, το 15 % των κατοίκων της Ε.Ε.-15 (γύρω στα 56 εκατομμύρια άνθρωποι) διαβιούν κάτω από το «όριο φτώχειας» (κάτω από το 60% του μέσου εθνικού εισοδήματος κάθε χώρας). Το μικρότερο ποσοστό είναι στη Σουηδία (9%), ακολουθούν Δανία, Γερμανία, Ολλανδία, Φινλανδία (όλες 11%), και τα υψηλό-

τερα ποσοστά παρουσιάζουν Ελλάδα και Πορτογαλία (και οι δυο 21%). Η κοινωνική πρόνοια είναι αυτή που μειώνει το ποσοστό όσων διαβιούν κάτω από το «όριο φτώχειας», που ενώ κανονικά θα ήταν 24% το ρίχνει στο 15%. Αλλά υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις διάφορες χώρες. Στη Σουηδία από 28% η πτώση μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι 19 μονάδες (έτσι η Σουηδία έχει 9%), στη Δανία από 24 η πτώση μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις είναι 13 μονάδες, ενώ στην Ιταλία η πτώση είναι μόλις 3% (από 21% σε 18%) και στην Ελλάδα 1% (από 22% σε 21%)!! Αντιλαμβανόμαστε πόσο θα αυξηθεί η φτώχεια με τις δραστικές περικοπές των κοινωνικών παροχών που εισηγείται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (με τις ευλογίες του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας).

Το 9% (κάπου 33 εκατομμύρια) όσων διαβιούν κάτω από το «όριο φτώχειας» βρίσκεται σ' αυτή την κατάσταση για δυο συνεχόμενα χρόνια σε διάστημα τριών ετών.

Το 2001 το 3% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ήταν στην ανεργία για τουλάχιστον 12 μήνες. Η ανεργία φυσικά επηρεάζει ολόκληρη την οικογένεια του (της) ανέργου. Σ' ολόκληρη την Ε.Ε.-15 το 12% του πληθυσμού διαβιεί σε οικογένειες ανέργων.

Βιβλιογραφία

Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999.

Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000.

Ευρωπαϊκή Συνέλευση, Σχέδιο για τη θέσπιση συντάγματος της Ευρώπης, Βρυξέλλες, 18 Ιουλίου 2003.

Το μέλλον της Ευρώπης και η Ελλάδα, Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών (EKEM), εκδόσεις Αντ.Ν. Σακκούλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2002.

Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, ρόλος, σημασία, περιεχόμενο, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Αντ.Ν. Σακκούλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2002.

Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000.

Klaus Busch, Η κρίση των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, εκδόσεις Ερατώ, Αθήνα 1986.

Klaus Busch, Η Ευρώπη μετά το 1992, οικονομικές, οικολογικές και κοινωνικές προοπτικές της ενιαίας εσωτερικής αγοράς, Εκδόσεις Κριτική επιστημονική βιβλιοθήκη, Αθήνα 1992.

Klaus Busch, Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε κρίση. Τα αίτια της αποτυχίας της οικονομικής και νομισματικής ένωσης, Θέσεις, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1984.

Klaus Busch, Η κρίση της ΕΟΚ και το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα, Θέσεις, Οκτώμβριος-Δεκέμβριος 1986.

Klaus Busch, Ολοκλήρωση στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά: Εμπειρικά συμπεράσματα και προοπτικές εξέλιξης, Θέσεις, Ιανουάριος-Μάρτιος 1990.

Guglielmo Carchedi, Η ΟΝΕ, οι νομισματικές κρίσεις και το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, Θέσεις τεύχος 69, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 1999.

Bernard Connolly, Η σάπια καρδιά της Ευρώπης, εκδόσεις Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1997.

Paul De Grauwe, Τα οικονομικά της νομισματικής ένωσης, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003.

Π.Κ. Ιωακειμίδης, Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις Θεμέλιο.

Ηλίας Ιωακείμογλου, Η ΟΝΕ, οι μισθοί και η ανεργία, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Ηλίας Ιωακείμογλου, Αναδιάρθρωση και διεθνής εξειδίκευση της ελληνικής βιομηχανίας, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Πάνος Καζάκος, Το αβέβαιο μέλλον της ευρωπαϊκής ένωσης και η Τουρκία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003.

Πάνος Καζάκος, Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2003.

Ηλίας Δ. Καλλιώρας, Ευρώ: Σόκ και Δέος, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2003.

Κώστας Κάππος, Ευρωπαϊκή Ένωση εναντίον των ευρωπαϊκών λαών, εκδόσεις Αλφειός, Αθήνα 1994.

Π. Καπόπουλος – Π. Παπαδημητρίου, «Ενιαίο νόμισμα και ελληνική βιομηχανία», εκδόσεις Α. Σταμούλης, Αθήνα 1997.

Νίκος Κοτζιάς, Ευρωπαϊκή Ένωση: ένα σύστημα εν τω γίγνεσθαι, εκδόσεις Δελφίνι, Αθήνα 1995.

Γιάννης Κουζής, Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση, εκδόσεις Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Αθήνα 2001.

Έρνεστ Μαντέλ, Η ΕΟΚ και ο ανταγωνισμός Ευρώπης-Αμερικής, εκδόσεις Νέα Σύνορα Α. Λιβάνης, Αθήνα 1976.

Γιάννης Μηλιός, Η νομισματική ένωση σε νέες περιπέτειες, Θέσεις, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1997.

Γιάννης Μηλιός, Ο ελληνικός καπιταλισμός, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Αριστερά, Θέσεις 2002.

Ντανιέλ Κον Μπεντίτ και Ολιβιέ Ντυαμέλ, Μικρό λεξικό του ευρώ, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1988.

Μαρία Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, Η οικονομία της παραοικονομίας στην Ελλάδα, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1991.

Mario Monti, Η ενιαία αγορά και η αυριανή Ευρώπη, έκθεση προόδου εκπονηθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Υπηρεσία επισήμων εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998.

Χρήστος Μπάγκαβος – Δέσποινα Παπαδοπούλου, Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, το οικουμενικό και το ευρωπαϊκό πλαίσιο, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002.

Γιώργος Παπαδημητρίου, Ο χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων, σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2001.

Θεόδωρος Κ. Πελαγίδης, Κατατονική οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003.

Θεόδωρος Κ. Πελαγίδης, Η Ευρωπαϊκή ύφεση και η «άλλη πολιτική», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1997.

Θεόδωρος Κ. Πελαγίδης, Η ελληνική οικονομία στην εποχή της «νέας πολιτικής», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2001.

Δημήτρη Σαρλή, Οι πολιτικές πλευρές της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1984.

Χέλμουτ Σμιτ, Η αυτοδυναμία της Ευρώπης, προοπτικές για τον 21^ο αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003.

Διονύσιος Στραμπογλης, 2003 η ελληνική προεδρία και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2002.

Dusan Sidjanski, Η ομοσπονδίωση της Ευρώπης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1999.

Δημήτρης Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2001.

Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998.

Ελληνικός αγροτικός τομέας και αγροτική πολιτική, ΟΝΕ, ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, συλλογή κειμένων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, ετήσια έκθεση 2000, ΙΝΕ, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια έκθεση 2001, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια έκθεση 2002, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια έκθεση 2003, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

ΟΝΕ, Ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, συλλογή κειμένων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Τρέχουσες εξελίξεις και προοπτικές της ελληνικής και της διεθνούς οικονομίας, εξαμηνιαία έκθεση του Υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών, Ιούνιος 2002.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΣΤ΄

Σπύρου Λιναρδάτου, Από τον εμφύλιο στη χούντα, τόμος Δ΄ 1961-1964, εκδόσεις Παπαζήση.

Λευτέρης Τσουλφίδης, Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας, εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2003.

Λέον Τρότσκι, Η Τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν, τόμος πρώτος, εκδόσεις Αλλαγή, Αθήνα 1979.

Λέον Τρότσκι, Ευρώπη και Αμερική, εκδόσεις Πρωταγώ-
ρας, Αθήνα 1981.

Λένιν, Άπαντα, τόμος 26, σελ. 359-363.

Chris Harman, The Common Market, International Social-
ism 49, 1971.

Chris Harman, Analysing imperialism, International So-
cialism issue 99, Summer 2003.

Alex Callinicos, Europe: The mounting crisis, International
Socialism issue 75, July 1997.

Alex Callinicos, Reformism and class polarisation in Eu-
rope, International Socialism issue 85, Winter 1999.

Gareth Jenkins, The union makes them strong?, Socialist
Review, issue 204, January 1997.

Winners take all, Socialist Review, issue 184, March 1995.

Phil Marfleet, Nationalism and internationalism in the new
Europe, International Socialism issue 84, Autumn 1999.

Marc Vandepitte (Attac Βελγίου), Europe in ten questions.
(από το znet).

Francois Vercammen, The EU and America's war, Interna-
tional Viewpoint 337, January/February 2002.

Francois Vercammen, Pseudo debates, capitalist offensive,
International Viewpoint, July 2001.

Francois Vercammen, The Nice summit or a superpower in
search of a leadership, International Viewpoint, December
2000.

Francois Vercammen, Towards a European left party, In-
ternational Viewpoint, December 2002/January 2003.

Francois Vercammen, Αμερική Α.Ε. εναντίον Ευρώπης
Ε.Π.Ε., Σπάρτακος, No 70, Ιούνιος 2003.

G. Buster, Seville: The anatomy of melancholy, Interna-
tional Viewpoint 342, July/August 2002.

G. Buster, EU enlargement: from poverty to misery, International Viewpoint, May 2002.

Finn K. Johansen, Popular No note defeats Euro elite, International Viewpoint, November 2000.

Eurostat yearbook 2002, the statistical guide to Europe.

Eurostat yearbook 2003, the statistical guide to Europe.

50 years of figures on Europe, Eurostat.

Encyclopaedia Britannica 2004 Deluxe edition.

Σημειώσεις

- ¹ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 28.
- ² Ντανιέλ Κον Μπεντίτ και Ολιβιέ Ντυαμέλ, Μικρό λεξικό του ευρώ, σελ. 141-142. Διάβαζε επίσης Klaus Busch, Η κρίση των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, σελ. 19-21.
- ³ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 289.
- ⁴ Klaus Busch, Η κρίση των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, εκδόσεις Ερατώ, σελ. 33.
- ⁵ Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 739.
- ⁶ Ελευθεροτυπία 16/4/2003.
- ⁷ Ελευθεροτυπία, 18/9/2003.
- ⁸ Eurostat yearbook 2002, the statistical guide to Europe.
- ⁹ Eurostat yearbook 2002, the statistical guide to Europe.
- ¹⁰ Λέον Τρότσκι, Η Τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν, τόμος πρώτος, εκδόσεις Αλλαγή, Αθήνα 1979, σελ. 38-39.
- ¹¹ Chris Harman, The Common Market, International Socialism 49, 1971.
- ¹² Klaus Busch, Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε κρίση. Τα αίτια της αποτυχίας της οικονομικής και νομισματικής ένωσης, Θέσεις, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1984.
- ¹³ Κώστας Κάππος, Ευρωπαϊκή Ένωση εναντίον των ευρωπαϊκών λαών, εκδόσεις Αλφειός, Αθήνα 1994, σελ. 94-96.
- ¹⁴ Guglielmo Carchedi, Η ONE, οι νομισματικές κρίσεις και το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, Θέσεις τεύχος 69, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 1999.
- ¹⁵ Klaus Busch, Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε κρίση. Τα αίτια της αποτυχίας της οικονομικής και νομισματικής ένωσης, Θέσεις, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1984.
- ¹⁶ Chris Harman, The Common Market, International Socialism 49, 1971.
- ¹⁷ Ελευθεροτυπία, 7/5/2003.
- ¹⁸ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 31, 33, 46.

-
- ¹⁹ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 47.
- ²⁰ Ηλίας Καλλιώρας, Ευρώ:Σοκ και Δέος, εκδόσεις Λιβάνη, σελ. 325.
- ²¹ Ηλίας Καλλιώρας, Ευρώ:Σοκ και Δέος, εκδόσεις Λιβάνη, σελ. 326.
- ²² Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 50.
- ²³ Klaus Busch, Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε κρίση. Τα αίτια της αποτυχίας της οικονομικής και νομισματικής ένωσης, Θέσεις, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1984.
- ²⁴ Klaus Busch, Η κρίση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκδόσεις Ερατώ, σελ. 54-55.
- ²⁵ Klaus Busch, Η κρίση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκδόσεις Ερατώ, σελ. 57.
- ²⁶ Klaus Busch, Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε κρίση. Τα αίτια της αποτυχίας της οικονομικής και νομισματικής ένωσης, Θέσεις, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1984.
- ²⁷ Bernard Connolly, Η σάπια καρδιά της Ευρώπης, εκδόσεις Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, σελ. 34.
- ²⁸ Αναφέρεται από τον Alex Callinicos, Europe: The mounting crisis, International Socialism issue 75, July 1997.
- ²⁹ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 356-57.
- ³⁰ Klaus Busch, Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε κρίση. Τα αίτια της αποτυχίας της οικονομικής και νομισματικής ένωσης, Θέσεις, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1984.
- ³¹ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 375.
- ³² Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 358.
- ³³ Klaus Busch, Η κρίση ΕΟΚ και το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα, Θέσεις, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1986.
- ³⁴ Ντανιέλ Κον Μπεντίτ και Ολιβιέ Ντυαμέλ, Μικρό λεξικό του ευρώ, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1988, σελ. 97-98.
- ³⁵ Alex Callinicos, Europe: The mounting crisis, International Socialism issue 75, July 1997.

³⁶ Financial Times, 6 October 1989, αναφέρεται από τον Alex Callinicos, Europe: The mounting crisis, International Socialism issue 75, July 1997.

³⁷ Αναφέρεται στο T G Ash, In Europe's Name (London, 1994) σελ. 87, παρατίθεται στο Alex Callinicos, Europe: The mounting crisis, International Socialism issue 75, July 1997.

³⁸ Χέλμουτ Σμιτ, Η αυτοδυναμία της Ευρώπης, προοπτικές για τον 21^ο αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 138.

³⁹ Alex Callinicos, Europe: The mounting crisis, International Socialism issue 75, July 1997.

⁴⁰ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 50.

⁴¹ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 375.

⁴² Ντανιέλ Κον Μπεντίτ και Ολιβιέ Ντυαμέλ, Μικρό λεξικό του ευρώ, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1988, σελ. 180.

⁴³ Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 464.

⁴⁴ Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 468-469.

⁴⁵ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 378.

⁴⁶ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 379.

⁴⁷ Guglielmo Carchedi, Η ONE, οι νομισματικές κρίσεις και το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, Θέσεις τεύχος 68, Απρίλιος – Ιούνιος 1999.

⁴⁸ Guglielmo Carchedi, Η ONE, οι νομισματικές κρίσεις και το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, Θέσεις τεύχος 68, Απρίλιος – Ιούνιος 1999.

⁴⁹ Guglielmo Carchedi, Η ONE, οι νομισματικές κρίσεις και το ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, Θέσεις τεύχος 68, Απρίλιος – Ιούνιος 1999.

⁵⁰ Paul De Grauwe, Τα οικονομικά της νομισματικής ένωσης, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003, σελ. 113-114.

⁵¹ Γιάννης Μηλιός, Η νομισματική ένωση σε νέες περιπέτειες, Θέσεις, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1997.

⁵² The Guardian, 28/5/1997, αναφέρεται στο Alex Callinicos, Europe: The mounting crisis, International Socialism issue 75, July 1997.

-
- ⁵³ Gareth Jenkins, The union makes them strong?, Socialist Review, issue 204, January 1997.
- ⁵⁴ Ντανιέλ Κον Μπεντίτ και Ολιβιέ Ντυαμέλ, Μικρό λεξικό του ευρώ, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1988, σελ. 269.
- ⁵⁵ Encyclopaedia Britannica 2004 Deluxe edition.
- ⁵⁶ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 36-37.
- ⁵⁷ Δημήτρης Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 69.
- ⁵⁸ Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, ρόλος, σημασία, περιεχόμενο, Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, σελ. 31.
- ⁵⁹ Δημήτρης Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 119.
- ⁶⁰ Ελευθεροτυπία, 21/10/2002.
- ⁶¹ Ελευθεροτυπία, 10/10/2003.
- ⁶² Η Καθημερινή, 16/9/2003.
- ⁶³ Marc Vandepitte (Attac Βελγίου), Europe in ten questions. (από το znet).
- ⁶⁴ Η Καθημερινή, 26/9/2003.
- ⁶⁵ Η Καθημερινή, 9/10/2003.
- ⁶⁶ Δημήτρης Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 59.
- ⁶⁷ Πάνος Καζάκος, Το αβέβαιο μέλλον της ευρωπαϊκής ένωσης και η Τουρκία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 165.
- ⁶⁸ Π.Κ. Ιωακειμίδης, Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 42.
- ⁶⁹ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 74.
- ⁷⁰ Π.Κ. Ιωακειμίδης, Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 62.
- ⁷¹ Π.Κ. Ιωακειμίδης, Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 64-65.
- ⁷² Π.Κ. Ιωακειμίδης, Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 63.
- ⁷³ Ελευθεροτυπία, 6/10/2003.

-
- ⁷⁴ Δημήτρης Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 93-102, και Π.Κ. Ιωακειμίδης, Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 83-98.
- ⁷⁵ Δημήτρης Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 99-100.
- ⁷⁶ Συνέντευξη του Α. Μανιτάκη, καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου, Ελευθεροτυπία, 23/6/2003.
- ⁷⁷ Αυγή, 24/10/2003.
- ⁷⁸ Από την ομιλία του Αντώνη Μανιτάκη στην Εταιρεία Μελετών «Νίκος Πουλατζάς», Η Εποχή, 26/10/2003.
- ⁷⁹ Από την ομιλία του Αντώνη Μανιτάκη στην Εταιρεία Μελετών «Νίκος Πουλατζάς», Η Εποχή, 2/11/2003.
- ⁸⁰ Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, ρόλος, σημασία, περιεχόμενο, Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, σελ. 37.
- ⁸¹ Συνέντευξη του Δημήτρη Τσάτσου, ευρωβουλευτή του ΠΑΣΟΚ, Ελευθεροτυπία, 23/6/2003.
- ⁸² Η Καθημερινή, 22/6/2003, και Ελευθεροτυπία, 22/6/2003.
- ⁸³ Καθημερινή, 12/10/2003.
- ⁸⁴ Καθημερινή, 12/10/2003.
- ⁸⁵ Χέλμουτ Σμιτ, Η αυτοδυναμία της Ευρώπης, προοπτικές για τον 21^ο αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 153.
- ⁸⁶ Ελευθεροτυπία, 1/6/2003.
- ⁸⁷ Bernard Cassen, Συντακτική Συνέλευση για το τίποτα, Le Monde, αναδημοσίευση Ελευθεροτυπία, 24/8/2003.
- ⁸⁸ Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 777.
- ⁸⁹ Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 289.
- ⁹⁰ Μανόλη Δρεττάκη, Διευρυμένη Ε.Ε. με διαφορές διευρυμένες, Ελευθεροτυπία, 2/5/2003.
- ⁹¹ Θεόδωρος Κ. Πελαγίδης, Κατατονική οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 35.
- ⁹² Ελευθεροτυπία, 17/12/2003.
- ⁹³ Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 115-116.
- ⁹⁴ Από το cite [www.CIA - The World Factbook](http://www.CIA-TheWorldFactbook) – για την Γερμανία.

-
- ⁹⁵ Ηλίας Ιωακείμογλου, Η ΟΝΕ, οι μισθοί και η ανεργία, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 60-81. Διάβαζε επίσης Θεόδωρος Κ. Πελαγίδης, Κατατονική οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 19-41.
- ⁹⁶ Καθημερινή, 10/7/2003.
- ⁹⁷ Καθημερινή, 12/11/2003.
- ⁹⁸ Καθημερινή, 31/12/2003.
- ⁹⁹ Θεόδωρος Κ. Πελαγίδης, Κατατονική οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 29.
- ¹⁰⁰ Πάνος Καζάκος, Το αβέβαιο μέλλον της ευρωπαϊκής ένωσης και η Τουρκία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 122.
- ¹⁰¹ Ηλίας Ιωακείμογλου, Η ΟΝΕ, οι μισθοί και η ανεργία, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 80.
- ¹⁰² Ελευθεροτυπία, 6/7/2003.
- ¹⁰³ Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 320.
- ¹⁰⁴ Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 107.
- ¹⁰⁵ Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 107, 109.
- ¹⁰⁶ Ελευθεροτυπία, 12/10/2003.
- ¹⁰⁷ Το Βήμα, 4/10/2003.
- ¹⁰⁸ Η Καθημερινή, 10/7/2003.
- ¹⁰⁹ Καθημερινή, 21/9/2003.
- ¹¹⁰ Καθημερινή, 28/9/2003.
- ¹¹¹ Ελευθεροτυπία, 6/10/2003.
- ¹¹² G. Buster, EU enlargement: from poverty to misery, International Viewpoint 340, May 2002.
- ¹¹³ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 146.
- ¹¹⁴ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 163.
- ¹¹⁵ Διονύσιος Στραμπογλής, 2003 η ελληνική προεδρία και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2002, σελ. 100-101.
- ¹¹⁶ G. Buster, EU enlargement: from poverty to misery, International Viewpoint 340, May 2002.
- ¹¹⁷ Αυγή, 4/10/2003.
- ¹¹⁸ Ελευθεροτυπία, 20/4/2003.

-
- ¹¹⁹ Ελευθεροτυπία, 6/7/2003.
- ¹²⁰ Ελευθεροτυπία, 9/7/2003.
- ¹²¹ Ελευθεροτυπία, 27/6/2003.
- ¹²² Ελευθεροτυπία, 16/5/2001.
- ¹²³ Mario Monti, Η Ενιαία αγορά και η αυριανή Ευρώπη, έκθεση προόδου εκπονηθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998, σελ. 23.
- ¹²⁴ Μανόλη Δρεττάκη, Πραγματική απόκλιση αντί της σύγκλισης, Ελευθεροτυπία, 4/8/2003.
- ¹²⁵ Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 302-303.
- ¹²⁶ Μανόλη Δρεττάκη, Είναι εφικτή η σύγκλιση ως το 2008;, Ελευθεροτυπία, 18/9/2003.
- ¹²⁷ Ελευθεροτυπία, 1/6/2003.
- ¹²⁸ Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 61.
- ¹²⁹ Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια έκθεση 2002, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 118-119.
- ¹³⁰ Ελευθεροτυπία, 21/6/2003.
- ¹³¹ Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 122-123.
- ¹³² Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 309.
- ¹³³ Η Καθημερινή, 12/11/2003.
- ¹³⁴ Ντανιέλ Κον Μπεντίτ και Ολιβιέ Ντυαμέλ, Μικρό λεξικό του ευρώ, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1988, σελ. 220.
- ¹³⁵ Ντανιέλ Κον Μπεντίτ και Ολιβιέ Ντυαμέλ, Μικρό λεξικό του ευρώ, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1988, σελ. 113.
- ¹³⁶ Paul De Grauwe, Τα οικονομικά της νομισματικής ένωσης, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003, σελ. 246-252.
- ¹³⁷ Ντανιέλ Κον Μπεντίτ και Ολιβιέ Ντυαμέλ, Μικρό λεξικό του ευρώ, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1988, σελ. 114.
- ¹³⁸ Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 258-59.
- ¹³⁹ Alex Callinicos, Europe: The mounting crisis, International Socialism issue 75, July 1997.

-
- ¹⁴⁰ Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999, σελ. 262.
- ¹⁴¹ Mario Monti, Η Ενιαία αγορά και η αυριανή Ευρώπη, έκθεση προόδου εκπονηθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998, σελ. 38.
- ¹⁴² Bernard Cassen, Συντακτική Συνέλευση για το τίποτα, *Le Monde*, αναδημοσίευση *Ελευθεροτυπία*, 24/8/2003.
- ¹⁴³ Mario Monti, Η Ενιαία αγορά και η αυριανή Ευρώπη, έκθεση προόδου εκπονηθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998, σελ. 71.
- ¹⁴⁴ Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 178.
- ¹⁴⁵ Θεόδωρος Κ. Πελαγίδης, Η Ευρωπαϊκή ύφεση και η «άλλη πολιτική», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1977, σελ. 35.
- ¹⁴⁶ Θεόδωρος Κ. Πελαγίδης, Η Ευρωπαϊκή ύφεση και η «άλλη πολιτική», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1977, σελ. 35-36.
- ¹⁴⁷ Dusan Sidjanski, Η ομοσπονδίωση της Ευρώπης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1999, σελ. 220.
- ¹⁴⁸ Mario Monti, Η Ενιαία αγορά και η αυριανή Ευρώπη, έκθεση προόδου εκπονηθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998, σελ. 151.
- ¹⁴⁹ *Ελευθεροτυπία*, 21/6/2003.
- ¹⁵⁰ Mario Monti, Η Ενιαία αγορά και η αυριανή Ευρώπη, έκθεση προόδου εκπονηθείσα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1998, σελ. 151.
- ¹⁵¹ Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 148-149.
- ¹⁵² Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 149.
- ¹⁵³ Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 137.
- ¹⁵⁴ Chris Harman, Analysing imperialism, *International Socialism* issue 99, Summer 2003.
- ¹⁵⁵ *Ελευθεροτυπία*, 7/8/2003.
- ¹⁵⁶ Η Καθημερινή, 19/9/2003.
- ¹⁵⁷ Η Καθημερινή, 19/9/2003.
- ¹⁵⁸ Η Καθημερινή, 23/9/2003.

-
- 159 Αναδημοσίευση στην Καθημερινή, 4/10/2003.
160 Η Καθημερινή, 25/11/2003.
161 Ελευθεροτυπία, 6/8/2003 και Καθημερινή, 28/9/2003.
162 Καθημερινή, 13/9/2003.
163 Αναδημοσίευση στην Καθημερινή, 28/9/2003.
164 Ελευθεροτυπία, 24/8/2003.
165 Λουκάς Τσούκαλης, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι
του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 172.
166 Πάνος Καζάκος, Το αβέβαιο μέλλον της ευρωπαϊκής ένωσης και
η Τουρκία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 122.
167 Paul De Grauwe, Τα οικονομικά της νομισματικής ένωσης, εκ-
δόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003, σελ. 300.
168 Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία
ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 361-363.
169 Ντανιέλ Κον Μπεντίτ και Ολιβιέ Ντυαμέλ, Μικρό λεξικό του
ευρώ, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1988, σελ. 174.
170 Paul De Grauwe, Τα οικονομικά της νομισματικής ένωσης, εκ-
δόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003, σελ. 296-297.
171 Paul De Grauwe, Τα οικονομικά της νομισματικής ένωσης, εκ-
δόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003, σελ. 313.
172 Καθημερινή, 26/11/2003.
173 Ελευθεροτυπία, 27/7/2003.
174 Ελευθεροτυπία, 27/7/2003.
175 Η Καθημερινή, 28/8/2003.
176 Η Καθημερινή, 21/9/2003.
177 Η Καθημερινή, 16/9/2003.
178 Η Καθημερινή, 20/9/2003.
179 Η Καθημερινή, 17/9/2003.
180 Ελευθεροτυπία, 31/7/2003.
181 Paul De Grauwe, Τα οικονομικά της νομισματικής ένωσης, εκ-
δόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003, σελ. 299.
182 Ελευθεροτυπία, 31/7/2003.
183 Η Καθημερινή, 3/10/2003.
184 Η Καθημερινή, 4/10/2003.
185 Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και
υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 682-684.

-
- ¹⁸⁶ Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 689.
- ¹⁸⁷ Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 683.
- ¹⁸⁸ Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 690.
- ¹⁸⁹ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 279.
- ¹⁹⁰ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 280.
- ¹⁹¹ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 284.
- ¹⁹² Klaus Busch, Η κρίση των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, εκδόσεις Ερατώ, σελ. 33.
- ¹⁹³ Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 739.
- ¹⁹⁴ Ελληνικός αγροτικός τομέας και αγροτική πολιτική, ΟΝΕ, ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, συλλογή κειμένων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σελ. 69.
- ¹⁹⁵ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 292.
- ¹⁹⁶ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 285.
- ¹⁹⁷ Ελευθεροτυπία, 12/11/2003.
- ¹⁹⁸ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 294.
- ¹⁹⁹ Ελληνικός αγροτικός τομέας και αγροτική πολιτική, ΟΝΕ, ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, συλλογή κειμένων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σελ. 67.
- ²⁰⁰ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 291.
- ²⁰¹ Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 297.
- ²⁰² Ο Νέος Ευρωπαϊκός χώρος, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, 2000, σελ. 305.

-
- ²⁰³ Ελληνικός αγροτικός τομέας και αγροτική πολιτική, ΟΝΕ, ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, συλλογή κειμένων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σελ. 74.
- ²⁰⁴ Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 694.
- ²⁰⁵ Η Καθημερινή, 27/6/2003.
- ²⁰⁶ Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 114-115.
- ²⁰⁷ Ελληνικός αγροτικός τομέας και αγροτική πολιτική, ΟΝΕ, ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, συλλογή κειμένων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σελ. 87.
- ²⁰⁸ Ελληνικός αγροτικός τομέας και αγροτική πολιτική, ΟΝΕ, ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, συλλογή κειμένων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σελ. 88.
- ²⁰⁹ Η Καθημερινή, 27/6/2003.
- ²¹⁰ Ελληνικός αγροτικός τομέας και αγροτική πολιτική, ΟΝΕ, ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, συλλογή κειμένων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σελ. 90.
- ²¹¹ Ελληνικός αγροτικός τομέας και αγροτική πολιτική, ΟΝΕ, ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, συλλογή κειμένων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σελ. 93.
- ²¹² Πάνος Καζάκος, Ανάμεσα σε κράτος και αγορά, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2001, σελ. 415.
- ²¹³ Ελληνικός αγροτικός τομέας και αγροτική πολιτική, ΟΝΕ, ανταγωνιστικότητα και διαρθρωτικές αλλαγές, συλλογή κειμένων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, σελ. 95.
- ²¹⁴ Διονύσιος Σταμπόγλης, 2003 η ελληνική προεδρία και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2002, σελ. 97.
- ²¹⁵ Το Βήμα, 28/9/2003.
- ²¹⁶ Η καθημερινή, 25/9/2003.
- ²¹⁷ Βασιλείου Πανάγου, Κωνσταντίνου Τσουντα, Διακρατική και υπερεθνική Συνεργασία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2002, σελ. 709-710.
- ²¹⁸ Το Βήμα, 28/9/2003.
- ²¹⁹ Μανόλη Δρεττακη, Ε.Ε.: Έλλειμμα και με Σύνταγμα, Ελευθεροτυπία, 8/7/2003.
- ²²⁰ Ντανιέλ Κον Μπεντίτ και Ολιβιέ Ντυαμέλ, Μικρό λεξικό του ευρώ, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1988, σελ. 188.

-
- ²²¹ Νίκος Κοτζιάς, Ευρωπαϊκή Ένωση: ένα σύστημα εν τω γίνεσθαι, εκδόσεις δελφίνι, σελ. 39.
- ²²² Francois Vercammen, Pseudo debates, capitalist offensive, International Viewpoint, July 2001.
- ²²³ Πάνος Καζάκος, Το αβέβαιο μέλλον της ευρωπαϊκής ένωσης και η Τουρκία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 71.
- ²²⁴ Δημήτρης Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, εκδόσεις Καστανιώτη, σελ. 94.
- ²²⁵ Bernard Connolly, Η σάπια καρδιά της Ευρώπης, εκδόσεις Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, σελ. 608.
- ²²⁶ Francois Vercammen, The EU and America's war, International Viewpoint 337, January/February 2002.
- ²²⁷ Chris Harman, Analysing imperialism, International Socialism issue 99, Summer 2003.
- ²²⁸ Chris Harman, Beyond the boom, International Socialism, issue 90.
- ²²⁹ Πάνος Καζάκος, Το αβέβαιο μέλλον της ευρωπαϊκής ένωσης και η Τουρκία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 69.
- ²³⁰ Bernard Connolly, Η σάπια καρδιά της Ευρώπης, εκδόσεις Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη, σελ. 608.
- ²³¹ Π.Κ. Ιωακειμίδης, Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις θεμέλιο, σελ. 24.
- ²³² Π.Κ. Ιωακειμίδης, Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης, εκδόσεις θεμέλιο, σελ. 116, -117, 126.
- ²³³ Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 74.
- ²³⁴ Κώστας Βεργόπουλος, Ποιος φοβάται την Ευρώπη, ανατομία ενός μύθου, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα 2000, σελ. 124.
- ²³⁵ Το μέλλον της Ευρώπης και η Ελλάδα, Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών (ΕΚΕΜ), εκδόσεις Αντ.Ν. Σακκουλα, σελ. 11-19.
- ²³⁶ Χέλμουτ Σμιτ, Η αυτοδυναμία της Ευρώπης, προοπτικές για τον 21^ο αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 140, 123-124, 145-146.
- ²³⁷ Ελευθεροτυπία, 30/4/2003.
- ²³⁸ Η Καθημερινή, 22/6/2003.
- ²³⁹ Ελευθεροτυπία, 6/6/2003.
- ²⁴⁰ Ελευθεροτυπία, 6/6/2003.
- ²⁴¹ Ελευθεροτυπία, 26/6/2003.

-
- 242 Ελευθεροτυπία, 18/5/2003.
- 243 Ελευθεροτυπία, 30/6/2003.
- 244 Ελευθεροτυπία 27/3/2002.
- 245 Όλα τα αποσπάσματα είναι από τα βιβλία, Κίσινγκερ: Διπλωματία (1994) και Μπρεζίνσκι, Το γεωστρατηγικό τρίγωνο (2001), και αναφέρονται από Chris Harman, Analysing imperialism, International Socialism issue 99, Summer 2003.
- 246 Ελευθεροτυπία 12/4/2002.
- 247 Chris Harman, Analysing imperialism, International Socialism issue 99, Summer 2003.
- 248 Η Καθημερινή, 2/12/2003.
- 249 Η Καθημερινή, 22/6/2003.
- 250 G. Buster, Seville: The anatomy of melancholy, International Viewpoint 342, July/August 2002.
- 251 Η Καθημερινή, 22/6/2003.
- 252 Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια έκθεση 2001, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 108.
- 253 G. Buster, Seville: The anatomy of melancholy, International Viewpoint 342, July/August 2002.
- 254 Ελευθεροτυπία, 14/9/2003.
- 255 Η Καθημερινή, 22/6/2003.
- 256 Financial Times, 23 December 1996, παρατίθεται στο Alex Callinicos, Europe: The mounting crisis, International Socialism issue 75, July 1997.
- 257 Η ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συλλογή κειμένων, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελ. 663.
- 258 Λουκάς Τσουκαλής, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 183.
- 259 Λουκάς Τσουκαλής, Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία, στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 185.
- 260 Ελευθεροτυπία 4/7/2003.
- 261 Θεόδωρος Κ. Πελαγίδης, Κατατονική οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 77.
- 262 Ελευθεροτυπία, 23/5/2003.
- 263 Chris Harman, Beyond the boom, International Socialism issue 90, Summer 2001.

-
- ²⁶⁴ Γιάννης Κουζής, Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση, εκδόσεις Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 83-85.
- ²⁶⁵ Γιάννης Κουζής, Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση, εκδόσεις Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 121.
- ²⁶⁶ Γιάννης Κουζής, Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση, εκδόσεις Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 122.
- ²⁶⁷ Ελευθεροτυπία, 30/5/2003.
- ²⁶⁸ Γιάννης Κουζής, Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση, εκδόσεις Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 270.
- ²⁶⁹ Ηλίας Καλλιώρας, Ευρώ:Σοκ και Δέος, εκδόσεις Λιβάνη, σελ. 68, 76.
- ²⁷⁰ Το πλαστό δίλημμα Ε.Ε. ή απομόνωση, από το site www.kke.gr.
- ²⁷¹ Το πλαστό δίλημμα Ε.Ε. ή απομόνωση, από το site www.kke.gr.
- ²⁷² Η διεύρυνση της Ε.Ε., από το site www.kke.gr.
- ²⁷³ Τι είναι η συνθήκη του Άμστερνταμ, από το site www.kke.gr.
- ²⁷⁴ Σπύρου Λιναρδάτου, Από τον εμφύλιο στη χούντα, τόμος Δ' 1961-1964, εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 26.
- ²⁷⁵ Και τα δυο αποσπάσματα από την Αυγή παρατίθενται στο Γιάννης Μηλιάς, Ο ελληνικός καπιταλισμός, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Αριστερά, Θέσεις 2002.
- ²⁷⁶ Δημήτρη Σαρλή, Οι πολιτικές πλευρές της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, σελ. 32.
- ²⁷⁷ Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια έκθεση 2001, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 52.
- ²⁷⁸ Ελευθεροτυπία, 18/5/2003.
- ²⁷⁹ Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια έκθεση 2002, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 119.
- ²⁸⁰ Ηλίας Ιωακείμογλου, Η ΟΝΕ, οι μισθοί και η ανεργία, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 11-16.
- ²⁸¹ Τάκη Φωτόπουλου Ευρώ: Πάμε για «αργεντινοποίηση», Ελευθεροτυπία 28/12/2001.
- ²⁸² Διακήρυξη της Ευρωπαϊκής Αντικαπιταλιστικής Αριστεράς, Μαδρίτη, Ιούνιος 2002, International Viewpoint 342, July/August 2002. Μεταφράστηκε στο περιοδικό της ΔΕΑ, Διεθνιστική Αριστερά, τεύχος 2, Οκτώβρης – Δεκέμβρης 2002.
- ²⁸³ Προγραμματικό Συνέδριο, σελ. 16.

-
- ²⁸⁴ Λέον Τρότσκι, Η Τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν, εκδόσεις Αλλαγή, Αθήνα 1979, σελ. 31.
- ²⁸⁵ Λέον Τρότσκι, Η Τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν, σελ. 31.
- ²⁸⁶ Λέον Τρότσκι, Η Τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν, σελ. 30-31.
- ²⁸⁷ Λέον Τρότσκι, Ευρώπη και Αμερική, εκδόσεις Πρωταγόρας, Αθήνα 1981, σελ. 164-168.
- ²⁸⁸ Λέον Τρότσκι, Η Τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν, σελ. 240.
- ²⁸⁹ Λέον Τρότσκι, Η Τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν, σελ. 33-34.
- ²⁹⁰ Λέον Τρότσκι, Η Τρίτη Διεθνής μετά τον Λένιν, σελ. 35.
- ²⁹¹ Λένιν, Άπαντα, τόμος 26, σελ. 359-363.
- ²⁹² Τα στοιχεία είναι από την World Bank Group – Data and statistics και από το cite www.CIA - The World Factbook -- United States.htm.
- ²⁹³ Ελευθεροτυπία, 18/5/2003.
- ²⁹⁴ Eurostat yearbook 2002, the statistical guide to Europe.
- ²⁹⁵ Ελευθεροτυπία, 9/3/2003.
- ²⁹⁶ Γιάννης Κουζής, Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση, εκδόσεις Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 83.
- ²⁹⁷ Γιάννης Κουζής, Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση, εκδόσεις Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σελ. 85.
- ²⁹⁸ Eurostat yearbook 2002, the statistical guide to Europe.